

CICERO ÖSSZES LEVELEI

IDŐRENDES SOROZATBAN.

FORDÍTOTTA

S MAGYARÁZÓ JEGYZETEKSEL, MUTATÓKKAL ELLÁTVA

KIADTA

FÁBIÁN GÁBOR,

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA RENDES TAGJA.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG PÁRTOLÁSA MELLETT.

HARMADIK KÖTET.

PESTEN,
EMICH GUSZTÁV M. AKADEMIAI NYOMDÁSNÁL.
1862.

CICERO ÉS KORA.

CHRONOLOGIAI VÁZLAT

RÓMA ÉPÜLTÉNEK 702-ik ÉVÉTŐL A 703-ig.

702.

Consulok: Ser. Sulpicius Rufus, M. Claudius Marcellus.

Említők a 701-dik év alatt, hogy Pompeius akkori magános consul az *ambitus* ellen szigorú törvényt hozatott. Okot adott erre a naponként merészebb szemtelenséggel űzött hivatalvadászás és mert ennek oka viszont abban fekütt, mivel a főbb államhivatalok után, azok végeztével mindjárt dúsan jövedelmező provinciákra lehetett számolni, melyekből magoknak azok helytartóji a hivatalvásárlásra még olly vesztegetve tett költségeket is többszörösen megtudták téríteni: Pompeius a bajnak ím e forrását is bedugni akarván, még egy más törvényt is tanács és nép által megállapíttatott; mellyben az vala rendelve, hogy ezentúl egy választott consulnak s praetornak se adassék provincia előbb, mintsem öt év múlva a végzett hivatal után és hogy addig a provinciákba olly kiszolgált consulok s praetorok küldessenek helytartóként, a kik az utóbbi évtizedben a rájuk esett provinciákról lemondván, még sehol helytartók nem

voltak. Cicero és Bibulus is a *consularisok* e categoriájába esvén, most a törvény értelmében mind a ketten az épen megürült *Cilicia* s *Syria* provinciákra több másokkal együtt szinte sorsolni tartoztak; és ez úton az első tartomány Cicerónak, az utóbbi Bibulusnak jutott. Cilicia, hol már két év óta Appius helytartóskodott, egy volt a legnagyobb s leggazdagabb provinciák közül. Magában foglalta a Rómának hódolt Cilicia nagyobb részén kívül még Pisidiát és Pamphyliát, a három asiai *districtust*: Apameát, Cybirát és Synnadát, úgyszintén Cyprus szigetét. De e terjedelmes provincia rendbentartására és megvédésére Cicerónak nem volt adva keze alá több hadsereg, mint csupán két legio (mellynek akkor teljes száma 12,000 főre ment) és 2,600 lovas.

Cicero e megtisztelő küldetésben, mellynek mások csak örültek volna, több okoknál fogva épen nem találta kedvét. Nemes gondolkozásához képest erősen el lévén határozva proconsulságát úgy vinni, hogy az a provinciákban divattá lett zsarnokrendszer s botránysos kezelés ellenében, az okos és becsületes kormányzás tüköre legyen, tudta, hogy ez úton nem csak semmi anyagi haszonra nem számolhat, hanem inkább azt várhatja, hogy azokban, kik feddhetlen eljárása által magokat megszegyenítve érzendik, ön személye ellen csak féltékenységet, titkos gyűlöletet s ellenségeskedéseket fog kelteni. Aztán magok e hivatalával járó foglalatosságok, mint neki ösmeretlenek, szokatlanok és terhesek, annál kellemetlenebbek lehettek rá nézve, minthogy azok mellett kedvező tanulmányaira, mellyekkel Rómában a forumi robotolást enyhítgetni szokta, nem sok idő jutott. Voltak még sok egyéb körülmények, mik vele e

nyakába tolt proconsuli méltóságot igenis kelletlen megtiszteltetésnek nézették; de mindenek fölött a köztársaság akkori válságos helyzete miatt, e roszkor jött kitűntetést, melly őt épen most Rómától távol lenni kényszeríté, a köz ügyre nézve valódi csapásnak, önmagát tekintve mintegy másodszeri száműzetésnek tartotta. Ugyanis ekkor már a nem soká bekövetkezendő polgárháborúnak vészterhes felhői szemlátomást kezdtek a politikai láthatáron fölcsoportosúlni; mellyeknél ő, ki a vihar legelső előjelei óta mindig a béke legbuzgóbb szószólójaként működött, folytonos jelenlétével biztos villámhárítóúl hitte hogy szolgálhat. Meg bírt volna-e felelni e merész hiedelmének : az mármost örökre kérdés marad; hanem annyi igaz, hogy viszonya, mellyben az események két fő tényezőivel, Pompeiussal és Caesarral állott, s hatása a mellyet érdekes egyénisége s búvós rábeszélő tehetsége által mindkettejekre gyakorolt, őt e részben sokra képessé tehatték s tették is; ő lévén az, ki Pompeiust s a tanácsot rábírta, hogy Caesarnek a consulságért pályázni távollétében is szabad legyen; mi ha nem történik — bár Caesar az engedélylyel ez évben nem élt is — a polgárháború aligha jóval hamarább nem tör ki. A minthogy alig is hagyta ott Cicero a fővárost, már mindjárt más fordulatot kezdtek venni a dolgok. Pompeius és a tanács részéről az egy ideig elnémult féltékeny bizalmatlanság Caesar irányában újra ismét fölébredt és a nagy mértékben aristocrata szellemű consul M. Marcellus, úgy Cato és többek által napról napra inkább tüzeltetett. Caesar viszont ezek ellenében, a mint a távollétében consulságért pályázhatás szabadságát megkapta, Galliából Rómába küldözött kifogyhatat-

lan ajándékai s kölcsönözései által barátai számát otthon minden rendűekből naponként szaporította s magát minden tekintetben olly állásba tette, mellyből nyilván látszott, hogy az ellene intézett támadást, bárhonnét jöjjön az, minden áron visszaverni elhatározott szándéka. Még ez évben azonban a támadás Caesar ellen tette nem került, hanem csak szavakban nyilatkozott s Galliából visszahivatása többször heves vita tárgyát tette a tanácsban; de a minnek egész eredménye ez úttal csak az lett, hogy Pompeius apósának, az *exconsul* Scipiónak indítványa folytán olly tanácsvégzés hozatott, melly Aemilius Paulus és Claudius Marcellus jövő évi consuloknak kötelességökké tette 703-diki martius 1-jén okvetlenül kitűzni egy napot, mellyen a tanácsban Caesar galliai proconsulságáról végintézkedés történjék. Az ide tartozó közelebbi körülmények Coeliusnak Ciceróhoz küldözött leveleiből, mellyek e kötetben rendre előjönnek, bővebben láthatók; úgy mindazokra nézve is, mik Cicerónak a provinciába tett útját, ottani hivatalos működéseit, elődével Appiussal történt viszállyait s végbevitt hadi tetteit sat. illetik, az olvasót önmagának Cicerónak ugyan-e kötetben foglalt érdekes leveleire, mint e részben legkielegítőbb forrásra utasítjuk; csak ez egyet jegyezvén még itt meg, hogy a főntebb előadott körülmények után bizvást elhihetjük, miszerint Cicero azon nyilatkozatai, mellyeket leveleiben, proconsuli állásával meg nemelégedéséről és az attól minél előbb való szabadúlhatás vágyáról minden lépten föltalálunk, valóban szivéből eredt őszinte nyilatkozatok voltak.

703.

Consulok : L. Aemilius Paulus , C. Claudius Marcellus.

Cicero az *Amanus*-hegynél nyert csatája után *imperator*nak kikiáltatván, a provinciában végbevitt hadi tetteiért, Rómában a tanács által supplicatiót határoztatni kíván s ennek eszközlése végett úgy Catót, mint a két consult külön barátságos leveleiben fölkéri és az számára csakugyan — noha Cato szavazata nélkül — el is lőn rendelve; miért Marcellus consulnak szinte levél által köszönetét fejezi ki.

Januárhó 5-kén Cicero Tarsusból Asiába indul, s február 13-kától május 1-jeig a három *asiái districtus* ügyeit intéző törvényszékeket tart Laodiceában s juniushó 5-kén Tarsusba ismét visszaérkezvén, onnan junius 29-kén, mint évét kitöltött proconsul, hazafelé veszi útját, helyettesül maga után quaestorát C. Caeliust hagyván a provinciában. Ephesusból, honnét Atticushoz october 1-jén írt levelet, e hó 14-kén Athenaebe érkezik. Itt mint *imperator* Aristóhoz szált s nála több napig múlatott*). Szabadosát Tirót, ki az úton megbetegült, Patraeban orvoslás végett hátrahagyni kénytelen volt, hová hozzá útjából több résztvevő leveleket küldött. Novemberhó 25-kén Brundisiumba érkezett, hol is elébe sietett neje Terentia vele egyszerre jelent meg. Innét folytatta útját Rómába.

*) Lásd : *Tusculan. quaest. lib. V. cap. 6.*

Ez évben, míg Cicero provinciájában távol volt, leánya Tullia Dolabellához ment nőül. Dolabella pedig kevéssel előbb mintsem Cicero vejévé lőn, a Ciliciából hazatért Appiust bűnvádba keverte, de a melly alól Appius fölmentetett s még ez évben C. Pisóval együtt censorrá is választatott.

Mikor Cicero Ciliciában, és Bibulus Syriában proconsulok, ugyanakkor Q. Thermus Asiában, P. Silius Bithyniában propraetorok voltak.

CICERO LEVELEI.

R. É. 702—703.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Cicero ciliciai proconsulsága alatt írt levelek.

F. III. 2.

I.

183.

M. T. Cicero proconsul, Appius Pulcher imperator-
nak üdvet!

Miután úgy történt, hogy szándékom ellen ¹⁾ s várakozásomon kívül provinciába kell parancsnokul mennem, sok s többféle bajaim és gondjaim közt ez egy vígasztalás mutatkozik, hogy sem neked jobb barátod, mint én vagyok, helyedbe nem fogna jöhetni, sem én akárkitől tartományt ált nem vehetnék, ki azt náladnál készebben és rendezettebben kívánná áltadni. Hogyha te is irántad való érzelmem felől ugyane reményt táplálsz: az bizonyára megcsalni soha nem fog. Szoros egybeköttetésünk ²⁾-s ritka nagylelkúségednél fogva téled különösen megvárom s kérem is, hogy a miben csak teheted (tehetd pedig

¹⁾ Mert Cic. consulsága végeztével sem akart provinciába menni s mert váratlanul hozatott az a tanácsvégzés, melly kiszolgált praetorok- és consuloknak öt évig a provinciába mehetést tiltotta s mellynek folytán oda olyanoknak kellett mennie, kik consuli vagy praetori hivataluk után provinciák kormányzói még nem voltak.

²⁾ Annál fogva mondja szorosnak, mert mindketten augurok voltak (lásd a 193-ik levelet) és mert, a mióta kibékültek, ismét legjobb barátok lettek egymással.

vajmi sokban) gondoskodjál s intézkedjél érdekeim szerint. Látod hogy tanácsvégzésből el kellett fogadnom a provinciát ³⁾. Ha azt, mennyiben rajtad áll, minél készebben adod nekem ált : azzal időm kitöltése megkönnyebbül némileg rám nézve. Mit eszközhatsz e részben, magad tudod ; én mindenre , mit érdekemben fekvőnek fogsz találni , fölötte megkérlek. Több szóval fordúlnék hozzád, ha vagy nemeszívűséged hosszabb előadást várna, vagy ezt barátságunk engedné, vagy a dolog szavakat kívánna s maga nem szólna magáért. Azt ugyan elhitethetd magaddal, hogy ha érdekeim körül gondoskodásodat tapasztalni fogom , annak nagy s állandó örömét látandod ⁴⁾. Élj szerencsésen.

Rómában, aprilisb., 702.

A. V. 1.

II.

184.

Cicero Atticusnak üdvet!

A te érzelmedet elválásunkkor ¹⁾ jól láttam : az enyimnek pedig magam vagyok tanúja. Annál inkább rajta illő lenned, hogy valami újat ne határozzanak és hogy ez egymás után epedés köztünk egy évnél tovább ne tartson.

Annus Saturninusra ²⁾ nézve derekasan intézkedtél. A jótállás iránt pedig kérlek , hogy míg Ró-

²⁾ A tanács t. i. azt rendelte, hogy a két consuli provincia, Syria és Cilicia felett Cicero s Bibulus sorsoljanak. Cicerónak ez úton Cilicia jutott.

¹⁾ Milly sikere lón Cic. ezen levelének Appianusnál, a 252-ik levél második cikkében láthatni.

³⁾ Mikor t. i. Cic. provinciájába mentekor, Atticust Rómában hagyta.

⁴⁾ Alkalmasint Rómából száműzött közös barátjoknak Milónak szabad osa volt.

mában léssz, állanál jót magad. S lehet egy-két jótállásnál birtokot átadni ³⁾, mint vagy a *memmius-féle*, vagy az *atilianusi* majorságokat ⁴⁾. Oppiusnál ⁵⁾ kedvem szerint ment a dolog, főkép hogy a 800,000-et megajánlottad ⁶⁾, mit inkább kölesön útján is kifizettetni akarok, mintsem az én követelésem végleges behajtására kelljen várakozni.

Most leveled utójának ama mellék-sorára ⁷⁾ térek ált, mellyben húgod iránt emlékeztetsz. Ez a dolog így áll: a mint Arpinumba érkeztem, öcsém hozzám jövéen, elsőben beszédünk jó soká rólad folyt; mellyből reá jövék arra, mit én s te egymás között húgodról Tusculanumban beszéltünk. Én olly szelíd, olly kibékílt teremtetést nem láttam, millyen akkor öcsém húgod iránt vala, úgy, hogy ha érzett is némi bántalmat, rajta meg nem tetszett. Az első nap' ennyi történt. Másnap Arpinumból elmentünk. E

³⁾ *Satisdare secundum Mancipium*. Mikor a birtok, biztosításúl valakinek nevére íratott és így csak képzeletben, *hypotheca*-kép adatott által.

⁴⁾ C. Memmius, kiről a levelekben sokszor fordul szó elő, 701-ben *ambitus*-ért száműzetésre lón ítélve. Ez és a consulság elnyeréséért tett hasztalan költekezésc, házi viszonyait olly zavarba hozta, hogy vagyonát, vagy annak legalább nagy részét eladni kénytelenítette; mert hogy büntetésül jószágait elkobozták volna, annak nyoma ninesen. Hihető Sex. Attilius Serranus Gavianust is, ki 696-ban néptribun volt, hasonló sors érte. Úgy látszik Cic. e két száműzöttnek vagyonából egy részt megvásárlott és most midőn provinciába mentekor dolgait otthon rendezni akarta, e vett jószágai által kivánta némmelly hitelezőit az említett módon: *per satisfactionem secundum Mancipium* biztosítani.

⁵⁾ Nem tudni mellyik Oppius, mert a levelekben több Oppius fordul elő. Talán az, ki a 88-ik levélben *Cornicinus* melléknéven említettetik, és ki Attilius Serranusnak ipa volt. Mindenesetre Caesarnak ha nem rendes ügynöke, de jelen esetben megbízottja volt, mert a pénz mellyről itt szó van, Caesarnak volt fizetendő.

⁶⁾ Megigérted a fizetést.

⁷⁾ Melly a tele írt papírnak szélére volt írva.

nap úgy hozta magával ⁸⁾, hogy Quintus Arcanumban maradjon, én meg Aquinumban; hanem Arcanumban ebédeltünk. Ismered e helyet. A mint oda értünk, Quintus a legnagyobb szelídséggel így szólt: *Pomponia, te hívd meg a nőket, majd én meg ide szerzem a legényeket* ⁹⁾. Nem lehetett volna (mint legalább nekem tetszett) több édesség akár a szavakban, akár a hang- és arcban. És mégis ő fülünk hallatára ezt feleli: *én itt vendég vagyok.* És ez, mint gondolom, onnét eredt, mert Statius ¹⁰⁾ előre ment, hogy számunkra ebédet rendeljen. Ekkor Quintus hozzám: *imé, úgymond, ilyeneket szenvedek én mindennap.* De ugyan mit tett az? mondod. Sokat; még engem is megbotránkoztatótt, olly illetlen és sértő szavakkal s arczczal válaszolt. De titkoltam megütődésemet. Letelepedtünk mindnyájan, ő kívülötte; kinek mégis Quintus küldött enni az asztaltól, hanem ő visszautasította. Egy szó, mint száz: öcsémnél engedékenyebb, húgodnál daczosabb valamit nem láttam s elhallgatok sokat, mi ott nekem nagyobb boszúságomra vált, mintsem magának Quintusnak. Én innét Aquinumba mentem: Quintus Arcanumban maradt s másnap reggel hozzám Aquinumba jövéen elbeszélte, hogy az asszony még vele hálni sem akart s elindultáig olyan volt, a millyennek láttam. Hova kell ennél több? Bízvást megmondhatod magának is, hogy az én nézetem szerint, akkornap részéről hiányzott

⁸⁾ Nem azért hogy esteledni kezdett, mert ez az ok Cicerót is Arcanumban marasztotta volna, hanem az Arcanumban tartandó falusi multság, melyet Quintus magánál akart volt rendezni.

⁹⁾ Kik ott körülbelől a közel villákban voltak.

¹⁰⁾ Quintus kedvencz szabadosa, kivel az 52-ik levélben már bőven megismerkedtünk és a ki Pomponiának, férjére gyakorolt nagy befolyásáért, úgy látszik gyomrában fekütt.

az illedele^m. Lehet, erről hosszabban is írtam neked, mintsem szükséges volt, hogy átlásd, miszerint az oktatás és intés szerepe reád is néz.

Többire, mielőtt elindúlnál, megbízásaimat le-
róvd; nekem mindent megírj; Pomptiniust ¹¹⁾ tazi-
gáld kifelé s a mint elindúltál, tudasd velem. Arról
meg légy győződve, hogy náladnál sem becsesebb,
sem kedvesebb semmi nem lehet előttem. Minturna-
ben igen érzékenyen váltam meg A. Torquatustól ¹²⁾,
e derék embertől. Szeretném, ha beszéd közben tu-
datnád vele, hogy neked írtam felőle valamit.

Út közben (talán Minturnaeben) május 7-én, 702.

A. V. 2.

III.

185.

Cicero Atticusnak üdvet!

Május 10-kén, mikor e levelet írom, Pompeianum-
ból elmegyek, hogy márma Trebulanumban ¹⁾ Pon-
tiusnál ²⁾ háljak. Onnét aztán, minden késedelem
nélkül, rendesen akarom tenni az utazást. Cumanum-
ban létemkor eljött hozzám nagy öröömre Horten-
siusunk; kit, midőn kért, parancsolnék vele, egye-
bekre általában, arra pedig különösen megbíztam,
hogy a mennyiben tőle függ, ne hagyja nekem pro-
rogáltatni a provinciákat. Kérlek, ebben támogasd őt

¹¹⁾ Cicero consulságában praetor volt, azután vele a provin-
ciába egyik legatusául ment; de úgy látszik e helyének elfoglalására
későn mozdult ki Rómából.

¹²⁾ Az a Torquatus, kihez a *Fam. IV*-ik könyvének négy első
levele van intézve. Lásd a *Tört. mut.*

¹⁾ *Trebula*; campaniai városka. Talán itt készült az a híres jó
sajt, mely magát Martialisnál (lib. XIII. epigr. 33.) ekkép ajánlja:

„Trebula me genuit; commendat gratia duplex,

Sive levi flamma, sive domamur aqua.“

Volt még a Sabinusok földén is két illy nevű város.

²⁾ Egy római szenatornál. Lásd a *Tört. mut.*

s add tudtára, miszerint engem lekötelezett azzal, hogy nem csak meglátogatott, hanem ezt is és a mire még szükségem lenne, általában megígérte. Rábeszéltem erre Furniusunkat is, kiből, látom, esztendőre néptribun lesz ³⁾. Cumanumban majd, úgy szólván, egy kis Róma volt körülém, oly sokaság gyűlt ott egybe; Rufuskánk ⁴⁾ azonban, látván hogy Vestorius lesi őt, hadi csellel játszák ki az embert. Nem jöve hozzám el. Micsoda? Mikor Hortensius betegen, oly messziről ⁵⁾ s egy Hortensius létére eljött, el még azonkívül annyi nép, ő ne jött volna el? Nem ő — ha mondom. Így hát nem láttad az embert? fogod gondolni. Dehogya is nem láttam; mikor Puteoliban a vásárálláson keresztül hajtattam, ott őt épen a mint valamire alkudott köszöntöttem; később jó egészséget is mondtam neki, midőn Pansa majorjából ⁶⁾ megszólított: *nem parancsolok-e valamit?* Ezt az embert tartaná valaki hálátlannak? ⁷⁾ nem inkább dicsérni kell-e azért, hogy meghallgattatni nem kívánt?

³⁾ És mint olyan óvást tehet proconsulságomnak meghosszabbítása ellen.

⁴⁾ Érti alatta cliensét C. Sempronius Rufust, kinek Vestorius bankárral annyi baja volt, hogy ezért őt Cic. (*Att. XIV: 14.*) elnevezte *Vestorianusnak*. Végre Vestorius és Rufus abban egyeztek meg, hogy Cicero legyen közöttök a bíró. Mikor tehát Cic. provinciába mentekor, cumanimi villáján a sok búcsulátogatásokat fogadta, gondolván Vestorius, hogy ez alkalommal Rufust is, mint Cic. cliensét, bizonyosan ott fogja találni, ottan megjelent; de Rufus, ki ezt kileste, ügyében nem bízván, épen azért, mint mondani szokás, orrát oda tolni nem merete, s így az elmarasztaltatás alól szépen kibújt.

⁵⁾ T. i. Bauliból, hol Hortensiusnak szép villája volt. „In Hortensii villa, quae est ad Baulos.“ *Acad II: cap. 3.* „Apud Baulos in parte Baiana piscinam habuit Hortensius orator, in qua murenarum adeo dilexit, ut exanimatam flesse credatur.“ *Plin. hist. nat. IX: c. 55.*

⁶⁾ A többféle variánsok közt ez látszik legjobbnak.

⁷⁾ Innét látszik, hogy ámbár Cic. Rufus kimaradásáról tréfás

De visszatérek az előbbire. Ne gondold hogy nekem e roppant tehernél más vígasztalásom volna, mint az, mert reménylem, nem fog egy évnél tovább tartani. Hogy én ezt óhajtom, sokan nem hiszik, a mások példája után ⁸⁾. Hanem te, ki ezt jól tudod, minden tehetségedet elővedd, majd ha annak szóba kell jönnie.

A mint Epirusból megjössz, kérlek nekem a köztársaságról azonnal írd, ha lesz valamire kilátásod. Mert ide még nem igen jött tudósítás arról, mint fogadja Caesar a bejegyzett tanács-nyilatkozványt ⁹⁾ s a transpadanusokról az a hír kereng, hogy *quatuorvirek* választása iránt rendeletet kaptak ¹⁰⁾. Mi ha úgy van: én nagy mozgalmaktól félek. Különbben majd Pompeiustól ¹¹⁾ kitudok valamit.

Pompeianumban, május 10-kén 702.

hangon beszél, azt tőle egy kissé mégis zokon vette, hogy a többi tisztelgők közt, cliense létére meg nem jelent.

⁸⁾ Mert más helytartók minéltovább szeretnek provinciáikban maradni s Rómába visszavágyásuk csak színlés.

⁹⁾ Ha a többség által hozott tanácsvégzés ellen egy vagy több néptribun tiltakozott, az illy tanácsvégzés nem volt érvényes, de azért rendesen jegyzékbe vétetett s *senatus consultum* helyett *perscripta auctoritas* nevet viselt, mert benne a tanácsbeli többség nézete és akaratára lévén kifejezve, ennél fogva ollyforma tekintélyvel bírt, mint nálunk egykor a *curiae regiae praeiudiciumok*. Jelen esetben a tanács Marcellus consul indítványára, Caesarnak Galliában főváltatását s távollétében a consulságért nem pályázhatását határozta el, de annak a néptribunok ellene mondtak.

¹⁰⁾ Azok a transpadanusok értendők, a kik mint római gyaratosok latiumi törvény alatt állottak, ezeknek Caesar hogy Rómában a választásoknál szavazattal bírhasanak, római polgárjogot s municipális szerkezetet akart adadni; és municipiumoknál a tisztviselők *quatuorvirek*-nek nevezettek.

¹¹⁾ Ki ekkor harmadik consulsága alatt, megrongált egészségének helyreállítása végett, künn Tarentumban mulatott.

A. V. 3.

IV.

186.

Cicero Atticusnak üdvet.

Május 10-kén Trebulanumba Pontiushoz érkeztem. Itt két leveled jutott kezemhez, a harmadik napon; én meg ugyanaz nap Pompeianumból indultomkor küldtem hozzád egyet Philotimus által. Azért most nem is igen van mit írnom. Mi országos hírek vannak, tudósíts, kérlek. Mert a városokban nagy rettegést látok, de jobbára alaptalan. Mit s mikor vélsz e részben történni ¹⁾, óhajtanám tudni. Mellyik levedre kívánsz feleletet, nem tudom. Mert én eddig mást nem kaptam azon kettőn kívül, a mellyek Trebulanumban egyszerre jöttek kezemhez. Ezek egyikében — melly május 7-ikén kelt, a P. Licinius edictuma ²⁾ foglaltatik; másik válasz az én minturnaei levelemre ³⁾. Mint aggódom, ha nem volt-e valami komolyabb abban, a mellyet nem kaptam s mellyre választ kívánsz. — Lentulusnál ⁴⁾ kedvességbe hozlak. — Dionysius ⁵⁾ szivemen fekszik. Nicanorod ⁶⁾ derék szolgálatot tesz körülém. — Már nincs, mit

¹⁾ Hihető a transpadanus városok ügyére vonatkozik, mellyről a föntebbi levél végén szó volt. Lásd a 185-ik lev. 10-ik jegyz.

²⁾ P. Licinius Crassus Divesnek, az orator- és jogtudósnak, ki utóbb Asiában helytartóskodott, *edictuma*; mellyet hihető Cic. azért kívánt megszerezni, hogy a maga edictumát, a minőt a proconsulok hivatalukba léptökkor kibocsátni szoktak, annak mintájára szerkeztesse.

³⁾ Mellyet Minturnaeből talán A. Torquatus által küldött Atticusnak. V. ö. a 184-ik levelet.

⁴⁾ Volt ciliciai proconsulnál már két év óta dolgozott azon, hogy számára a tanács triumphust szavazzon. Meglehet Atticus e tárgyban több senator szavazatát megnyerte részére.

⁵⁾ A Cicero-fiúk házi oktatója, ki azokkal Cicerót a provinciába kísérte. Lásd: a *Tört. mut.*

⁶⁾ Szolgája vagy szabadosa Atticusnak.

írjak; virrad is. Ma Beneventumig szándékozom. Mérsékletem és szorgalmam által ki fogok elégíteni mindenkit.

Pontiusból, Trebulanumból május 11-kén.

A. V. 4.

V.

187.

Cicero Atticusnak üdvet!

Beneventumba érkeztem május 11-kén. Itten vevém azt a leveledet, mellyet részedről küldöttnek mondasz amaz előbbeni leveledben, mellyre még az nap feleltem Trebulanumból, Pontiuséktól. Vettem még Beneventumban más kettőt is tőled. Egyiket korán reggel Funisulanus ¹⁾, másikat írnököm Tullius hozta volt. Gondoskodásodat első, legfőbb megbízásom körül ²⁾ fölötte kedvesen veszem. Csak hogy útraindulásod léhangolja reményemet. És nekem részemről tetszik a dolog; nem mintha ³⁾.... hanem szükségből meg kell elégednünk vele. A mi azt a másikat illeti, kiről írod, miszerint úgy látod, nem volna idegen: félek, hogy a mienk ⁴⁾ rá nem bírat-

¹⁾ Ismeretlen föld fia, kiről még csak *ad Att. X: 15.* olvassuk, hogy Cicerónak nevezetes summával tartozott.

²⁾ Leányának Tullianak férjhez menetele iránt.

³⁾ Egészen kielégítne.

⁴⁾ Azaz: leányunk Tullcsa. E családi ügyéről azért ír olly rejtélyesen; mert fél, hogy levele idegen kezekbe juthat. Ezen fölül a levél első szakasza az *ac mi illud* szavaktól a *de illo altero*-ig helyrehozhatlanul meg is van rontva, s csak a rájuk következőkből s a 252-ik levél egy pár ide vonatkozó szavaiból, lehet e szakasz értelmét némileg kimagyarázni. Ezek szerint itt Tullia férjhez adásáról van szó, kihez második férje Crassipes rövid együttlakás után, elváló levelet küldött. Illy esetben a római szokás azt hozta magával, hogy az elhagyott nő, ha csak lehet minél előbb új férj birtokába jusson. Cicero provinciába mentekor Tullia számára három szerencse is kínálkozott, de Cicerónak közölök egyik sem igen akart tetszeni; kit pedig maga óhajtott volna, ahoz, félt hogy leányának nem lesz

hatik és, mint mondod nehéz a választás. Én részemről engedékeny vagyok; de te nem léssz otthon, hogy távollétemben vihetnéd a dolgot. Pedig ha egyikünk jelen lenne, történhetnék Servilia ⁵⁾ közbenjárásával olyas, min Servius kapna. Most habár a dolog tetszenék is, kivételére módot nem látok.

Térek ímmár azon leveledre, mellyet Tullius ⁶⁾ kezéből vettem. Marcellusnál jól végeztél. Ha hát tanácsvégzés lesz hozva, megírd nekem; ha nem lenne, úgy is elintézd a dolgot. Mert azt nekem meg kell adni, valamint Bibulusnak is. Én nem kétlem, hogy a tanácsvégzés könnyen fog menni; főleg, hisz annál a nép érdeke forog fenn ⁷⁾. — Torquatusra ⁸⁾

kedve. S ő annak számára az ekkori consulnak Servius Sulpiciusnak fiját nézte ki, s mivel, a mint látszik, e dolognál Servilius Caepio leánya, Appius Claudius neje is érdekelve volt, azt hitte Cicero, ennek közbenjárásával, ha vagy maga, vagy Atticus jelen lehetnének, szándéka sikerülhetne.

⁵⁾ Hogy itt *Servilia* s nem Servilius írandó, az, mi e tárgyról a 252-ik levélben mondatik, nyilván mutatja.

⁶⁾ Cicero ínoka és szabadosa. Lásd a *Tört. mut.*

⁷⁾ Proconsulok s propraetorok, provinciájokba mentökkor, a kincstárból nevezetes összeget szöktak kapni költségül. De itt nem erről van a szó. Hanem arról, hogy Cic., ki Ciliciába hadparancsnoksággal (*cum imperio*) küldetett, a kezére adott hadat, bár az csak két legióból s pár ezer lovasból állott, elődétől oly rossz karban vette ált, hogy azt tetemes költséggel újra szervezni volt szükség; ennél fogva kérte a tanácsot, hagyná őt Italiában toborzást tartani; hanem Sulpicius consul ennek ellene volt, miért is Cic., barátja Atticus által a másik consulhoz Marcellushoz fordult s kívánta, hogy minden gyanú elháríthatása végett (mintha t. i. ő ezzel csak saját hasznát keresné) hozasson olly tanácsvégzést, melly mindazon helytartóknak, a kik provinciájokba *cum imperio* küldettek a nevezett czélra pótlékpénzt rendeljen. S ha mindjárt ez (írja Atticusnak) általában meg nem adatnék is: tőle s Bibulustól Syria helytartójától e pótlékot annyival is inkább meg nem tagadhatnák, mert abban hogy a birodalom határos provinciái a Crassus megveretése óta elbizakodott parthusok ellen elégséges haderővel fedezve legyenek, a nép érdeke forog fenn, mint e szavakkal: *in quo sit compendium populi*, nem mást akar kifejezni.

⁸⁾ Ugyanaz a Torquatus ki a 184-ik levélben említve van.

nézve — jól van. Masóval s Ligussal ⁹⁾, majd mikor megjönnek. A mi Chaerippust ¹⁰⁾ illeti (minthogy az intéssel itt is elmaradtál), köszönöm a provinciát, ha nekem még erre is gondomnak kell lenni; látom kell pedig már csak azért is, nehogy a tanácsban majd azt találják mondani: *szavaztass vagy számíts* ¹¹⁾. Mert a többiekre nézve . . . de jó mégis hogy Scrofával ¹²⁾. Pomptiniusról a mit írsz helyes ¹³⁾. Mert

⁹⁾ Alkalmassint publicanusok, vagy más affélék, kiket Atticus Cicerónak pártfogásába ajánlott. Némelyek *Maso* alatt azt a L. Papi-rius Masót akarják érteni, ki 430-ban aedilis volt, és *ad Fam. IX: 21* említetik.

¹⁰⁾ Az, ki Asiában Quintus Cicero testörségénél szolgált.

¹¹⁾ Itt magát Cic. olly röviden fejezi ki, hogy öt magyarázat nélkül csak római kortársai érthették jól. E homályos helyet Festus következő szavai fölvilágosítják: „*Numer a senatum*“ *ait quis senator consuli, quum impedimento vult esse, quo mirus faciat senatus consultum; postulatque ut aut res quae afferantur, dividantur, aut simul consultantur, aut si tot non sunt senatores, quo numero licet praescribi S. C. respiciantur.* És így e két kifejezést a tanácsban a végzés-hozásnak meggátolására szokták használni s a *consule* szóval azt kívánták a consultiól, szavaztasson, valljon a felhozott tárgyak együtt, vagy egyenként jöjjenek e tanácskozás alá; a *numera* szóval meg azt, vegye számba a senatorokat, hogy ha kellő számmal jelen nem lennének, a végzéshezóással várákozzanak. Attól fél tehát Cic., hogy ha a nyakára küldött Chaerippust jó szívvel nem látja, majd ennek pártfogói Rómában, az ő Marcellusnál sürgetett kérését a pótlékpénz iránt, az említett *consule s numera* akgaszzkodó szökkel fogják a tanácsban meghíúsítani. Így e hely, a melyet Wieland érthetetlennek tart, Festus után érthetővé válik.

¹²⁾ Kimaradván az ige, kétféle magyarázatnak van helye. Vagy azt kell ide érteni *locutus es*, és akkor azt teszi: jó hogy mégis Scrofával szóltál a dologról. Vagy ha az *es* helyett *est* olvastatik, akkor ez az értelme: jó hogy Chaerippus szólt Scrofával. Csak a mondat első részében a *de caeteris* marad ránk nézve homályos. Kiket vagy miket kell érteni alattok, Atticusnak tudni kellett, nekünk s másnak mind egy. Különben Scrofáról lásd: a *Tört. mut.*

¹³⁾ Atticus t. i. Cicerónak azt írta, hogy miután legatusa Pomptinius junius elseje előtt Brundisiumban lesz, hogy onnét a provinciába átkeljen: nem szükség többi legatusait, jelesen Anneiust és Tulliant annyira sürgetni. Cic. Ciliciába négy legatust választott magának: Pomptinius Aquilát, egyik legjobb barátját s öcsécét Quintust,

az igaz, hogy ha június 1-je előtt Brundisiumban lesz : akkor M. Antoniust s Tullium nem kell úgy sürgetnem. A mit Siciniustól ¹⁴⁾ értettél, helyeslem ; csak aztán az a záradék valakit, ki irányomban érdemmel bír, ne sértsen ¹⁵⁾. De majd megfontolom ; mert magát a dolgot helyén látom. Útamról , ha egyszer megállapítottam ; az öt praefectusról ¹⁶⁾ akkor , ha Pompeiustól magától, hogy mit akar tenni, megértem, tudósítani foglak. Oppiusra nézve jól tetted, hogy neki a 800,000-et megajánlottad ¹⁷⁾ ; és ezt miután most Philotimus kezdednél van , intézd el ; a számadást vizsgálj meg ; s hogy mindent megmondjak, ha engem szeretsz , mielőtt elmennél , végezz. Nagy gondtól fogsz felmenteni. — Feleltem mindenre. Ha nem majd el is felejtém , hogy papirosod nincs ¹⁸⁾. Ez ellen óvást kell tennem ; miután ebbeli szükséged miatt írsz hozzám olly keveset. Adok hát rá neked 200 sestertiust. Noha hogy e részben takarékos vagyok, mutatja e kurtára szabott levél is, [mellyből az események és hírek kizárva ¹⁹⁾]. Ha már tudsz valami bizonyost Caesarról : várom tőled a levelet ;

mint jeles hadvezéreket a hadügynek — M. Anneiust s unokatestvérét L. Tullium a polgári s rendőri ügyeknek vezetésével bízván meg.

¹⁴⁾ Valami ösmeretlen jogtudós, ha csak nem az a tréfás Cn. Sicinius a ki 677-ben Cn. Octavius s Curio consulok alatt néptribus volt s kit Cic. *Brutusában cap. 60.* bővebben ismertet. Ez Ciceróval, kiadandó proconsuli edictumába bizonyos záradékot kívánt felvételni.

¹⁵⁾ Kétséget sem szenved, hogy ezzel a publicanusokra czéloz, kiknek, mint római lovagoknak, consulsága óta (tudjuk miért) mindig nagy pártfogója volt.

¹⁶⁾ Ezek a hadseregnél ezredesi ranggal bírtak, de voltak tiszteletbeliek is, minden foglalkozás nélkül. V. ő. a 190-ik lev.

¹⁷⁾ Lásd : a 184-ik lev.

¹⁸⁾ Mert Atticus, levelének rövidségéért magát ezzel mentette.

¹⁹⁾ Itt az eredeti szöveg érthetetlen. Ernesti így gondolta azt helyrehozhatónak.

írj mást bővebbet is Pomptinius által minden egyebkről.

Beneventumban, május 12-én 702.

A. V. 5.

VI.

188.

Cicero Atticusnak üdvet !

Teljességgel nincs mit írnom. Mert sem azt nem tudom, mit bízzak rád, miután semmit el nem feledtem, sem hogy mit közöljek veled, miután semmiről tudomásom nincs; és enyelegnem sem lehet, olly sok a bajom. Annyit mégis érthetsz tőlem, hogy e soraimat május 15-én reggel, Venusiából ¹⁾ elindúltomkor írtam. E napon úgy hiszem fogott a tanácsban történni valami ²⁾. Jöjjön hát utánam leveled, mellyből nem csak minden történeteket, de a híreket is megtudhassam. Brundisiumban venni fogom azt. Mert ott Pomptiniust azon napig, mellyet írtál, elvárni szándékom. Azon beszélgetéseket, miket Tarentumban Pompeiussal a köztársaság felett tartottam, majd megírom neked, csak hogy tudni szeretném ám, meddig írhatok hozzád biztosan, vagy meddig fogsz még lenni Rómában, hogy jövőre leveletem vagy hová intézni tudjam, vagy hasztalanúl ne írjam. Hanem mielőtt elmennél, a 20,000 meg a 800,000 ³⁾ sester-tius okvetlenül rendbe hozva legyen. Ezt kérek a legfontosabb s legsürgetősb dolgaidhoz számítsd, hogy mit a te szakálladra kezdtem ⁴⁾, a te segítségem által elérhessem.

Venusiában, majus 15-kén, 702.

¹⁾ Ma *Venosa* Nápolyban Basilicatában.

²⁾ Mert a tanácsülések többnyire a kalendák, nonák és idusok első napjain szoktak tartatni.

³⁾ Úgy látszik a 20,000 a tőkének kamatja volt.

⁴⁾ Mert Atticus nógatta Cicerót, hogy ez adósságát Caesarnál rója le.

A. V. 6.

VII.

189.

Cicero Atticusnak üdvet!

Május 18-án Tarentumba értem. Miután föltettem, hogy Pomptiniust bevárom, legjobbnak tartottam, addig a napokat míg ő elérkezik, Pompeiussal töltenem el ¹⁾; annyival is inkább, mivel láttam, hogy ezt kedvesen veendi; s mivel még meg is kért, lennék vele és nála mindennap; mire én szívesen ráállottam. Mert sok derék beszédekot hallok majd tőle a köztársaság felől és el leszek látva jó tanácsokkal is jelen állásomra nézve ²⁾. Hanem hozzád immár rövidebben kezdek írogatni, nem tudván Rómában vagy-e, vagy már elútaztál. Azonban míg erről értesülve nem leszek is, inkább fogok írni valamit, mintsem megengedjem, hogy míg vehetnél is tőlem levelet, ne végy. Pedig már mit reád bízzak, vagy mit veled közöljek, nincs. Megbíztaalak mindre, miket mint ígéréd te le is róvsz; majd ha valami újságot tudok, közleni fogom. Addig mindazáltal míg otthon lenni gondollak, a Caesar-féle adósság iránt tőled kérni meg nem szűnöm, hogy e dolgot elintézetten hagyd. Kíváncsian várom leveledet, főkép hogy elindulásod idejét tudhassam.

Tarentumban május 18-án 702.

A. V. 7.

VIII.

190.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mindennap, vagy inkább napról napra rövidebb leveleket küldözök neked. Mivel naponként inkább

¹⁾ Lásd : a 185-ik lev. 11. jegyz.

²⁾ Érti praconsuli hivatalát.

gyanítom, hogy már Epirusba elindúltál. Hogy azonban tudd, miszerint megbízásodban eljárтам: Pompeius azt mondja, hogy mint előbb, őt új praefectust ajánland; mentességül bíraskodási esetet ¹⁾. Miután Pompeiussal s Pompeiusnál három nap voltam, május 22-kén ²⁾ Brundisiumba indúlok. Úgy hagyom őt itten, mint derék hazafit s ki azon veszélyek elhárítására, mellyektől félhetünk a legkészebb. Leveledet várni fogom, mind, hogy mit művelsz, mind, hogy hol vagy, tudhassam.

Tarentumban, május 22-kén, 702.

F. III. 3.

IX.

191.

M. T. Cicero Appius Pulchernek üdvet!

A mint május 22-kén Brundisiumba érkeztem, legatusod Q. Fabius nálam megjelent, s figyelmeztetett meghagyásodból arra, mi nem csak nekem, kit illet, de egész tanácsnak megfordúlt eszében, hogy e tartományba nagyobb haderő szükséges. Majdnem általános volt t. i. a vélemény, hogy az én legióim és Bibuluséi számára pótlék írassék össze Italiában. Midőn Sulpicius consul ennek meg nem engedését kijelenté. eleget pereltem ugyan: de a tanács annyira egy értelemben volt az iránt, hogy rögtön induljak, miszerint engednem kellett, tehát úgy is cselekedtem. Most, mint azon levelemben, mellyet Rómában egy

¹⁾ Azaz: hogy a praefectusok hivatala *sine cura* ne legyen, hanem a bíraskodáson kívül, minden egyéb szolgálatokat vinni tartozzanak.

²⁾ E helyett közönségesen május 20-kát tesznek, de nyilván hibásan. Mert Cic. Tarentumba május 18-kán érkezett, három nap, vagyis 19-kén, 20-kán, 21-kén Pompeiusnál mulatott és így Tarentumból nem előbb mint 22-kén mehetett csak Brundisiumba, mi csak ugyan a következő levélből is kitetszik.

futárodnak ¹⁾ adtam ált, megkerestelek, kérlek, mind-
 azt, mit egy legszorosb viszonyban s barátságban
 álló utód részére az, ki tartományt ad ált, elkövet-
 het, a köztünk levő legszorosb összeköttetésnél fogva,
 gondod és szorgalmad tárgyává tenni ne feledd;
 hadd lássa mindenki, hogy sem én nagyobb jóaka-
 róm helyébe nem jöhettem, sem te jobb barátodnak
 a provinciát nem adhattad volna.

Azon levélből, mellyet hozzám párban megkül-
 döttél s mellyet a tanácsban felolvastatni kívántál,
 úgy értettem, hogy igen sok katonát elbocsátottál;
 de e részben ugyancsak Fabius azt állította előttem,
 hogy ezt csupán tenni szándékoztál; hanem a mikor
 ő eljött, a katonák teljes számmal voltak. Ha ez úgy
 van: igen le fogsz kötelezni engem, ha azon csekély
 hadakat, mellyekkel bírtál, minél kevesebbé fogyasz-
 tod meg; melly tárgyban a mi tanácsvégzések kel-
 tek, gondolom megküldettek számodra. Részemről
 annak bizonyosságául, melly igen becsüllek, bármit
 téssz is, jóváhagyom: de viszont remélem, részedről
 is meg fogsz tenni mindent, mit rám nézve legczél-
 irányosbnak ítélsz.

Legatusomat C. Pomptiniust Brundisiumban
 várom; ki, hiszem ide június 1-je előtt meg fog ér-
 kezni, s a mint itt lesz, a hajózásra nyilandó legelső
 alkalmat használni fogom. Élj szerencsésen.

Brundisiumban, május 24-kén, 702.

¹⁾ Az eredetiben *tabellarius*. Így nevezték azon rabszolgákat,
 kiket a római nagyok, főleg a messzebb vidékekről, levélküldésekre
 szoktak volt használni.

F. VIII. 1.

X.

192.

M. Coelius, M. Cicerónak üdvet!

Megigérvén elmentedkor, hogy minden fővárosi eseményt neked a leghívebben megírok, iparkodtam egy embert szerezni, ki úgy túlhegyre szed mindent, hogy attól tarthatok, e szorgalma túlságosnak talál tetszeni előtted. Noha tudom milly kandi vagy és milly kedves minden utazónak, a legkisebb dologról is, mi otthon történik, értesíttetnie: mégis abban megkövetlek, hogy e készségemnél engem büszkeséggel ne bélyegezz azért, mert e munkát másra ruháztam ált; mintha nekem még elfoglaltságom s a levélírásban előtted ismert nagy restségem mellett is fölötte kedves nem volna a rólad emlékezéssel foglalkoznom. Egyébiránt maga a küldöttem csomó, hiszem eléggé kiment engemet. Én nem tudom, hogy ér rá valaki ennyit, nem mondom leírni, de csak magának megjegyezni is. Mert itt minden tanácsvégzést, edictumot, mendemondát, piaczi hírt megtalál az ember. Ha talán e mutatványban kevés kedvet lenél, add tudtomra, nehogy neked költséggel álalmat szerezzek. Hogyha a köztársaságban valami fontosb történik, mit az ilyen napszamosok illendőkép előadni nem tudnának, arról, mind hogy mint ment végbe, mind hogy milly közvélemény követte és belőle mi váratik, magam pontosan megírom neked.

Úgy a mint most állunk, semmi nagy várakozás nincs; mert ama hírek is a transpadanusok gyűléskedéséről ¹⁾ csak Cumaeig forrtak; a hogy Rómába érkeztem, itt annak legkisebb neszét sem hallottam.

¹⁾ Mellynek hírét Cic. a 185-ik levélben már említette volt.

Marcellus ellenben azzal, hogy Galliában a fölváltást még szóba nem hozta, és ebbeli előterjesztését, mint nekem maga mondotta, június 1-ső napjára halasztá, ismét azon beszédek melegítette föl, mik felőle akkor folytak, mikor még Rómában együtt valánk.

Hahogy Pompeiussal, mint czéled volt, találkoztál, ugyan írd meg nekem, minőnek lelted őt, mit beszélt előtted és milly szándékot mutatott, (mert ő mást szokott érzeni, mintsem a mit beszél, noha annyi képességgel nem bír, hogy el ne árúlná mi a kívánsága.)

Mi Caesart illeti: felőle sok s nem szép hírek, de csak suttogva szálognak. Egyik, hogy lovaságát elveszté, (mi, gondolom meg is történt), — másik, hogy a hetedik legio megveretett, hogy maga a Bellovacusoktól ²⁾ bekerítve s többi seregétől elvágva lón ³⁾. Még azonban semmi nem bizonyos és e bizonytalanságok sem emlegettetnek nyíltan, hanem rólok néhányak között, kiket ismerni fogsz ⁴⁾, nyíltan foly titokban ⁵⁾ a beszéd; csak hogy Domitius ⁶⁾ kezét is szájára teszi olyankor.

²⁾ E hírekben volt valami, csakhogy mint történni szokott, nagyítva adattak elő.

³⁾ Galliai vitéz nép, melly nevét *Bellovaci* (ma Beauvais) városáról vette és ez évben Caesarral háborút folytatott. Lásd: *Comms de bello gall. lib. VIII.*

⁴⁾ Érti a Caesar ellenségeit, Bibulust, Catót és Domitiust talán Pompeiust is, ki már ekkor, megijedve Caesar növekedő hatalmán, kezdett a főbekkel arról okoskodni, hogy jó lesz őt Galliából haza parancsolni.

⁵⁾ *Palam secreto narrantar.* Furcsa kifejezés; de csak olyan, mint mikor mi is ma mondjuk: *nyilvános titok.*

⁶⁾ Caesar legmérgeesebb ellensége, a *consularis Domitius Ahenobarbus.* Lásd róla a *Tört. mut.*

Rólad május 24-én a piaczi nép azt ⁷⁾ rebesgeté (mi bárcsak a maga fejére szálana), hogy elvesztél és a város s egész forum teli lón a hírrel: *téged Q. Pompeius* ⁸⁾ *útadban megölt.* Én, ki tudom, hogy Q. Pompeius Bauliban hánytató szerrel él ⁹⁾ és pedig annyira, hogy éhezéséért szinte sajnálom őt ¹⁰⁾, meg sem indúltam a dolgon s azt óhajtam, vajha ezen hazugsággal mindazon veszélyen, melly talán reád vár, túlehetnénk. Plancusod ¹¹⁾ Ravennában ¹²⁾ van és a nagy ajándék mellett, a mellyet Caesartól kapott, sem nem boldog, sem jól ellátva nincs.

Politikai munkáid ¹³⁾ minden ember keze közt forognak.

Rómában, május 25-ke körül, 702.

⁷⁾ *Subrostrani*: a nép aljabb része, melly nyilvános tárgyalások alkalmával hogy a szónokot jobban hallhassa, a *rostrum* vagy szószerk alá szokott tolakodni.

⁸⁾ Plancus Bursa tiszt-, bűn- és száműzetett társa. Lásd a *Tört. mut.*

⁹⁾ Az eredetiben: *emeti cam facere* áll. Azonban itt sok a *varians*. Belőlök csak a két nevezetesebbet említjük meg. Egyik az *embaeneti cam*, másik az *empaeneti cam facere*; amaz azt tenné, hogy Q. Pompeius Bauliban révészséget, emez hogy koplaló diaetát (*Hungercur*) gyakorolt — mindeniket szegénysége miatt. De ez egyik sem járja meg, azért mert Pompeius eliteltetése után is bírt még annyival, hogy illy életmódokra nem szorúlt. Hanem hánytatót használni, tudjuk, hogy a rómaiak nem csak gyógyszerül, de az étvágnak felizgatása végett is szoktak volt. Wieland az *empaenetikát* találta legjobbnak; mi Schüttzel az *emeti cát*.

¹⁰⁾ Q. Pompeiusnak Coelius lévén vádlója, ez egy pár résztvevő szóval nagyot akart volt mondani.

¹¹⁾ Érti Bursát, kit Cic. még Clodiusnál is sokkal jobban gyűlölt. V. ö. a 182-ik lev.

¹²⁾ A Caesar oltalma alatt.

¹³⁾ Mellyek *de Republica* czímet viseltek s kevéssel Cic. elűtazta előtt voltak kiadva.

A. V. 8.

XI.

193.

Cicero Atticusnak üdvet!

Engem mind rossz egészségem, mellyből, mivel lázban nem szenvedtem, immár kigázolék, mind a Pomptinius után várakozás, kiről még eddig hír sem érkezett, tizenkét nap óta Brundisiumban tartóztat. Hanem jó szélre várok. Hahogy még Rómában volnál (mit nehezen hiszek), vagy ha nem volnál is: kérlek légy különös figyelemmel a következőre: Azt írják hozzám Rómából, Milo méltatlanságonról panaszkodik egy levélben azért, hogy jószágaiban Philotimus ¹⁾ is résztárs. Én ezt C. Duronius ²⁾ tanácsából intéztem így; mint kit Milo legjobb barátjának lenni tapasztaltam, s olly férjfiúnak ismertem, a millyennek te őt tartod. És őneki, valamint nekem is, czélunk az volt, először: hogy hatalmunkban álljon megakadályozni, miszerint őt valami gonosz, idegen vevő rabszolgáitól, kik nála felette nagy számmal vannak, kifoszthassa; azután hogy Faustáról ³⁾, kit biztosítani kívánt, gondoskodva legyen. Tekintetbe jött még az is, hogy ha meg lehet részére menteni valamit, azt minél könnyebben megmenthessem. Szeretném hát, ha te a dolognak egé-

¹⁾ Terentia ama szabadosa, kiről már többször volt s még többször lesz emlékezet. Lásd: a *Tört. mut.*

²⁾ Csak ez egy levélben jön elő s így róla többet nem tudunk; meglehet rokona annak, kiről *de Orat. II. c. 68.* emlékezik, hanem az *Marcus*, nem Caius.

³⁾ Milo nejéről, ki Sylla dictator lyánya lévén, fölötte gazdag hozománynyal bírt. Már csak abból is láthatni milly tetemes vagyon lehetett az, melly a Milo-féle jószág árverésénél Philotimus kezeire került, hogy Fausta csak úgy vélte hozományát biztosítva lenni, ha nem Philotimus, hanem Cic. lészen a vevő.

szen végére járnál. Mert nekem sokat írhatnak nagyítva is. Hogyha ő csakugyan panaszkodik,— ha barátaihoz úgy ír, — ha Fausta is úgy érez: akkor Philotimus, mint neki szóval megmondtam, és ő is fogadta, Milo ellenére ne maradjon a jószágban. Én ezt a világgért sem akarnám. Ha ellenben kevesebb van a dologban, végezz belátásod szerint. Beszélj Duro-niussal. Írtam Camillushoz és Lamiához ⁴⁾ is, annyi-
val is inkább, mert abban nem bíztam, hogy még Rómában légy. Szóval: határozz mint becsületes-
hírem- s érdekemmel megegyezőnek látandod.

Brundisiumban, junius 2-kán 702.

F. III. 4.

XII.

194.

M. T. Cicero Appius Pulchernek üdvet!

Junius 4-ik napján Brundisiumba jöttömkor vettem leveledet, mellyben írod, miszerint L. Clodiussal ¹⁾ közölted a mi felől általa óhajtanál velem értekezni. Nehezen várom őt, hogy a mit tőled hozni fog, hova-hamarább tudhassam. Részvételemet és készségemet irántad, bár remélem, ezeket már számos esetből ismered, most kiváltkép affélékkel fogom kimutatni, mik által leginkább bebizonyíthatom, hogy jó híred s méltóságod igen becsesek előttem. Valamint Q. Fabius Virgilianus, úgy C. Flaccus ²⁾ L. fija, de jele-

¹⁾ Camillus és Lamia, mindenik Cicero különös jó barátjaként többször fordul elő. Lásd a *Tört. mut.* A levél egész tartalma oda mutat, hogy Cic. a száműzött Milo vagyonát, elkobzáskor barátja részére megmentni akarván, annak vevőjeül lépett föl; de e végre maga helyett Philotimust bízta meg és mivel ez, használva az alkalmat, saját részére is a vagyonból nevezetes mennyiséget lefoglalt, ezért fakadt Cic. ellen panaszra mind Milo, mind neje Fausta is.

²⁾ Közel rokona s egyik legatusa Appiusnak.

³⁾ Amaz a 191-ik levél szerint szinte legatusa Appiusnak Cili-ciában; emez egy, kíséretéhez tartozott (*de cohorte*) ifjú római lovag.

sen M. Octavius ³⁾ Cn. f. meggyőztek volt arról, hogy te engem különösen becsülsz, és ezt már ezelőtt számos adatokból, főképp pedig amaz *auguralis* munkádból ⁴⁾, mellyet nagy szívesen nekem ajánlván, számomra legkegyesebben megküldél, én magam is tapasztaltam. Az én te irántad való tetemes baráti szolgálataimat mindenki fogja ösmerni, mert nem csak magadat, mióta engem kedvelni kezdted, napról napra többre becsültelek, hanem ide járultak még rokonaiddali összeköttetéseim is. Ezek közül két különböző korúat rendkívül becsülök: Cn. Pompeiust, leányod ipát és vejedet M. Brutust ⁵⁾. De tisztvársi viszonyunk is, kivált miután az nálad az olly megtisztelő tetszésben részesült, nekem legalább nem csekély kötelékül láttatik szolgálmi érzelmeink egybefűzésére. Egyébiránt majd ha Clodiussal találkozom, a tőle hallottak folytán többet írok hozzád és magam is rajta leszek, hogy minél hamarább láthassalak. Írod, miszerint késésed oka az volt, hogy velem találkozhassál. Ezen, hogy ne hazudjam ⁶⁾ örvendek. Éljj szerencsésen.

Brundisiumban június 5-kén 702.

³⁾ Fija annak a Cn. Octaviusnak, kit mint macedoniai praefectort Cic. a 29-ik levélben követendő például ajánl öcsésének Quintusnak. Ez a M. Octavius is vagy legatusa, vagy praefectura volt Appiusnak.

⁴⁾ Appius nem rég adván ki *auguriumokról* írt munkája I-ső kötetét, ezt őszinte kibékülése jeléül Cicerónak, mint a parthus háborúban odaveszett Crassus helyébe választott augurnak ajánlta a legbarátságosb, leghízelgőbb kifejezésekkel. Van még e munkáról említés a 249- és 265-ik levelekben is.

⁵⁾ Kikből amaz már a vének, emez még az ifjak sorában áll. Pompeius Magnusnak két fija volt: Cnaeus és Sextus. Cnaeus az Appius leányával, Sextus Liboéval kelt egybe. Hanem Cnaeus később Appius leányától elválván, helyette Porciát, nagybátyjának Uticai Catónak leányát vette el.

⁶⁾ Itt Cic. a *ne mentiar* odavetésével azt akarja Appiusnak

A. V. 9.

XIII.

195.

Cicero Atticusnak üdvet!

Actiumba ¹⁾ értünk juniushó 15-kén, miután úgy Corcyrában, mint a Sybotákon ²⁾ adományaidból, miket számunkra Areus s barátom Eutychides dúsan s nagy szívesen összehordtak ³⁾, *saliaris* módon ⁴⁾ lakmározunk. Actiumtól az útát jobbnak láttuk szárazon folytatni ⁵⁾, minthogy a hajózás fölötte alkalmatlan lett volna s Leucatát megkerülni rösteltük. Patraeba meg apró evezős-hajókkal menni, a hozzánk tartozók nélkül ⁶⁾, nem elég díszesnek láttuk. Én, mint te pályámon sokszor buzdítottál, mindennap azt forogatom eszemben, — embereimnek is azt verem fejébe, — szóval azon vagyok, hogy e renden kívül nyert

szépen értésére adni, miszerint neki az, hogy a provinciában, hol már urasága lejárt, még most is folyvást ott lepszsel, nem igen kellemes.

¹⁾ Város az acarnaniai hegyfoknál, most *Capo Figolo* Albániában; nevezetes azon nagy tengeri csatáról, mellyben itt Octavianus 722-ben Antoniust s Cleopatrát megverte.

²⁾ *Sybota* (többes szám.) Így hívtak Corcyra (Corfu) s Actium között egy csoport szigetet.

³⁾ Atticusnak Corcyrában s a Sybota szigeteken dolgait vivő szabadosai Areus s Eutychides a nálok keresztül utazott Cicerót gazdájok nevében minden asztalra valóval bőven ellátták.

⁴⁾ A *Saliusok* vagyis Mars isten azon 12 papjai, kiket Róma második királya Numa, az égből martius első napján földre hűlt 12 paizs (*ancilia*) emlékeül alapított, évenként martius 1-jén tartották legnagyobb ünnepjüket, mellynek alkalmával czifra tarka köntösbe öltözve, karddal üvedzetten, kezeikben dárdát s karjaikon a 12 szent paizst víve, magától Numától készített érthetetlen énekek dalolása s ünnepélyes hadi táncz járása közben, diszmenettel húzódtak keresztül Róma fő utczáin föl a capitoliumig, minek végeztével az állam költéségén számukra gazdag lakoma adatott és ez Cic. korában olly pazar pompával ment végbe, hogy a *saliarem in modum epulari* közmondássá vált s tobzódó lakmározást jelentett.

⁵⁾ Athenae felé.

⁶⁾ *Sine impedimentis*. Úgy mint lictorai s más a proconsuli méltóságához tartozó készülétek nélkül.

hivatalomban ⁷⁾ a legnagyobb szerénységgel s legnagyobb óvatossággal viseljük magunkat. Csak a parthus legyen veszteg s a sors bennünket segítsen, meg is feleltünk magunkért. Te meg, szépen kérlek, engem arról, hogy mit csinálsz, időről időre hol léssz, — dolgaimat Rómában mint hagytad, főképp pedig ama 20 s 800 ezer felől tudósíts. Mindezt egy pontosan írt levéllel, mellynek, tudnivaló, kezemhez kell jutnia, el lehet végezned. Az iránt továbbá (minthogy épen most vagy távol, mikor ez még szóba nem jön, hanem annak idejében mint nekem írtad jelen léssz) el ne feledj gondoskodni, úgy magad, mint valamennyi barátaink, különösen Hortensius által, hogy rám nézve az egy év megálljon és semmi új ne határozassék. Ezt annyira reád kötöm, hogy nem tudom, ne kérjelek-e még meg az *intercalatio* ellen harczolás végett ⁸⁾ is. De nem merek minden terhet reád rakni. Hanem az egy évet okvetetlen fen tartsd ⁹⁾. Ciceróm, ez igen szerény s kedves gyermek, üdvözl. Dionysiuust, mint tudod, eddig is mindig kedveltem, most pedig naponként többre becsülöm őt s mondhatom leginkább azért, mivel téged szeret s rólad emlékezni meg nem szűnik.

Actiumban, junius 17-kén 702.

A. V. 10.

XIV.

196.

Cicero Atticusnak üdvet!

Juniushó 25-kén Athenaebe érvén, itt már négy nap óta várom Pomptiniust s mégis jövedele felől

⁷⁾ Mert a provincia kormányzatát nem, mint rendszeren szokás volt, consulsága kiteltével, hanem sokkal később ruházták rá.

⁸⁾ Lásd a 182-ik lev. 11-ik jegyz.

⁹⁾ Rajta légy, hogy helytartóságomat egy éven túl ne nyújtsák.

semmi bizonyost nem tudok. Hanem hidd, egészen veled vagyok, s habár különben önként is, most nyomaiddtól emlékeztetve ¹⁾ még elevenebben gondolkozom rólad. Mondjak-e még többet? Istenemre szó sincs egyébről, mint rólad. De te talán jobbszeretnél felőlem tudni valamit. Ne a következők: még eddig sem köz, sem magános pénztárból, sem rám, sem egy kísérőmre legkisebb kiadás. Semmit, sem a Julia-törvénytől ²⁾, sem gazdáinktól ³⁾ el nem fogadunk. Minden emberem úgy gondolkodik, hogy jó niremen kell dolgoznia. Eddig szépen megy a dolog. Mi is szembe tűnvén, a görögök által magasztalva s széltére emlegettetik. Szóval úgy viselem e részben magamat, mint láttam, hogy te szereted. Azonban lemenve dicsérjük a napot ⁴⁾. Különben e helyzet olyan, hogy nem egyszer vádolólok eszemet, miért nem tudtam e bajból valahogy kieviczkélni. Óh mennyire nem fér össze ez a foglalkozás az én jellemmel ⁵⁾. Vajmi igaz az, hogy:

Ki melly mesterséghez tud, azt tegye ⁶⁾.

Már is így? fogod mondani — hiszen még el sem kezdted a dolgot. Tudom s gondolom a nagyja még

¹⁾ Athenaeben, hol Atticus sokat szokott járni.

²⁾ Értetik Julius Caesar első consulságában hozott azon törvénye, melly azt rendelte, hogy a birodalomban minden város a keresztül menő helytartók s kíséretökhöz tartozók, úgy általában a tanácstól kiküldött egyének számára nem mást, csak fát, sót, szénát s egyéb efféléket köteles ingyen kiszolgáltatni.

³⁾ A hivatalból utazók a provinciákban ingyen kaptak szállást is; de Cic. ezért is mindenütt fizetett.

⁴⁾ *Quum erant perorata*; Tropice van mondva e helyett: majd ha hivatalomat végeztem.

⁵⁾ Be nem nekem való ez a proconsulság; melylyel mint a 207-ik levélben magát kifejezi: *ökörre tették a nyergét.*

⁶⁾ Aristophanes *Darászok* című vígjátékából való vers, de mellynek Cic. szokása szerint csak a két első szavát idézi.

hátra van; noha mint képzem, külsőleg mindent a legszebben tűrök is, de belsőleg boszongodom magamban, olly sok szenvedélyes, kihívó, mindenféle ízetlen ostobasággal s göggel teljes beszéd történi⁷⁾ s hallgattatik el⁸⁾ mindennap; s ezeket nem azért nem írom meg neked, hogy tőled titkoljam; hanem mert röstelem is előhuzigálni. Azért ha épen visszatérhetek, bámúlni is fogod hallgatagságomat, olly módod van megtanulni ezt az erényt.

Erről se hát többet. Noha semmi tárgyam nincsen az írásra, miután azt, hogy mit csinálsz, melly világrészben vagy, gyanítnom sem lehet; s valóban nem is voltam még illy soká tudatlanságban dolgaim iránt; nem tudom hogy mi történt Caesarnál, mi Milónál lévő adósságaimmal, s nem csak senki, de még hír is semmi nem jön, hogy tudhatnám, a köztársaságban mik adták elő magokat. Ha hát fogsz tudni valamit afféle tárgyakról, mikről hiszed, hogy tudni szeretném, fölötte kedvesen veszem, ha azt velem közlöd.

Mi volna még? Épen semmi, csak az, hogy nekem Athenae különösen tetszett; legalább maga a város és annak ékességei, úgy a lakósok részéről irántad való szeretet, s irántam is kimutatott bizonyos jó hajlandóság, de főkép a philosophia is. A mi *akademiai*⁹⁾ csak van, Aristusban¹⁰⁾ öszpontosúl, a

⁷⁾ A kíséretében lévő könnyelmű úrfiak által.

⁸⁾ Általam, kinek azokat nyelnem kell.

⁹⁾ Az egészs akademiai tudomány. Ezt Cic. az eredetiben *ερωταζατω* (sursum, deorsum) szavakkal mondja ki; mert az academica philosophiát, melly mindent két oldalról vitatván, semmit positive nem állított, e két szóval jellemezték. Azért *ad Att. VIII*: 25. így sóhajt fel e philosophia ellen: „O academiam volaticam et sui similem, modo huc, modo illuc!“

¹⁰⁾ *Quid illa vetus academia, atque eius haerens Aristus hospes et familiaris meus? Brut. cap. 97.*

kinél szálláson valék. Mert a te Xenódat ¹⁾, vagyis inkább a mienket, Quintusnak engedtem; de azért a szomszédságnál fogva egész napokat felváltva egymásnál töltöttünk. Első alkalommal terveidet megírd nekem; hogy tudjam, mit csinálsz, koronként hol vagy s különösen Rómában mikor léssz.

Athenacben, junius 29-kén, 702.

F. XIII. 1.

XV.

197.

M. T. Cicero C. Memmiusnak ¹⁾ üdvét!

Habár nem voltam is eléggé bizonyos abban, nem-e némi kedvetlen érzéssel, mintsem inkább jó kedvvel fognálak látni Athenacben, — miután a méltatlanság ²⁾ mellyben részesültél, fájdalommal, bölcseséged, melylyel e méltatlanságot tűröd, örömmel hat reám — mégis jobbszeretném ha láttalak volna. Mert mi a dolognál kellemetlen, az valóban nem igen csekélyebb mikor nem látlak is; mi pedig kellemes lehet vala, az bizonyosan, ha látlak, még kellemesebb lett volna. Azért nem is késem azon iparkodni, hogy megláthassalak, mihelyt elég jó móddal tehetem. Addig is a miről veled levél útján értekezniem s mint hiszem, végezniem lehet, előadom. Legelőször is azonban tőled azt kérem, hogy kedvemért semmit kedved ellen ne tégy; hanem azt, miiben rám nézve igen, de magadra nézve semmi te-

¹⁾ Epicureus philosophus; előjön még egyszer *Att. XVI: 1.* s ez utóbbi hely arra mutat, mintha Atticusnak egyben-másban megbízottja lett volna. *

²⁾ Az a C. Memmius, kit a 23-ik levélben bár nem legszebb oldaláról, már ismerni tanultunk. Lásd róla a *Tört. mut.*

³⁾ Igazságtalan száműzetésed. Hanem ezt Cic. csak kedveskedésből mondja Memmiusnak, mert róla a 151-ik levélben egészen más hangon beszél.

kintetben sokat fenforogni nem látsz, csak úgy teljesítsd részemre, ha előbb a felől, hogy örömet teszed, meg leszesz győződve.

Én az epicureus Patrónak ³⁾ mindenben embere vagyok; kivéve, hogy tőle a philosophia terén szörnyen különbözöm. És valamint ő előbb Rómában, hol téged is minden tieiddel együtt becsületben tartott, engem különösen tisztelt, úgy én neki nem rég, midőn azt, mit anyagi érdeke s díjjai tárgyában kívánt ⁴⁾, elnyerte, védői s barátai közt majdnem az első embere valék; és ő még Phaedrusról, kit gyermek koromban, mielőtt Philót ismerném ⁵⁾, mint bölcsészt, azután mint egy jó, kellemes és szives embert igen becsültem, volt áltadva és ajánlva nekem. Ez

³⁾ Az a kevés, mit e görög philosophus felől tudunk, Cicerótól való; róla sehol másutt adatot nem lelünk. Úgy látszik, ő Athenaeiben rendes főnöke volt az Epicurus által alapított philosophusi sectának, vagy mint Wieland akarja: *szerzetnek*. Ez utóbbi szerint ugyanis a görögök híres philosophiai sectáit nem úgy kell képzelnünk magunknak, mint a mai *anus-os* (*Wolfianus*, *Kantianus*, *Hegelianus*) felekezeteinket, mellyek csak teoriáik s tanrendszerciknél fogva különböznek egymástól; mert amazoknál e felett még az életmódban, sőt ruházatban is különbség létezett. Márma, úgymond, nevetségesen hangzanék egy kormányférfi szájából, valami tudós egyén ügyében az illy szó: egy Kantianus vagy Hegelianus folyamodott hozzám. Mikor ellenben Cic. illy esetben Patro epicureusról, vagy Posidonius stoicusról beszélt, az körülbelől úgy jött ki, mint mikor ma egy ő hozzá hasonló állású ember a másikhöz N. N. *Capucinus*, N. N. *Minorita*, N. N. *Jezuíta* felől ír vagy beszél; vele nem mást akart jelenteni, semmint kijelelni a philosophus szerzetet, mellynél az illető *professiót* tett volt. Ha ez áll, úgy akkor (hogy már mi is adjunk hozzá valamit) Patro az epicureusoknál *prior* vagy *guardian* lehetett.

⁴⁾ Miből álltak ezek, s mi szolgálatot tehetett körülök Cic. --- tudni nem lehet. Mert az, mit Wieland mond, hogy Cic. Patro részére Athenaeiben az epicureusok iskolájábani első tanárságot s azzal járó fizetést eszközölte volna ki, pusztá okoskodás, mellyet semmi történelmi adat nem támogat.

⁵⁾ Lásd a *Chronologiai vázlatot* az I-ső kötetben, Phaedrusról a 668-ik, Philórol a 665-ik év alatt.

a Patro tehát, még Rómába küldött nekem levelet a végett, hogy téged iránta engesztelnék ki s kérnélek meg, miszerint számára Epicurusnak nem tudom miféle romjait engednéd ált; hanem én hozzád e tárgyban semmit sem írtam volt, minthogy ajánlásom által építési szándékodban gátolni nem akartalak ⁶⁾. Ugyanő miután Athenaebe érkeztemkor újra megkért volna, hogy írnék neked ⁷⁾ e felől: csupán annál fogva nyerte ki tőlem ezt, mert úgy tudják minden barátaid, hogy az építésről lemondottál. Ha ez való s részedről már épen semmi érdek fenn nem forog, kérlek: hogy ha tán szivedet kissé megbántva érzed is némelyek ferdesége által [mert hisz ismerem e népet ⁸⁾], hagyd magadat kiengeszteltetni, akár saját ritka nagylelkűségedből, akár én irántam való tekintetből. Én ugyan ha engem kérdesz, sem azt ált nem látom, ő miért eseng olly igen, — sem azt, hogy te miért ellenkezel; de igen, hogy neked sokkal kevesebbé lehet megengedni, mintsem neki az ok nélkül való szenvedélyeskedést. Egyébiránt bizonyosan tudom, hogy Patro előadása s indokai ismerttek előtted: ki azt mondja, neki az illendőséget, a kötelességet, a végrendeleti jogot ⁹⁾, Epicurus tekintélyét,

⁶⁾ Az areopagiták t. i. hozott végzés által engedelmet adtak Memmiusnak arra, hogy Epicurus rozszant hajlékát, melyet Cic. rom-nak mond, a maga használatára újra építhesse.

⁷⁾ Mitylenaebe.

⁸⁾ T. i. a görögöket, kiket már a 29-ik levélben öcsöce Quintus előtt csalfáknak és hitetleneknek jellemzett.

⁹⁾ Epicurus részéről, a kinek végrendelete Diogenes Laertius X-ik könyvében, maga egész mivoltában olvasható. Benne kertjét hol rendesen lakott és tanított, az épületekkel együtt, úgy házát is a Melite városrészben, a maga helyébe tanárul kijelelt Hermachusnak hagyta olly módon, hogy emezt míg él, tanítványaival együtt használja, amaz pedig követői s szerzetestársai számára olly örök alapítványul szolgáljon, hol azok az ő rendszabályai szerint élhessenek, s

Phaedrus könyörgését ¹⁰⁾, a legnagyobb férjfiak székhelyét, lakát, nyomdokait illő védenie. Az ember egész életét s rendszerét, mellyet a bölesészetben követ, ki kellene úgy nevetnünk, ha ez esengését roszalni akarnók. De bizony miután sem rá sem a többiekre, kik azokban kedvöket találják, nem igen haragszunk: nem tudom, ha ennek nem megbocsátnunk illik-e, hogy annyira buzgólkodik; a miben ha vétkezik is, inkább rajongásból, mintsem rosz szándék-ból vétkezik. Azonban hogy többet ne említsek (mert meg kell végre mondanom), én Pomponius Atticust úgy szeretem, mint testvér-páromat. Senki nálánál nem drágább nem kedvesb előttem. Ő nem azért, hogy közölök való, neki minden felsőbb tudományban nagy míveltsége van ¹¹⁾ — hanem mert

míg csak Athenaeben epicureusok lesznek, e kert jövedelme azokat illesse; hanem ezért az ő születése napját évenként *Gamelion* (januarius) hónapban tíz napig megünnepelni tartozzanak. — A ház mellyről itt Cic. beszél, az említett *melitei* ház volt, s már ekkor pusztuló félben állt, de azért az epicurus-szerzet tanárai előtt szent tekintéllyel bírt s ahhoz mint mesteröktől öröklött törvényes tulajdonukhoz állandóan ragaszkodtak.

¹⁰⁾ Ki (hihető halálos ágyában) esdekelve kérte társait, el ne hagyják, se senkinek elfoglalni ne engedjék Epicurus kertjét.

¹¹⁾ Cicero az Epicurus követőit, félre értett eudaemonismusi elvökért s amaz ismeretes *παιδείαν πᾶσαν γενεῆ* tanukért majd mindenütt hol rólok szól, szereti lenézni; mintha azok tiszta morált nem ismertek s minden tudományosságot, szép ízlést, elegantiát nélkülöztek volna. És e szokás nála annyira megrögzött, hogy még Memmius előtt is, kit a Lucretius epicureusi tankölteményének Maecenásaként ösmerünk, titkolni akarná, miszerint legjobb barátja Atticus maga is epicureista. Mert midőn róla azt mondja: *non quo sit ex istis* (t. i. epicureis): ez igazi ha akarom vemhes kifejezés, miután azt is teheti: nem *miel* epicureus; azt is: nem *mintha* epicureus volna. E fitymáló modor olyan finomúl kiképzett, sokat tudó s játszi elméjű egyéntől, mint Cic. egy olyan böles ellenében, mint a jámbor becsületes Epicurus, ki azzal kérkedett, hogy életében senkitől semmit nem tanult, épen nem volt csuda. De hogy mind e mellett Cic. magában az epicureistákat úgy erkölcsi, mint tudományos oldalról jobb szemekkel

igen kedveli Patrót, és igen szerette Phaedrúst — ő a ki épen nem nagyravágyó s kéréssel épen nem alkalmatlankodó ember, úgy rám esett ezért, ahogy még soha nem tette; s nem kétli, hogy én ezt tőled egy intésem által megnyerhetem, még ha építeni akar nál is. És így ha most azt hallaná, hogy az építésről letettél és nálad még sem értem célt, nem téged fogna irántam barátság talannak, hanem engem maga iránt hanyagnak tartani. Ennél fogva kérlek, írnád meg embereidnek, hogy az *areopagiták* azon határozata, mellyet ők *emlékiratnak* hívnak, a te beléegyezteddel megszüntethető. De ismétlem a főntebb mondottat: akarom, előbb mintsem megtennéd, a felől meg légy győződve: hogy ezt érettem szívesen teszed. Azt azonban tudd meg, hogy ha teljesíted, a mit kérek: legnagyobb örömömre szolgálj. Élj szerencsésen.

Athenaeben quintilis 1-én, 702.

A. V. 11.

XVI.

198.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ejnye, hát annyiszor küldtem én levelet Rómába, míg neked egyet sem küldék? No küldök ezen

nézte s kedvezőbben ítélte meg, bizonyítja többek közt az, hogy két korabeli epicureistát Syrót s Philodemust (*de Finib. lib. II. cap. 35.*) *cum optimos viros, tum doctissimos homines* czímmel tisztel meg; s még inkább az mit Zenóról (*de Natur. deor. lib. I. cap. 21.*) im e szavakkal mond: *Zenonem, quem Philo noster coryphaeum appellare Epicureorum solebat, cum Athenis essem, audiebam frequenter . . . non ille, ut plerique; sed . . . distincte, graviter, ornate.* Végre, ha egyéb nem, maga az, hogy a finom ízlés, igazi műveltség s tiszta erkölcsiség példája Atticus szinte epicureista s Cicerónak legkedvesebb, legtiszteltebb barátja volt, mindennél meggyőzőbb bizonyossága annak, hogy Epicurus rendszere sem tudományt, sem erkölcsiséget, sem ízlést ki nem zárt s hogy erről lelkében Cic. is így volt meggyőződve. *Sed his non est hic locus.*

túl inkább puffra is, mintsem azt elkövessem, hogy mikor jó móddal küldhetnék, ne küldjek. Az ég szerelméért! míg jelen vagy, tedd meg a mi csak tehető, hogy helytartóskodásomat meg ne hosszabbítsák. Lehetetlen kimondani, mint éget engem a honvágy s milly nehezen viselem én ez ízetlen állapotot.

Marcellus a *comoival* ocsmányúl bánt ¹⁾). Ha az ember köz hivatalt nem viselt is: de *transpadanus* volt. Azért hiszem is, nem kisebb boszúságot okozott ő a mienknek ²⁾, mintsem okozott Caesarnak. Hanem ezt ő lássa.

Pompeiuson én is észrevettem, mit, mint írod, Varro beszél, hogy Hispaniába bizonyosan szándéka elmenni ³⁾). Én ezt épen nem helyeslem; azért Theo-

¹⁾ Pompeius Magnus atyja Cn. Pompeius Strabo 664-ben mint consul, Gallia Transpadanában valamennyi gyarmatvárosnak latiumi jogot adatott, mellynek folytán e gyarmatok minden köz hivatalt viselt polgárai már hivataluknál fogva a római polgárjogot is megnyerték. Ennek példájára Caesar is *Comum* (ma Como) városában 5,000 emberből, kik között 500 válogatott görög férjfiú volt, *Novum Comum* név alatt új gyarmatot alapítván, minthogy e város is Gallia Transpadanában feküdt, a Pompeius Strabo által adott ama jogot erre is magától, a tanács megkérdése nélkül, kiterjesztette. Ez eljárását Caesarnak egyik leghevesebb ellenfele Marcellus consul, a legfőbb hatalom jogkörébe vágásnak tekintvén s mint olyant fölötte rossz néven vévén, hogy annak kiáltó bizonyosságát adja, mennyire el nem ösmeri Caesartól e jogot, egy *novocomuni* polgárt, ki hivatalt ugyan nem viselt, de mint *transpadanus* lakos latiumi törvény alatt állott, csekély okért, szeme előtt deresre húzatott s megbotoztatott, azzal bocsátván el magától, hogy „most elmehet, megmutathatja a kékjét Caesarnak.“ Marcellus ezen brutális tettét Cic. is roszalva érinti, de kilátszik hogy nem másért, mint mivel általa magát Pompeius is, a *transpadanusok* egykori pártfogójának fija sértve érezhette,

²⁾ Hogy Cic. Caesar ellenében Pompeiust csak a *noster* szóval jeleli, arra látszik mutatni, miszerint már ekkor Rómában a senatori s Caesari két pártra szakadás készülöben volt és hogy a senatori párt Pompeiust már főnökéül nézte.

³⁾ Pompeius, provinciájába Hispaniába mindeddig el nem ment, hanem a tartományt csak legatusai által kormányozta. Varro is

phanest⁴⁾ csakhamar meg is győztem a felől, miszerint jobbat nem tehet, mint hogy ha schova sem megy. A görög hát erre fog dolgozni. Pedig nála ennek szava legtöbbet nyom.

E levelet quintilishó 6-án írtam, mikor Athenaeából indulandó valék, a hol épen tíz napot töltöttem. Megjött Pomptinius; — vele Cn. Volusius⁵⁾; előállott a quaestor is; csak maga Tulliusod nincs még itt. Rhodusi fedezetlen hajóim, mitylenaebeli kétsoros evezőseim s néhány dereglyeim vannak. A parthusokról hallgatnak. A többit az istenekre bízom. Útunk eddig Görögországon ált a legnagyobb bámúlat tárgya volt. S valóban nincs is még embereim közül egyik ellen is panaszom. Úgy látszik ismerik egyéniségemet, érdekemet s a feltételt, a melly mellett jöttek. Egészen becsületesnek szolgálnak. Ezentúl is, ha igaz az: *a milyen az asszony...*⁶⁾ bizonyosan ilyenek maradnak. Mert tőlem semmi ollyast látni nem fognak, mi nekik kicsapongásra alkalmúl szolgáljon. Ha ez elég nem lesz, kissé keményebben fogok bánni. Még az édességig szelíd vagyok, s remélem ezzel is boldogúlhatok. Hanem, mint a sici-liaiak⁷⁾ mondják, e türelmet csak egy évre számítottam. Azért te küzdj, nehogy időm meghosszabbítatván, kudarczot találjak vallani.

egyik legatusa lévén, noha még ő sem mozdult ki Rómából, legjobban tudhatta e részben Pompeius szándékát.

⁴⁾ Azt a mitylenaecit, a ki Pompeiusnak ollyan meghitte és nagy befolyású embere volt. V. ö. a 36. 43. lev.

⁵⁾ Úgy látszik legatusa volt ez is Cicerónak. Előjön még a 302-ik (Fam. V. 20.) levélben. Lásd a *Tört. mut.*

⁶⁾ *Ollyan a kuttyája.* Görög közmondás, mellyet felhoz Plato is. *Polít.* VIII. tom. VII. pag. 223. edit. Bipont.

⁷⁾ *Siculi*; mások, s velek Wieland is, e helyett *singuli*-t olvasnak.

Most térek azokra, a mik iránt megkerestél. Praefectusokúl, kivévén a kifogás alá esőket⁶⁾, küldj kiket akarsz. Nem leszek olly válogató, mint Apuleiusnál⁹⁾ valék. Xenót¹⁰⁾ úgy kedvelem, mint te, s hogy ezt ő érezi, bizonyosan tudom. Patrónál és a többi hájfejűeknél¹¹⁾ igen nagy kedvességbe hoztalak s bizony meg is érdemletted, hogy ezt tegyem. Mert amaz azt mondá, háromszor is írtad neki, hogy én azt a dolgot, az ő levele következtében vettem úgy szivemre, — a mi neki felette jól esett. Hanem midőn Patro felszólított, kérném meg areopagustokat, hogy azt a végzést, a mellyet Polycharmus elnöksége alatt hozott, törölje el: jobbnak látszott mind Xenonak, mind utóbb magának Patrónak is, hogyha Memmiusnak (ki Athenaebe érkeztem előtt egy nappal indúlt Mitylenaebe) írok a végett, tudósítaná övét, miszerint ez ő miatta megeshetik. Mert Xeno bizonyosnak tartotta, hogy Memmius ellenére az areopagitáktól azt meg nem nyerhetni. Memmius pedig már építési szándékáról letett; hanem haragszik Patróra. Írtam tehát neki hathatósan; melly levelem párját itt küldöm számodra¹²⁾.

Szeretném ha Piliát nevemben megnyugtatódnád. Mert (megvallom előtted a dolgot, de neki meg ne mondd) egy csomagot kaptam, mellyben Piliától is

⁶⁾ Például kereskedőket, mert Cic. előre megmondta, hogy afféle embereknek praefecturát nem fog adni.

⁹⁾ Kit nekem praefectusúl ajánltál volt. Lásd : a *Tört. mut.*

¹⁰⁾ Lásd : a 169-ik lev. 11-ik jegyz.

¹¹⁾ *Et reliquos barones.* Ezt a szót *baro*, vagy *varo* többször használja leveleiben Cic. s alatta mindig együgyű, bamba, butafejű embert szokott érteni. Itt vele az akkori athenaei epicureusokat csúfolja, jelélül annak, hogy e felekezet tudományos míveltsége és ízlése felől milly keveset tesz föl.

¹²⁾ Érti az iménti 197-ik lev.

volt levél¹³⁾; én ezt belőle kivettem, felnyitottam, s elolvastam; felette érzékenyen volt írva. A melly leveleid Brundisiumból érkeztek az enyim híjjával, azok tudd akkor küldettek, mikor nem jól voltam. Hanem azt a praefectura elleni kifogást hogy ne vetted volna?¹⁴⁾ Gondoskodjál róla, hogy mindent tudhassak, de főkép, hogy egészséged legyen.

Athenaeben, quintilis 6-án 702.

F. II. 8.

XVII.

199.

M. T. Cicero proconsul M. Coeliusnak üdvet!

Mi? hát te azt hiszed, arra bíztalak meg, hogy nekem ide a gladiatorok kiállítását, a pörök halasztásait s Chrestus¹⁾ szedettvedett holmijét küldözgesd egyéb affélékkel, a miket mikor Rómában vagyok, senki előttem elbeszélni sem merne? Lásd mily sokat teszek én fel magamban felőled! s mondhatom, nem is ok nélkül, miután náladnál nagyobb politicust eddig nem ismertem. Én még arról sem kívánom, hogy írj nekem, mi a köztársaság fontosb ügyeiben naponként történik (kivéven, mi talán engem illetve). Megírják ezeket mások; el fogják beszélni többen; meghoz sokat maga a köz hír is.

¹³⁾ Wieland azt véli, e levél Atticushoz szólt, de a körülmények szerint sokkal hihetőbb, hogy Quintushoz volt intézve.

¹⁴⁾ „Illam *νομαρχίας* excusationem ne acceperis.“ E homályos helynek egy ismert magyarázatát sem találván kielégítőnek, a fordítás a magunk nézete szerint történt s úgy hiszszük nem rosszúl; mert a *νομαρχία* praefecturát tesz; a levél pedig, mellyet Atticus talán meg nem kapott, az lehetett, hol magát Cic. menti, miért nem fogadhatja el az Atticus által ajánlt Apuleiust praefectusúl.

¹⁾ E levél válasz a 192-ik levélre, mellyben Coelius, a Rómában történeteknek egy compilált jegyzékét küldötte meg Cicerónak. A megbízott compiler alkalmasint valami Chrestus nevű egyén volt, ki az illy irkafrkából élösködött.

Szóval én tőled nem a múltakat, nem is a jelenvalókat, hanem mint egy a jövőbe messze belátó embertől, a jövőket várom; hogy midőn leveleidből a köztársaságrajzátlátandom, millyen lesz az épülettudhassam. Még ugyan nincs mit vetnem szemedre; mert eddig ollyas nem történt, mit te jobban beláthattál volna, mintsem akárki közölünk és különösen én, ki Pompeiussal több napig csupán a köztársaságról folytattam a beszélgetést; de mellyet meg nem írhatok, s megírnom nem szabad. Annyit tudhatsz, hogy Pompeius derék egy hazafi, s hogy mindenre miről a köztársaságban intézkedni szükség, szívvvel lélekkel készen áll. ²⁾ Bízd hát ő reá magadat; két kézzel fogadand, hidd el. Már ő is jó s rossz hazafiaknak azokat tekintü, kiket mi azoknak szoktunk nézni.

Miután Athenaeben szinte tíz napig s Gallus Caniniusunkkal is több ízben valék, innét quintilis 6-án megyek el, mikor hozzád e levelet írom. Minden dolgaimat igen óhajtom ajánlva látni nálad; de egyet sem inkább mint azt, hogy helytartóskodásom ideje tovább ne nyújtassék. Reám nézve ebben fekszik minden. Mit, mikor, mi módon s kik által kelljen végezned: magad legjobban megítélheted. Élj szerencsésen.

Athenaeben quintilis 6-án, 702.

A. V. 12.

XVIII.

200.

Cicero Atticusnak üdvet!

Nagy dolog az a hajózás, kivált quintilis hónapban! Athenaeből hatod napra érkezünk Delusba ¹⁾.

²⁾ Meglehet, Pompeius maga is úgy hitte, hanem mikor a sor reá került, ellenkezőt mutatott — jegyzi meg Wieland.

¹⁾ Mihez kedvező széllel csak két nap kellett.

Quintilis 6-ik napján a Piraeustól ²⁾ Zosterig alkalmatlan széllel — a melly 7-ikén ott tartott bennünket, — 8-kán Ceosig kellemesen ; onnét Gyarusig kegyetlen, de nem ellenkező széllel, innét Scyrusig, azután Delusig; mindkét helyig sebesebben, mintsem kivántuk, tevők útunkat. Hisz a rhodusiak fedezetlen hajóit ismered: semmi sem állja ki kevésbbé a hullámokat. Azért fel is tettem magamban, cseppet sem sietni s Delusból ki nem mozdúlhi, míg csak minden szélvitorlát kedvezőnek nem látok.

Messalára nézve ³⁾, mihelyt a dolgot hallottam, tüstént írtam neked Gyarusból ugyanazon szellemben Hortensiusunknak is; kinek nagy részt veszek szomorúságában ⁴⁾. Egyébiránt tőled a felőle való ítéletek, beszédek és megmondom, a köztársaság egész állapota felől is, tudósítást várok, még pedig politikai hangon írottat [miután Thallumetussal széltére forgatod könyveimet ⁵⁾], szóval, olly levelet mellyből nem a mi történik, [hisz ez Helenius védenchezdől, ő kelmétől ⁶⁾ is kitelik], hanem a mi történni fog, láthassam. Mikor ezt olvasni fogod, consulaink is lesznek már ⁷⁾. Mindent ki lehet tanulnod Caesar, Pompeius és a perek felől is. ⁸⁾

²⁾ Piraeus Athenaenek a vele szomszéd *Piraeum* falutól nevezett egyik híres s pompás kikötője, mellynek ma csak némelly kevés romjai vannak fenn.

³⁾ Ki ekkor *ambitusért* vád alatt volt.

⁴⁾ Mellyet neki, mint Messala nagybátyjának, a Messala pöre okozott.

⁵⁾ Érti de *Republica* című politikai munkáját. *Thallumetus* Atticusnak egy tudós és Cic. által is becsült szabadosa volt.

⁶⁾ Ez a Helenius valami pöffeszkedő nyárspolgár lehetett, kire a Cic. által tréfából ruházott *vir gravissimus* cím aligha adható jellemzőbben magyarul, mint a hogy mi adtuk.

⁷⁾ Választva.

⁸⁾ Mellyek Pompeius tavaly hozott törvénye folytán *ambitus*

Ügyeimet pedig, minthogy Rómában időzöl, intézd el, édesem. A kazal-tégláért ⁹⁾ mellyről válasszomban megfeledeztem volt, különösen kérlek. A víz dolgában ¹⁰⁾ ha tehető valami, légy olly szives, millyen lenni szoktál; én azt mind magamtól, mind a te szavad után is felette sokra becsülöm. Csinálj hát valamit. Ezenkívül ha Philippus megkeresne valamiben, tégy úgy, mint saját dolгодban tennél ¹¹⁾. Majd bővebben írok hozzád, ha megállapodom ¹²⁾; most épen a tenger közepében vagyok.

A tengeren, quintilisben, 702.

A. V. 13.

XIX.

201.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ephesusba értünk quintilishó 22-én, 560-ad napra a bovillai csata után ¹⁾. Hajózásunk félelem és tengeri betegség nélkül ment véghez; de kissé késedelmesen, a rhodusi fedetlen hajóknak gyenge volta

cím alatt kezdettek s mellyeknél magát Cic. több political tekintetknél fogva érdekelve érzette.

⁹⁾ Mellyre Cicerónak az általa építeni szándékolt vízi csatornához szüksége volt.

¹⁰⁾ Érti a *Crabra* folyót. Lásd: *Fam. XVI: 18.*

¹¹⁾ Ez az egész czikk, melly egy, Atticusnak ma már nem létező levelére vonatkozik, ez oknál fogva kissé homályos. Mi így értelmezzük: a *kazal-tégla* mellyről szó van, Cic. tusculanumi villájához közel lehetett fölrakva s cladó volt. Atticus tudván, hogy Cic. a *Crabra* folyóból egy csatornát akar Tusculanumáig húztatni, és hogy ehcz téglára van szüksége, ajánlotta neki az említett kazal megvétele. Cic. hát Atticust megkéri, hogy számára a téglát vegye meg s minthogy a csatornahúzás csak a tusculumi helyhatóság hírével történhetik meg, ahoz ott részére az engedélyt eszközölje ki, s ha ez megadódnék, azonnal Philippus vízépítészszel is a munka iránt tetseése és belátása szerint végezzen.

¹²⁾ Valahol a provinciában.

¹⁾ Vagyis Clodiusnak Bovillaenél történt megöletése után.

miatt. A küldöttségek és magánosok összehesóódülése s ama képzelhetetlen sokaság felól, melly előttem már Samusban, de a bámúlásig Ephesusban mutatkozott, gondolom: vagy hallottál már, vagy nem is kéne szólanom? Node az való. A déznások ²⁾ mintha hadsereggel jöttem volna ³⁾, a görögök mint egy ephesusbeli praetornak, olly nyakrafőre hódoltak. Ebből, bizonyosan tudom, azt következteted, hogy most anynyi évi kérkedéseimmal szorútságba jöttem ⁴⁾. De remélem hasznát veszem annak, mit a te oskoládban tanultam, s eleget teendek mindennek ⁵⁾, még pedig annál könnyebben, mert a szerzódések provinciámban már megkészőültek ⁶⁾. Hanem elég erről; miután vacsorám közben Cestius ⁷⁾ velem tudatta, hogy még az éjszaka el akar indulni.

Dolgaidra Ephesusban ⁸⁾ gondom volt; s Thermusnak, noha már megérkezésem előtt is minden embereid iránt nagy szívesen nyilatkozott, Philogenest s Seíust ⁹⁾ szívére kötöttem és az apollonisi

²⁾ Publicanusok, kik Asiában a tizedet bérben tartották.

³⁾ Mert akkor a publicanusoknak nyereséges hadi szállítmányokra nyílt volna kilátás.

⁴⁾ Mellyekben mindig azt állítottam, hogy én állandóul szorosán az igazságot s önmegtartóztatást követni s mégis a publicanusokat és kereskedőket megrövidíteni nem fogom.

⁵⁾ A mesterséget: mindenkinek kedvét eltalálni, kevesen értették úgy, mint Atticus.

⁶⁾ A publicanusok és városok között az adó beszőgáltatása iránt; de csak a jelen évre, mert a jövőre szólókat maga másként módosítva hajtatta végre, mint ezzel a 252-ik levélben dicsekszik.

⁷⁾ Római lovag, ki Cic. e levelét Ephesusból Atticushoz viendő volt.

⁸⁾ Atticus t. i. megbízta Cicerót, ajánlaná némelly barátait Q. Minucius Thermusnak, ki ekkor Asiában helytartóskodott. Lásd: a 230- és 258-ik lev.

⁹⁾ Szabadosa s ügynöke Atticusnak.

Xenót ¹⁰⁾ is ajánlottam. Altaljában ígérte, hogy mindent megteend. Ezenkívül a jegyzéket azon pénzváltásról, mellyet veled tettem ¹¹⁾, Philogenesnek át-szolgáltattam. Erről is hát ennyit.

Térek a fővárosi dolgokra. Az ég szerelméért! ha immár Rómában maradsz, kérlek elsőben is, készítsd elő és vedd meg az ágyát, hogy egy éves legyek; hogy még *intercalatio* se történjék. Aztán rövid le megbízásaimat, s főkép — ha lehető — annál a családi ügynél ¹²⁾, az előtted tudva lévő nehézségre, úgy a Caesart illetőre nézve ¹³⁾, kinek vágyját a te szavad után segítettem elő — a mit nem is bánok. És miután látod, mennyire érdekemben áll tudni és vizsgálni, a köztársaságban mi történik — sőt nem csak történik, hanem, történni is mi fog: írj meg nekem mindent; de a legrészletesebben, — főkép pedig, hogy a hozott vagy hozandó ítéletek körül van-e hiba. A vízre nézve, ha figyelmet érdemel, tartsd szemmel, hogy tesz-e Philippus valamit ¹⁴⁾.

Ephesusban, quintilis 22-kén, 702.

F. VIII. 2.

XX ¹⁾.

202.

Coelius Cicerónak üdvet!

Biz igen, fel van ő mentve ²⁾; jelenlétem alatt mondatott ki az ítélet, — s pedig minden osztály által

¹⁰⁾ Szinte Atticus egyik ügynöke.

¹¹⁾ Minthogy a görög provinciákban folyó pénz, a rómaiaknál rozsbabb volt, az oda utazó vagy ott úzerkedő rómaiak e provinciákba hazulról római pénz helyett görög értékű váltókat szoktak vinni magokkal használat végett.

¹²⁾ Melly Tullia férjhezadását illeti.

¹³⁾ V. ö. a 188- és 189-ik lev.

¹⁴⁾ Lásd : a 200-ik lev. 11-ik jegyz.

¹⁾ Folytatása a 192-ik levéllel megkezdett levelezésnek.

²⁾ T. i. Messala volt ~~causa~~ *causa*, az *ambitu* alól.

s mindegyik osztályban valamennyi tag szavazatával. No látd³⁾ — fogod rá mondani. Ah nem, mert soha semmi olly váratlanúl és olly általános botránnyal nem történt. Még én is, ki őt barátságomnál fogva erősen pártoltam és már szánakozáshoz készültem, mikor a dolog véget ért, elhülék s megigézettnek tetszém magamnak. Hát még mások, képzelheted. Szörnyű lármát ütöttek a bírák ellen és kimutogatták, hogy ez olly valami, a mit egyáltalában tűrni nem lehet. Most hát a fölmentett, a Licinia törvénynél fogva⁴⁾ még nagyobb veszélyben láttatik forogni. Hozzájött még, hogy a fölmentetését követett napon Hortensius a Curio-színházba ment, [gondolom, hogy örömen örüljünk⁵⁾]. No volt ott

Zaj, moraj mennydörgés nesz, s kötél-süvítés⁶⁾.

Annál inkább felötlött ez, mivel Hortensius füttytől szűzen ért vénséget; de ekkor annyit kapott belőle, hogy az akárkinek egész életére elég lenne, és már megbánta hogy győzött.

A köztársaságról nincs mit írnom hozzád. Marcellus heveskedése⁷⁾ lecsillapúlt; nem kifáradása miatt, hanem mint látom, megfontolásból⁸⁾. A consuli

³⁾ Mint kedvezett neki a közvélemény.

⁴⁾ Licinius Crassus consul törvénye *de sodalitiis* keményen tiltotta egész czéhek, testületek, egyetek szavazatait pénzadások útján szerezni meg, s kihágások esetében a vádlónak jogot adott bírakat választani (*editio iudicis edere*), kikből mivel a vádlottnak egyet sem lehetett visszavetni, a ki e törvénynél fogva vád alá került, előre bizonyosnak tarthatta, hogy elítéltetik s ez az, mi a Licinia törvényt a vádlottakra nézve igen félelmissé és veszedelmissé tette.

⁵⁾ *Ut suum gaudium gauderemus.*

⁶⁾ E szavakat Coelius valami régi dramaticus költőből vette ált.

⁷⁾ Caesar ellen, kinek Galliában fölváltatását minden áron kivinni akarta.

⁸⁾ Mert látván hogy consultársa Sulpicius keményen ellene szegül, a dolgot kivihetlennak találta. V. ö. Svetoniust, ki Julius

választógyűlésről igen bizonytalan a vélemény. Én egy nemes s egy álnemes ⁹⁾ pályázó társra akadtam; mert M. Octavius a Cn. fíja és C. Hirrus lépnek fel velem. Ezt azért írom meg, minthogy tudom, erősen várod majd Hirrus miatt a hírt választógyűlésem felől. Hanem mihelyt hallod, hogy megválasztattam, a párduczokról gondoskodjál ¹⁰⁾ ám kérlek. — Sittius kötelezvényét ajánlom ¹¹⁾. A fővárosi dolgok első jegyzékét L. Castrinius Paetusnak, a másodikat annak adtam ált, ki e levelemet kézbesíteni fogja.

Rómában, quintilisben, 702.

F. VIII. 3.

XXI.

203.

Coelius Cicerónak üdvet!

Nemde bár nyertem? és — mit elmentedkor nem hittél, hogy értted megteszek, — elégszer küldök neked levelet? Úgy van; csak kezedhez is jussanak, a mellyeket írok. És ezt annál szorgalmasabban szoktam tenni, mert mikor ürességem van, épen nincs hol kellemesen töltsem kevés üres óráimat.

Midőn te Rómában valál, ha dolgom elfogyott, bizonyos s legkedvesb foglalkozásom volt, az illy üres időt veled tölteni el, és most ezt nem kissésínylem; annyira, hogy nem csak magamat ridegnek, de Rómát is elmenteddal sivataggá válnak látom; s

Caesar életírásában ezt mondja : *Summeque Marcello restitit, partim per Ser. Sulpicium, alterum consulum, partim per intercessores tribunos.*

⁹⁾ Ki magát színből nemesnek mutatja; a nevek sorából, mellyek következnek, úgy látszik Hirrust érti ez alatt.

¹⁰⁾ Azon nyilvános játékokhoz, mellyeket mint aedilis a nép számára adni tartozott. A párduezok egy kisebb fajta Cilicia hegyeiben nem volt ritkaság.

¹¹⁾ Incassálás végett; szüksége lévén Coeliusnak a pénzre az adandó játékokhoz.

én, ki a milly anyag vagyok, ittlétedkor gyakran több nap feléd sem megyek, most mindennap azon épelődöm, miért nem vagy itten, hogy lenne kihez futosnom.

Főleg pedig versenytársam Hirrus okozza azt, hogy éjjel-nappal téged hajhászlok. Nem képzeled, mint fájlalja titkon ez a te augurságért pályázott pajtásod, hogy én biztosabb jelölt vagyok nálánál; hogy e részben minél előbb olly hírt vehess a minőt óhajtasz, úgysegéljen inkább értted, mintsem magamért kívánom. Mert a mi magamat illet: ha megleszek, hihető valami gazdagabbal választatom el¹⁾. Hanem amaz elannyira mulatságos, hogy ha megtörténik, nem lehet a nevetésből egész éltünkben kifognunk. Már ez aztán ér valamit. Cn. Octavius nem sokat vesz el azok gyűlöletéből, a mik Hirrust nyomják²⁾ és pedig ezek számosak.

Mi Philotimus szabados szolgálatát s Milo javait illeti: gondoskodtam róla, hogy Philotimus valamint a távollévő Milónak, úgy rókonainak a legillendőbben eleget tegyen, és a te becsületed is hívsége s szorgalma által meg legyen őrizve³⁾.

Most azt kérem tőled, hogy ha — mint remélem — heverő időd lesz, intézz hozzám valami mun-

¹⁾ Ki az én adandó játékaim becsét pompásabb játékok adásával a népnél megcsökkentheti.

²⁾ Azaz: Cn. Octavius, mint sem kedvességben, sem tiszteletben nem álló egyén mellett azt hihetné az ember, Hirrus iránt fog a gyűlölet, de ezzel sem sokat nyert ő. Ez a Cn. Octavius alkalmasint az lesz, kit a 143-ik s 147-ik levélben Trebatius barátjának nevez és mint is meretlen föld fiját úgy említ.

³⁾ Cie a száműzött Milo elkobzott vagyonát ennek a Philotimusnak, kinek ügyessége s becsületessége felől jót állt, adta kezelésé alá. Lásd a 193-ik lev. 4-ik jegyz.

kácskát ⁴⁾, mellyből lássam, hogy gondod van reám. Mint juthat — fogod mondani — efféle eszedbe neked, egy nem orzátlan embernek? Szeretném, ha számos emlékirataid között találtatnék olyan, melly barátságunk emlékét az utódoknál is fentartsa. Miféle gondolnék? kérded. Te a ki minden tudományban otthon vagy, hamarább kigondolhatod, mi lenne a legillendőbb; kétségkívül valami afféle, mi szakomba vágjon, és köz kézen foroghasson, s némi tanulságot is tartalmazzon. Légy jó egészségben.

Rómában, quintilisben 702.

A. V. 14.

XXII.

204.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mielőtt valahol megtelepedném, tőlem sem hosszú, sem mindig saját kézzel írott leveleket ne várj. De mihelyt érkezésem lesz: mind a kettővel szolgálok. Most hőségben, porban folytatjuk az utat. Ezelőtt két nappal Ephesusból írtam; ezt Trallesből írom. Gondolom sextilis 1-jén provinciámban leszek már. E naptól kezd ha szeretsz, vinni fali naptáradat ¹⁾. Egyébiránt eddigelé ez óhajtott hírek jöttek hozzám: először, hogy a parthusok nyugton vannak, azután hogy a publicanusok szerződésai már készek; végre hogy a fellázadt katonák Appius által lecsendesítvék s részökre a zsold quintilis 15-ik napjáig ki van fizetve. Bennünket Asia bámúlatosan

⁴⁾ Ez a sületlen kívánság, mellyet Wieland és Schütz, tekintve Cic. s Coelius állását, méltán megróvnak, emennek nagy hiúságát s szeleburdiságát árúlja el.

¹⁾ Innét számítsd proconsulsági évemet s vigyázz, hogy azon túl ki ne nyújtassék. Itt a *παράπηγμα* helyett sokáig *παράγγελμα* hibásan íratott.

fogadott. Érkezésünk senkinek legkisebb költségbe nem került. Reménylem, hogy minden embereim elősegítendik jó híremet. Mind e mellett nagy aggodalomban vagyok; hanem jót reménylünk. Tulliusodat kivéve már minden hozzánk tartozók megjöttek. Szándékom egyenest a sereghez menni; a még hátralevő nyári hónapokat hadi munkákra, a télieket meg törvénykezésre fordítani. Kérlek, miután jól tudod, hogy a köz ügy engem nem kevésbé érdekel, mint téged, írd nekem meg mindent, a mi csak történik s történni fog. Nekem kedvesebb dolgot nem tehetsz; kivéve, hogy azt mégis legkedvesebben venném, ha a miket reád bízom, elintéznéd; és jelesen azt a titkos házi ügyet²⁾, mellynél, tudod, semmi inkább szivemen nem fekszik. No láthatsz e levelelen szeretést és port eleget. A többiek rendesebbek lesznek.

Trallesben; quintilis 24-én, 702.

F. III. 5.

XXIII.

205.

M. T. Cicero Appius Pulchernek tüdvet!

Quintilis 27-kén értem Trallesbe. Itt nálam leveleddel és izeneteiddel mindjárt megjelent L. Lucilius¹⁾; kinél ugyan sem irántam jobbérzelmű, sem, mint hiszem, annak mit tudni kívántam megösmertetésére alkalmasb s okosabb embert nem is küldhettél volna. Mondhatom mind leveledet örömmel olvastam, mind Luciliust is jó ízűn hallgattam. Most immár, mivel te is úgy érzesz (miután megjegyzed, hogy a mit kötelességeinkről írtam, bár előtted kedves volt is, de mert neki olly nagy feneket keríték, szükséges-

²⁾ Leányának Tulliának férjhez menését.

¹⁾ Talán fija annak a L. Lucilius Balbusnak, kit *Brut.* cap. 42. a híres szónokok közt megemlíti.

nek nem tartottad) és valóban megszilárdult barátságunk s kiösmert őszinteségünk mellett, a kötelességek emlegetése felesleges is : az illy beszédet mellőzöm ; de azért előtted , mint vele tartozom, hálámat ki kell fejeznem. Mivel észrevettem és kiláttam leveledből, hogy mindenben szem előtt tartottad, miszerint nekem használhass s úgy intézz s készíts némi-
leg elő mindent, hogy állásom könnyebb s szabadabb lehessen. Midőn e szivességedet rám nézve fölötte lekötelezőnek vallom, egyszersmind kérlek, légy meggyőződve, miszerint különös gondom lesz , sőt már van is arra , hogy elsöben magad , és minden tieid, azután mások is tudhassák, hogy legjobb barátod én vagyok. A kik előtt ez még nem elég világos, azok, úgy tetszik énnekem, inkább nem szeretik hogy így érzek, mintsem ne látnák azt. Hanem hiszen majd meg fogják látni , mert a kérdés nem ismeretlen személyek, sem nem csekély tárgyak körül forog. Azonban ezt inkább tettel , mintsem szóval vagy írással akarom teljesíteni ²⁾).

Minthogy útazásom tervét illetöleg némi kétke-
dést veszek észre nálad az iránt, valljon fogsz-e látni a provinciában engem, a dolog im így áll: mikor én Brundisiumban szabadosoddal Phaniával beszéltem, említém vala szó közben , hogy örömetst mennék a tartomány azon részébe először , hova , gondolom, hogy legjobban szeretnéd. Erre ő nekem azt mondá, hogy te hajón akarsz elútazni, s igen kedved szerint esnék, ha hajóimmal Sidába ³⁾ [a tartomány tengeri

²⁾ *Sed haec fieri melius , quam dici aut scribi volo.* Úgy látszik Cic. azért használta e kifejezést, hogy azt Appius is magára vegye ; mert mikor hozzá e levelet írta, már akkor oka volt Appius őszinteségén kételkedni.

³⁾ Hogy itt e szó *Sidaba* helyén van , bizonyítja a 213-ik levél

részébe] szállanék ált. Mondtam hogy megteszem, s meg is tettem volna, ha L. Clodiusunk nekem Coreyában nem mondja, hogy ezt teljességgel ne tegyem, mert te érkezésemkor Laodiceában leszesz. Ez ráu nézve sokkal könnyebb és sokkal kedvem szerint valóbb lett volna; kivált miután azt hittem, hogy úgy jobb szereted. Később terved megváltozott. Most már ni lehető : neked legkönnyebb meghatároznod. Tervemet elődbe terjesztem. Én, gondolom, sextilis 1-je körül Laodiceában ⁴⁾ leszek; hol míg a pénz, melly részemre kincstári utalvány mellett fizetendő, kezemhez jön, egy pár napot késni fogok. Onnan útam a hadsereghez veszem, úgy, hogy gondolatom szerint, sextilishó 13-ka táján Iconiumba érkezem. De ha abban, mit itt írok dolgaim s a helyek távolsága miatt csalódnai találnék, mihelyt kimozdulni kezdek, minél gyorsabb s minél sűrűbb leveleim által veled napjaim s útam egész rendszerét tudatom. Terhelni nem merlek semmivel s az hozzám nem is illenék; de hogyha részedről jó szerével megeshetnék, mindkettőnkre nézve nagyon jó lenne az, ha mielőtt elmégysz, veled találkoznám. De bár ezen szerencsétől valami véletlen meg találna is fosztani; azért én részemről mindenben kész szolgád leszek; nem különben, mint hogyha láttalak volna. Dolgainkról semmit addig levélben nem közlök, míg csak le nem teszek a reményről, hogy veled személyesen szólhatok.

im e mondása : *Quum ille (Phania) mihi respondisset, nihil me tibi gratius facere posse, quam se ad Sidam navigassem.* De e szerint utána e szavak : *maritimam partem provinciae* fülöslegessé válnak s úgy látszik glossatortól is valók.

⁴⁾ Több illy nevű város létezett. Itt Nagy Phrygia fővárosa értetik, melly Cic. provinciájához tartozott s Asiában egyik legnevezetesebb kereskedő hely volt.

A mi Scaevolát ⁵⁾ illeti, kiről írod, hogy megkérted, kormányozná a tartományt távolléted alatt, az én megérkezésemig: találtam őt Ephesusban és azon három napon ált, mellyet ott töltöttem, bizalmas társalgásban volt velem; de énnekem egy szóval sem említé, hogy te rá valamit bízál. Szeretném ha alkalma lett volna kívánságodnak hódolni; mert a nemakarást róla fel nem teszem. Élj szerencsésen. Trallesben, quintilis 29-kén, 702.

F. VIII. 4.

XXIV.

206.

M. Coelius M. Cicerónak üdvét!

Írígylem sorsodat, olly sok bámúlni valód érkezik mindennap. Első hogy Messalát felmentették, azután meg ugyanőt elmarasztalták; hogy C. Marcellus ¹⁾ consulnak megválasztatott; M. Calidius ²⁾, bukása ³⁾ után a két Galliustól kereset alá vétetett, s P. Dolabella quindecemvir ⁴⁾ lett. Mit neked nem írígylek, az, hogy nélkülöztél egy gyönyörű látványt

⁵⁾ Fija annak a Q. Mucius Scaevola híres jogtudósnak, ki 658-ban L. Licinius Crassussal consul volt.

¹⁾ Svetonius szerint M. Marcellus unokatestvére, kiről senki sem hitte, hogy consul lesz.

²⁾ M. Calidius *Orator* értendő, kinek a két Gallius testvér általi vádoltatása annál hihetőbb, mert maga is azok egyikét Q. Galliust vád alá fogta, kit aztán Cic. védett. V. ö. *Brut. cap. 79. Valer. Max. VIII: 10.* és a 211-ik levelet, hol Coelius ezt írja: *Calidius in defensione sua fuit disertissimus, in accusatione satis frigidus.*

³⁾ A mellyet Lentulus s Metellus consulok alatt viselt praetorsága után, a consulságérti pályázásánál szenvedett.

⁴⁾ *Quindecemviri sacris faciundis* név alatt létezett egy külön papi testület Rómában, mellynek tiszte volt, a tanács rendeletére a *Sybillai könyvekből* utasítást venni s illy alkalommal a szokásos áldozatot végezni s e könyvek felett őrködni. Ezen tekintélyes testületbe csak patriciusok, vagy kitünő plebeius családbeliek szoktak fölvétetni.

s a megbukott Lentulus Crus ⁵⁾ pofáját nem láttad. Pedig milly reménnyel, milly bízós hiedelemmel lépett fel! mennyire szepegett még maga Dolabella is! s bizony ha lovagjainknak élesebb szemök nines, majdnem ellenfele beleegyeztével győzött volna. Azon, gondolom, nem csodálkoztál, hogy a néptribunná választott Serviust ⁶⁾ elmarasztalták; kinek helyébe Curio lépett. Ez ugyan sokakba, kik az embert és jószívűségét nem ismerik, nagy félelmet ver; de, mint én remélem s óhajtom és mint maga is mutatja, inkább a jókkal s a tanácsosal fog ő tartani. Most a millyen, az egész emberből ez néz ki, és e hajlamának oka s eredete abban fekszik, mert Caesar, ki legcsekélyebb emberek barátságát is minden áron megszerezni szokta, őt igen lenézte. Nekem a dolognál az esett csak furcsán, s ezt észrevették mások is, hogy Curio, ki semmit terv szerint nem tesz, okossággal és cselekkel látszott élni azok céljainak kijátszása körül, kik magokat tribunsága ellenzőinek mutatták. A Lolliusokat, Antoniusokat s más illy szórú nagy marhákat értem ⁷⁾. E levelet azért írom hosszabb szünet után, mert a választások halogatásai elfoglaltabbá tevének, és a kimenetelt napról napra várnom kelle, hogy mikor minden végbement, majd akkor tudósítsalak. Sextilis 1-ső napjáig vártam. A praetorok comitiumánál némelly akadályok jöttek

⁵⁾ Vagy *Cruscellus*; az, ki 695-ben praetor volt, 703-ban pedig a következő évre consulnak lön választva.

⁶⁾ *Ambitusért*, mint ki a néptribunságot vesztegetés útján nyerte el. Róla ennél többet nem is tudunk.

⁷⁾ Kik t. i. *caesarianusok*. Antonius Caesarnak quaestora volt Galliában; aztán mint néptribun a Caesar ellen dolgozó pompeianusoknak tüzesen ellenök szegült s mindent elkövetett, hogy Caesar Galliában föl ne váltassék.

közbe. Az enyimnek ⁸⁾ pedig mi kimenete leend, nem tudom. A népaedilisek ⁹⁾ választásakor, legalább Hirrus ellenében, hihetlen tetszésre talált ¹⁰⁾. Mert M. Coelius Vinicianust az az ostoba előterjesztés, mellyen egykor úgy neveltünk s a dictatori javaslat tüstént megbuktatta ¹¹⁾, és a megbukottat nagy lárma követte. Erre mind azt kiabálták: HIRRUST választani nem kell. Remélem mind rólam a mit vártál, mind róla, mit várni alig mertél ¹²⁾, nagy hamar meghalod. A köztársaság iránt már valami újat várni megszűntem; de midőn quintilishó 22-kén Apollónál ¹³⁾ tanács tartatott, s Cn. Pompeius hadi zsoldjáról ¹⁴⁾ előterjesztés tétetett; említés történt a felől, hogy az a legio, mellyet Pompeius C. Caesarnak áltadott ¹⁵⁾, hova lesz számítva ¹⁶⁾ s mi célból követeltetik. Melly

⁸⁾ Úgy mint az aedilis curulisokat választó comitiumnak.

⁹⁾ *Aedilium plebis*. Ezek választása az aedilis-curulisok választását meg szokta előzni.

¹⁰⁾ Mert kik hivatalt kerestek, már az őket illető comitium előtt minden választógyűlésen toborzani szoktak a magok részére; pl. a consulságért pályázók már a néptribunok választásánál megkezdték ezt. Így tett Coelius és Hirrus is; ők is noha curulis aedilisségért pályáztak, már az aedilis plebisek választása alkalmával megkezdték a toborzást, vagyis *prensatiót*.

¹¹⁾ Az aedilisségért pályázásnál.

¹²⁾ Hogy t. i. én aedilisnek meg vagyok választva; Hirrus meg keresztül esett.

¹³⁾ Az Apollo templomában.

¹⁴⁾ Mellyből legióit fizesse. Ezek egy része három legatussal Afranius-, Petreius és Varróval Hispaniában fekütt, más része pedig Ariminumban volt, mint alább ezen szavakból kitetszik: *Ariminum ad exercitum Pompeius erat iturus*.

¹⁵⁾ Caesar Galliában nagyszerű népfelkeléstől tartván, megkérte Pompeiust, hogy azon katonákat, kiket tavaly mint consul, Cisalpina Galliából zászlaja alá esketett, küldené el az ő számára, s Pompeius ezt mind a köztársaság érdekéből, mind Caesar iránti barátságából meg is ajánlotta. Lásd: *Jul. Caes. de bell. gall. VI. cap. I.*

¹⁶⁾ A Caesar hadtestéhez-e, vagy Pompeiuséhoz s mi jögon kéri azt Caesar?

alkalommal Pompeius kénytelen volt megigérni, hogy ezt a legiót Galliából el fogja hozatni: de nem nyomban a gáncsolók beszéde s kötekedése után. Aztán kérdést tettek neki C. Caesar felváltása iránt, s erre nézve az lőn a kívánság, jöjjön vissza minél előbb Cn. Pompeius a fővárosba, hogy az ő jelenlétében történjék a provinciák felváltásáról¹⁷⁾ az intézkedés. Mert most Pompeius Ariminumba, seregéhez volt menendő, aminthogy el is ment mindjárt. Úgy hiszem sextilis 12-kén fognak e tárgyban végezni. Bizonyosan vagy valami kiegyezkedés történik¹⁸⁾, vagy mi rúttól közbevágunk¹⁹⁾. Mert a vita közben Cn. Pompeius azt a szót találta volt kiejteni, hogy *a tanácsnak mindenki hódolni köteles*. Én azonban semmit úgy nem várok, mint a választott consult Paulust²⁰⁾ az ő első nyilatkozatával. — Sokszor emlékeztetgetlek a Sittius kötelezvényére²¹⁾; mert értedre kívánom adni, hogy ez a tárgy engem felette

¹⁷⁾ A Caesar alatt volt két Gallia értendő.

¹⁸⁾ Caesarral.

¹⁹⁾ Mikor ezt mondta Coelius, még a tanácspárttal tartott. Hanem jövő évben, midőn aedilséget keresett, érzelmét, vagy gyűlölségből Appius censor, vagy barátságból Curio néptribun iránt, egészen megváltoztatta. Lásd: a 272. 279. 388. lev.

²⁰⁾ Mert már gyanú alá esett, hogy Caesar hatalmas kísértéseinek önkénytelenül is hódolni fog; noha őt s Marcellust a senatori párt épen azért választotta consulnak, mert mindketten Caesarnak nyílt ellenségei voltak. Hanem Caesar e párt ellenében azon fogással élt, hogy a pénztelegebb senatorok fölsegelésére temérdek pénzt küldözgetett Galliából Rómába: Aemilius Paulus választott consult pedig, barátjai által rábírta, hogy tőle egy Róma piacán emelendő palota építésére 3.600.000 ftot azon titkos ajánlattal, hogy Caesar rovására mennyit akar, költhet, elfogadott. És Caesar e fogásának az a sikere lett, hogy Paulus a senatorpártot cserben hagyván, magát Caesar irányában mindig úgy viselte, mint ez azt egy jó barátjától várhatta.

²¹⁾ Lásd: a 202-ik lev. 11-ik jegyz.

érdekel. Úgy szintén a párduczok végett is, hogy hívasd elő a cibyrailakat s vadásztass velek számomra. — Egyébiránt tudósítva vagyunk s már bizonyosnak tartatik, hogy az alexandriai király ²²⁾ meghalt. Mit javasolsz nekem? milly karban van az az ország? ²³⁾ ki a helyettes kormányzó? ²⁴⁾ írd meg részletesen.

Rómában sextilis 1-jén, 702.

A. V. 15.

XXV.

207.

Cicero Atticusnak üdvet!

Laodiceába ¹⁾ quintilis 31-kén érkeztem. Ez naptól számítsd évemet. Megérkezésemnél semmi óhajtottabb, semmi kedvesb nem lehetett volna. Hanem hihetetlen, mint únom én ezt a dolgot. Elmém előtted ismert szállongásához nem elég tág e tér s tevékenységemnek a fényes szerep hiányzik. Hogy is ne? Nekem Laodiceában szolgáltatnom törvényt, mikor Rómában egy Aulus Plotius ²⁾ szolgáltat; s midőn barátunknak olly nagy serege van ³⁾: nekem két

²²⁾ Ptolemaeus Auletes, kit ezelőtt négy évvel Gabinius syriai proconsul helyezett vissza országába. V. ö. a 92-ik lev.

²³⁾ Úgy látszik, Coelius is mint sok más fő rómaiak, hitelezője volt Ptolemaeusnak, s azt akarta tudni, lehet-e kilátása, hogy pénzét megkapja.

²⁴⁾ Igazgatta a 13 éves kis Ptolemaeus herélt nevelője *Photinus*, kinek indításából öletett meg Pompeius, mikor futásában Pelusiumhoz érkezett.

¹⁾ Ez volt Cic. provinciájának székvárosa, de nem Ciliciában, hanem Asiában, melynek három kerülete szinte az ő proconsulságához adatott. V. ö. *Fam. XIII. 67.*

²⁾ Ki ekkor praetor, azelőtt két évvel pedig aedilis volt. Lásd: *Orat. pro Planc. cap. 7.*

³⁾ Wieland a *barátunk* alatt Caesart akarja érteni; de téved, mert azzal magát Cic. e részben összehasonlítani nem akarhatta. Mások Bibulust gyanítják, csak hogy ő még ekkor, mint a 214-ik lev.

sovány legióval érnem be! Azonban nem ezeket sínlem én, hanem sínlem a nyilvánosságot, a forumot, a fővárost, házamat és a ti személyeiteket. De túrni fogom mint tudom, csak egy évig tartson. Hogyha meghosszabbíttatik, végem van. Egyébiránt ennek könnyű lesz elejét venni, csak te Rómában légy. Kérded mint élek itt? Mondhatom a legnagyobb költséggel ⁴⁾). Rendkívül szeretem ezt az életmódot. Önzéstelenségem a te szabályaid szerint, olly bámúlatos, hogy félek, a miről neked váltót adtam ⁵⁾), kölcsönpénzzel kell majd megfizetnem. – Appius bibéit ⁶⁾ nem piszkálgatom, de előtűnnek és el nem titkolhatók. Laodiceából sextilis 3-ik napján, mikor e levelet írom, indúlok el a táborhoz Lycaoniába. Onnét a Taurushoz készülök, hogy, ha lehet, kardok által végezzek Meragenessel ⁷⁾ szolgád iránt. *Ökörre tették a nyerget*; ez a teher épen nem az én hátamra való. Hanem elviselem, csak hogy, ha szeretsz, egy évig tartson. Jelenj meg idején, hogy egész tanácsot mozgásba hozzd. Iszonyú nyugtalan vagyok, hogy már rég ismeretlen előttem minden. Azért mint neked írtam volt, gondoskodjál, hogy mind egyebekről, mind a köztársaság felől értesítve legyek. Többet e hozzád későn jutandó alkalom által nem írok; de

mutatja, nem érkezett volt provinciájába. Leghíhetőbb, hogy itt C. Cassius értendő, kiről egy helyütt panaszosan említi, hogy bár ő csak quaestor, mégis sereggel bír, neki pedig két legiójánál több nincs, s ezeknek is csak nevök legio, úgy meg vannak fogyva.

¹⁾ Mellyet, mint a következőkből kitetszik, saját erszényéből viselt.

²⁾ Mit számára Atticus a provinciában volt ügynökeinél levélben utalványozott.

³⁾ Mellyeket Appius, Cic. előde, a provinciának zsarolásai által okozott. V. ö. a 208-ik lev.

⁴⁾ Egy rablófőnökkel, kihez az Atticus megszökött szolgálja menekült.

valamit mégis jó emberem- s házi barátomtól C. Andronicus Puteolanustól akarok küldeni. Te viszont a publicanusok postásaitól gyakran küldhetsz a kerületeimbeli *) legelő- és révvámszedők kezein ált leveleket.

Laodiceában, sextilis 3-án, 702.

A. V. 16.

XXVI.

280.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ámbár menőben, sőt már úton valék, mikor a publicanusok postásai indultak, és még siettem is: mégis szükségesnek véltem egy kis időt magamtól ellopni, hogy meghagyásodról elfelejtkezettnek ne gondolj. Azért az út közepén megálltam, hogy neked azt, mi hosszabb előadást kívánna, röviden megírjam. Tudd tehát, hogy a tönkre tett s majdnem egészen feldúlt provinciába a legnagyobb váratás közt érkeztem meg quintilishó 31-kén. Laodiceában három, Apméában is három, s Synnadában ugyanannyi napot töltvén, nem hallottam egyebet, mint hogy a kivetett fejadót fizetni nem bírják, hogy kiki birtokait eladni kénytelen, — mindenütt csak a városok panaszait, siránkozásait, — nem emberhez, hanem egy fenevadhoz illő szörnyűségeket. Szóval szinte megúnták már az életet ¹⁾). Azzal mégis könnyítve van a nyomorúlt községeken, hogy sem rám, sem legatusaimra s quaestoromra, sem senkire legkisebb kiadásuk sincs. Úgy tudd, hogy mi nem csak szénát, vagy mi a Julia-törvényénél fogva adatni szokott, de még tűzifát sem

*) Érti azt a három asiai kerületet, melyről az 1-ső jegyzetben szó volt.

¹⁾ Sokkal jobban ismerjük Cicerót, hogysen tőle e szavakat nagytámasnak vehetnők.

fogadunk el, és hogy négy nyoszolyán s földélen kívül senkinek egyéb nem kell, — nem sok helyen a föld is, mert többnyire sátorban ²⁾ tanyázunk. A honnét nem hinnéd, miként lótnak futnak hozzánk mindenfelől a pusztákról, falukból és városokból. Mondhatom is, hogy a mi ide-jöttünkkel új életet nyernek Ciceród igazságszeretete, mérséklete, s kegyessége által — annyira föllélmulta ő mindenek várakozását.

Appius, a mint hallá hogy jövök, a provincia szélére, egészen Tarsusig vonúlt, s ott törvényt szolgáltat ³⁾. A parthusokról hallgatnak; de mégis az arról jövök azt beszélik, hogy lovasaimat a barbárok felkoncezolták volna. Bibulusnak még most sincs eszében provinciájába menni ⁴⁾. S ezt, úgy mondják azon okból teszi, hogy annál későbbben kelljen lelépnie. Mí sietünk a táborba, melly tőlünk még két napi járó föld.

Synnadából, *a táborba menet*, sextilis 13-ka körül, 702.

A. V. 17.

XXVII.

209.

Cicero Atticusnak üdvet!

Kaptam Rómából egy csomó levelet, a tied híjával. Ezt hogyha egészséged volt, és Rómában valál,

²⁾ Minden proconsulnak, ki hadsereggel bírt, a kincstár tartozott sátorokat adni.

³⁾ Mit azok sem szoktak tenni, kiknek fölváltatása még csak közel állott; Appius ellenben akkor is tette ezt, mikor utóda már a provinciába érkezett.

⁴⁾ Tartomány, mint új proconsulnak, Syria volt. Bibulus előde Crassus a parthusoknál elesvén, annak szétvert hadait, quaestora Cassius szedte össze s Bibulus megérkeztéig ő vitte helyette Syriában a kormányt.

Philotimusnak tulajdonítom vétkül, nem neked. Jelen leveletem kocsiban ülve diktálom, menvén a táborba, mellytől még két napi járó földre vagyok. Pár nap múlva biztos embereim lesznek, kik által írhatok. Akkorra tartom hát fel magamat ¹⁾.

Mí [bár jobbszeretném, ha ezt másoktól hallanád], a provinciában, tekintve az önzéstelenséget, akkép viseljük magunkat, hogy senki közölünk egy fél fillérbe sem kerül ²⁾. Ez a legatusok, tribunusok és praefectusok buzgalmából is ered. Mert mindnyájan bámúlásig közreműködnek dicsőségemért. Lep-tánk ³⁾ esodálatra méltó. Hanem most sietek. Pár nap múlva mindenekről tudósítani foglak.

Ciceróinkat ⁴⁾ az ifjú Deiotarus, kit a tanács királylyá nevezett, országába ⁵⁾ magával elvitte. Nyári táborozásom ideje alatt, e helyet a gyermekekre nézve legszebbnek találtam.

Sestius megírta hozzám, mit veled legfontosb házi ügyem iránt ⁶⁾ beszélt, és hogy te mi nézettel vagy. Ugyan kérlek, vedd szivedre ezt a dolgot s közöld velem, mi lehető és hogy te mint vélekedel.

Ugyanó írja, hogy Hortensius helytartóságom meghosszabbításáról, nem tudom mit beszélt volna.

¹⁾ Akkor magam írom meg, mit most titkárommal kellene íratnom.

²⁾ T. i. a provinciabelieknek.

³⁾ Q. Lepta Cic. hadseregénél *praefectus fabrum* volt, vagyis olyan tábori tiszt, kinek felügyelete s rendelkezése alatt állottak az ácsok, kovácsok s más kézművesek, kik a hadi eszközök ostromlógépek s egyéb effélék készítésével foglalkoztak.

⁴⁾ A maga és Quintus öcsese fiját.

⁵⁾ Azaz: még életben lévő atyja országába *Galatiába*, hol az öreg Deiotarus előbb csak *tetrarcha* czímet viselt, hanem a tanácstól, róma-hozzi hűségéért királylyá neveztetett ki. Fija tehát ekkor — mint már-ma mondani szoktuk — csak trónörökös volt.

⁶⁾ Ismét leánya férjhezmenetelét érti. V. ö. a 204-ik lev.

Nekem ő Cumanumban ígérte, miszerint a legbuzgóbban dolgozni fog azon, hogy *egy éves* legyek. Ha van benned egy kis szeretet irántam, tégy ez oldalról biztossá. Ki sem mondhatom, milly nem örömetest vagyok távol tőletek. Aztán meg azt hiszem, ez az igazságszeretet- s önmérsékletbeli dicsőségem is fényesb lesz, ha hamar lelépek; mint ez Scaevolánál történt, ki csak kilencz havig kormányozta volt Asiát.

A mi Appiusunk, a mint észrevette hogy közelgek, Tarsusig ment Laodiceából. Ott tart törvénykezéseket, noha már én a provinciában vagyok. E sérelmes tettét nem szándékom megtorolni; mert elég dolgot ad azon sebek orvoslása, mellyek a provincián ejtettek. Mit hogy az ő legkisebb gyalázata nélkü eszközölhessek, azon iparkodom. De Brutusnak ⁷⁾ szeretném, ha megmondanád, miszerint azt nem szépen cselekvé, hogy érkezésemkor a milly messze tudott, annyira távozott.

A táborba menet, hamar az előbbi után, 702.

F. VIII. 5.

XXVIII.

210.

Coelius Cicerónak üdvet!

Milly gondot ád neked provinciád és a határos tartományok békéje, nem tudom: én részemről felette aggódom. Mert ha úgy lehetne intéznünk, hogy hadaid erejéhez lenne mérve a háború nagysága is és mennyi a dicsőségre s triumphusra kell, elérnök s egyszersmind a veszélyes és terhes csatázást kikerülhetnök: annál jobbat nem is kívánhatnánk. De most, ha a parthus valamit talál kezdeni: tudom, a harc nem közepszerű lesz; a te hadad pedig alig

⁷⁾ M. Brutusnak, ki Appius veje volt.

képes egy hegyszorost is megvédeni. S ezt senki tekintetbe nem veszi; hanem attól, a kire köz ügy van bízva, mintha tőle arra nézve, hogy minél készültebb legyen, semmi megtagadva nem volna, mindent követelnek.

Ide járúl még, hogy a Galliák fölötti ezivódás miatt felváltatásodat megtörténendőnek nem látom ¹⁾. Ámbár hiszem, ez esetben el vagy határozva mit tégy: mégis, hogy minél jókorabb intézkedhessél, miután ez esetet előre látom, jónak véltem, téged felőle értesíteni. Mert ismered a szokott eljárásokat; Galliára nézve meg fog állapíttatni a dolog; lesz, a ki ellentmond ²⁾; azután elő áll egy más, ki ha a tanácsnak minden provincia felől szabadon rendelkeznie meg nem engedtetik, a többenél akadályozni fogja azt. E játékot addig fogják úzni, hogy e gáncsolódásokban két évnél több eltelhetik. Ha volna mi újat írnom a köztársaságról: elővennem szokott modoromat és neked mind a mi történt, mind a mit én abból várok, legpontosabban megírnám; de valóban már mint egy kátyóban megfeneklett minden. Marcellus a provinciák végett most is a régít sürgeti; de még eddig a tanácsot kellő számban ³⁾ össze nem hozhatta. Miután

¹⁾ Marcellus consul, hogy Caesart kinek tüzes ellene volt, a két Gallia helytartóságából idő előtt kinyomhassa, a helytartók felváltatását hozta javaslatba a tanácsban. Coelius előre látta, hogy e javaslat keresztül nem mehet, mivel Caesar helytartóságának a Vatinus és Trebonius törvénye által megszabott ideje még le nem járván, ez okból az ellen a néptribunusok (mint valóban történt is) tiltakozni fognak; mely tiltakozás hát, valamint más helytartók, úgy Cicero felváltatása iránt is tanácsvégzés hozatalát meg nem engedendi.

²⁾ Lett is, nem egy, hanem négy a néptribunok közül. Lásd: a 229-ik lev.

³⁾ Tanácsvégzés hozásához legalább is száz senator jelenléte kívántatott.

Curio az év kiteltével néptribun, ha e kérdés a provinciákról ismét szőnyegre jön ⁴⁾): milly könnyű lesz akkor meggátolni mindent, és hogy ez Caesartól, ki saját érdeke mellett a köztársasággal nem szokott törődni, melly igen kitelik, az iránt nem lehetsz kétségben.

Rómában, sextilisben, 702.

F. VIII. 9.

XXIX.

211.

Coelius Cicerónak üdvet!

És te Hirrussal úgy bántál? mondod. Hát ha még tudnád, milly könnyen s mennyire nem kellett hozzá legkisebb erőfeszítés: szégyelnéd, hogy ilyen ember mert egykor fellépni versenytársadúl ¹⁾). Most már megbukása után tréfákat úz, jó hazafit játszik és Caesar ellen szavazgat ²⁾, a várakozást gáncsolja ³⁾ s ő ki azelőtt Curiót ugyancsak korholta, ekudarcz után egész más ember ⁴⁾). Aztán, noha a forumon soha meg nem jelent, s a törvénykezésekben is nem igen járatos, nagylelkűleg ügyvédkedik, de ritkán délután ⁵⁾).

A provinciákra nézve, mellyekről írtam volt, hogy sextilis 12-kén lesz a tanácskozás, akadályt csinál Marcellus választott consul nézete. A tárgy september 1-ső napjára halasztatott; teljes

¹⁾ *Introibit*. Mások szerint *introivit*; de így az értelem egészen más. Wieland az utóbbit követte: mi az elsőt jobbnak találtuk,

²⁾ Az augurság-keresésnél.

³⁾ Holott előbb mindig az ő szekerének farkát toltá.

⁴⁾ Caesar megpendített fölvaltatójáról.

⁵⁾ Most dicséri Curiót, hogy a senatori párttal tart. Mert tudni kell, hogy Curio csak néptribun korában tért által Caesar részére.

⁶⁾ Nem bizonyos, mint kelljen érteni. Teheti azt, hogy Hirrusnak a forumon kevés dolga volt, mellyből délutánra ritkán jutott valami. Teheti azt is, hogy délután nem volt józan.

számot ekkor sem bírtak össze csinálni ⁶⁾). E leveletem szeptember 2-kán írom, melly napig még legkisebb lendítve nincsen. Úgy látom, az egész kérdés jövő évre vitetik ált és neked, mint sejtem, helyettest lesz szükség ott hagynod, ki a tartományt kezelje ⁷⁾). Mert a felváltatás nem fog sikerülni, míg Gallia, mellyre nézve közbeszólás történt, a többi provinciákkal egy sorba tétetik. Ez nálam nem szenved kétséget. Azért meg is írom, hogy magadat ez esetre készen tartsd.

Majd mindenik levelemben írtam neked a párduczok végett. Szégyenedre válnék, ha midőn Paticus ⁸⁾ Curiónak tíz párduczot küldött, te nem sokkal többet küldenél. Curio engem azokkal és még tíz afrikaival megajándékozott; ne hogy azt véld, ő csak paraszt- telkeket tud osztogatni ⁹⁾). Te, ha el nem felejténéd, és a cibyraiakat előszólítanád, — úgyszintén ha írnál Pamphyliába is, (mert mondják, ott sokat fognak), a mennyit csak akarsz, annyit keríthetnél. Most annál nagyobb a gondom, mert hihető, tisztársamtól ¹⁰⁾ külön, magamnak kell beszereznem mindent. Ugyan kérlek, tedd kötelességeddé e gondot. Mert te is magamként, többnyire gondatlan szoktál

⁶⁾ Nem ; mert kevésnek volt kedve Caesarral összeakasztani.

⁷⁾ Jól sejtett Coelius ; mert csakugyan Cic. az év kiteltével föl nem váltatván, quaestorát C. Coelius Caldust hagyta helyettesül a provinciában.

⁸⁾ Valami ciliciai magán ember.

⁹⁾ Ez, mint némelyek gondolják, egy kis pajkos czélzás Curio azon tetteére, midőn a campaniai földeket illető híres telektörvényt, melly már elaludt, újból föléleszteni megkísérlette volt.

¹⁰⁾ Ki volt ez, meg nem nevezi ; de a körülményekből az jön ki, hogy M. Octaviusnak kellett lennie ; mert mint fölebb a 206-ik levélben láttuk, Hirrus a választásnál keresztülesett s Coelius Vinicianus is a dictatorsági javaslatért megbukott ; kívülöttek pedig más aedilségért pályázókról a levelekben említés nincsen.

lenni. E dolognál nincs más gondod, mint szídat megnyitnod, vagyis parancsolnod és megbízást adnod. Mert a mint összefogdosva lesznek, etetésökre és elszállításukra készen állnak nálad azok, kiket a Sittius kötelezvényével küldöttem. Szándékom, ha leveledben egy kis reményt nyújtasz, küldeni oda még másokat is.

M. Feridius római lovagot, jó barátom fiját, ki egy derék, ügyes ifjú, s oda maga dolgában megy, ajánlom ezennel neked, s kérlek fogadd őt a tied sorába. Földeit, mellyektől a városok vámot szednek ¹⁾, óhajtánájóvoltodból, (mit te könnyen s szép móddal megtehetsz), tehermentesíteni. Hálás és jó embereket fognál ezzel lekötni magadnak.

Korántse véld, mintha Favoniust csak az oszloptámogatók hagyták volna cserben; egy jóra való embernek sem kellett ő ¹²⁾.

Pompeiusod nyíltan tiltakozik az ellen, hogy Caesar a provinciát seregével együtt megtarthassa s consul is lehessen; de mégis arra szavazott, hogy

¹⁾ Mellyektől birtokosaik az illető városnak évenként bizonyos censust vagy taxát fizetni kötelesek voltak.

¹²⁾ M. Favonius, ki Calvinus és Messala consulságuk alatt aedilis volt, most a praetorságért pályázásnál megbukott, még pedig nem csak az alsóbb, de felsőbb néposztályoknak szavazatával is. Ez Cic. előtt azért volt felöltő, mert Favoniusról, ki mindenben a nagy Catót utánzá, bizonyosnak tartotta, hogy őt, ha a Caesar befolyása alatt álló köznép nem is, de az úgy nevezett *optimatesi* rend általán pártolni fogja. Mi okozta legyen az ellenkezőt, Coelius nem mondja; de hihető, az ok abban fekkűt, mert Caesar ekkor már az *optimatesek* egy nagyobb részét titkon megnyerte, a másik rész pedig olly túlságos republicanusban, millyennek Favoniust ismerte, nem nagy örömet talált. Azonban a jövő évben csakugyan meg lön praetornak választva. — Az oszloptámasztók (*columnarii*) alatt világos, hogy alávaló szemét embereket kell érteni, kik *columnari iusoknak* vagy azért hívtak, mert apróbb csinjaik miatt a forumon álló *Maenius oszlopa* mellett volt szokás a testi fenyítéket nekik kiosztani; vagy mert a

jelenleg semmi tanácsvégezést hozni nem kell ; Scipio ¹³⁾ meg arra, hogy Galliáról, martiushó 1-jén, de semmi egyébbel össze nem kötve, tétessék előterjesztés. E szavazat megszorította Balbus Corneliust ¹⁴⁾ s tudom, panaszkodott érte Scipiónál.

Calidius ¹⁵⁾ ön személye védésénél derekasan, a vádlásnál elég hidegen viselte magát.

Rómában, september 2-kán, 702.

F. XV. 3.

XXX.

212.

M. T. Cicero M. Catónak üdvet!

Miután a commagenei Antiochustól ¹⁾ hozzám az iconiumi táborba sextilis 30-kán követek érkeztek, azon jelentéssel, hogy a parthus király fija ²⁾, ki az armeniai király ³⁾ nővérét bírja hitvesül, a parthusok roppant hadaival és számos más népek nagy sokaságával az Euphrateshez érkezett, sőt már az Euphratesen átkelni is kezdett ; s hogy hír szerint az armeniai király Cappadociába törni készül : gon-

dolgot kerülve ez oszlopnál szoktak csoportosan ácsorogni, kik különben a piaczon s nagyobb épületek körül lebzselésök miatt *subrostranus* s *subbasilicanus* nevet viseltek ; és a *columnae* is név, melly más római íróknál sehol elő nem jön, úgy látszik az elméskedő Coeliusnak saját találmánya.

¹³⁾ L. Metellus Scipio. Lásd róla : a *Tört. mut.*

¹⁴⁾ A *Gaditanus*, Caesar kedvelt emberét s kit Cic. egy ma is fennlévő beszédében (*Orat. pro Balbo*) védett volt.

¹⁵⁾ Lásd a 206-ik lev. 2-ik jegyz. Itt azonban Calidiusnak nem Q. Gallius, hanem más valaki ellen tartott vádbeszédéről, mellynél Cic. nem volt jelen, látszik szó lenni.

¹⁾ Syria egy kis részének fejedelme, kit Pompeius a mithridatesi háború bevégezése után, több hozzája hasonlókkal királyi méltóságra emelt. Nővérét Orodes parthusok királya tartotta nőül. *Dio lib 49.* Országá fővárosául id. Plinius *Samosatát* teszi. *Hist. nat. lib. V. c. 24.*

²⁾ Pacorus. Lásd : a *Tört. mut.*

³⁾ Artavasdes. Lásd : a *Tört. mut.*

dolám, barátságunknál fogva illő ezt neked megírnom. Hivatalos tudósítást két tekintetből nem írtam; részint mert a követek azt mondják, maga a commagenei mindjárt küldött hírnököt s levelet a tanácshoz; részint mert gondolám, Bibulus proconsul, a ki Ephesusból Syriába sextilis 13-ka körül indult hajón el, jó szelei lévén, provinciájába már megérkezhetett; és hogy az ő leveléből a tanács mindenek felől biztos tudósítást vehet. Nekem, mint illy állapotban és illy komoly háborúban illő, legnagyobb gondom az, hogy mit hadaimmal s eszkületeimmel megőriznem aligha lehet, szelidségem, mérsékletem s a szövetségesek hűsége által tartsam meg. Kérlek engem úgy, mint eddig, távollétemben is szeress és védelmezz. Az iconiumi táborból, september 3-kán 702.

F. III. 6.

XXXI.

213.

M. T. Cicero Appius Pulchernek üdvet!

Hogyha magamviseletét a tieddel egybevetem, ámbár barátságunk ápolása körül nem hízelgek jobban magamnak mint neked ¹⁾, mégis az enyimben sokkal nagyobb kedvet lelek, mintsem a tiedben. Ugyanis én még Brundisiumban kérdeztem Phaniát ²⁾, kinek mind hozzád ragaszkodása bizonyosnak, mind nálad elfoglalt állása ismertnek látszott előttem, mit gondol, a provincia melly részébe szeretnéd leginkább, hogy elsőben menjek, utánad helyet foglalni. S miután ő nekem azt felelte volna: miszerint részedre kedvesebbet nem tehetnék, mint ha Sidához evezek: bár ez úton érkezniem meg, sem nem igen dí-

¹⁾ A baráti kötelesség teljesítésében korántsem tulajdonítok többet magamnak, mint neked.

²⁾ V. ö. a 205-ik lev.

szes ³⁾), sem rám nézve több tekintetekből, nem is igen alkalmas volt, én mégis szavamot adtam, hogy úgy fogok cselekedni. Nem különben Corcyrában, midőn találkozám azzal a L. Clodiussal, ki annyira hozzád csatlakozott egyén, hogy vele beszélvén azt képzeltem, magaddal beszélek: megmondtam neki is, miszerint úgy fogom intézni a dolgot, hogy arra a helyre, hova Phania kívánta, menjek legelsőben. Mit ő nekem megköszönvén, felette kért, menjek egyenesen Laodiceába; mert te a provincia határán akarsz megjelenni, hogy minél előbb kimehess; sőt ha én, kit látni kívánsz, nem volnék utódod, mielőtt helyedbe más jön, már elmenél vala; és ez egybehangzott azon levelekkel, mellyeket Rómában kaptam, s mellyekből kivehetőnek láttam, mennyire sietsz eljönni. Azt feleltem Clodiusnak, ahoz fogom tartani magamat; s pedig sokkal örömebb, mintsem ha úgy kelle vala tennem, a hogy Phaniának ígértem volt. Megváltoztattam tehát tervemet, és még hozzád rögtön egy saját kézzel írt levelet is küldék; melly mint válaszból értem, elég idején kezdedhez jutott. Én ezen eljárásomon felette örvendek; mivel szebben tenni nem lehetett volna. Vedd most ennek ellenében a tiedet. Nem csak nem valál ott, hol engem leghamarább fogtál volna láthatni ⁴⁾); hanem még olly messze mentél, hogy én oda sem érhetnék azon harmincz napok alatt, mellyek kiköltözésedre, — gon-

³⁾ Hihető azt akarja vele mondani, hogy ez akként jött volna ki, mintha provinciájába úgy akarna belopódnai. Kétség kívül szebb volt neki útját Ephesusból Nagy Phrygián keresztül vennie, mert ez provinciájának főbbik részét tette és így magát mindjárt Laodicea, Apamea, Antiochia s Iconium városainak mint új helytartót bemutathatta.

⁴⁾ T. i. Laodiceában.

dolom — a Cornelia-törvény által szabvák⁵⁾; úgy hogy a te eljárásod azoknál, kik azt, milly érzettel vagyunk egymás iránt, nem tudják, egy idegenkedő s leggyengébben szólva, összejövettel kerülvő, az enyim ellenben a legragaszkodóbb s legbarátságosabb emberének fog tetszeni. Igaz ugyan, hogy mielőtt a provinciába léptem, jött tőled hozzám egy levél, mellyben bár tudtomra adtad, hogy Tarsusba készülsz, mégis a velem találkozásra nem kétes reményt nyújtottál; hanem idő közben, hihető némelly roszakaró emberek (millyenek mindenütt vannak), kik a rágalomra jó alkalmat nyertek, nem ismerve állandóságomat, tőled érzelmemet elidegeníteni iparkodtak, olyanokat beszélvén felőled, hogy te, noha már helyedbe jöttömet sejtethetted, Tarsusban törvényszékeket tartasz, sokféléről rendelkezel, határozgatsz, ítélgetsz; miket tenni még azok sem szoktak, kik rövid időni felváltatásukra számolnak. Én ezek beszédén meg nem indulok. Sőt — elhihetd nekem — azt gondolom magamban, ha elvégzesz holmit: azzal csak az én terhem könnyebbül; s örvendek, hogy éves helytartóságomból, melly nekem hosszúnak tetszett, már majd szinte csak tizenegy hónapos helytartóság lett, ha távollétemben egy hónapi munka rólam levétetett. Az (nyíltan megmondom) érzékenyen esik, hogy olly kevés katonaság mellett három cohors, a legteljesebb számú, hiányzik s hogy nem tudom hová lettek. Legkellemetlenebb pedig rám nézve az, hogy nem tudom hol foglal meglátni, azért is írok hozzád illy későn, mert min-

⁵⁾ A Sylla dictator által hozatott *Cornelia* törvény szerint a provinciák helytartóinak, utódaik megérkezte után, még csak harmincz napig volt szabad a provinciában maradniok.

dennap magadat vártalak; míg azonban tőled még csak egy betűt sem kaptam, melly arról, mit művelsz, vagy hol foglak látni, értesített volna. Ennél fogva Antonius önkénytes ezredest ⁶⁾ e vitéz s általam nagyra becsült férjfit indítom hozzád ezennel; kinek — ha jónak látandod — a cohorsokat add által, hogy míg az évszak kedvező, valami vállalatához foghassak. Minél, hogy a tanácsoddal élésre számoljak, barátságunk s leveleid szülték és e reményemről még most sem teszek le. Hanem már azt, mikor és hol foglak látni, ha csak meg nem írod, sejteni sem tudom. Én részemről azon leszek, hogy jók s roszak legjobb barátodnak ismerjenek; de te a roszaknak arra, hogy irántam való érzelmedről másként ítéljenek, némi alkalmat láttattál szolgáltatni. Ha ezt jóvá teszed: igen le fogsz kötelezni. És hogy kiszámíthasd, hol fogsz velem a Cornelia-törvény sérelme nélkül találkozhatni, a provinciába quintilis 31-kén érkeztem; útamat Ciliciába Cappadocián keresztül teszem. A táborni Iconiumból sextilis 31-kén indítottam el. Most hát, hahogy velem találkoznod tetszik: a kitett napok s úti tervem szerint meghatározhatod, hol és mikor fog az legjobb móddal megeshetni. Éljen szerencsésen.

Cappadociában, september elején, 702.

⁶⁾ *Præfectum evocatorum*. Evocatusoknak nevezték az olly katonákat, kik már szolgálati idejüket kitöltötték, hanem szükség esetébeu magokat ismét besoroztatták. Ezek nem a többi *cohorsok* közé osztattak, hanem külön hadcsapatot képeztek, és saját parancsnokaik alatt állottak. Cicero kapott ugyan Cilicia proconsulságához két legiót, vagyis mintegy 8,400 gyalogra és 600 lovasra menő consularis hadat, de mivel e magában is csekély sereg korántsem volt teljes számmal, kénytelennek látta magát, azt illy önkénytesek vagy *evocatusok* toborzása által kellő mennyiségre vinni fel.

A. V. 18.

XXXII.

214.

Cicero Atticusnak üdvet!

Be szeretném hogy Rómában lennél, ha talán nem vagy ott. Mert e részben semmi bizonyost nem tudok ¹⁾, kivéve, hogy kaptam quintilis 19-ikéről egy leveledet, mellyben írod, Epirusba sextilis 1-je körül akarsz indulni. Egyébiránt akár Rómában vagy, akár Epirusban : a parthusok Pacorusnak, Orodes parthus király fíjának vezérlete alatt majdnem öszszes erejökkel az Euphratesen áltkeltek. Bibulusról még nem hallatszík, hogy Syriában volna. Cassius ²⁾ egész hadával Antiochia városában van. Én meg seregemmel Cappadociában, a Taurus alatt Cybistránál. Az ellenség Cyrrhus táján; melly vidéke Syriának provinciámhoz legközelebbre esik. Írtam e dolgokról a tanácshoz, (melly jelentésemet, ha Rómában vagy, tekintsd meg, beadhatónak látod-e?) Sokat, sőt mindent megfontolj; mik közt a legfőbb az, hogy a mint mondani szokták, *vagdálás s felrakás közben* ³⁾, nálam a teher vagy idő meg ne találjon toldatni. Mert nekem illy gyenge hadsereggel, szövetségeseink, főkép a biztosak illyen csekély száma

¹⁾ Arról, hogy Rómában, avvagy Epirusban vagy-e ?

²⁾ Ki M. Crassusnak Syriában quaestora lévén, mikor Crassust a parthusok megölték, annak megmaradt hadaival Antiochiába vonúlt és az oda betört parthusokat, onnan nagy veszteségükkel kiverte. V. ö. a 208-ik lev. 4. jegyz.

³⁾ *Inter caesa et porrecta*. Azaz : épen helytartóskodásom végén. A hasonlat az áldozatoktól vétetett, mellyeknél gyakran, mikor a papok az áldozó marha húsát már felvagdalták és oltárra rakni kezdték, akkor adta magát elő valami rosztól, melly miatt az áldozatot be nem végezhettk. Cic. is attól fél, hogy mikor helytartósága már vége felé jár, akkor talál közbe jönni valami esemény, melly fölváltatását megakadályozza.

mellett, legbizonyosabb védelmem a tél. Ha ez beáll, mielőtt még a parthusok provinciámba átnyomúlnának, akkor csupán attól tartok, hogy a tanács Pompeiust, a fővárosi viszonyoktól félve, nem fogja elbocsátani akarni. Hogyha tavaszra küld is mást, azzal nem gondolok, csak hogy az én időm semmivel meg ne toldassék.

Ezeket hát arra az esetre, ha Rómában volnál. Ha pedig távol vagy, sőt ha jelen vagy is, jelenleg dolgaim így állnak: lelkem erős, s mert úgy látom, jó szabályokat követek, remélem az lesz karom is. Biztos, élelemmel bővölködő, Ciliciát közel érő, könnyen megváltoztatható állomáson vagyok; hadam ugyan csekély, de, mint hiszem, az irántam való jó érzelemben egyetért — mellyet Deiotarus ideérkezéssel az ő összes csapatai által megkétszerezhetek⁴⁾. Szövetségeseket sokkal hűbbeket használok, mint bárki használt valaha; mert szelídségem és mérsékletem meghaladja képzelődésöket. A római polgárokból újonczozok; az élelmet a mezőről biztos helyekre hordatom össze. Ha alkalom lesz, fegyverrel; ha nem: állásainkkal védjük magunkat. Azért meg lehetsz nyugodva. Mert szemem előtt vagy nekem, és mintha csak jelen volnál, úgy látom baráti rokonszenvedet. Hanem arra kérlek, hogy — ha ügyem a tanácsban januárhó 1-jéig érintetlenül maradjon — ha csak lehet január hónapban Rómában légy. Bizonyosan semmi sérelmem történni nem fog, ha te ott léssz. A consulok jó barátim⁵⁾, Furnius néptribun az enyim⁶⁾.

⁴⁾ Vagy: négy legióra emelhetek; miután már két legiója volt.

⁵⁾ Érti L. Paullus s C. Marcellus jövő évre elválasztott consulokat, kik szokás szerint január elsején voltak hivatalukba lépendőek.

⁶⁾ Ki szinte akkor már hivatalába belépén, tiltakozni fog kedvemért a provinciák iránt hozandó minden újabb végzés ellen.

Hanem a te sürgölésed, eszességed, köz kedvességed szükséges. Az idő szorgos. De illetlen a szót szaporítanom nálad.

Ciceróink még Deiotarusnál vannak; de ha kell Rhodusba fognak szállíttatni.

Hogyha Rómában vagy, írj mint szoktál, jó terjedelmesen; hogyha Epirusban: úgy is küldj hozzám embereidből postát, hogy mind te, én miként vagyok, mind én, hogy te mint vagy és mi a szándékom, tudhassuk.

Brutusod dolgát ⁷⁾ úgy viszem, hogy maga sem vinné jobban. Hanem gyámoltamon már kiadok ⁸⁾ s nem védem őt többé. Mert a pénzügyek hosszadalmasak — s eredménytelenek ⁹⁾. De azért megteszem a magamét, legalább részedre; kinél ez nehezebb, mintsem önála ¹⁰⁾. Szóval eleget teendek mind a kettőtöknek.

A cybistrai táborból, szeptember elején, 702.

F. XV. 7.

XXXIII.

215.

M. T. Cicero proconsul, C. Marcellus választott consulnak üdvet!

Legnagyobb örömtől lepettem meg, hallván, hogy consullá lettél, s kivánom e tisztségedhez adjanak szerencsét az istenek, s hogy azt magad s

⁷⁾ T. i. Ariobarzanes elleni pénzbeli követelését, mellyről alább a 252-ik levélben többet fogunk olvashatni.

⁸⁾ Érti Cappadocia ifjú királyát Ariobarzaneset, kit atyja halála után, a római tanács különös pártfogása alá vett és Cicerónak mint proconsulnak szívére kötött volt. Ez Brutusnak tetemes pénzösszeggel tartozott.

⁹⁾ Hosszadalmasak, mert sok teketóriával járnak; sikertelenek, mert Ariobarzanesnél nincs miből fizetni. Lásd: a 252-ik lev.

¹⁰⁾ Bár téged még nehezebb kielégítnem, mintsem magát barátodat Brutust.

atyád ¹⁾ méltóságához illőleg viseld. Mert én a ki mindig szerettelek s becsültelek; a ki téged irányomban viszonyaim minden változatainál legkegyesbnek ismertelek és ki atyádnak is számos jótétei által borús napjaimban védve, a derültekben megtiszteltetve valék, egészen tiétek vagyok és az is lenni tartozom; főkép miután anyádban ²⁾ e legméltóságosb, legderékabb hölgyben, jóllétem s kitűntetésem körül több buzgalmat tapasztaltam, mintsem egy nőtől várnom lehetett. Ennél fogva különösen kérlek, hogy engem távollétemben szeress és oltalmazz.

A cybistrai táborból, szeptemberben, 702.

F. XV. 8.

XXXIV.

216.

M. T. Cicero proconsul, tisztársának ¹⁾.

Marcellusnak üdvet!

Hogy Marcellusod consul lett s megérted azt az örömet, mellyet leginkább óhajtál, kimondhatlan gyönyörűségemre válik; nem csak ő érette, hanem éretted is, mert részemről téged bármi nagy szerencsére is legérdemesbnek tartalak; miután irántam való különös szivességedről jó és bal sorsomban meggyőződtem, s ezenkívül egész házatokat úgy jóllétem, mint kitűntetésem körül a legrésztvevőbbnek, legbuzgóbbnak tapasztaltam. Ennél fogva le fogsz kötelezni, hahogy hitvesednek Juniának, e legméltóságosb legderékabb hölgynek nevében szerencsét

¹⁾ Az idős C. Marcellus, kihez a következő levelet intézi.

²⁾ Juniában. Lásd: a 256-ik lev.

³⁾ Az augurságban. Lásd: *de Divin.* lib. II. cap. 35.

kivánsz. Tőled szokásom szerint azt kérem, hogy távolléteomben szeress és oltalmazz. Élj szerencsésen.

Ott és akkor, hol az előbbi 702.

F. XV. 9.

XXXV.

217.

M. T. Cicero proconsul M. Marcellus consulnak
üdvét!

Hogy C. Marcellus consullá választatása által mind a tieid iránt való kegyeletednek, mind a köz-társaság iránt táplált érzelmednek, úgy legfényesb és legjótékonyabb consulságodnak is jutalmát vetted, azon felette örvendek. Nincs kétségem a jelenlevők vélekedése iránt. Részemről, ki távol vagyok s kit a legmesszebb népekhez te magad küldöttél¹⁾, hidd nekem, égig emellek legőszintébb és legméltóbb dicséreteimmel. Mert bár gyermekséged ótakülönösen szerettelek, s te is engem minden tekintetben mindig kitűnőnek óhajtottál s annak is tartottál: most e lépésednél²⁾ vagyis inkább a római népnek felőled való véleményénél fogva, még sokkal tüzesben s szenvedélyesebben szeretlek; s nincs nagyobb örömmöm, mint mikor a legokosabb s legjobb férjfiaktól azt hallom, hogy mí minden szavainkban, tetteinkben, érzelmeinkben szokásainkban hasonlók vagyunk egymáshoz. Ha pedig még consulságod legfényesb tetteit azzal is szaporítandod, hogy vagy minél előbb más jöjjön helyembe³⁾, vagy azon időhöz, mellyet

¹⁾ Consultársaddal Sulpiciussal.

²⁾ Mellynél fogva fáradságod, befolyásod, buzgalmad által kieszközölted, hogy unokatestvéred C. Marcellus consulnak megválasztassék.

³⁾ Azaz, hogy mihelyt proconsulságom éve kitelik, mindjárt föl-váltassam.

te rám tanácsvégzés s törvény által szabtal, semmi ne toldassék⁴⁾: azt hiendem, mindent elértem általad. Élj jó egészségben és engem távollétemben szeress és oltalmaz. A parthusok felől hozzám jött híreket, mivel még hivatalosan felterjesztendőknem tartom, veled sem akartam barátságos úton is közleni, ne hogy a mit a consulhoz írnék, hivatalosan írtnak vétessék.

Ott és akkor, hol az előbbi, 702.

F. XV. 12.

XXXVI.

218.

M. T. Cicero proconsul Q. Paulus választott
consulnak üdvet!

Ámbár soha sem volt kétséges előttem, hogy téged a római nép, a köztársaság iránti kitűnő érdemidnél s családod magas rangjánál fogva, legnagyobb készséggel s általános szavazattal meg fog consulnak választani: mégis hihetetlen örömet érzetem, midőn a felől tudósítottam s kívánom az istenek áldását e hivatalodhoz, hogy azt magad és őseid méltóságához illően lehessen folytatnod. Vajha azt a reám nézve olly igen óhajtott napot szemeimmel láttam s velem közlött sok szivességedért-és jótéteidért neked közreműködésem- s részvétemmel szolgálhattam volna. Miután ezt a szerencsét a véletlen és rögtön jött proconsulság tőlem elrabolta; hogy legalább lássam, miszerint, te méltóságodhoz illően kormányzod mint consul a köztársaságot, hathatósan kérlek, légy rajta s eszközöld, hogy rajtam sérelem ne történjék

⁴⁾ Hanem, hogy ha fel nem váltatnám is, évem kitételével haza mehessek. Mi csakugyan úgy is történt; Cic. az év végével fel nem váltatott; de azért a provinciától búcsút vett, Coeliust hagyván ott maga után helyettesül.

s egy éves hivatalomhoz több idő ne jöjjön. Mit ha teljesítesz, irántam való hajdani szivességeidhez jó rakás járúl még.

Ugyanott, septemberben, 702.

F. XV. 2.

XXXVII.

219.

M. T. Cicero proconsul, M. f. a consulok-praetorok-néptribunoknak és tanácsnak üdvét.

Ha jól vagytok örvendek ; részemről jól vagyok ¹⁾. Miután quintilis 31-kén provinciámba érkeztem, s hamarább az utak és hajózás nehézsége miatt nem is érkezhettem : tisztetemhez legillendőbbnek s a köztársaságra nézve legüdvösebnek véltem intézkedni azok felől, a mik a sereget s hadügyet érdeklik. Mik midőn részemről inkább gondom és szorgalmam mintsem erőm s tehetségem ²⁾ által rendbe hozattak, és a parthusoktól Syriába bevitt háborúról hozzám majd mindennap hírek s levelek érkeztek : jónak láttam Lycaonián , az Isaurusokon s Cappadocián vonúlnom által ; igen valószínű lévén, hogy ha a parthusok Syriából kimozdúlni s provinciámba törni akarnak, útjokat a leginkább nyitva állt Cappadocia felé veendik. Azért is hadammal Cappadocia azon vidékén, melly Ciliciával határos, vonúltam keresztül s táboromat Cybistránál (melly város a Taurus hegy alján fekszik) ütöttem fel ; hogy Artuasdes armeniai király, bármilly érzelmű legyen is, tudja meg, miszerint határaitól a római hadsereg nincs távol — és hogy Deiotarust, e hű s köztársaságunkhoz igen rá-

¹⁾ A proconsulok így szokták rendszeren a tanácshoz intézett, hivatalos jelentéseiket kezdeni.

²⁾ Ezzel titkon némi szemrehányást tesz a tanács ellen azért, hogy neki mint proconsulnak nem elég haderőt adtak rendelkezésére.

gaszkodó királyt, velem minél inkább egybekötve tartsam, mint kinek a köztársaság, tanácsa és segédforrásai által támogattathatik. Innen a táborból Cili-ciába lovasságot küldöttem, részint hogy megérkezésem azon városokban, mellyek e vidéken vannak, a lakosokba több bátorságot öntsön, részint hogy magam a felől, Syriában mi történik, idején értesülhessek; s azt a három napi időt, mellyett itt táborban tölték, egy fontos és szükséges kötelességre fordítandónak tartottam. Miután t. i. azon rendelet érkezett tőletek, hogy *a kegyes s Rómához hű királyt*³⁾ Ariobarzantest gyámolítsam, e király személyét, vagyonát, koronáját védjem, szóval a királyt s országát oltalmamba vegyem és hozzá tevétek, hogy e király épen-maradása a népnek s tanácsnak igen szíven fekszik (mit még rendünk egy király felől sem határozott): kötelességemnek ismertem e végzésteket a királylyal közölni s neki védelmemet, barátságomat, gondoskodásomat felajánlani; hogy miután jólléte s országának épen-maradása szívemre köttetett, megmondhassa, ha mi kívánsága volna. Midőn ez iránt a királyt, tanácsosaim jelenlétében⁴⁾ felszólítottam: ő válaszában, mint illett, elsőben is, különösen irántatok, aztán irántam is háláját nyilvánította; felette nagy s reánézve igen megtisztelő szerencsének tekintvén azt, hogy jólléte iránt a római nép és tanács olly nagy gonddal viseltetik s én is olly részvétellel vagyok, miszerint mind az én biztosításomnak, mind a ti ajánlásoknak sikeréről meg van győződve. És a mi igen

³⁾ *Euseben et Philoromaeum*. E görögös czímmel tisztelte meg rómához hűségéért Deiotarust a tanács.

⁴⁾ Az előadásból az jön ki, hogy Cic. Deiotarust tábori sátrába hívatta s ott tartotta vele azt a beszélgetést, melyről itt szó van.

nagy örömömre szolgált — ez első beszédünk alkal-
mával azt állította előttem, hogy részéről nem tud,
sőt még nem is gyanít sem élete, sem uralkodása ellen
legkisebb törekvést. Miután e felett neki szerencsét
kivántam s örömet fejeztem ki, és őt egyszersmind
figyelmeztettem, hogy atyja kimúlásának ama szo-
morú esetét⁵⁾ emlékezetében tartsa, magát éber
szemekkel őrizze és a tanácsintéséhez képest, életéről
gondoskodjék, ő ezzel tőlem Cybistra városába elment.
De másnap öcscsével Ariarathessel s atyja néhány
éltesebb barátaival hozzám a táborba jött volt s élér-
zékenyülve s könnyezve (mint testvére s baráti is
tevék) kezdett nálam esdeklenni azért, mit neki igér-
tem és ti ajánlatok. Én elcsodálkozván ez új jele-
neten: ő azt mondá, „bizonyos összeesküvés felől
jutottak hozzá adatok, mellyek megérkeztem előtt
titokban tartattak, mert kik azokat felfedezhették
volna, velek félelemből elhallgattak; de most bízva
oltalmamban, sokan, a mit tudtak bátran feljelenték.
Hogy ezek közt öcsce, ki őt fölötte szereti s iránta
legnagyobb kegyelettel viseltetik, azt mondja (mint
fülem hallatára is vallotta) miszerint őt bujtogatták,
venné ált az uralkodást, — holott azt míg a bátyja
él, el nem fogadhatta: hogy azonban ő e dolgot egész
eddig, félvén a veszélytől, föladni nem merte.“ Én
ezen előadása után, a királyt intettem, hogy minden
gondját a maga megtartására fordítsa; barátait pedig;
kikért atyja és nagyatyja választása kezeskedett,
buzdítottam, hogy királyuk életét, okúlva atyjának
szomorú esetén, a legnagyobb gonddal és figyelem-
mel őrizzék. Ezután a király tőlem seregemből lovas-

⁵⁾ Ki, miután országából kiűzetvén, abba Pompeiustól vissza-
lőn helyezve, oroszva meggyilkoltatott.

ságot s gyalog csapatokat kérvén: bár tudtam, hogy ezt tanácsvégzéstek folytán tennem nem csak lehet, de kell is, mivel mindazáltal, a Syriából naponként érkezett híreknél fogva, a köztársaság érdeke úgy kívánta, hogy hadamat minél előbb Cilicia határára vigyem és mert láttam, hogy a király, a már fölfedett összeesküvés után, a római nép seregére nem szorult, hanem magát saját erejével megvédheti: bíztattam őt, hogy az uralkodást először is ön élete megmentésén tanulja meg; kikről tudja, hogy ellene cselszövényeket készítenek, éljen irányukban királyi jogával; sújtsa büntetéssel a kiket kell; a többieket a félelem alól mentse fel; az én seregem oltalmát, azoknak a kik vétkesek, inkább rettetésére, mintsem leküzdésére használja; különben is ezek, ismervén a tanácsvégzést, mind tudni fogják azt, hogy én a királynak, ha kell, a ti meghagyástok szerint, segítségére leendek. Miután őt ezzel megnyugtattam, táborommal arról a vidékről kiindultam, s útamát Ciliciának venni kezdtem; azon hiedelemmel távozva Cappadociából, hogy azt, kit ti ön jószántotokból csodálatos s majdnem isteni ötletből, senkitől föl nem szólítva, a legdíszesebben királylyá kineveztetek, és kit az én oltalmamba ajánlatok s kinek fentartását annyira szíveteken fekvőnek nyilvánítottatok, megjelenésem a kész veszélytől megmentette legyen. Ezt nektek megírni, nem tartottam czéliránytalannak; hogy abból a mi majdnem megtörtént, láthassátok, miszerint arról, hogy az megne történjék, jó eleve gondoskodtatok volt. S erről annál örömebb tudósítlak benneteket, mert nekem úgy tetszik, hogy én Ariobarzanes királyban az erényességnek, észnek, hűségnek s irántatok való

jó hajlandóságnak oly jeleit vettem észre, mik arra mutatnak, hogy az ő megtartására oly nagy gondot és buzgalmat nem ok nélkül fordítottatok.

A cybistrai táborból, septemberben, 702.

A. V. 19.

XXXVIII.

220.

Cicero Atticusnak üdvet!

Már lepecsételém saját kézzel írott leveletem, (hiszem eddig olvastad is) mellyben minden benne foglaltatik, midőn egyszerre september 21-kén Appius postása leveleddel Rómából nagy sietés közben negyvenhated napra (haj minő távolság!) hozzám megérkezett. Ennek nyomán, nem kétlem Pompeiust, míg Ariminumból ¹⁾ visszatért, megvártad s már Epirusba elmentél; hanem attól félek, mint magad is írod, hogy Epirusban nem kisebb aggodalom közt vagy, mint én itt vagyok.

Az atiliusféle adósság végett megírtam Philotimusnak, Messalát föl ne szólítsa ²⁾.

Hogy utazásomról a hír ³⁾ hozzád eljutott, annak örvendek, s még inkább fogok örülni, ha a többit is megtudod.

Hogy leánykádban kedvedet leled, gyönyörűségemre válik; én is, noha még nem láttam, szeretem őt s bizonyos vagyok benne, hogy szeretetre méltó. Búcsút mondhatsz már Patrónak és iskola-társaidnak ⁴⁾. Hogy az, mit katonáskodásomban a

¹⁾ V. ö. a 206-ik lev. 14-ik jegyz.

²⁾ Ki úgy látszik Atiliusért jótállott.

³⁾ Miszerint utazásomban sem magam, sem embereim, úgy a községeknek, mint magánosoknak semmi költségükbe nem kerülünk.

⁴⁾ Cic. itt (mint mindenütt hol csak alkalma van) Atticussal az ez által kedvelt epicureismus felett enyeleg. Mintha ezt akarná neki

romok iránt ⁵⁾ végeztem, előtted oly kedves, annak örvendek.

Midőn írod, hogy kedved telt bukásában annak ⁶⁾, a ki nővéred fijának nagybátyjával ⁷⁾ vetélkedett, nagy szeretetednek adod jelét. Ezzel engem is emlékeztetél, hogy örüljek. Mert az nekem ugyan

mondani: no látd most már saját tapasztalásból tudhatod, hogy vannak még más, nemesebb természeti hajlamok is, mint az önszeretet, melly nektek epicureusoknak fő elvetek. V. ö. a 298-ik levélben e szavakat: *filola tua te delectari lactor et probavi tibi φυσικήν esse τήν πρὸς τὰ τέχνα.*

⁵⁾ *De parictinis.* E helyett Graevius, kit Wieland is követ, a *de Tarentinis* olvasást találta jobbnak, melly szerint e szavakat így kellene fordítani: az, mit katonaságomban *tarentumi* módon rendeztem s ezzel Cic. azt mondaná, hogy hadseregénél olyan könnyű lovasságot állított, millyenek az úgy nevezett *tarentinusok*, kik a háborúba, hajtó nyilakkal ellátva, két-két lóval szoktak menni, hogy ha egyik alólök kidől, mindjárt a másikra ülhessenek. — Hogy *tarentinus* lovasok léteztek, arról semmi kétség, — rólok Livius is emlékezik *lib. XXXV. cap. 28.* de azért a Graevius nézete nem áll, sőt csodálhatni, mint kaphatott lábra. Mi lehetett kedves Atticusnak abban, ha Cic. a maga seregét *tarentisálta*? Mi szükség volt Cicerónak oda írni *in militia*, hiszen ha *tarentinusokról* szólt, akkor e szó teljességgel fölösleges lett volna? De e magyarázat az idővel sem vág össze. Mert ha Atticus levelét, mellyre itt Cic. válaszol, septemb. 21-kén, vagyis kelte után negyvenheted napra hozta meg Appius postása, úgy azt Atticusnak sextilis (augustus) 5-kén kellett írnia. Úgy de Cic., mint a 208-ik levélben írja, provinciájába nem előbb, mint quintilis (julus) 31-kén ért csak; s így Atticus sextilis 5-kén még nem tudhatta, mit csinált Cic. a maga lovasságával. Így botlanak gyakran a tudósok! — A mi magyarázatunk Manutius után nagyon egyszerű s jól a helyhez illik. T. i. az epicureusokról s Patróról szólván Cic., egyszerre észébe jutott ezek rozzant épülete, melly végett a minap Patro kértére Memmius a 197-ik levélben megkereste volt s ez iránt tesz e szavakban említett Atticus előtt; mintha mondaná: „ad vocem Patro! Örülök, hogy mit barátod dolgában a végett a rozzant hajlék végett *marsom* alatt tettem, oly kedves előtted.“

⁶⁾ T. i. Hirrusnak.

⁷⁾ E tréfás körülírással mondani sem kell, hogy magát jeleli Cicero. Arra is, mit már másutt megmondtunk, elég csak emlékeztetnünk az olvasót, hogy Hirrus Ciceróval az augursággért versenyzett.

eszembe sem jutott. Nem hiszem én, mondog. A mint tetszik; de én biz örülök; mert a boszú s kár-öröm között különbség van.

Ciliciában, september 21-kén, 702.

F. XV. 1. XXXIX. 221.

M. Tullius Cicero M. f. a consulok-, praetorok-, néptribunoknak és tanácsnak üdvet.

Ha jól vagytok örvendek; részemről jól vagyok. Noha kétségtelen hírt vettem a felől, hogy a parthusok majdsaknem minden hadaikkal az Euphratesen átkeltek: mégis gondolván, hogy erről M. Bibulus proconsul bizonyosabbat írhat hozzátok: nem láttam szükségesnek részemről hivatalos jelentést tenni azokról, mik más provinciája felől ¹⁾ híreszteltetnek. De miután a legbizonyosb kútfőkből követek, hírnökök és levelek által jobban értesülve lettem: részint mert a dolog fontos, részint mert még Bibulusról, hogy Syriába érkezett volna, nem hallám, — és mert e háború intézése körül Bibulussal majdnem közös részem is van — a mik tudomásomra jutottak, hozzátok megírandóknak véltem. Antiochus commagenei királynak követei adák tudtomra először, hogy a parthusok nagy csapatokban kezdenek az Euphratesen áltjönni. Mit én hallván, miután többen azt vélték, e király szavára keveset adhatni: elhatároztam bevárni, míg valami biztosb hír érkezik. September 19-kén, midőn seregemmel Ciliciába vonúlék, Lycaonia és Cappadocia határán Tarcondimotustól ²⁾, ki a Tau-

¹⁾ Érti Bibulus provinciáját Syriát, melyet a parthusok tartományától az Euphrates választott.

²⁾ Cilicia két részre oszlott, melyek közül a déli *Cilicia Campestris*nek hívatott s római provincia volt; az észsaki pedig, túl a Tau

ruson túl a római nép leghűségesebb szövetségeseinek és legjobb barátjának tartatik, érkezett hozzám egy levél, hogy Pacorus ³⁾, Orodésnek a parthus királynak fija, igen számos parthus lovassággal az Euphratesen átljött és Tybában ⁴⁾ tábornokként provinciánkat Syriát nagy mozgásba hozta. Szinte az nap Jamblichus arabs hadfőnöktől ⁵⁾ is, kit a világ jólérző-

ruson saját fejedelemmel bírt, de Róma véduralmának hódolt. Tarcondimotus ez utóbbi tartományon uralkodott azon kis királyok egyike volt, kiket Pompeius a mithridatesi háború végével vagy helyökön meghagyott, vagy visszahelyezett; miért is ő a polgárháború alatt folyvást Pompeius pártján állt; a pharsaliai csata után pedig, többi ási királytársaival Caesar kegyelmére szorult. Caesar kimúltával ő is, mikép a római birodalom keleti részének más fejedelmei, az ifjú Octavianus s Antonius között történt osztály következtében, emez alá jutott és mellette végig híven meg is maradt, míg Octavianusnak Antonius s Cleopatra ellen viselt háborúja alatt, egy tengeri csata alkalmával el nem esett. Plutarch hibásan írja őt *Tarcondemos*nak, valamint Strabo is *Tarcondemenos*nak. Mert fenn van neki egy érme (egyik legnagyobb ritkaság) melyet Maffei ögróf talált fel s mind *Antiquitates Gallicae*, mind *Verona Illustrata* című munkáiban közölt is; ezen a fölírat nyilván mutatja, hogy a király nevét Cicero és Dio helyesen adták. Az érmen a Tarcondimotus után még *M. Antonius* is áll; kétség kívül e melléknevet a király, Antonius mint kegyura iránti hálából, később vette fel.

³⁾ Úgy látszik Pacorus, ki még ekkor kiskorú volt, a sereg fővezérségét mint királyfi csak névszerint vitte, voltaképp pedig Osaces viselte, kit később egy csatában C. Cassius ejtett el. Pacorust is néhány év múlva, mint Dio s Justinus (lib. XLII. cap. 4.) írják, Ventidius Bassus — egész seregét semmivé tévén — harcban megölte.

⁴⁾ Wieland megjegyzése szerint e hely neve, fekvése és minősége a római tanács előtt szintolly ismeretlen lehetett, valamint előttünk. Mi ezt nem mernők állítani, mert legalább idősb Plinius már beszél a pontusi népek között *Tybiusokról*, még pedig csoda dolgokat. Lásd: *Hist. nat. l. VII. cap. 2. F.*

⁵⁾ *Ab Jamblichio Phylarcho* Arabum. E görög szó *Phylarcho* teljesen megfelel a mai *Emir* vagy *Seik* névnek; az arabiai rokon népcsoordák mind úgy nevezték főnökeiket. Jamblichust Dio és Strabo királynak czímezik s jelesen emez *Emesai* királynak nevezi. *Emesa* pedig egyik tekintélyesebb városa volt Syria azon részének, melly a macedoniai királyok alatt *Seleucis* nevet kapott. Jamblichus is utóbb Antonius pártjához szegődött, hanem nála nem sokára gyanúba

nek s köztársaságunk barátjának hisz, kaptam tudósítást ugyanezek iránt. E körülményekről értesülve, bár láttam hogy a szövetségesek kevés lelkesülést mutatnak, s csak a dolgok változását lesik, hiszem mégis, hogy azok, kikhez már eljutottam, s kik szelídségemet s őszinteségemet kiösmerték, Róma népe iránt barátságosabbak lettek; s hogy Cilicia is ragaszkodóbb leend, ha igazságos voltomat tapasztalni fogja. Ennél fogva részint hogy azok, kik a ciliciai népből még fegyverben vannak ⁶⁾ leigáztassanak, részint hogy a Syriában lévő ellenség lássa, miszerint a római hadsereg e vett hírekre nem csak nem hátrál, hanem még közelebb nyomúl: hadamat a Taurushoz vinni elhatároztam. De ha szavam nyom elöttetek valamit, főképp olly dolgokban, miket ti csak hallottatok, én meg majdnem szemeimmel látok: hathatósan serkentelek s intlek benneteket, hogy e provinciák felől, bár később is, mintsem illett volna, egyszer már gondoskodjatok. Hogy engem ez előre várható fontos háborúba millyen készülettel s minő segédeszközökkel fölruházva küldöttetek, nem lesz ismeretlen elöttetek. S én e vállalatot nem esztelen elvakúltság, hanem a szégyentől félés miatt nem utasítám csak el magamtól; mint ki semmi veszélyt soha olly nagynak nem néztem, hogy azt inkább elkerülni, mintsem a ti szavatoknak hódolni kívántam volna. Jelenleg azonban úgy áll a dolog, hogy ha csak annyi sereget, mennyit a legnagyobb háborúra küldeni szoktatok, ide hamarjában nem küldetek,

esvén, általa az actiumi csata előtt holtra kínoztatott. Fiját Octavianus a fejedelmi székbe visszahelyezte.

⁶⁾ Érti az Amanus magokat még meg nem adott lakóit. V. ö. a 226 és 238-ik lev.

igen félő, nehogy el kelljen vesztetni mindezen provinciákat, mellyekből a római nép legtöbb jövedelmeket húz. Itt a provinciákban pedig a katonaszedésre nincs mit számolnotok; mert nem sok arravaló van és a kik vannak is ijedtökben szétszökdösnek. S miféle katonák ezek, megmutatta Asiában ama jeles M. Bibulus, ki, bár ti neki megengedtetek, újonczozást tartani nem akart. A szövetségesek segédhadai meg, kormányunk mostohasága s méltatlanságai miatt vagy olly gyávák, hogy rajtunk sokat segíteni nem tudnak, vagy ollyan idegenek irántunk, hogy sem várni tőlök, sem bízni rájuk valamit, jónak nem látom. Deiotarus királynak úgy hiszem, mind érzelme, mind ereje, bármennyi legyen ⁷⁾, a mienk. Cappadocia kimerült ⁸⁾. A többi királyok és fejedelmkék sem erőre, sem hajlandóságra nézve nem elég biztosak ⁹⁾. Nálam illy kevés katonaság mellett is, a bátorság bizonyosan nem fog hiányzani s remélem, nem a tanács is. Mi fog történni, az bizonytalan. Csak életünket tartsuk meg, jó hírünket bizonyosan meg fogjuk tartani.

Ciliciában, september végén, 702.

F. III. 8.

XL.

222.

M. T. Cicero proconsul, Appius Pulchernek
üdvét!

Jóllehet, mint soraidból kivehettem, előre látom, hogy e leveletem a város alatt létedkor ¹⁾ fogod csak

⁷⁾ Állt pedig a Deiotarus segédhada 30 cohorsból négy-négy-száz emberrel, vagyis 1,200 gyalogból és így két legióból. V. ó. a 252-ik lev.

⁸⁾ Nincs benne semmi katonaság. Ott ekkor Ariobarzanes volt a király.

⁹⁾ Azaz: segíteni sem nem bírnak, sem nem akarnak.

¹⁾ *Quum ad urbem esses.* „Esse ad urbem“ azokról mondatott, kik

olvasni, mikor már a provincialis nép hitvány fecsegése el fogott némúlni: mégis, mivel hozzám a gonoszok beszédéről olly terjedelmesen írtál, illőnek tartottam, soraidra röviden felelni. Hanem leveledben a két első pontot némileg hallgatásban kell hagynom, mivel benne semmi határozott, vagy bizonyos ninesen; na csak az nem, hogy én arczkifejezésem s némaságom által elárúltam volna, miszerint barátod nem vagyok, s hogy ez mind bizonyos hivatalos eljárásnál, mind némelly lakomáknál is észrevehető volt. Jól látom, az egészben semmi sincs, de épen mivel nincs, nem is értem miről van szó. Azt ellenben tudom, miszerint köz és magános körben ²⁾ legnagyobb dicséretteddel s barátságunk gondos kitüntetésével ejtett sok szép beszédeim felől igaz híreket vihettek hozzád. Mert mi a követeket illeti: mit tehettem volna illőbbet vagy igazságosabbat, mint hogy a legszegényebb községek költségeit, tekintélyed minden csorbítása nélkül, alábbszállítottam ³⁾; főleg miután ezt magok a községek kívánták. Nekem a nevedben útazandó követségek egész mi-voltáról tudomásom sem volt. Apameában létemkor

provinciájokból megjöven, triumphusra számoltak s az ez iránt hozandó végzésre a városon kívül várakoztak, nem lévén szabad nekik e végzés kiadatása előtt Rómába bevonúlniok. V. ö. a 151-ik lev. 5-ik jegyz. Hogy Appius szinte triumphusra számolt, láthatni a 261-ik levélből.

²⁾ *Et ex superiore et ex aequo loco.* Azaz: mind a szószéken, mind magán körben.

³⁾ Szokássá vált a provinciákban, minden helytartó kiléptekor, akár jól kormányzott akár nem, a városok részéről köz költségen követeket küldeni Rómába, kik ott a lelépett proconsult, vagy praetort dicséretekkel halmozzák, és a tanácsnak azt, hogy őket olly derék helytartóval boldogította, nagy alázatosan megköszönjék. Az illy követségek költségei fedezése végett rendkívüli adózások rovattak a lakosok nyakába.

jelenték előttem több városok előkelőbbjei, hogy a követek részére igen tetemes költségek vettettek ki, noha a városok fizetni nem bírnak. Ekkor egyszerre sok megfordult eszemben. Elsőben is nem gondolám, hogy te nem csak böcs, de mint mondani szoktuk *kényes ember* ⁴⁾ létedre is, illy követségekben örömdet találd s ezt úgy hiszem Synnadában az ülésben bővebben is kinyilatkoztattam; mondván hogy Appius Claudius a római népnél, nem a synnadabeliek ⁵⁾ bizonyítványáért [mert e városban jött erről a szó elő], hanem önmagáért becsültetik; aztán hogy én sokaknál láttam már megtörténni, miszerint kedvökért követségek jöttek volt Rómába: de arra nem emlékezem, hogy az illy követségeknek a dicsérésre idő s alkalom engedtetett volna; hogy helyeslem buzgalmukat, minél fogva irántad érdemeidért hálát mutatnak; de egész eljárásukat szükségesnek épen nem találom. Hahogy csakugyan ez úton készségö-

⁴⁾ Annak, mit Cic. itt az *urbanus* szóval mondani akar, helyes kifejezésére jobbnak véltük a *kényes* szót, mintsem a szokott fordítást, az *udvarú*, *udvarias*t alkalmazni. Az urbanitas Cic. korában magában foglalta mindazon tulajdonokat, mellyek egy a fővárosban élő, szabad születésű, jó nevelésű, finom műveltségű s társalgású személyt, beszédeben, mozdulataiban s egész külső modorában, nem csak a fővárosbeli közönséges polgártól, hanem künn a falun lakó vagyonosb birtokostól is szembetűnőképen megkülönböztettek. A régibb rómaiaknak, kik illy fajta embereket magok között nem ismertek, szavok sem volt azok megjelelésére, mint nincs ma is nekünk, sőt még a németeknek is a franczia *galanterie* kifejezéséhez. Ellenben a görögök ezt a képzettséget rég bírván, ki is tudták aztfejezni az *ἀσπιότης* és *ἀσπιουσὴν* szavakkal, és a rómaiak, mikor már a dolgot ismerni kezdték, ezen szavak kaptájára készítették az *urbanus* s *urbanitas* szokat. Azon tulajdonok között, mellyeket ezek jelelnek, ott van a magára tartó becsületézésnek azon kényes érzete is, mellyet a franczia *delicatesse*-el fejez ki és itt Cic. szerintünk az *urbanus* szóval *delicatus*t látszatik érteni.

⁵⁾ *Synnadenisium*. E helyett a kiadásokban hol *Synnandensium*, hol *Myndensium*, hol *Mydaensium* íratik. Szabad a választás.

ket bebizonyítani akarják, a ki e kötelességét magáéból teljesíti, azt dicsérni- a ki törvényszabta módon ⁶⁾, annak megengedni- a ki meg nem határozott költségen, annak ellenezni fogom. Mi van ebben kárhoztatni való? hacsak nem az, a mit te hozzá téssz: hogy némellyeknek úgy tetszett, mintha edictumom szándékosan az illy követségek meggátolására lett volna intézve. Már nekem meg nem annyira azok láttatnak méltatlanok lenni irántam, kik efféléket beszélnek, mint inkább az, a kinek fülei illy beszédekre nyitva állanak. Én az edictumot Rómában tettem fel; semmit hozzá nem toldottam, csak mit tőlem a publicanusok, Samusba értemkor, a magad edictumából az enyimbe szóról szóra áltétetni kértek. Ez ama különös gonddal szerkeztett czikk, melly a városi költségek lejjebbállításáról szól; e cikkben a városokra nézve némelly új üdvös szabályok vannak, mellyek nekem felette tetszenek. Az ellenben, mellyből az a gyanú eredt, mintha kikerestem volna, mivel bántsalak meg, úgy van által véve ⁷⁾. Mert olyan balgatag csak nem valék, hogy azt higgyem, azok magános ügyben küldetnek, kik neked, nem mint magános embernek kedvéért, — s únekiek is nem házi, hanem köz ügyökben, nem egy család, hanem a kerek föld közgyűlésében, vagyis

⁶⁾ Mennyire a *Cornelia törvény* engedelmet ad. V. ö. a 261-ik lev.

⁷⁾ *Translatitium est.* A szokott edictumokból van kölcsönözve és így a magadéban is befoglaltatik. Cic. itt edictuma alatt azon hirdetményt vagy manifestumot érti, mellyben minden római helytartó, hivatalába léptekor, a kormányzás és igazság-szolgáltatás körül követendő elveit és szabályait provinciájának mintegy *programmban* tudtára adta. Ő ennél nagy részt saját edictumát vette alapúl, mellyet, mint *praetor urbanus*, Rómában kibocsátott volt, felvévén abba előde edictumából is egy és más czikket se az, a mit *translatitium*-nak nevez.

a tanácsban teendő köszönet végett küldettek. És midőn kihirdettem is, hogy senki meg ne induljon engedelmem nélkül, azokat, a kik utánam a táborba s a Tauruson túl nem jöhettek, magam elől el nem zártam ⁸⁾, mert ez az, mi leveledben legfuresább. Ugyanis miért kell vala utánam a táborba jönniek s a Tauruson túl fáradniok, midőn Laodiceából Iconiumig úgy intéztem útamat, hogy velem a Tauruson innen eső minden kerületek és községek tisztviselői s követségei találkozhassanak! Ha csak talán azután nem kezdtek követeket nevezni ki, mikor én a Tauruson már áltkeltem; mi bizonyára nem úgy van. Mivel mikor Laodiceában, Apameában, Synnadában, Philomelumban, Iconiumban valék (melly városok mindegyikében időztem), már minden illy követségek el voltak rendelve. Egyébiránt tudatni kívánom veled azt is, hogy én ezen követségek költségének alábbszállítása vagy elengedése körül semmi mást nem határoztam, mint mit tőlem a városok előkelőbbjei leginkább kívántak: hogy épen nem szükséges költségek ki ne vettessenek, mit majd az adók árúba bocsátása ⁹⁾ és amaz általad ösmert fők s porták szerinti irgalmatlan behajtása ¹⁰⁾ találjon követni. És én, ki az igazságtól s szánalom-

⁸⁾ Mert mindazon városi követek, kik Rómába Appius megtisztelésére menni akartak, Ciceroval már találkoztak, vagy találkozhattak, mielőtt ő táborához indult és a Tauruson átkelt volna s így nem panaszkodhattak, hogy Cic. messzeléte miatt, hozzá nem férhettek, tőle az elmehetésre engedelmet kérni.

⁹⁾ Az adó t. i. minthogy hamarjában be nem hajtathatott, kész pénzért a publicanusoknak el szokott adatni, kik aztán a behajtáshoz a kormány részéről *assistentiát* is kapván, annak beszédese körül kíméletlen szigorral jártak el, úgy hogy az adóbeli tartozásoktól még uzsorás kamatot is követeltek.

¹⁰⁾ Mellyet, mert magad is gyakoroltad, jól ismerhetsz.

től is indítva magamban feltettem, hogy ezen tönkre tett s leginkább tisztviselőiktől ¹¹⁾ tönkre tett városok nyomorain könnyítsek, ama szükségtelen költségek iránt közömbös lenni nem tudtam. Neked, midőn hozzád rólam olyan beszédek hordattak, nem kellett volna elhinned. Ha pedig abban kedvedet leled, hogy mi saját eszedben fordul meg, azt másokra ruházd: akkor te a barátságba nem épen szép tonust hozasz be. Ha nekem valaha a provinciában nevedet kisebbíteni eszemben lett volna: sem vődet Lentulust ¹²⁾, sem szabadosodat Brundisiumban, sem a szer-tármestert Corcyrában nem kérdezém vala, hova kívánod, hogy menjek. Azért a legtudósabb fők szakállára, kiknek a barátság folytatása felől igen szépen írt munkáik vannak, bízvást félre tehetsz minden efféle beszédet: *ők azt állították: én ellenkezőt vitattam; ők azt mondák: én tagadtam* ¹³⁾. Gondolod, nekem terólad sohasem beszéltek semmit? azt sem, hogy midőn kívántad, menjek Laodiceába, magad a Tauruson túl mentél? Hogy épen azon napokon, mikor én Apameában, Synnadában és Philomelum-ban: te meg Tarsusban tartottál székét? Nem mon-

¹¹⁾ Ezt csak kíméletből veti hozzá Cic., nem akarván Appi-usnak egyenesen szemébe mondani, hogy e tönkre jutásukat a városok neki köszönhetik; mint ezt másutt, hol Atticushoz ír, pl. a 208-ik s 256-ik levélben nyíltan kimondja.

¹²⁾ Itt a *Lentulus* név sok codexekben hiányzik s aligha is ide-való, mert Appi-usnak Lentulus nevű vejről sehol másutt szó nincs. Sőt talán még e szavak is: *non ad generum tuum* hamisak, miután Cic. a 205-ik levélben csak Phaniát s Clodiust említi annál a tárgynál, a melyre itt hivatkozik.

¹³⁾ Illyen *azt mondják*- beszéddel lévén tele Appi-usnak Ciceró-hoz írt levele: ez neki azzal, mit itt mond, azt akarja szépen tudtára adni, hogy illyes mendemondákat s hírközléseket meghallgatni, sőt még czáfolásra is méltatni, egy Appiushoz nem illik.

dok többet; nehogy a miért feddelek, ugyanabban utánzódn lenni láttassam. Csupán azt mondom ki, a mit érzek: ha azokat, a mikről allítod hogy mások beszélnek, csak magad gondolod: az benned igen nagy hiba; ha pedig valóban mások beszélnek illyeket neked: némi hibád az is, hogy reájok hallgatsz. Az én magamviselete egész barátságunk alatt szilárdnak s megfontoltnak fog találatni. Ha engem valaki ravasz főnek képzel: ugyan mi lehetne oktanabb, mint ha, miután távollétedben mindig védtelek, s pedig még mikor magamat arra jutandónak nem véltem, hogy nekem is távollétem alatt általad kelljen védetnem, most úgy viselném magamat, hogy nekem távollétemben legméltóbb joggal hátat fordíthass? Egy nemét a beszédnek kiveszem; azt, melyben igen gyakran mondatik ollyas, mit, tudom nem akarnál mondatni; mikor t. i. vagy legatusaid, vagy praefectusaid, vagy hadtribunaid felől beszélnek roszaikat. De bizony még az sem történt eddig, hogy az én füleim hallatára keményebben, vagy többek ellen szólottak volna, mint szólt előttem Corcyrában Clodius, ki leginkább azon panaszkodott, hogy a mások vétke miatt nem legszerencsésebb valál. Az illy beszédek, mind mert gyakoriak, mind mert véleményem szerint becsületedet nem sértik, magam soha elő nem idéztem, de nem is vettem szorosán. Ha van, ki azt hiszi, senki őszintén ki nem békíülhet; az nem a mí álnokságunkat rója meg, hanem a magáét árúlja el, és az rólam sem ítél rosszabbúl, mintsem rólad. Hogyha pedig valakinek intézkedéseim a provinciában nem tetszenek, s magát az én eljárásom s a tied közötti különbség által sértve érezi,

noha mindketten helyesen tettünk ¹⁴⁾, csak hogy nem mindketten egy ösvényen jártunk : az olly ember barátságára semmit sem adok. Neked, mint magas származású egyénnek, a provinciában bőkezűséged messzebb kihatott. Ha az enyim szűkebb (bár a te szives s jótékony hajlamodból is, az idők némi zordonsága miatt, leereszelt utóbbi éved egy kevest): ne csodálják az emberek, ha midőn mind természettel a máséból adakozgatásra mindig szűkebb markú voltam, mind azok a körülmények, mellyek másokra hatottak, én reám is hatnak,

nekik fanyar vagyok, hogy magamnak édes legyek ¹⁵⁾.

Hogy a fővárosi dolgokról értesítettél, mind magában kedves volt előttem, mind annál fogva is, mivel kijelentéd, miszerint minden megbízásaimra gondod lesz. Ezek közt, kérlek, ez egyre különösen ügyelj, hogy jelen hivatalomhoz sem teher sem idő több ne járúljon; s tisztársunkat ¹⁶⁾ s barátunkat Hortensiumst kérd meg, hogy ha érzett, vagy tett valaha érttem valamit, ama két éves néze tétől ¹⁷⁾ is, mellynél rám nézve semmi rosszabb nem lehet, álljon el.

Minthogy akarsz tudni dolgaink felől valamit : Tarsusból october 7-kén Amanus felé indultam. E levelet másnap reá Mopsuhestia ¹⁸⁾ határán ütött táboromból írom. Ha történik részemről valami, megírom azt neked, s nem fogok az enyimekhez soha

¹⁴⁾ Azaz : meggyőződésünk szerint ; mert Appius eljárását Cic. azok után, miket felőle magához, de különösen Atticushoz ír, nem helyeselhette, és itt a *recte* szót csupán Appius iránti kíméletből használja.

¹⁵⁾ Vers valami ismeretlen régi költőtől.

¹⁶⁾ Az angurságban.

¹⁷⁾ Hogy a helytartóságok ne egy, hanem két évig tartsanak.

¹⁸⁾ Annyi mint *Mopsusháza*. Egy, alapítójáról Mopsusról nevezett caramaniai vagy ciliciai város.

küldeni haza levelet, a nélkül, hogy mellé számodra is egyet ne csatoljak. Kérdezősködöl a parthusokról. Nem hiszem, hogy mutatkoztak volna. Azok az arabok, kik parthusosan öltözve valának beküldve, mint mondják mind visszatakarodtak. Hogy Syriában legkisebb ellenség volna, tagadják. Szeretném ha nekem minél többször írnál, úgy a magad dolgairól, mint az enyimekről, s egyszersmind a köztársaság egész állapotáról is, melly felett annál inkább aggódom, mivel leveledből értem, hogy Pompeiusunk Hispaniába ¹⁹⁾ készül. Élj szerencsésen.

A Mopsuestia melletti táborban oct. 8-kán 702.

F. VIII. 8.

XLI.

223.

M. Coelius M. Cicerónak üdvet!

Ámbár van a köz ügyek felől mit írnom: mégsem hiszem, hogy valami nagyobb örömdre váljon, mint a következő: tudd, hogy C. Sempronius Rufus, a te kedves, drágalátos Rufusod ¹⁾ patvarkodás miatt a legnagyobb taps közt elmarasztaltatott. Kérdezed, miféle ügyben? Hát a római játékok után, vádlóját M. Tucciust a Plotia törvény mellett, hatalmaskodásért bűnperbe keverte; azon czélből, mivel látta, hogy ha még valami rendkívüli vádlott nem lesz, pörének még ez év folytán el kell döntetnie ²⁾. S a

¹⁹⁾ Mint provinciájába, melyet a *Lex Trebonia* folytán öt évre kapott, de eddig csak legatusai által Rómából kormányzott.

¹⁾ Valóságos ironia; azért kik ezt — mint Ernesti — komolyan veszik és belőle azt következtetik, hogy Cic. Rufust igen szerette, nagyot hibáznak.

²⁾ A bűnperek Rómában idejük szerint voltak sorozva; a mellyik előbb kezdődött, előbb tárgyalatott. Kivétettek az olly perek, mellyek valami más már elítélt pörrel kapcsolatban voltak, vagy hatalmaskodás czíme alatt támasztattak; ezek renden kívül, a többiek

felől nem volt kétsége, mikép fog eldőlni ³⁾). E részbeni jó szolgálatával nem mást kívánt megtisztelni, mint vádlóját ⁴⁾). Föllép tehát minden aláíró nélkül ⁵⁾), s Tucciust beperli. Én meg a mint ezt meghallám, hivatlanul a vádlott padján ⁶⁾) ott termek; a tárgyat egy szóval sem érintem, de az egész Sempronius ügy lefőzöm, hogy még Vestorius is felhozom ⁷⁾), s elbeszélem azt a gyönyörű esetet, mint adta neked hálából oda, a mit tőle Vestorius jogtalanul eltulajdonított ⁸⁾).

Még egy más nagy vita is foglalja most el a forumot ⁹⁾). M. Servilius ¹⁰⁾), miután, mint kezdte,

előtt fel szoktak vétetni. C. Sempronius ügye is ilyen volt. Pöre lévén ellene M. Tucciusnak, hogy e pörben az év folytán az idei bírák által (kiket talán nem szeretett) ítélet ne hozattassék, vádlója ellen hatalmaskodási pört indított, azon ezelből, hogy így a másik pör, mellyben maga volt alperes, csak jövő évben kerüljön tárgyalás alá.

³⁾ Bizonyosan tudta, hogy elmarasztalják.

⁴⁾ Mert tehette volna ezt mással is, hanem egyenesen Tucciust akarta megtromfolni.

⁵⁾ Már másutt mondtuk, hogy a keresetlevelet nagyobb nyomaték okáért többekkel alá szokták íratni, kik aztán *subscriptorok*-nak hivattak. Coelius itt azt akarja mondani: Rufus olly elbizakodva tette föl a vádlevelet, hogy ahoz még subscriptort sem tartott szükségesnek.

⁶⁾ A hol a vádlottal védői és barátai együtt szoktak ülni.

⁷⁾ Rufusnak Vestoriusal sok baja volt. Lásd: a 185-ik lev. 4-ik jegyz.

⁸⁾ A 185-ik levélből láttuk, hogy Cicero Vestorius s Sempronius által közttek a bíraskodásra *arbiterül* választatott, és hogy emez kerülve az ítélet-kimondást, Cicerónál meg nem jelent. Talán Sempronius azután, hogy Cicérót részére megnyerje, azzal dicsekedett, neki fogja engedni minden Vestorius ellen való követeléseit.

⁹⁾ Már Coelius ezt a vitát a legzavartabban adja elő; azonfelül e helyet a glossatorok is úgy megrongálták, hogy annak még eddig kielégítő magyarázata nincsen. Manutius e homályos helyre derített egy kis világot és mi itt jegyzeteinkben őt fogjuk követni.

¹⁰⁾ A Serviliusok előkelő családja Rómában különböző ágakra oszolva, több mellékneveket viselt. Az, kiről itt szó van, a történelemben ismeretlen személy, de valami köz hivatalt, legalább is quac-

mindenét eltékozolta és már mit eladjon, semmije sem maradt, a leggyűlöltebb állapotában nekem lón áltadva ¹¹⁾, és midőn Pausanias ¹²⁾ a pénz hová jutásáról kérdést támasztana, abba Laterensis praetor, én lévén a védő ¹³⁾, bebocsátkozni nem akart. Mert Pilius, Atticus rokona ¹⁴⁾, már zsarolási (*de repetundis*) keresetet indítván ellene, ennek azonnal nagy híre futott, s az elmarasztalást széltére emlegetni kezdték. Minek is szelétől Appius Minor ¹⁵⁾ úgy elkapatik, hogy bejelenti, miszerint apja vagyonából Servilius kezére

storságot kellett neki viselnie, miután közpénzek elsikkasztásáért (*de repetundis*) vádolva volt.

¹¹⁾ Hogy védjem.

¹²⁾ Ki mint egyik hitelező Servilius ellen pénzsikkasztás czím alatt (*de peculatu*) pert indítván, a praetortól vizsgálatot követelt az iránt, hova tette a vádlott a fűlszedett pénzeket. Mert olly esetekben (minők nálunk márma a hamis bukások), midőn a megítelt summa az adós vagyonából ki nem telt, a *Servilia*, *Cornelia* és *Julia* törvények szerint követelhették a hitelezők az illy vizsgálata tot mellynek folytán ha kisült, ki kapott az elmarasztalt adóstól pénzt, az ellen a talált öszveg erejéig a foglalást folytatni lehetett.

¹³⁾ Ezzel Coelius maga érdeméül róvja fel azt, hogy Laterensis praetor a Servilius ellen támasztott pénzsikkasztási vádat el nem fogadta s a pénz hová lett jutása iránt vizsgálatot tenni nem akart.

¹⁴⁾ Mert Atticus neje is a Pilius családból való volt.

¹⁵⁾ C. Clodiusnak a Milótól 701-ben megölt Clodius és Appius (Pulcher, Cicero előtti ciliciai proconsul) testvérének két fija volt, kik közül az idősbik közönségesen Appius *Maior*, az ifjabbik Appius *Minor* nevet viselt. Itt az utóbbiról van szó. Az *Appius* Claudius (vagy Clodius) *Pulcher* név a család e patricius ágának minden tagját egyiránt illette. Hanem mivel közölök azon egy időben többen éltek volt, magokat egymástól azzal különböztették meg, hogy a legidősb testvér *Appius Pulcher*, vagy Appius Claudius, a másik *C. Clodius*, a harmadik *Publius Clodius* nevet vett föl. Az a körülmény tehát, hogy *C. Clodius* két fija, egyik magát *Appius Maiornak* másik *Appius Minor-nak* nevezte, nem elég ok annak, mint Manutius akarja, föltevésére, hogy őket nagybátyjok Appius Pulcher adoptálta légyen, mit alább a *nefaria patris confessio* sem támogat, miután itt a nyilván hibás *patris* helyett minden bizonynyal *de patre* olvasandó s alatta Appius Minornak már ekkor meghalt természetes atyja *C. Clodius* értendő.

pénz jutott s azt mondja, hogy megvesztegetési célból (*praevaricationis causa*) 800,000 sestertiz volt letéve nála ¹⁶⁾. Nemde bámúlsz ez ostobaságon? Hátha még keresetlevelét és magáról a legesztelenebb, atyjáról a leggyalázatosabb vallomásait hallottad volna ¹⁷⁾! Ugyanazokat ereszti az ülésbe bírákúl, kik a perbecslést tették volt ¹⁸⁾. Minthogy a szavazatok

¹⁶⁾ Mellyet Appius atyja C. Clodius Serviliusnak, mint vádlójának annak a fejében adott volna, hogy ez az ellene vitt pörben alattomban részére dolgozzék, vagyis *praevaricatiót* kövessen el. Ez összeget most az ifjabb Clodius, vagyis *Appius Minor* alkalmasint azon okból követelte vissza, mert ahöz Serviliusnak sehogy joga nem lehetett. Ugyanis ha atyja azért mentetett fel, mivel ártatlannak találhatott, akkor a feltétel, melly mellet a pénz Serviliusnál deponáltatott, megszűnt volt; ha pedig a felmentést Servilius *praevaricatio* útján eszközölte, akkor a fennálló törvény értelmében az illy gyalázatos célra elfogadott pénzt visszaszolgáltatni tartozott. A pör, mellyben Servilius az idősb Clodiuszt vádolta, *zsarolási* (*de repetundis*) pör volt, melly ellene sardiniai *propraetor* korában elkövetett húzavonáért támasztatott; de vádlói tisztét, a vádlottal összejátszott Servilius olly ebül teljesítette, hogy Clodius a vád alól fölmentett. Hogy ez mikép történt légyen, azt soha a világ meg nem tudta volna, ha most az ifjabb Clodius atyjának e gyalázatos vesztegető tettét fel nem fedezi.

¹⁷⁾ Csalatkoznak azon *commentálók*, kik azt vélik, hogy itt nem Appius, hanem Pausanias keresetéről van szó. Mert Pausanias *peculatus* (pénzelorzás) végett formált keresetet Servilius ellen, s midőn erre ugyanőt Pilius *zsarolási* (*de repetundis*) váddal támadta meg, akkor Pilius ez utóbbi körülményt alkalmúl használta arra, hogy ő viszont Serviliust *praevaricatio* miatt pörölje meg.

¹⁸⁾ *Qui lites aestimarant*. Azaz: kik a pertárgy értékét megállapították, vagyis *fellécsülték*, mennyit tartozik a vádlott pénzben megtéríteni, mint jelesen a pénzorzás és *zsarolás* (*peculatus et repetunda*) eseteinél szokott történni. Appiustól nagy esztelenség volt Serviliust mint *praevaricator*t azon bíráknál vádolni, kik atyját Clodiuszt a *zsarolási* vád alól fölmentették vala. Mert ezeknek Serviliust *praevaricatio* végett elmarasztalniok nem lehetett a nélkül, hogy azzal egyszersmind előbbeni ítéletök hamis vagy helytelen voltát *ipso facto* be ne vallják. Sőt inkább e bírákat, mint részrehajlókat, el kellett volna vetnie; annyival is inkább, mert ezeken kívül több más bírák is járultak a perhez, különben Coelius nem mondhatta volna,

egyenlő számmal ¹⁹⁾ voltak, Laterensis, nem tudva a törvényt ²⁰⁾, a szavazatokat osztályonként ²¹⁾ olvasta fel s végre ezt mondta ki: *fölmentettnek írom t. e.* Miután haza ment és már Serviliust fölmentettnek kezdték tekinteni ²²⁾ s ő a törvény 101-ik cikkét megolvassná, mellyben ez áll: *mit a bírák nagyobb része itélni fog, az legyen jogos s érvényes*: a fölmentést jegyzőkönyvbe nem iktatta, hanem az osztályok szavazatát ²³⁾ írta be. Aztán ismét, Appius sürgetésére ²⁴⁾ közölvén L. Lolliussal a dolgot, a beírást megigérte ²⁵⁾. Így tehát most Servilius, ki sem fölmentve sem elmarasztalva nincs ²⁶⁾, mint zsarolással bélyegzett, Pilius kezébe fog adatni. Mert Appius a *divinatio* ²⁷⁾ végett vele, ki már a patvarkodási eskűt

mit e hely után nyomban mond, hogy Servilius egyenlő számú szavazattal, hanem hogy általánossal mentetett fel.

¹⁹⁾ Ily esetben a vádlott fölmentettnek tekintetett. *Ituri erant iudices triginta et duo; sententiis decem et sex absolutio confici poterat. Orat. pro Cluent. cap. 27.*

²⁰⁾ Mellyet épen most a 19-ik jegyzetben említünk.

²¹⁾ A bírák mint másutt mondva volt, a senatorok, lovagok és aeriarius tribunusok osztályából voltak összeállítva. Minden osztály külön szavazott, hanem az összes szavazatok többsége döntött.

²²⁾ Miután t. i. Laterensis a törvényszéken úgy nyilatkozott: *fölmentettnek írom t. e.* Ebből is kitetszik, hogy a kik e helyett *absolutum referam, non referam*-ot olvasnak, nyilván hibáznak, pedig Wieland is ez utóbbiakat követi.

²³⁾ Ezzel ismét jogbeli járatlanságát árulta el Laterensis, mert a törvény fölemlített 101-ik cikke nem gátolta őt abban, hogy azért azt, kinek mellette is, ellene is egyenlő volt a szavazat, fölmentettként írhasssa a jegyzőkönyvbe.

²⁴⁾ Hogy döntené már el egyszer, el van-e hát marasztalva, vagy fölmentve Servilius.

²⁵⁾ Hogy t. i. a fölmentést jegyzőkönyvbe veszi.

²⁶⁾ Mivel Laterensis csak mondta, hogy a fölmentést az egyes szavazatok szerint is bejegyzzi, de ezt a bejegyzést ki nem hirdette.

²⁷⁾ *Divinatio* volt a bírának bűnvád esetében a felett tartott előleges tanácskozása, hogy az ajánlkozók közül, kit nevezzenek ki törvényes vádlónak. *Divinatio*nak azért hívatott mert itt a még fe

letette ²⁸⁾ kikötni nem mert, s Piliusra hagyta. Aztán meg magát is a Serviliusok zsarolásért megidézték; ezenfölül valami Tettius nevű kopója ²⁹⁾ által még hatalmaskodásért is el van vádolva. Derék birkozó pár ³⁰⁾).

Mi a köz ügyeket illeti; több napon ált a galliai kérdés várása miatt ³¹⁾ misem történt ugyan, de végre a dolog, a sok halogatás után, komolyan lőn tárgyalva s mivel Cn. Pompeiusnak azon óhajtása, hogy Caesar martius elsejéni lelépése kimondassék, nyilván látható volt: az általam ímitt küldött tanácsvégzés s jegyzékbe vett nyilatkozványok ³²⁾ készültek:

Tanácsvégzés s nyilatkozványok.

„September 30-án az Apollo egyházában szerkeztésnél nem eskütt bírák nem tanúvallások és bizonyítványok után, hanem saját belátásuk és okoskodásuk szerint, *gondolomra* határoztak. Ilyen tanácskozás volt az, melyből a Verres pörénél, Cicerónak *Divinatio in Q. Caecilium* című beszédét bírjuk. A mint a vádló ki lőn nevezve, azonnal a bírák hitet tettek le, hogy törvény szerint fognak itélni; a vádló szintén a bírák előtt megesküött, hogy a vádló szerepet pusztán az igazság érdekében, nem patvarkodási szándéktól vállalta magára s a *culumiam iurare* ezt tette. Az, ki ezen már áltesett, kész vádlóul tekintetett. Ilyen volt Pilius a jelen esetben, ki már előbb, mint látuk, Servilius ellen a zsarolási pört el is kezdette. E miatt nem akart itt Appius vele a vádló szerepért versenyre szállani, noha arra most, miután *praevaricationis* keresetével megbukott, szeretett volna szert tenni.

²⁸⁾ Ki tette le? Schütz azt mondja: Appius; mi Ernestivel azt, hogy Pilius; mert a dolognak csak így van értelme. V. ö. a 27-ik jegyz.

²⁹⁾ Emisariusus vagy kémje.

³⁰⁾ Midőn a kiküldött kém, kiküldőjét vádolja be. A hasonlat a páronként kiállított gladiatoroktól van véve.

³¹⁾ Hogy mi fog történni Caesarral; haza hívatik e Galliából vagy sem?

³²⁾ *Auctoritates perscriptae*. Schütz, követve Manutiust s Ernestit, azt véli, itt a perscriptae helyett *praescriptae* írandó, mert, úgymond, az *auctoritások* alatt a szavazott senatorok tanácsvégzés *lébe írt* neveiket kell érteni. Tisztélet a derék commentatoroknak! de megbocsássanak, ha mi, kik a tekintélyeknek is csak meggyőződésből hódolunk, itt e nézetöket, mint szerintünk hibást, el nem fogad-

jelen voltak : L. Domitius Ahenobarbus³³⁾ Cn. f. ; Q. Caeci-

hatjuk. Ha ez a felfogás állna : akkor a *Senatus Consultum* s *Auctoritas* között semmi különbség sem lenne, mert a nevek mindenkinek elébe szoktak íratni, pedig hogy a kettő különbözött egymástól, minden olvasónk tudhatja, miután már másutt, mi legyen a *Senatus Auctoritas*, megmondtuk. (V. ö. a 185-ik lev. 9-ik jegyz.) És akkor Coelius sem tett volna különbséget az általa Cicerónak küldött tanácsiratok között ezen szavaival : *Senatus consultum quod tibi misi, Auctoritatesque perscrip'tae*. Ki nem látja hogy itt kétféle iratról van szó, ú. m. *senatus consultum*ól az egyes, *auctoritas*ról a többes számban. Coelius jól tudta miért beszél így, mivel Cicerónak *egy* *senatus consultum*ot és *három* *auctoritas*t küldött. Magát szabatosabban ki sem fejezhette s e szabatoságot még a közlés rende körül is megtartja, előbb közli a *senatus consultum*ot és azután az *auctoritas*okat. Innét az első közlemény elébe hibásan tétetik a *S. C. auctoritas*, mintha ez azt tenné : *Senatus consulti auctoritas* ; mert ez a Coelius összes közleményeinek csak czíme vagy fölüírata, nem a szövegnek kezdete és mert ez első közlemény nem *auctoritas*, hanem valóságos *senatus consultum*, melly ellen semmi tiltakozás nem történt, mint ezt a végére iktatott két betű mutatja. E betűket mai napig általában hibásan tették fel. Majd L. V. majd F. V. majd I. V. majd, ki tudja mi nem használtatott. Egyik combinatióból sem bírtak sok fejtörés után is csak talárhető magyarázatot is kibetűzni. Pedig Sigoniusnál meg lehet találni a kulcsot, melylcl a kérdéses betűk titkához és jelentéséhez férhetni. Ő t. i. az illy helyre I. N. betűket ír ; mellyek azt teszik : *Interdixit Nemo* azaz : a tanácsvégzés ellen semmi néptribuni tiltakozás nem tétetvén, a *S. C.* érvényes. Coelius első közleménye illyen *Senatus consultum* ; az utána következő három pedig olyan, melly ellen, mint aláírásuk mutatja, néptribunok tiltakozván, e miatt érvényre nem juthattak, de azért *Senatus Auctoritas* czím alatt jegyzékbe vétettek, vagyis a tanács jegyzőkönyvébe beíratk s ezt teszi a *perscriptae* szó, mellynek itt mi védelmére keltünk. Nézzünk a *senatus auctoritas* igazi értelmé iránt, melly szerint az nem a *senatus consultum* elébe írt névsort, hanem magát az érvényre nem juthatott *senatus consultum*ot jelenti, igazolja e kifejezésnek Scaligertől fogva ekkoráig majd minden írónál illyen értelemben történt használata ; igazolja az, hogy a Caesárorok idejében az imperatori rescriptumok, sőt a bírói edictumok is *auctoritas*oknak is szoktak neveztetni ; igazolja végre maga Cic., ki midőn a 113-ik levélben a *senatusconsultum*ról s *auctoritas*ról megkülönböztetileg imígy szól : *quoniam senatus consultum nullum exstet, ex eaque, quae de ea scripta est auctoritas* stb. világos hogy ez utóbbi alatt nem a szavazók jegyzékét, hanem a *senatus consultum*át nem emelkedhetett tanácsvégzést magát érti. F.

³³⁾ Az, ki 699-ben Appius Claudius Pulcherrel volt consul.

lius Q. f.; Metellus Pius Scipio ³⁴⁾; L. Villius L. f. Pompt. ³⁵⁾ Annalis; C. Septimius T. f. a Quirinai; C. Lucccius C. f. Pup. Hirrus ³⁶⁾; C. Scribonius C. f. Pop. Curio ³⁷⁾; Lucius Ateius L. f. An. Capito; M. Oppius M. f., a Terentinaí. M. Marcellus consul³⁸⁾ szót tévén³⁹⁾ a consularis provinciákról, e tárgyban az végeztetett⁴⁰⁾: hogy L. Paulus⁴¹⁾ s C. Marcellus⁴²⁾ consulok, a mint hivatalba lépnek, a hivatalkodásukra eső martius hó 1-ső napján, a consularis provinciákról a tanácsnál előterjesztést tegyenek, s martius 1-jén sem mást előbb, sem mást ezzel kapcsolatban a consulok fel ne terjeszsenek s e tárgy végett comitalis napokon is ⁴³⁾ tanácsulést tartsanak s tanácsvégezést hozassanak s midőn e tárgyban a consulok a tanácsnál előterjesztést tenni fognak, azokból kik a bírák közt vannak, 300-at ⁴⁴⁾ meghívniok szabad legyen és

³⁴⁾ Pompeius Magnusnak ipa s harmadik consulságában 701-ben, az év öt utolsó havára általa helyettesített consultársa.

³⁵⁾ Jelenti a *Pomptina tribus*, mellyhez tartozott Villius. Így tovább a nevek után a *Quirina*, úgy a rövidített Pup. *Pupinia*, Pop. *Popilia* An. *Anniensis* helyett és a *Terentina* mind az illető személyek tribusait jelentik.

³⁶⁾ Mind a *Hirrus*, mind a *Ca'us* név oda mutat, hogy itt arról az egyénről van szó, kit Coelius a 202-ik levélben, az aedilségnél versenytársának mondott volt. Égy így talán Caesarnál is *de Zello Civ. lib. I. cap. 15.* az *Ul'iles Hirrus* helyett *Lucccius Hirrus* kellene igazán olvasni.

³⁷⁾ Elválasztott néptribun, ki akkor még Pompeiust pártolta Caesar ellenében.

³⁸⁾ Consultársa Sulpicius igazságosabb volt Caesar iránt és tőle a provinciát a törvényes idő előtt elvételni nem akarta.

³⁹⁾ Az eredetiben rövidítve: V. F. azaz: *verba facit*.

⁴⁰⁾ D. E. R. I. C. mi annyit tesz: *de en re ita censuerunt*.

⁴¹⁾ Ez consulsága kezdetén tüzes ellenzője volt Caesarnak, hanem később emez által lekenyereztetett. Lásd a 206-ik lev. 20-ik jegyz.

⁴²⁾ Svetonius szerint C. Marcellus consulnak unokatestvére, Dio gyanítása szerint pedig testvére volt. Ő bírta nőül a majd imperatorrá lett Octavius *Octavia* nevű nővérét s ettől született volt az a Marcellus, kiről, mint korán elhunyt nagyreményű ifjúról, Virgilius amaz ismeretes szép leírást adja.

⁴³⁾ Mellyeken különben törvény szerint tanácsulést tartani szabad nem volt.

⁴⁴⁾ A senatorokból előbb 300 volt alkalmazva a bíróságoknál,

ha mi e tárgyban a nemzettel és néppel⁴⁵⁾ tudatandó lenne, Ser. Sulpicius, M. Marcellus consulok, a praetorok s néptribunok, a kiknek közölök tetszeni fog, a nemzetnél s népnél jelentést tegyenek ; ha ők nem tennének : akkor az utánok következők tegyék meg nemzetnél és népnél a jelentést. T. S.⁴⁶⁾

„September 30-kán az Apollo egyházában szerkeztésnél jelen voltak : L. Domitius Ahenobarbus Cn. f. ; Q. Caecilius, Q. f. Metellus Pius Scipio ; L. Villius L. f. Pomp. Annalis ; C. Septimius a Quirinai, T. f. ; C. Scribonius, C. f. Pop. Curio ; L. Ateius, L. f. An. Capito ; M. Oppius M. f. , a Terentina. Marcellus consul a provinciákról szót tévén, ennek folytán végeztetett : A tanács véleménye szerint, senkinek azok közül, kik ellenmondás és akadályozás jogával bírnak, azt hogy a köztársaság ügyében a tanácsnál minélelőbb előterjesztést tenni s tanácsvégzést hozni lehessen, késleltetnie nem szabad. Ki ebben gáncoskodni vagy tiltakozni fogna, azt a tanács köztársaság ellen cselekvőnek tekintendi. Ha valaki e tanácsvégzésnek ellentmondana, a tanács azt nyilatkozványkép jegyzékbe vétetni, s róla a nemzetnél és népnél jelentést tetetni kíván.“ — E tanácsvégzés ellen tiltakoztak : C. Coelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa.

Úgy azon katonákra nézve is, a kik C. Caesar táborában vannak, kívánja a tanács, hogy az iránt : kik töltötték ki

kikhez Pompeius, harmadik consulságában még 60-at adott. És így a biráskodó senatorok már ekkor 360-an lévén, a szövegben ezt : *qui eorum in CCC. iudiciis essent, eos*, így véltük kiigazítandónak : *eorum qui in iudiciis essent, CCC. adducere liceret*. Ennek czélja az volt, hogy tanácsülésben a szavazók törvényes száma meglegyen.

⁴⁵⁾ A római hivatalos nyelvben nagy volt a különbség a *populus* és *plebs* jelentése között. A senatorok, lovagok s köz polgárok három osztálya együtt (úgy a hogy köz ügyekben, comitiumokon s a Mars-téren összegyűlni szoktak) tette a római nemzetet *populus romanus*. Az összes polgárok ellenben, a senatorok és patriciusok kivételével *plebs* nevet viseltek, innét törvényes képviselőiknek is *tribuni plebis*, nem populi volt a czímök. Ezt a különbséget magyarul úgy véltük helyesen visszaadhatónak, ha a populust a *nemzet*, a plebsét a *nép* szó által adjuk vissza.

⁴⁶⁾ Sigonius után helyesebben I. N. mi is annyit tett : *Inte-cessit Nemo* ; magyarul : T. S. azaz : *ít! aközö senki*.

szolgálatukat s kiknek és mi oknál fogva kelljen elbocsáttatniok, ezen rendnél jelentés tétessék; minél fogva őket tekintetbe venni és okaikat megvizsgálni lehessen. Ha valaki e tanácsvégzésnek ellentmondana: a tanács azt nyilatkozánykép jegyzékbe vétetni s róla nép és közönségnél jelentést tetetni kíván. — E tanácsvégzés ellen tiltakoztak: C. Coelius, C. Pansa néptribunok.

Nem különben tetszett a tanácsnak, hogy Cilicia provinciába és a többi nyolcz provinciába, melyeket kiszolgált praetorok propraetorkép kezelnek, olyanokból, kik praetorok voltak, de még valami provinciában nem parancsnokoltak, azok kiknek tanácsvégzés szerint e provinciákba parancsnoki hatalommal kell küldetniek, a provinciákba sorsolás mellett küldtessenek. Ha azok sorából, kiknek tanácsvégzés folytán provinciákba menni kell, az e provinciákba menendők száma ki nem telnek: akkor az első praetori személyzetből¹⁷⁾ azok, kik még provinciákban nem voltak, menjenek hasonló sorsolás szerint provinciákba; hogyha ezek sem lennének elegendő számmal: akkor aztán valamennyi közelebbi személyzetből azok, kik praetorok voltak s provinciákba még nem mentek, vettessenek sors alá, míg csak ama szám, melly számmal a provinciákba küldeni kell, ki nem telik. Ha valaki e tanácsvégzésnek ellentmondana, nyilatkozány gyanánt jegyzékbe vétessék. — E tanácsvégzés ellen tiltakoztak C. Coelius, C. Pansa néptribunok.

Felötlő volt továbbá Cn. Pompeiusnál az, mi embereinkben igen nagy bizalmat keltett, midőn azt mondotta, ő martius első napja előtt Caesar provinciáiról, igaztalanság nélkül nem határozhat; martius elsején túl semmi tartóztatni nem fogja. És midőn tőle kérdenék: hát ha akkor ellentmondnak? azt felelte: *Egyre fog kimenni, akár Caesar nem fogad szót a tanácsnak, akár szerez valakit, ki a tanácsot ha-*

¹⁷⁾ Értetnek a legközelebb volt praetorok, kik, midőn a múlt-ról visszameve szólunk, helyesen mondatnak elsőknek. Állott pedig a praetorok személyzete (*collegiuma*) tiz egyénből — ennyi szokott választatni évenként.

tározni ne engedje. Hát ha — mond egy másik — mind consul lenni, mind a hadsereget is bírni akarná? Erre ő nagy kegyesen: *hát ha, úgymond, a fíjam botot emelne ellenem?* E szavaival azt eszközölte, hogy most az emberek abban a hiedelemben vannak, Pompeius Caesarral alkuszik. E szerint ímmár, úgy látom, Caesa e két feltételnek egyikébe kész beleegyezni, hogyvagy maradjon s ez évben reá tekintet ne legyen — ⁴⁸⁾, vagy ha megválasztathatik, haza jöjjön. Curio tetőtől talpig fegyverzi magát ellene. Mire fog mehetni, nem tudom. Annyit látok, hogy mert jóérzelmű habár semmit ki nem visz is, meg nem bukhatik.

Velem Curio szépen bánik; de ajándékával gondot vetett nyakamba. Mert ha azon afrikai vadakat, mellyek a játékok végett számára küldettek, nekem nem adja: felhagyhaték vala a dologgal ⁴⁹⁾; most, miután már megadnom szükség: kívánnán lenne rá gondod, mire mindig úgy kértelek, hogy onnét holmi *bestiákat* kaphassak. A Sittius-féle kötelezvényt újra ajánlom. Szabadosomat Philót és Diogenes görögöt hozzád indítottam, kiknek megbízásokat s egy neked szóló levelet is adtam. Kérlek hogy rájok és arra, mi végett őket küldöttem ⁵⁰⁾, gondod legyen; mert hogy milly felette érdekemben áll az, levelemben, a mellyet tőlök venni fogsz, előadtam.

Rómában, octoberben, 702.

⁴⁸⁾ T. i. a consulyasztásnál számba ne jöjjön.

⁴⁹⁾ Nem, mint némelylek veszik, a játékadással, mert ez alól, mint választott aedilis, ki nem bújhatott; hanem a párduczok sürgetésével; mellyeket már most csak azért kell neki szerezni, mivel Curiótól kapván egynehány darabot, tőle is megvárja a nép a párduczok előadásokat.

⁵⁰⁾ Küldötte őket Coelius a többször említett Sittius féle tartozás behajtása végett.

F. II. 9.

XLII.

224.

M. T. Cicero, Coelius Rufus választott aedilis
curulisnak üdvét !

Elsőben is, mint tartozom, örülvén örülok, úgy mostani, mint még remélt méltóságod felett; későn kissé, de nem hanyagságból, hanem dolgoknak nem-tudása végett, minthogy olly helyeken vagyok, hova részint a távolság, részint a sok rablás miatt, igen soká jut el minden. De midőn örömet jelentem, ugyanakkor nem lelek szavakat, kifejezni hálámat előtted azért, ha, mint hozzám írtad, olly módon lettél meg ¹⁾, hogy szerzél anyagot eleget, mellyen váltig nevetethünk. Ennél fogva a mint annak hírét vettem, szinte magam ő rá változtam ált (tudod kiről szólok), úgy előmbe képzeltem volt mindazon ifjakat kikkel hánykolódik. Nehéz ki is fejeznem magamat ²⁾. Neked pedig, ki távol vagy, mintha csak szemtől szembe mondanám :

Úgyse' nem ám mi nagyot tettél s mi jelest követél el ³⁾.

Mert ez rám nézve váratlanul esvén, az jutott eszembe :

nem hihetőnek tartja az ember ⁴⁾

erre pedig nyomban ím ez :

úszva örömben jártam alá s fel ⁵⁾.

Melly alkalommal midőn szememre veték, hogy szer-

¹⁾ Úgy lettél aedilis, hogy Hírrust megbuktathattad.

²⁾ Nekünk még nehezebb jól értenünk, mit akar itt Cic. az *ille ipse factus sum* szavaktól egész a *sed haec pluribus* szavakig. Meglehet, azt csak Cic. s Coelius érthették, vagy, hogy itt a szöveg meg van romolva.

³⁾ Vers Caecilius Statius költőtől.

⁴⁾ Szinte az előbbi költőtől való.

⁵⁾ Ez is Caeciliusé.

telen örömben szinte őrjöngök, magamat ezzel mentettem :

Szívemben a gyönyör fö'ötte nagy ⁶⁾.

Szóval míg ő rajta nevettem, majd nem az ő személyévé változtam ált. De erről és sok más téged illetőkről hozzád bővebben majd akkor, midőn egy kis időt vehetek magamnak. Egyébiránt Rufusom, becsüllek; téged nekem a szerencse méltóságom gyarapítójául és nem csak ellenségeim — hanem irigyeim bosszulójául is adott, hogy nekik mind bűneiket, mind ostobaságaikat meg kelljen bánniok.

Taurus hegye alatt, octoberben, 702.

F. VIII. 10.

XLIII.

225.

Coelius Cicerónak üdvet!

Valóban C. Cassius ¹⁾ s Deiotarus levelein nagyon megdöbbsentünk. Mivel Cassius azt írta, hogy a parthusok hadai az Euphratesen innen vannak; Deiotarus, hogy Commagenén keresztül megindultak provinciánk felé ²⁾. Én részemről, téged illetőleg, tudván, mint vagy felkészülve ³⁾ hadsereggel, különösen attól félttem, nehogy ez a támadás híreket veszélyeztetni találja: mivel életedet, ha a hadsereg dolgában készültrebb vagy, csak akkor fogtam volna félteni. ⁴⁾ Most hadaid csekély volta, visszavonúltodat, nem csatázásodat gyaníttatja velem. Mint vennék

⁶⁾ Trabeanak, egy római comicus költőnek verse.

¹⁾ Az, kiről a 214-ik levél 2-ik jegyzetében már volt és a levelekben tovább még többször is lesz szó.

²⁾ Mert Commagene nem a rómaiaké, hanem Antiochus királyé volt s tette Syria egy részét, Cilicia tőzsomszédságában. V. ő. a 214-ik és 221-ik lev.

³⁾ Nem: milyen jól; hanem milyen rosszul.

⁴⁾ Milly finom hízelgés! de valljon komolyan vehette-e ezt Cic. Coeliustól? — jegyzi meg Wieland.

ezt az emberek, mennyiben látnák valószínűnek a kényszerűséget ⁵⁾), most is aggódom felette s nem szűnöm meg rettegni mindaddig, míg nem hallom, hogy Italia földre léptél. Hanem a parthusok áltjotte felőli hírek különbféle beszédeket idéztek ám elő. Egy azt mondja: Pompeiust kellene oda küldeni ⁶⁾); más, hogy őt a fővárosból ki nem kell mozdítani ⁷⁾); más meg, hogy Caesart hadseregével; és más, hogy a consulokat: de senki azt, hogy magánosokat tanácsvégzés mellett. A consulok pedig, félvén, olly tanácsvégzés hozatik, mellynél fogva hadi palástot kell ölteniük, — vagy a dolog, szégyenökre, másra ruháztatik, tanácsülést tartani egyáltalában nem akarnak, úgy annyira, hogy hivatalukat szinte elhanyagolni láttatnak; de akár hanyagság, akár ügyetlenség, akár az általam enlített félelem okozza ezt nálok: ők azon képzelt szerénységökkel, mintha nekik provincia nem kellene, szépen takaródnak. Tőled levél nem jött; és ha utóbb Deiotarusé meg nem érkezik, Cassius azon gyanúba esik, miszerint, hogy az általa véghez vitt rablások az ellenség dúlásának látszassanak, háborút hazudott, a provinciába arabokat eresztvén be, azokat parthusok gyanánt jelenté fel a tanácsnak. Azért hát neked javaslom, bárminő ott a dolgok állása, pontosan és óvatosan írd meg;

⁵⁾ Vagyis: mennyire nem fognák hinni az emberek, hogy visszavonulni kénytelen valál.

⁶⁾ Ki bár Hispaniát öt évre kapta, oda mindeddig el nem ment, hanem helytartó létére Rómában időzött.

⁷⁾ Így vélekedett az a párt, mellynél Caesar növekedő befolyása már félelmes kezdett lenni, és ez ellen Pompeiusban kereste támaszát. Cic. is e párthoz tartozott; azért midőn hírét vette, hogy Pompeius már csakugyan elkészül Rómából, a 122-ik levélben aggodalmát jelenti e felett Appiusnak im e szavakkal: *Sum sollicitus eo magis, quod ex suis literis cognovi Pompeium nostrum in Hispaniam iturum.*

hogy sem azt ne mondhassák felőled, valakinek kezére játszottál⁸⁾), sem, hogy mit tudni jó volna, elhallgattad. Most már az év végén vagyunk; mert e levelemet novemberhó 18-án írom. Egyáltalában nem látom, hogy lehessen január elseje előtt valamit végezni. Ismered Marcellust, milly lassú s milly kevésbé tevékeny; úgyszinté Serviust, millyen késedelmes. Mint várhatnál ezektől valamit? vagy mint végezhetnék ők el, a mit nem akarnak; midőn még a mit óhajtnak, azt is olly hanyagúl viszik, hogy azt kell gondolni, nem akarják. Az új hivatalnokoknak⁹⁾ pedig, ha lesz a parthus háborúból valami, e tárgy első hónapjaikat elveszi; ha ellenben nem lesz ott háború, vagy csak akkora lesz, hogy annak ti, vagy utódaitok csekély seregpótlással megfelelhettek: akkor, előre látom már, Curio kétfelé fogja fitogtatni magát¹⁰⁾; úgy hogy egy felől Caesartól vegyen el valamit, — más felől meg Pompeiusnak juttasson egy kicsit, akarmit is, barminő csekély ajándékoeskát. Paulus¹¹⁾ azonban a provinciákról nem szépen beszélget¹²⁾. De az ő kíváncsiságának útjába fog állni a mi Furiusunk¹³⁾. Többről nem merem feltenni. Ennyi a mit tudok. Egyébről mi megtörténhetik, nem ítéltetek. Hogy az idő sokat hozhat, és sok elő van készítve, hiszem áltlátod. De bármi történjék, e határok közt fog mozogni. Ezekhez adom még C. Curio lépéseit

⁸⁾ T. i. Cassiusnak; támogatván leveledben az ő előadásait.

⁹⁾ Jelezen a jövő évi consuloknak.

¹⁰⁾ Majd ha mint elválasztott néptribun hivatalába lép.

¹¹⁾ A választott consul.

¹²⁾ El szeretné vetetni azt Caesartól; mert még ekkor ettől az 1,500 talentom nem szált a markába. V. ö. a 206-ik lev. 20-ik jegyz.

¹³⁾ Megválasztott néptribun.

a campaniai föld iránt ¹⁴⁾, melylyel Caesar, mint állítják, nem igen törődik; de Pompeius nagyon akarja, hogy az Caesar előtt, ha megjön, nyitva ne álljon ¹⁵⁾. Mi a te hazajövedetteddel illati: azt neked meg nem ígérhetem; de rajta leszek, hogy felváltassál. Azért minden esetre jótállok, hogy időd meghosszabbítva nem lesz. Az a magad elhatározásától függ, valljon ha a körülmény, s a tanács kényszeríteni fog és én becsülettel nem ellenezhetem: maradj-e; nekem kötelességem nem felejteni, milly buzgóan rám kötötted elmeneteledkor, hogy azt megtörténni ne hagyjam.

Rómában, november 18-án 702.

F. II. 10.

XLIV.

226.

M. T. Cicero imperator, M. Coelius Rufus
választott aedilis curulisnak üdvét!

Ugyan járj végére, mi okból nem jutnak leveleid hozzám. Mert azt velem senki el nem hitetheti, hogy mióta aedilissé levél, egyet sem küldöttél volna; főképp midőn e dolog olly fontos, olly örvendetes; reád nézve, mert reméltem: Hillusra ¹⁾ nézve [tudd hogy selyp vagyok], mivel nem gondoltam. És pedig úgy

¹⁴⁾ Ki t. i. jövő évben, egyebeken kívül, azon fog dolgozni, hogy a campaniai föld, mielőtt Caesar megjönne, az ő törvényéhez képest kiosztassék.

¹⁵⁾ Miről aztán ő rendelkezessék; mert félt Pompeius, hogy ha a földet Caesar osztja ki, azzal nagy befolyást s népszerűséget szerez magának.

¹⁾ Coelius a 206-ik levélben Hirrusról, mint versenytársáról beszélvén Cic. előtt, egy helyt róla, megnevezés nélkül ekkép szól: *spero te celeriter auditurum et de nobis, quod sperasti, et de illo quod vis sperare ausus es.* Cic. most e tárgynál szinte Coelius szavait akarván használni, hogy Hirrust neki is megneveznie ne kelljen, annak megjelölésére a *de illo* szavakból tréfásan *de Hillo*-t csinált; meglehet azért is, mert talán Hirrus selyp lévén ő maga is nevét ekkép szokta kimondani.

tudd meg, hogy én ama híres comitium óta ²⁾, melly felett való örömöm magamon kívül ragadott, egy leveledet sem vettem; minélfogva félek, ez a sorsa leveleimnek is. Részemről ugyan soha egy levelet nem küldtem haza, a nélkül, hogy egyszersmind hozzád is ne írtam volna; nem lévén előttem semmi kedvesb és becesb náladnál. De már nem selypíték; térjünk hát újra a tárgyra ³⁾.

A mint óhajtottad, úgy van. Azt monád, vajha csak annyi tennivalóm lenne, mennyi egy koszorúcskához ⁴⁾ elég. Félsz a parthusoktól, mert hadaimban nem bízol. Nohát halld mi történt: a mint a parthus háborúról hírt vettem, némelley szorosokban és a hegyek fekvésében bízva, seregemet az Amanushoz vezettem, elég jól ellátva segédhadakkal s nevem némi tekintélyével azoknál, a kik nem ismertek ⁵⁾. Mert sokat tesz ám itt az efféle: *hát ez az, ki a fővárost* ⁶⁾; *ez az, kit a tanács?* — ⁷⁾ — érthetd a többit. Midőn Amanushoz értem — melly hegy egy folyó

²⁾ Érti az aediliseket választó comitiumot.

³⁾ *Sed balbi non sumus, ad rem redeamus.* Cic. ezen szavaiból is azt akarják kihozni némelleyek, hogy Hirrus csakugyan selyp lehetett, ki az *r*-et kiejteni nem tudta s ezért használá itt Cic. az *r*-betűvel kezdődő *rem* s *redeamus* szavakat, előre bocsátván azt, hogy már nem fog többé selypíteni, mint tette a *de Hillo*-nál. Ez okból akartuk mi is, hogy fordításunkban az *r* lehetőségig viszhangozzék.

⁴⁾ Ahoz, hogy triumphust tarthassak; mert a triumphálók megszoktak koszorúztatni.

⁵⁾ Kik nem tudták, milly hős vagyok. E szavakkal szerényen bevallja, miszerint maga sem tartja valami nagy hősnek magát. Hasonló vallomást tesz Atticus előtt is a 693-ik levélben Homer felidézett verseivel, mellyek így kezdődnek: *τέκνον ἐμόν* st.

⁶⁾ Megmentette a Catilina dühétől.

⁷⁾ Ezért úgy megtisztelt, hogy neki polgári egyén letére — mi eddig nem történt — supplicatiót határozott.

által megosztva velem s Bibulussal közös — *) Cassiusunk nagy örömmre, már az ellenséget Antiochiából szerencsésen visszaverte; Bibulus a tartományt átvette †). Én meg összes hadaimmal Amanus lakóit örökös ellenséginket zaklattam; sokan megölettek, elfogattak; a többiek szétszórattak; a megerősített várdák véletlen meglepés útján bevették, felégettettek. Így, kellő győzelem †) után imperatornak kikiáltatván, Issusnál ††) [melly helyről, mint tőled gyakran hallottam, Clitarchusból †††) olvastad, hogy Darius Sándor által ottan győzetett meg] seregemet Cilicia legellenségesb részébe vittem. Itt már huszonöt nap óta ostromlom sánczok, faltörő gépek s tornyok által Pindenissus igen megerősített városát, olyan hatalmasan s olly nagy készülettel, hogy a legfőbb dicsőséghez egyéb nem hiányzik nekem csupán neve a városnak, mellyet ha, mint remélem beveszek : mindjárt hivatalos jelentést fogok

*) Egy része az Amanusnak Syriához, Bibulus provinciájához, másik a Cic. Ciliciájához tartozván.

†) Cassiustól, ki azt Bibulus megérkeztéig a parthusok ellen védette.

†) Mert ahoz, hogy valaki *imperator* czímet kapjon, nem volt elég valami kis csatát nyerni, hanem nagyobbserű győzelmet kellett kivívni, és annál az ellenségből bizonyos számot leölni, melly szám Hadrianus császár idejében 10,000 re volt szabva. A köztársaság korában nem ment az ennyire, mint maga Cic. bizonyítja *Philipp. XIV. c. 5.* Ím e szavával: *si quis hispanorum aut gallorum aut thracum mille aut duo milia occidisset, non eum, hac consuetudine, quae increbrii imperatorem appellaret senatus?*

††) *Tum mons Amanus et ab eo statim cilices; aut in recessu intimo locus est, magni aliquando discriminis fusorum ab Alexandro Persarum, fugientisque Darii spectato ac testis nunc ne minima quidem, tunc ingenti urbe celebris Issos.* Pompon. Mela. lib. I. cap. 13.

†††) Görög történetíró, ki Nagy Sándort persiai hadjáratában kísérte. Cic. őt nem sokra becsülte; Quintilianus is (lib. X. cap. I.) azt mondja róla: *Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur.* V. ö. Cic. *Brut. 11.*

küldeni. Ennyit teneked ezennel azért írok meg, hogy legyen reményed elérhetni, a mit óhajtasz. Hanem hogy a parthusokra térjek vissza, így hát e nyár elég szerencsésen telt el; a jövő igen félelmes.

Azért Rufusom rajta légy, először hogy felváltassam; és ha ez, mint írod, s magam is gondolom, nehezebben menne: azon, a mi könnyű, hogy időm semmivel tovább ne nyújtassék. A köztársaságra nézve, leveleidből, mint előbb írtam, mind a jelen, mind még inkább a jövő dolgokat várom. Hogy hát nekem mindent minél pontosabban megírj, különösen kérlek. Élj szerencsésen.

A pindenissusi táborban, november 24-kén 702.

F. II. 7.

XLV.

227.

M. T. Cicero imperator, C. Curio néptribunnak üdvet!

Az elkésett örömkifejezést nem szokás venni rossz néven, kivált hogyha a mulasztás nem hanyagság miatt történt. Én messzire vagyok, későn hallok meg valamit. Örvendek tehát feletted, s kívánom ez a tribunság neked örök díszedre szolgáljon; hanem intelek egyszersmind, magad okossága szerint vezess s intézz mindent, hogy a mások tanácsai félre ne vigyenek. Nincs ki neked bölcsőbb tanácsot adhatna magadnál, soha nem fogsz bukni, ha magadra hallgatsz. Nem bolondjában írom ezt; tudom kinek írok; én ismerem érzelmedet, én ismerem gondolkodásodat; nem félek, hogy te valamit félve avvagy ész nélkül tégy, midőn azokat védended, miket magad helyeseknek ítélsz. Miután a köztársaság jelen korszakába nem úgy vetődtél be, hanem önként jöttél (mert saját eszedből és nem történetből tetted

ált tribunságodat épen e válságos időpontra) : bizonyosan látni fogod, milly nagy a köztársaságban a körülmények hatalma, minő különbélék a viszonyok, milly bizonytalanok a kimenetek, milly változók az emberek érzelmei; s azt is, mennyi a cselszövény, mennyi a hiúság az életben, nem kétlem, hogy tudod. Azért igen kérlek, ne fordítsd gondodat és eszedet semmi újra, hanem csupán arra, a mit imént írék : tenmagaddal beszélj; tenmagadtól kérj tanácsot; tenmagadra hallgass, magadnak fogadj szót. Ollyant, ki másnak náladnál jobb tanácsot tudjon adni, nem könnyű lenne találni; magadnak hát bizonyára senki jobbat nem ad. Oh halhatatlan istenek! miért nem vagyok én jelen, hogy vagy érdemeid szemlélje, vagy lépéseidnél résztársad, szövetségeseid és segéded lehetnék. Jóllehet ilyenre legkevésbé van szükséged : mégis az én szeretetem nagy s hatalmas volta megtehetné, hogy tanács által is bírnálak segíteni.

Rövid időn többet írok hozzád. Mert néhány nap múlva házi futárokat akarok küldeni, hogy miután hivatalos kötelességemet valóban jó szerencsével és kedvem szerint végeztem : az egész nyáron ált történetekről a tanácsot egy levélben tudósítsam.

Papságodra ¹⁾, a mellett, hogy a tárgy s feladat olly nehéz, mi nagy gondot fordítottam légyen : azon levelemből, a mellyet szabadosodnak Thrasónak adtam ált, meg fogod érteni.

Én téged Curióm, irántam való hihetlen jószívűségedre, úgy a magaméra, melly irányodban szinte

¹⁾ Curio t. i. meghalt atyja helyébe pontifexül kivánt választani s meg is lön választva.

kitűnő, kérlek s kényszerítlek, ne engedd hogy nekem ezt a kellemetlen provinciáskodást bármi kis idővel megtoldják. Személyesen szólottam veled e végett, mikor még nem véltem, hogy ez évben néptribun léssz²⁾, úgy megkértelek több ízben levelem által is, de akkor még csak mint legjelesb senatort s legkedveltebb ifjat : most úgy kérlek, mint néptribunt s pedig *Curio-néptribunt*; nem hogy valami új legyen határozva, mi nehezebb szokott lenni, — hanem hogy semmi új ne határozottassék; és hogy mind a tanácsvégzést, mind a törvényeket pártold³⁾ s reám nézve a föltétel, melly mellett eljöttem, megmaradjon. Erre ismételve hathatósan kérlek. Éljen szerencsésen.

A pindenissusi táborból, 702.

A. V. 20.

XLVI.

228.

Cicero Atticusnak üdvet!

A pindenissiták megadák nekem magokat Saturnaliakor¹⁾; negyvenheted nap múlva azután, hogy őket ostromolni kezdtem. Mi a manók azok a

²⁾ Mert Curio a néptribunválasztáskor nem lépett versenyre, csak mikor a választottak közül Servius elítéltetett, akkor kapott kedvet ennek helyébe juthatni és el is érte azt. V. ö. a 206 ik lev.

³⁾ Mellyek szerint a helytartóságot egy évig kellett viselni.

¹⁾ A Saturnaliák ünnepe decemb. 19-én kezdődött s hét napig tartott. Hasonlított némileg a mai farsanghoz; mert ez idő általában minden osztály csupa mulatságok között szokta eltölteni. Minden komoly foglalkozás megszűnt; a helyett nyilvános játékok, magán vendégségek adattak; az emberek egymásnak ajándékokat küldöztek; az urak eselégeikkel összeelegyedtek, velek enyelegtek, sőt sorsot cserélve, nekik az asztalnál szolgáltak, így akarván az ünnep hősnének Saturnusnak mesés aranykorát emlékeztetükbe visszaidézni s e napokat mintegy az egyenlőség és testvériség ünnepévé tenni. Lásd a Saturnaliák bővebb ismertetését *Macrobios*-nál lib. I. cap. 10.

pindenissíták? kik azok? fogod mondani — nem halottam én e nevet soha. Tehetek én róla? Valljon lehetett nekem Ciliciából Aetoliát, vagy Macedoniát csinálnom? Azt csak tudhatd, hogy itt ezzel a serreggel valami roppant dolgokat végbeinni nem lehetett²⁾. Értsd meg az egészet *kivonatban*; mire utóbbi leveledben engedelmet adsz. Mint érkeztem Ephesusba, tudod, miután előttem örömdöet is jelentéd ama dicső napom felett; mellynél soha semmi engem jobban nem gyönyörködtetett. Onnét, azon városokban, mellyeken keresztül mentem, bámúlandóképen fogadtatván, quintilishó 31-kén Laodiceába értem. Itt két napi mulatásom alatt nagy kitűntetésben részesültem s minden előbbi sérelmet szép szóval elenyésztettem³⁾. Aztán Apameában öt napot, Synnadában hármát, Philomelumban is ötöt, és Iconiumban tízet töltvén, mindenütt ugyanezt cselekedtem. Annál igazságosb szelídebb és méltóságosb jogszolgáltatás nem lehet. Innét a táborba mentem sextilishó 26-kán; 30-kán a sereg felett szemlét tartottam Iconiumnál. E táborból, minthogy a parthusok felől aggasztó hírek érkeztek, Ciliciába vettem útamat, Cappadociának azon vidékén keresztül, melly Ciliciával érintkezik, olly czélből, hogy az armeniai Artavasdes, s magok a parthusok is azt higgyék, el vannak vágatva Cappadociától. Midőn Cybistránál már öt nap táborban voltam, tudósítva levék, hogy Cappadocia e bejárásától messze vannak a parthusok s inkább Ciliciát fenyegetik. Azért tüstént Ciliciának

²⁾ Minők Aetoliában s Macedoniában nagyobb hadsereggel végbevitettek.

³⁾ Az itt fölemlített jeles városokat mind görögök lakták, — kiknél a nemzeti becsületérzetet a köztők *terraram domini* szerepet játszott rómaiak gögös banásmódja mélyen sértette.

váltottam a Taurus szorosain által. October 5-ik napján Tarsusba érkeztem. Innét Amanus felé nyomultam, melly Syriát víz-választék által szakasztja Ciliciától el, és melly örökös ellenségek fészke volt. Itt october 13-án nagy számú ellenséget öltünk le. Pomptinius éjjel, én reggel érkezvén, a legerősb várdaikat bevettük s felégettük. Kikiáltattam *imperatornak*. Tábort néhány napig ugyanott tartottam, hol tartott Darius ellen Issusnál Sándor, ki nem kevésse volt különb *imperator*, mint akár te, akár magam. Itt öt napot töltvén, miután Amanust kiraboltuk és feldúltuk, onnét tovább mentünk. Mert tudod, hogy mit a háborúban *panicus* ijedségnek mondanak, hiú ijesztésnek is szokták mondani ⁴⁾). Közelgetésem hírére mind Cassius, a ki Antiochiába szorúlt, bátorságot kapott, mind a parthusokat félelem szállta meg. Azért is ezeket, midőn a város alól elhúzódnának, Cassius úzóbe vévén, dolgát jól végezte. Ezen futásnál Osaces, a parthusok nagy tekintélyű vezére sebet kapott s abban kevés napok múlva meghalt. Nevem Syriában kedvessé lőn. E közben megérkezék Bibulus. Hihetőleg osztozni akart ez üres czímben ⁵⁾ velem. Ő is szint' az Amanuson akart a mustos lepényben babért keresni ⁶⁾). Hanem elvesztette egész cohortát úgy az első *triarius* dandár ⁷⁾ századosát, a maga

⁴⁾ E mondatnak így nehéz adni helyes értelmet; azért, hihető át van cserélve s talán főntebb ezen szavak után *quum graves de parthis nunci venirent* volna iktatandó, hol jelentésére nézve sokkal jobban megjárná.

⁵⁾ T. i. az *imperator*iban.

⁶⁾ *Laureolum in mustaceo quaerere*. Római közmondás, mi anynyit tesz, mint könnyű szerrel hírre kapni. Hogy a rómaiak bizonyos tészta étket babérlevelekkel készítettek, Pliniusnál olvassuk, Cato pedig (*de Re Rustica* cap. 21.) még készítése módját is leírja.

⁷⁾ Minden római *legio* 10 *cohors*ra minden *cohors* 3 *manipulus*ra,

nemében jeles Asinius Dentót, ugyanezen cohors többi emberével együtt, és Sex. Lucilius hadtribunt, T. Gavius Caepio gazdag és kitűnő ember fiját. Valóban mind az esetet, mind a körülményt tekintve, rút csapást szenvedett. Mí meg Pindenissust, ezt az emberemlékezet óta fegyverben állt legerősb városát az *Eleutherociliáczeknek* ⁸⁾ [kik szilaj, tüzes és védelemre mindennel ellátott férjfiak] sánczczal és árokkal, roppant töltéssel, ostromgépekkel, magas toronnyal, nagy mennyiségű lőszerrel, sok nyilasokkal körülvevén, dolgunkat nagy munkával és fáradsággal, — noha sok emberünk megsebesült, — seregünk megcsonkúlása nélkül kivittük. Bizony vig Saturnalia. Azután a katonáknak lovakon kívül a többi zsákmányt oda engedtem. A rabszolgák Saturnalia 3-ik napján adattak el. A midőn ezt írom, már tizenkét millio sestertz van a szekrényben ⁹⁾. A seregnek

minden manipulus 2 *centuriára* oszlott. Cicero idejében egy *centuria*, a helyett hogy nevének megfelelőe száz főt számlált volna, rendszeren 60 emberből állott. Minden *cohors* csatarendbe állítva, három sort képezett; ezekből a harmadikba a legbátrabb legvitézebb legények voltak sorozva, kik *triariusok*-nak hivattak s csatára csak akkor keltek, ha a két első sorbeliek (*hastati et principes*) hátra nyomattak, s mikor már a végső erőfeszítésre került; innét a közmondás: *ad triarius ventum est*. Az, ki az első cohors triariusait vezette, *centurio primipili* czímet viselt; ilyen volt az itt említett Asinius Dento is. A főt előszámlált katonai osztályokon kívül rendszeren még minden legióhoz hat vagy nyolczszáz főből álló, könnyű fegyverzetű csapatok adattak *velites* név alatt, s ezek csata kezdetekor az első sor előtt voltak felállítva, s nekik kellett a támadást nyilakkal, gerelyekkel, parittyákkal s más efféle könnyű fegyverekkel megtenni. Ők nem voltak a többi sohadak módjára centuriákra felosztva, mivel szolgálatjuk nem a helytállásban, vagy tömeges előnyomulásban, hanem azon gyorsaságban s ügyességben fekütt, melylyel minden roham után sebesen visszavonultak és aztán az ellenséget most oldalban, majd hátúlról nyugtalanították, hogy ez által zavarba hozhassák.

⁸⁾ Azaz: Cilicia még meg nem hódított szabad lakóinak.

⁹⁾ *Quum haec scriberem, in tribunali res erat st.* Mások e mondatot

innét a nem elég nyugodt vidékeken téli szállásra elhelyezését öcsémre Quintusra bízam. Magam Laodiceába vonulok. Ennyi történt eddig.

De térjünk az előbbire vissza. Te engem olly igen-igen, sőt, mi mindennél többet ér, szinte aggodva buzdítasz, hogy a *Liguriai Momusnak* ¹⁰⁾ is eleget tegyek. Veszszek el, hogyha lehetne szebben eljárni ¹¹⁾. Mert ímmár az önmegtartóztatást nem is nézem olly erénynek, melly a gyönyörrel ellenkezni látszanék. Én életemben semmiből olly nagy gyönyört nem éreztem, minőt feddhetlenségemből érzek. S engem nem annyira a hír, [melly igen nagy] mint maga a dolog örvendeztet. Szóval jó volt ez így;

meg nem szakasztva így szeretik olvasni: *quum haec scribebam in tribunali*, mintha Cic. e levelét curulis székből, vagy hivatalos ülésből írta volna — mi is képtelenség. Itt a *tribunal* szó azt a korlátolt magasb helyet teszi, hol árveréseknél a pénz beszédője egy asztal mellett ült, mint ma kávéházainkban a kávé vagy neje szoktak ülni az úgynevezett *publiban*, a pénz beszédése s fiókbaseprése végett. — A rómaiak az ostrommal bevett városok minden lakóit rabszolgákként tekintették s árverés útján adták el. Illy rabszolgák eladásáról beszél itt Cicero; kikért e levele írásakor, már 1,200,000 forint jött be a kincstárba.

¹⁰⁾ Ki légyen ez? s miért mondatik *Liguriusnak*? eddigelé megmagyarázva nincs. Vannak kik *Catót* akarnák alatta érteni. De honnét *Ligurius* ő? talán onnét, mert nagyatyja Pompeius seregénél Liguriában, mint újoncz katonáskodott? Ha valami codexben így találók írva: *illi Cyprio Momo*; akkor reá illhetnek *Catóra*, minthogy ő Clodius indítványára egy hadi expeditiót tett volt Cyprusba. — Lehet, hogy a szöveg meg van rontva s eredetileg így állhatott: *λιγυρῶ* illi *Μώμο* s ekkor pusztán *Momus*t jelentett és a *λιγυρῶ* csak olly epithetona volt, minő ugyane szó Thersitesnek Homernál, hogy *ἀγορητῆς*-nek azaz: *gáni solódó szónoknak* mondatik.

¹¹⁾ Nagy hiba Manutiustól, hogy ezt Atticusnak most említet magaviseletéről akarja értetni, holott e szavak magára Ciceróra vonatkoznak; ki ezzel, mint a következőkből kitetszik, ezt mondja: hisz én a provinciában úgy viseltem magamat, hogy senkinek ellenem panasza nem lehet.

magam sem ismertem én magamat s nem tudtam jól, mi telik tőlem e részben; jogosan büszkélkedhetem. Feltűnőbb semmi nem lehet. Hanem dicsők még a következők is: Ariobarzanes én általam él és uralkodik. Útamban ¹²⁾ tanácsom s tekintélyem által és mert az ellenetörők iránt magamat nem csak megvehetlennek, de megközelíthetlennek is mutattam ¹³⁾, a királyt s országát megmentettem. Pedig Cappadociából egy hajszálat sem húztam ki. És remélem, kormányzásom egész éve alatt sem fog a provinciának egy fillér költsége lenni. Brutust a levertet, mennyiben tőlem telt, megvígasztaltam ¹⁴⁾, mert én őt nem kevésbé szeretem mint te, — majd azt mondtam mint tégedet.

Megértettél mindent. Most hivatalos jelentést akarok küldeni Rómába. Tartalmasabb lesz az, mint hogyha az Amanusról küldém vala. Hanem neked Rómában nem lenned! pedig megérdemlené ám a mi martius 1-jén fog történni ¹⁵⁾. Mert én tartok attól, hogy midőn a provinciáról lesz a szó, ha Caesar ellenszegűlend: engemet itt marasztanak. Ha te akkor ottan lennél: semmitől nem félnék.

Térek a fővárosi dolgokra, mellyeket soká nem tudva, decemberhó 18-án ¹⁶⁾ egy fölötte kedves leve-

¹²⁾ Cappadocián keresztül. V. ö. a 219-ik lev.

¹³⁾ Nem csak hogy magamat ajándékok által megvétetni nem hagytam, de őket magamhoz még közel sem eresztettem.

¹⁴⁾ Brutus t. i. aggódott, hogy pénzét, a melylyel Ariobarzanes neki tartozott, nem fogja megkapni; de Cic. a királyt rábírta, hogy őt mihelyt lehet kifizesse.

¹⁵⁾ Hogy Rómában légy. Ez nap lévén arra kittűze, hogy L. Paulus s C. Marcellus consulok tanácsvégezés folytán a provinciákra nézve előterjesztést tegyenek.

¹⁶⁾ A datumok variálnak; mi Schütz után ezt találtuk legjobbnak.

ledből végre megértettem. E levelet szabadosod Philogenes nagyon hosszas s nem is elég bátorságos úton pontosan kezemhez juttatta. Hanem ám azt, mellyről írod, hogy Laenius legényeire bíztad volt, nem vettem. Szeretem, mit Caesar felől mind a tanács határozott, mind te is remélsz; hogyha ő azoknak enged, mentve vagyunk. Hogy Seius a Plaetorius tüzénél megpörkölődött ¹⁷⁾, nem igen sajnálom. Lucceius Q. Cassius iránt miért volt olly heves és hogy mi vége lett ¹⁸⁾, tudni óhajtanám. Ha Laodiceába érkezem, húgod fijára Quintusra nekem kell adnom a fehér togát; én őt nagyobb gonddal fogom kormányozni. Deiotarus, a kinek nagy segélyével éltem, hozzám, mint írtam, eljövend Laodiceába a két Ciceróval. A te epirusi leveleidet is várom; hogy ne csak munkálkodásod, de henyéléseid felől is lássam tőled a számadást. Nicanor ¹⁹⁾ megfelel kötelességének; én is vele szépen bánok; gondolom, majd őt küldöm Rómába a hivatalos levéllel, hogy annál hamarább kézhez jusson, egyszersmind nekem rólad és tőled bizonyos híreket hozzon. Hogy Alexis ²⁰⁾ annyiszor oda írja számomra a köszöntést, kedves nekem. De miért nem teszi saját leveleiben ezt, mint teszi te irányodban az én Alexisem ²²⁾? Phemius ²¹⁾ számára ke-

¹⁷⁾ Plaetoriusnak nem háza égéséről, hanem elítéltetéséről van a szó. Különben sem Plaetorius és Seius, sem esetük nem tudható.

¹⁸⁾ Lucceius Pompeiusnak, C. Cassius Caesarnak volt tüzes pártolója. Lásd rólok a *Tört. mut.*

¹⁹⁾ Lásd a 186-ik lev. 6-ik jegyz.

²⁰⁾ Ollyan kedves szolgálja vagy szabadosa Atticusnak, minő volt Tiro Cicerónak.

²²⁾ Érti kedves szabadosát Tirót.

²¹⁾ Alkalmasint Atticusnak valami trombitás szolgálja volt, kire zenészeti hajlamáért, vagy gazdája vagy Cic. ruházta rá a *Homerus Phemiusa* nevét.

resik a kürtöt. De már elég. Légy gonddal egészségedre s arra is, hogy tudjam, mikor szándékozol Rómába. Sok jó szerencsét.

Ügyeidet és a tiedet Thermusnak ²⁵⁾ mind Ephesusban személyesen, mind legközelebb levél által is igen buzgón ajánlottam, s úgy vettem észre, ő neked nagyon jó embered. Kérlek a Pammenes ²⁴⁾ háza iránt, mint múltkor már írtam, eszközöld, hogy mit a fiú kettőnk jóvoltából bír, valahogy tönkre ne jusson. Azt tartom ez mindkettőnknek becsületében áll; aztán nekem felette kedves is leend.

A pindenissusi táborból, december 21-kén, 702.

F. VII. 32.

XLVII.

229.

M. Cicero, Volumniusnak üdvet!

Miután hozzám előnév nélkül, barátságosan mint illik, írtad leveledet¹⁾, eleinte kissé kétkedtem, valljon nem Volumnius senatortól²⁾ való-e, kivel nagy czimboraságban vagyok: de aztán a levél szeszélyes sége³⁾ észrevetette velem, hogy a tied. E levélben minden igen kellemes volt nekem, azon egyen kívül,

²⁵⁾ Ki ez évben Asiában propraetor volt. Lásd: a *Tört. mut.*

²⁴⁾ Ki volt légyen, nem tudni. Manutius azt véli, e fiúnak Cic. s Atticus gyámatyjai voltak. Előfordúl még egyszer a 256-ik levélben.

¹⁾ A szoros illedelem megkívánta volna, hogy Volumnius Ciceróhoz írt levelét ilyen formán kezdje: *P u b l i u s V o l u m n i u s M. T u l i u s C i c e r o i m p e r a t o r n a k v a g y p r o c o n s u l n a k ü d v e t*; mert habár Ciceróval némi biztosb viszonyban állott is, nem szabad volt felednie Cic. magas helyzetét, a mellytől őt nagy köz választotta. De ő, mint könnyelmű bohócz, erre nem ügyelt volt. Ezért akarja őt itt Cic. szép móddal megróvni.

²⁾ Kinek előneve (ma keresztnév) Lucius volt.

³⁾ Mert ez az a P. Volumnius *Eutrapelus* (vig vagy bohókás), ki Cytheris színésznővel szerelmes viszonyban állott. V. ö. a 474-ik lev.

hogy sóaknáim birtoka ⁴⁾ a te sáfárságod mellett nem igen jól van megvédve. Azt mondod ugyanis, hogy amióta eljöttem, mindenkinek minden elmés mondatai, még a *Sextius-félék* ⁵⁾ is, reám ruháztatnak. No s hát te ezt elnézed? nem védesz engem? nem állasz ellent? Részemről azt hívém, olly jellemzetten hagyandom hátra élceim nemeit, hogy önként reájok lehessen ösmerni. De ha már a fővárosban annyi a söpredék, hogy nincs ollyan sületlenség, a mellyet valaki szépnek ne találjon, kelj te ki, ha szeretsz; s ha a kétértelműség nem éles, ha a nagyítás nem csínos, ha a bötűcsere ⁶⁾ nem szép, ha a neveltséges nem váratlan, — ha mindazok a miket *de Oratorém* második könyvében a *neveltségesről* Antonius személyében ⁷⁾ előadtam, nem művészieknek s nem elméseknek tetszenek: esküvel erősítsd, hogy nem az enyimek. Mert azzal, hogy a bírákról panaszkodol, sokkal kevésbbé törődöm; miat-

⁴⁾ *possessio salinarum mearum*. Így nevezi tréfásan Cic. a maga többnyire csípős atticai sóval hintett elmés ötleteit, hevenyészett, vagdalkozó mondatait sat. mellyekben ő olly gazdag volt, hogy azokat nem csak magán körben, de még a forumon s tanácsban is bőven szokta és szerette osztogatni.

⁵⁾ Micsoda *Sextiust* kelljen itt érteni, nem bizonyos. Manutius azt a P. *Sextiust* gondolja, ki mellett tartott beszédét Cicerónak bírjuk s kit ő a 467-ik levélben előforduló Gallussal azon egy személynek tekint. De ez csak pusztá vélemény, mellyre építeni nem biztos. Az ember mindenestre valami, sületlen élceiről ismert egyén lehetett.

⁶⁾ *παραγραμμα*, pl. Tiberius helyett Biberius; vagy: cum in gremiis mimarum *mentum mentemque* deponeres. *Philipp. XIII. cap. 11.*

⁷⁾ *Per Antonii personam*. E két szó itt glossatori toldás; mert Cic. idézett könyvében az 54-ik fejezetben s jelesen a 62-iktől fogva egész 65-ikig beszél ugyan a neveltségesnek vagy *facetiának* azon nemeiről, mellyek nagy részt nem a tárgyra, hanem a kifejezésre vonatkoznak, inkább pusztá szójátékok, minők az *amphibolia*, *hyperbole*, *paragramma* vagyis *paranomasia* és *paraprosdokia* st.; de ezeket Julius Caesarral nem Antonius mondatja el.

tam lábánál fogva hurezolhatnak ki minden vádlatot; lehet még Selius ⁸⁾ is olly ékesszóló, hogy magát szabadnak ki bírja mutatni, nem bánom. De istenért az *urbanitas* ⁹⁾ birtokát mindennemű interdictummal védnünk kell. E téren tőled félek egyedül: a többieket megvetem. Azt véled gúnyollak? Épen ebből látom, hogy értesz a tárgyhoz. Hanem bármi legyen, leveledet, tréfán kívül igen elmésnek és finomnak találtam. A Curióról mondottak ¹⁰⁾ ha neveltségesek volnának is [aminthogy csakugyan azok] engem nevetésre mégsem bírtak; mert kívánom, hogy e barátunknak a tribunságban minél több tekintélye legyen; és pedig mind ő értte magáért [mert, mint tudod, szeretem őt], mind bizonyára a köztársaságért is, mellyet, bár irántam hálátlan is, én szeretni meg nem szűnöm. Te édes Volumniusom miután elkezdted s látod, hogy kedvesen veszem, írj nekem minél gyakrabban a fővárosi dolgokról s a köztársaságról. Leveleid modorában kedvemem találok. Aztán Dola-

⁸⁾ Egy egészen ismeretlen személy.

⁹⁾ Jobbnak láttuk e helyen az eredeti szót meghagyni. Mert az, mit helyette magyarban használni kezdtünk: az *udvariasság* korántsem kielégítő, és nálunk az *urbanitas* még a szóalkotás egy ügyes mesterére vár. Ki azt egy szóval teljesen vissza adni akarja, nem kell felednie, hogy az nem csupán az udvariasságot, illedelmet, jó tonust, kényes ízlést (mint a városi műveltség sajátjait) hanem egyszersmind az élcz, elmesség, bohóság, a gúny és tréfa, sőt még az igazi vagy ál erkölcsiség némi finomsággal páros eszméjét is foglalja magában. A római urbanitas valamint minden díztelen, úgy minden ízetlen és sótalan elméséget kizárt. Cic. számos élcei az által, hogy minden ember száján forgottak, többféle meghamisítást szenvedtek, s temérdek idétlen s illetlen tréfák az ő neve alatt keringtek Rómában; mit Cic. természetesen felette restelt; azért tesz e részben olly nagy óvást Volumnius előtt.

¹⁰⁾ Mi utána következik nyíltan mutatja, hogy Cic. Curio tréfáit érti, mellyeket vele Volumnius közlött volt s mellyeket Cic. egy néptribunhoz nem illőknek talált.

bellát, kit hozzám igen ragaszkodónak és szivesnek látok s hiszek, buzdítsd, erősítsd és tedd egészen az enyimmé ¹⁾). Hidd nem azért, mintha ebben részéről valami hiányzanék, hanem mert nagyon óhajtom, nem látom feleslegesnek utána fáradnom.

Ciliciában, december végén 702.

F. XIII. 53.

XLVIII.

230.

M. T. Cicero Thermus propraetornak ¹⁾ üdvet!

Én L. Genucilius Curvussal ²⁾, mint igen derék ferjfiaval és háladatos emberrel, már régóta a legnagyobb barátságban élek. Szivemből ajánlom s áltadom őt neked, hogy gyámolítsd általában minden dolgaiban, mennyire azt becsületed és méltóságod engedi. Engedni fogja pedig mindenben; mert ő soha tőled olytat, mi vagy a te jellemeddel, vagy az övével meg nem fér, követelni nem fog. Jelesen pedig ajánlom Hellespontusban lévő ügyeit; először, hogy földeire nézve megtarthassa azon jogát, a melyet részére Parium ³⁾ városa megállapított és adott s melyet folyvást legkisebb ellenmondás nélkül gyakorolt; azután hogyha valami hellespontusival pöre találna támadni, azt az odavaló kerülethez tedd ált ⁴⁾.

¹⁾ Már ekkor a Crassipestől elvált Tullianak Dolabellával összeházásításáról folyt a szó.

²⁾ Lásd: a *Tört. mut.*

³⁾ Hihető, római, kereskedést üzött lovag, kinek Parium vidékén nevezetes jószágai lehettek.

⁴⁾ *Parion* vagy Parium: nevezetes város Hellespontusban, melly mint minden többi görög városok, Rómát uralta, de a mellett némi önállással is bírt, mellynél fogva magát s a hozzá tartozott vidéket tulajdon tisztviselőji által saját törvényei szerint kormányozta. Mondják, Archilochus költő itt született volna.

⁵⁾ Nehogy Ephesusba kelljen fáradnia, hol az asiai helytartók székeltek.

Azonban úgy vélem, miután az egész embert olly buzgóan ajánlom, ügyeit egyenkint megírnom nem szükség. Legyen hát minden megmondva azzal, hogy akármilyen szivességet, jótétet és tiszteletet Genuciliusra ruházni fogsz, azt általad reám s az én ügyeimre fordítottnak fogom tekinteni.

Ciliciában, 702.

F. XIII. 56.

XLIX.

231.

M. T. Cicero Thermus propraetornak üdvet!

Cluvius Puteolanus nagyon ügyel reám s igen megbízott emberem. Ő elhitette magával, hogy provinciádban levő ügyét, ha míg te a provinciát bírod, ajánlásaim útján be nem végzendi, elveszettnek s remény nélkülinek fogja nézhetni. Midőn tehát egy legszivesb barátom részéről illy nagy teher nyomatik rám: én is a te, irántam való nagy készségednél fogva, nyomom azt reád; de úgy, hogy ez által neked alkalmatlan lenni nem kívánok. Némelly mylasa-s alabandabeliek ¹⁾ Cluviusnak pénzzel tartoznak. Mikor Ephesusban valék, Euthydemus ²⁾ azt mondta nekem, ő kieszközlendi, hogy Rómába mylasai városi ügyészek ³⁾ küldessenek. De ez nem történt meg. Hallom biztosok küldettek; de én jobbszeretném a városi ügyészeket, hogy valamit végezni le-

¹⁾ Mylasa és Alabanda Cariának Asia provinciához tartozott két városa volt.

²⁾ Valami befolyásos ephesusi ember, ki a propraetorral közlelbbi ismeretségben állt.

³⁾ Város syndicusai; görögül *εκδικτοι*. Ezeket azért kívánt inkább küldetni Cic. mintsem pusztá követeket, mert a követek a kérést csak előterjesztni, ellenben az *ecdicusok* mint jogértők azt törvényekkel is támogatni tudták. Ez okból veti utána mindjárt: *ut aliquid confici possit.*

hessen. Kérlek tehát parancsold meg nekik, és az alabandaiaknak is, hogy Rómába városi ügyészeket küldjenek. Ezenkívül az alabandai Philotes, Cluviusnak ingatlan zálogokat ⁴⁾ kötött le. Ezek lejártak ⁵⁾. Kérlek, eszközöld, hogy vagy a zálogokból menjen ki s azokat Cluvius ügynökének adja ált, vagy hogy a pénzt fizesse meg. Úgy továbbá a heraclea- és bargylosbeliek ⁶⁾, a kik szinte adósai, vagy kész pénzzel fizessenek, vagy terméseikből tegyenek eleget. Adósai még a caunusiak is, hanem ők azt mondják, nálok a pénz *letéteménykép* ⁷⁾ volt. Ennek, kérlek, járj végére és ha úgy fogod találni, hogy sem praetori rendelet, sem tanácsvégezés mellett nem volt a pénz nálok letéve; lásd, hogy a kamatok Cluvius részére, intézkedésednél fogva megmentessenek. E dolgok énnekem annál inkább szivemen fekszenek, mert mellettök Cn. Pompeius barátunknak is érdeke forog fenn és mert látom, neki azok még több gondot adnak, mint magának Cluviusnak ⁸⁾, a ki hogy meg lenne nyugtatva általunk, igen óhajtanám. Ezen

⁴⁾ *ὑποθήκας*. Mint ma, úgy régen is a *hypotheca*, vagy ingatlan zálog abban különbözött a *pignustól*, hogy emennél a biztosításúl ajánlt jószág azonnal a hitelező kezébe adatott, de amannál csak kijelöltetett s leköteleztetett, a birtoklás folyvást az adósnál megmaradván.

⁵⁾ *Hae commissae sunt*. Vagyis mivel a kikötött határnapig az adós részéről fizetés nem történt, az ingatlan zálog a hitelezőnek tulajdonává lett. Így a *merces commissae* név alatt azon zálogok értettek, melyeket a publicanusoktól az illetők lejáratkor ki nem váltván, elvesztettek.

⁶⁾ *Heraclea és Bargylos* két cariai város.

⁷⁾ Mellytől tehát, mint *depositumtól* kamat nem járt Cluviusnak.

⁸⁾ Alkalmasint az említett pénzek voltaképp magát Pompeiust illették és Cluvius elgondolható okoknál fogván csupán nevét kölesőnözte a dologhoz

dolgok végett ismételve hathatósan kérlek. Éljen szerencsésen.

Ciliciában, 702.

F. XIII. 55.

L.

232.

M. T. Cicero, Thermus propraetornak üdvét!

Ámbár észrevehetőnek láttam, mikor veled Ephesusban M. Anneius legatusom ügyéről szoltam, hogy érette igenis kész vagy mindenre : mégis mind M. Anneiust annyira becsülöm, hogy semmit mi érdekében fekszik elmúlasztani illőnek nem tartok; mind magamat tőled annyira becsültetni gondolom, miszerint nem kétlem, hogy hajlandóságod ajánlásom által tetemes gyarapodást fog nyerni. Mivel én M. Anneiust előbb is rég kedveltem már, s felőle mint gondolkodtam, mutatja az a körülmény, hogy őt a legatussággal, mellyet sok folyamodóktól megtagadtam, önként kínáltam meg : de különösen mióta velem a háborúban ¹⁾ s hadi ügyekben együtt működik, benne anynyi vitézséget, okosságot, becsületességet s irántam olly jó érzelmet tapasztaltam, hogy nálánál többre senkit sem becsülök. Neki a sardisiakkal ²⁾ pöre van, tudod. Elbeszéltem Ephesusban előtted az ügyet, de melylyel magad ott helyben, könnyebben és jobban megösmarkedhetel. Egyébiránt megvallom, soká kételkedtem, mit is írjak róla különösen hozzád. Mert mint szolgáltatod ki a törvényt, ebbeli roppant érde-med szerte ismeretes. És nekünk ez ügyben nincsen egyébre szükségünk, mint hogy szolgáltatass törvényt szokásod szerint. Mivel mindazáltal tudom, milly

¹⁾ Mellyről a 238-ik levélben elég dicsekedve beszél.

²⁾ *Sardis* vagy Sardes : város Lydiában.

nagy tekintélylyel bír egy praetor, kivált olly feddhetetlenség, bölcsesség s szelídség mellett, minőt bened mindenki elősmer : szoros barátságunk és sok egyenlő s kölcsönös szolgálatainknál fogva arra kérek, hogy jószívűséged, tekintélyed, és részvéted által eszközöld, miszerint M. Anneius tapasztalhassa, hogy neki nem csak jó barátja vagy, miről nem kétkedik (mint tőle magam többször hallottam), hanem hogy e levelem következtében még nagyobb barátja lettél. Az egész birodalomban és provinciádban semmi nincs, a mivel nekem nagyobb örömet tehetnél. Ímmár hogy e legháladatosb egyénnél s becsületes férjfiúnál részvétedet és szivességedet milly jól fogod alkalmazni, arról nem hiszem, hogy kétséged lehessen.

Ciliciában, december végén, 702.

F. XIII. 61.

LI.

233.

M. T. Cicero, P. Silius propraetornak ¹⁾ üdvet!

Hogy T. Pinniuszal igen barátságosan éltem, gondolom, tudod. Részéről bebizonyítá ezt végrendeletével, mellyben engem gondnokká s másod örökösévé ²⁾ is nevezett. Az ő rendkívül tudományos, mívelt és szép magaviseletű fijának a niceabeliek ³⁾ sok pénzzel, szinte nyolcz millio sestertztzel ⁴⁾ adósak és, mint hallom, neki előlegesen ⁵⁾ fizetni akarnak.

¹⁾ Bithyniában. Lásd róla : a *Tört. mut.*

²⁾ Azon esetre, ha fja mint első örökös meg találna halni.

³⁾ *Nicaca* : város Bithyniában.

⁴⁾ 800,000 frttal. Szép egy összeg, melly követelése az előtünk ismeretlen Pinniusnak, hihető, még a Sylla dictator idejéből ered, mikor Asiának nevezetesb városai, hogy a nyakukba rótt roppant adót fizethessék, kénytelenek voltak a gazdag római tökepezésektől kölcsönözni.

⁵⁾ Minden egyéb hitelezők előtt.

Igen le fogsz kötelezni tehát, ha, miután nem csak a többi gondnokok, kik tudják, engem mennyire becsülsz, hanem maga a fiú is meg van győződve a felől, hogy érttem mindent elkövelsz — azon léssz, mennyire becsületed s méltóságod engedendi, miszerint a pénz Pinniusnak a nicaeabeliek részéről minél előbb ki legyen fizetve.

Ciliciában, 702.

F. XIII. 62.

LII.

234.

M. T. Cicero P. Silius propraetornak üdvet!

Mind Atilius dolgában megszerettelek, miután bár későn jöttem, e becsületes római lovagot, jóvoltodból megmenthettem¹⁾; mind, mondhatom, állandóan hittem azt magamban, miszerint te Lamiávali²⁾ egybeköttetésed s különös barátságodnál fogva, zsebemben vagy nekem. Elsőben is tehát köszönetet mondok neked azért, hogy engem minden bajtól megszabadítottál; azután folytatom az orozátlankodást: de majd helyre is hozom; mert téged mindig a legbuzgóbban foglak becsülni s pártolni. Quintus öcsémet, ha engem szeretsz, tedd velem egy sorba. Nagy jótétedet sokkal fogod tetézni ez által.

Ciliciában, 702 végén.

¹⁾ Úgy látszik, olly tárgyról van szó, melly mind a két helytartónak közreműködésével járt; kétség kívül valami nagy, de veszélyben forgott pénzkövetelésből állott, mellynek elvesztése Atiliust tönkre tette volna.

²⁾ Érti azt a L. Lamiát, ki mint egyik legtekintélyesebb, leggazdagabb s a tanáchoz leghívebb római lovag, Cicerónak, consul-sága alatt, nevezetes szolgálatokat tett. Lásd róla a *Tört. mut.*

F. XIII. 64.

LIII.

235.

M. T. Cicero, P. Silius propraetornak üdvet!

Neróm ¹⁾ rendkívüli, majd hihetetlen háláját nyilvánítá irántad előttem, mondván semmi kitüntetés rá nézve nem létezhetett, mit elmúlasztottál volna. Nagy jutalmát fogod tőle venni, mert ez ifjúnak a háladatosságban nincs párja. De bizonynyal mondom, felette kedves dolgot tettél nekem is; miután az egész nemességben senkit többre nem becsülök. Azért ha azokat teljesítéd, mik felől kívánta, hogy veled szólanék: igen le fogsz kötelezni engem. Elsőben, mi az alabandai Pausaniast illeti: függeszd az ügyet fel Nero érkezéig; mert úgy vettem észre, hogy ez ember mellett szörnyen buzog. Erre tehát hathatósan kérlek. Azután a nysabelieket ²⁾, kiket Nero különösen kedvel, a legszorgalmasban pártol és védelmez, kegyedbe ajánlottakúl tekintsd; hadd tapasztalja e város, hogy Nero pártfogásában erős támasza van. Servilius Strabót ³⁾ gyakran ajánlottam neked. Most ezt annál buzgóbban cselekszem, mivel ügyét Nero magáévá tette. Csak azt kérem tőled, te végezd a dolgot s ne hagyd az ártatlan

¹⁾ Atyja az Augustus által adoptált Tiberius imperatornak. 702-ben, mikor e levél íratott, még csak mintegy 24 éves ifjú lehetett s már ekkor hajlandóságot mutatott ahoz, hogy Cic. leányát Tulliót elvegye; mi Cicerónak tetszett is s ezért nevezi őt előre övének (*Nero meus*). Hanem szerencsétlenségre Cic. házánál az asszonyok másként gondolkodtak, mert mikor Cic. levele, mellyben nekik Nerót ajánlja, kezököz érkezett, már akkor ők a római dámák egy nagy kedvencével, Dolabellával annyira összeszúrték a levét, hogy neki Tulliót már el is jegyzték.

²⁾ *Nysa* több is létezett; itt egy Lydiában fekütt, illy nevű város lakóiról van szó.

³⁾ Ki volt légyen, sehol nyomát nem találtuk.

embert valami hozzád nem hasonlónak martalékúl. Kedves fog az lenni nekem és egyszersmind meg leszek győződve, hogy nagylelkűségedhez képest jártál el. Veleje levelemnek az: hogy Nerót mindenekben megkülönböztesd, mint kezted és cselekedted. Tág színpaddal szolgál az a provincia, nem mint itt az enyim, egy nemes, eszes s szerény ifjúnak a maga ajánlására s kitüntetésére. Hahát benned pártfogóját fogja lelteni, mint valóban fogja, sőt ínmár lelteni is: eleiről reá maradt számos védenzeit magának biztosíthatja s jótételekkel lekötelezheti. Ha e tekintetben olly részvétellel segíted őt, mint mutattad, azt a legjobb helyen alkalmazod, de nekem is a legnagyobb örömet szerzended.

Ciliciában, 702.

F. XIII. 65.

LIV.

236.

M. T. Cicero, P. Silius propraetornak üdvet!

P. Terentius Hispóval, ki a legelőknél helyettes aligazgatókép ¹⁾ működik, nagy barátságban s közlekedésben állok és sok nevezetes, egymáshoz hasonló kölcsönszolgálatok léteznek közöttünk. Neki nagy becsülete forog abban fenn, hogy az egyezkedéseket ²⁾

¹⁾ *Operas in scriptura pro magistro dat.* A kincstári legelőktől járó adót *scripturának* nevezték; azért, mert kik ezen legelőket használni akarták, nevüket a vámbérlőknél *béiratni* tartoztak. A publicanusok pedig, mint a kincstári haszonvételek bérlői, társulataiknál, a legelők körüli intézkedést magok közül egy kijelelt egyénre bízták, ki *magister scripturae* czímet viselt. Ennek helyettese értendő a fentebbi kifejezés alatt.

²⁾ A publicanus egyletek az általok bérben tartott kincstári jövedelmeket gyakran bizonyos összegért szerződés mellett el szokták adni a provinciák községeinek, melly szerződés szerint aztán a köz-

a még hátralevő városokkal is megtegye. Jól emlékszem, hogy én Ephesusban ezt megkísértettem ³⁾; de az ephesusiakkal semmire menni nem bírtam. Hanem miután te, mint mindenki hiszi, én pedig látom is, a te nagy feddhetlenséged, ritka nemesszívúséged s szelídséged által annyira vitted a dolgot, hogy a görögöktől, mit csak kívánsz, egy intésedre könnyen megnyered: különösen kérlek, hogy az én emberségemért Hispót e dicséretes dologban elősegíteni légy szives. És nekem még a bérlőtársakkal a legszorosb összeköttetésem is van; nem csak azért mivel az egész társaság védelmem alatt áll ⁴⁾; de annál fogva is, mert tagjaival többnyire a legnagyobb barátságban élek. S így általam nem csak Hispót tisztelnéd meg, hanem a társaságot is még szorosban hozzám fűznéd; magad pedig úgy e hálás egyénnek hódolatából, mint a társaknak is [kik a legelőkelőbb személyek ⁵⁾] lekötelezettségéből igen nagy hasznot vehetnél ⁶⁾, engem pedig a legnagyobb jótétben részesítenél. Mert úgy értsd meg, kérlek, hogy egész provinciádban, s az egész ottani parancsnokságból semmi ki nem telik, mi által énnekem nagyobb örömet tudnál csinálni.

Ciliciában, 702.

ségek magok szedték az illy jövedelmeket be az egyes lakóktól. V. ö. a 29-ik lev. hol az illyen szerződések szinte említvék.

³⁾ Mikor a provinciába jövéen arra vette útját.

⁴⁾ Mert ez a társulat Ciceróra bízta ügyei védését.

⁵⁾ A mennyiben t. i. mind gazdag és pénzes emberek voltak.

⁶⁾ *Arrige aures Pamphile!* súgja Selius fülébe nagy hamisan Wieland.

F. XIII. 9.

LV.

237.

M. T. Cicero, Crassipesnek ¹⁾ üdvet!

Ámbár neked személyesen ²⁾ lehető leghathatósban ajánltam a bithyniai társakat ³⁾; s felőled is tudom, hogy mind ajánlásom folytán, mind magad jószántából is azon társulatnak bármi tőled telhetőkkel kedveskedni kívánsz, mivel mindazáltal azok kikeről szó van, igen érdekökben levőnek gondolják levél által is kijelentnem előtted, milly érzelemmel vagyok irántok: nem valék rest, hozzád e sorokat írni. Mert akarom, hogy tudd, miszerint én mind a publicanusok egész rendének ⁴⁾ eleitől fogva mindig legszivesebben szolgáltam — és azt e rendnek irántam való tetemes érdemeiért tenni is tartoztam, — mind hogy különösen a bithyniai társulatnak barátja vagyok; melly társulat nem csak rangjánál, de embe-reinek minőségénél fogva is első és legnagyobb az álladalomban ⁵⁾. Mivel ez a többi tarsulatokból alakult s történetből igen számos jó emberem van e

¹⁾ Úgy látszik, az a Crassipes, ki később Cicerónak veje lett. Lásd: a *Tört. mut.*

²⁾ Vagy Rómában, vagy provinciájába mentekor Ephesusban, hol, vagy más asiai városban, meglehet Crassipessel találkozott, ki ekkor Bithyniában quaestor volt.

³⁾ Publicanus társulat tagjait.

⁴⁾ Vagyis egész lovag rendnek, mellyhez a publicanusok tartoztak.

⁵⁾ *Quae societas et ordine ipso et hominum genere pars est maxima civitatis.* E helyet a *pars* és *civitatis* szavak bizonytalan jelentése, ért-hetlenné tette a commentatorok előtt, s Wieland is róla azt mondja, hogy bármint ürgesse forgassa az ember, nem lehet neki jó értelmet adni, a honnét azt meghamisítottnak tartja. A derék Schütz segített a dolgon; ő a hibás *pars* helyébe *prorsus* vagy *prima* szavakat javasol igtatni, a *civitas* alatt pedig álladalmat kíván értetni s ezzel az egés-zenek olly világos értelmet ad, melylyel bizvást megelégedhetni.

társulatban; mint jelesen az is, ki ez idő szerint abban a főtisztviséget viseli P. Rupilius, P. fija, a *Menenia* tribusból — e társulatnak igazgatója. Mik így lévén, különösen kérlek, hogy Cn. Pupius, a ki e társulat szolgálatában van, minden szivességeiddel s egész részvéteddel támogasd s eszközösd (mit tenned könnyű) hogy szolgálatai a részvényeseknél kedvesek legyenek, és a részvényesek ügyét s érdekét (miben egy quaestornak mennyi módja van, jól tudom) részéről minél inkább védj és gyarapítsd. Ezzel mind te nekem a legkedvesebb dolgot teended, mind én neked tapasztalásom után ígérem és fogadom, hogy a bithyniai részvényeseket, ha nekik kedvezel, rólad megemlékezőknek s háladatosaknak fogod tapasztalni. Ciliciában, 702.

F. XV. 4.

LVI.

238.

M. T. Cicero imperator M. Catónak üdvét!

Magas tekintélyed s ritka jellemed felőli állandó meggyőződésemet teszi, miszerint felette érdekemben fekvőnek találom, hogy mind viselt dolgaimat ismerd, mind tudósítva légy arról is, milly igazságszeretettel s mérséklettel védem a szövetséges társakat s kormányzom a provinciát. Mert hiszem, ha ezeket ismered: előtted a mit kívánok, könnyebben igazolhatom. Miután quintilis 31-kén ¹⁾ provinciámba érkeztem s az évszak tekintetéből rögtön seregemhez menni szükségesnek láttam: Laodiceában két napot, majd Apameában négyet, Synnadában hármat s Philomelumban is ugyanannyit töltöttem ²⁾. E városokban

¹⁾ Mint a 207-ik és 208-ik levélben is mondja.

²⁾ Itt Cic. talán feledékenységből másként számítja fel a napokat, mintsem előbb tette; mert a 208-ik levél szerint Laodiceában is,

nagy összejövetelek lévén, sok községet a sanyarú adók, nyomasztó uzsorák s hamis tartozások ³⁾ alól felmentettem. És mivel megérkezésem előtt a hadsereg némi lázadás következtében szétszóródott és öt cohors, legatus s hadtribun nélkül, sőt csak egy századossal sem hívva, Philomelumnál tanyázott, a többi had pedig Lycaoniában feküdt: M. Anneius legatusomnak meghagytam, hogy azon öt cohort ⁴⁾ a többi sereghez vigye s a hadakat egybevonván, Lycaoniában Iconiumnál szálljon táborba. Mit ő pontosan végezvén, sextilishó 26-kán a táborba mentem; miután ímmár az ezt megelőzőtt napokon a tanácsvégezéshez képest, mind kiszolgáltakból derék csapatot, s jócska lovasságot, mind a szabad népektől és szövetséges királyoktól önkénytes segéd-hadakat szerezgettem össze. Azonban midőn a sereg fellett tartott szemle után, útamát Cilicia felé venni kezdettem, sextilis 30-án a commagenei király hozám küldött követei nagy lélekszakadva, de nem valótlánul jelentették, hogy a parthusok Syriába átkeltek. Minek hallatára fölötte nyugtalan levék úgy Syria s provinciám, mint a többi Asia végett is. Azért jónak láttam, seregemmel Cappadocia azon vidékén vonulni keresztül, melly Ciliciával érintkezik. Mert ha Ciliciába nyomúltam volna, magát Ciliciát ugyan, az Amanus hegy fekténél fogva, köny-

Apameában is három-három napot, a 228-ik szerint pedig Laodiceában csak kettőt, Apameában pedig ötöt mondja hogy töltött.

³⁾ Érti a *sanyarú adók* alatt a provinciabeli praesések (tépparancsnokok) részére kivetett nagy költségeket; *nyomasztó uzsorák* alatt, a tökepezések által 48 percenttel és még anatocismussal is szedett kamatokat; (V. ö. a 252-ik s 256-ik lev.) *hamis tartozások* alatt mind a kettőt.

⁴⁾ *Quinque cohortes*. Vagyis kétezer embert, egy-egy cohorsra 400 főt számítván.

nyen megtarthatám vala, (miután Ciliciába Syriából csak két átjárás van, melly mindegyik a szorosok miatt, csekély őrséggel is elzárható és semmi jobban, mint Cilicia Syria ellen, meg nem védhető); hanem Cappadocia nyugtalaníta, mint melly Syria felől nyitva áll, s olly királyok szomszédjai, kik habár nekünk jó barátaink, de nyiltan a parthusoknak ellenségeik lenni nem mernek. Ennélfogva hát Cappadocia szélén, nem messze a Taurustól, Cybistra városnál tábort ütöttem; hogy részint Ciliciát fedezzem, részint Cappadociát kezemen tartván, a szomszédokfűj terveit megakadályozzam. Azonban a nagy izgalom s a legkeményebb háború nagy várása közben Deiotarus király, kitől mind az én nézetem, mind a tied és a tanács szerint is nem ok nélkül, mindig legtöbb volt várható — ez a római nép iránt különösen jó érzelmű, hűségű, készségű úgy nagy-lelkű és eszű férfiú követői által tudósított, hogy kész minden hadaival táboromba jönni. Én részvéte s készsége által meghatva, ezt neki levélben megköszöntem, s fölhívtam, hogy csak siessen. Hanem a míg Cybistránál, hadi intézkedés végett öt napot múltatnék: Ariobarzanes királyt, kinek megvédését indítványod folytán a tanács rám bízta, az őt fenyegetett veszélyektől, várakozása ellen megóvtam, s nem csak menekvését eszközöltem, de arról is gondoskodtam, hogy tekintélylyel uralkodhassék. *Metrát*⁵⁾ és kit nálam buzgóan ajánltál Athenaeust, kik Athenais⁶⁾ izgágasága miatt száműzés-sel lőnek büntetve, a királynál a legnagyobb tekintélybe s kedvességbe helyeztettem. És mert Cappado-

⁵⁾ *Metra* és a következő *Athenaeus* Ariobarzanes kegyvesztett udvaronezai voltak.

⁶⁾ Vagy neje, vagy anyja Ariobarzanes királynak.

ciában nagy háború fogott volt kiütni, ha a főpap ⁷⁾ egy mind lovas, mind gyalog népséggel s pénzzel is ellátott s az újtást-kivánókkal szövetkezett ifjú — magát, mint gondolák hogy tenni fog, fegyverrel védendi: kieszközlém, hogy ez az országból elmenjen és a király az országlást zendülés és fegyver nélkül udvara egész tekintélyével díszesen elfoglalhassa. E közben többek leveleiből s jelentéseiből érttettem, hogy a parthusok s arabsok feles csapatai Antiochia városáig nyomúltak s hogy azon tetemes lovasságuk, melly Ciliciába áltcsapott, az én lovas dandáraim s azon praetori zászlóalj által, melly Epiphaneában volt őrizeten, mind egy lábíg leöletett. Midőn tehát láttam, hogy a parthusok hadai, Cappadociának hátat fordítva, Cilicia határától nem messzire vannak, mint csak tudtam, a legnagyobb menetekben, seregemet Amanushoz vittem. Hova midőn megérkezém, értésemre esvén, hogy az ellenség Antiochiától visszahúzódott s Bibulus Antiochiában van: a hozzám tetemes s erős lovassággal, gyalog néppel s minden hadaival már megindúlt Deiotarust rögtön tudósítám, hogy most semmi szükségét nem látom, miért országából távoznia kelljen, s hogy, ha netán valami új magát előadná, hozzá azonnal levelet s hírnököket küldök. És mert olly

⁷⁾ A. Hirtius *de Bello Alexandrino cap. 66.* beszéli, hogy Cappadocia egyik jeles városában *Comanában* Bellona hadistennőnek egy ős régiségű igen szent temploma állott fenn, mellynek főpapja rangra nézve közvetlen a király után következett s ki e szerint mint egyházi államfő, királyi jövedelmeket húzván és Cappadocia népe előtt még a királynál is nagyobb tekintéllyel bírván, ennek, mikor csak akarta, mindig árthatott. Kérdést nem szenved, hogy a főpap kiről itt Cic. beszél, nem más volt, mint a comanai papi fejedelem és jelesen ugyan az az Archelaus, kit Pompeius, Mithridates legyőzése után ezen méltósággal felruházott s a kinek helyébe, Pompeius bukása után, Caesar Nicomedest ültette volt.

szándékkal jöttem, hogy ha a körülmény úgy hozná magával, mind a két provinciának segítségére lehessek, egyszersmind a mit már előbb mind a két provinciára nézve igen üdvösnek találtam, úgymint: lecsendesíteni Amanust s az örökös ellenséget e hegyeségből kiirtani — annak végrehajtásához fogtam. S úgy mutatván, mint ha e hegyről távozni s Cilicia más vidékeire vonulni akarnék, midőn Amanustól már egy napi járóföldre voltam és Epiphaneánál tábort ütöttem volna, octoberhó 12-kén estenden kiindítván seregemet, éjjel úgy tettem útam, hogy october 13-kán virradtakor az Amanusra felértem, s szétosztván a cohorsokat és segédhadakat, úgy hogy némelyeknél Quintus öcsém mint legatus, velem, másoknál C. Pomptinius legatus, a többinél M. Anneius és L. Tulleius legatusok legyenek vezérek — a nagyobb részt véletlenül megrohantuk, kik is a futástól elzáratván leölettek s foglyúl estek. *Eranát* pedig, mely nem falut, hanem mint Amanuson első hely, fővárost képezett; úgyszintén a tüzesen s hosszasan ellenszegült Sepyrát s Commorist ⁸⁾ [melly vidékét Amanusnak Pomptinius foglalta el] hajnal-tól délután négy óráig, az ellenségből sokat leölvén, bevettük; hat erődöt elfoglaltunk, többet felégettünk. Ezeket ekkép végezvén, Amanus tövében a Sándor oltárainál ⁹⁾ négy nap táboroztunk és az egész időt Amanus többi részének kitisztításában s a mezők fel-dúlásában töltöttük. Ezeken áltesvén, hadamat az

⁸⁾ Az Amanus, vagy Taurus vad vidékén épült nagyobb népes-gű falvak, melyeknek a régi földleírásokban semmi nyomuk nincsen.

⁹⁾ Nagy Sándor azon híres győzedelme után, melyet Ciliciá-ban *Issus* városánál Darius ellen kivívott, annak emlékeül a csata-helyen Jupiter, Pallas és Hercules tiszteletére egy-egy oltárt emelt, melyek Cic. korában még fennállottak.

leutherociliae városához Pindenissushoz vezettem; melly minthogy fölötte magas s erősített helyen fekszik, és ollyanoktól lakatik, kik még a királyoknak is sohasem hódoltak és mind a szökevényeknek menedéket adtak, mind a parthusok érkeztét a legnehezebben várták: birodalmunk méltóságához illőnek láttam, merészségöket fékezni, hogy így a többieknek is, a kik kormányunktól idegenek, bátorsága megtöressék. Bástyával és sánczczal körülvettem, hat erőddelel s nagy táborral bekerítettem, töltesekről, fedezett gépekről és tornyokról ostromoltam, s számos löszert sok nyilazót alkalmazván, nagy munkával, szövetségeseink legkisebb terheltetése és költsége nélkül, ötvenheted napra czélt értem; úgy hogy a városnak minden része szétdúlátván, vagy felégettetvén, hatalmamnak meghódolni kénytelenek voltak. ¹⁰⁾ Határosak valának ezekkel a szintolly gonosz

¹⁰⁾ Wieland itt Cicerót e kegyetlen eljárásért és hogy ezt magának még hadi érdemül akarja beszámíttatni, szörnyen előveszi s mintegy neki keseredve kifogyhatlan szavakban leczkézi; egész hadjáratát és imperatorkodását hitványságnak veszi; annak fölemlgetését hiú lármának, merő triumphus utáni ásítózásnak tekinti és e miatt neki, mint philosophusnak, bevallott elvei ellen elkövetett hittagadást, erkölestelenséget st. hány szemére. Szóval a jámbor öregből egy parókás tanár látszik szólani, ki musacumában, a könyvek halmaza mögül tanítványát húrolgatja. E zsémbes felfogást mi a theoriák világába utasítjuk. Itt egy practicus államférfijüával van dolgunk, ki midőn úgy beszél, a hogy akkor a hozzáhasónlók magukról szólani szoktak, nem felelte el, hogy mindazt a mit mond, egy Cato előtt mondja el, az előtt a Cato előtt, kinél bíróra sem akkoriban szigorúbbra, sem jövőben illetékesbre nem számíthatott. Ha erről csak távulról is hiheté vala azt, hogy a mondottakban meg fog botránkozni, bizonyosan velek el fogott volna hallgatni. De valamint Cic., úgy Cato is mindezt a kor szellemével, szokásával, tonusával egészen összeférőnek és így kritika alá sem eshetőnek nézték. Nem is tudjuk, hogy később is a commentatorok közül valaki Cicerót ezért, az egy, néha igen is szeszélyes Wielandot kivéve, valaha megróttá volna. F.

s vakmerő Tibarenusok ¹¹⁾, kiktől Pindenissus bevétele után túszoikat szedtem, s a hadat téli szállásra szétteresttettem; a dolgot Quintus öcsémre bízván, úgy hogy a sereget vagy a már elfoglalt vagy a nem egészen lecsendesült falvakban helyezze széljel.

Most már arra kérlek, légy meggyőződve a felől, hogy ha e dolgaim a tanácsban előterjesztetnek, a legnagyobb dicséretben részesültnék tartanám magamat, ha megtiszteltetésemet ¹²⁾ te szavazatoddal helyeslenéd. És e részben, (noha tudom, illy tárgyaknál legszigorúbb férjfiak is kérni és kéretni szoktak) úgy vélem, inkább figyelmeztetnem, mintsem kérnem szükség téged. Mert hiszen te vagy az, ki engemet szavazataiddal igen gyakran megtiszteltél; ki szónoklatoddal, magasztalásoddal, és legnagyobb dicséreteiddel tanácsban s népgyűlésekben egekig emeltél; kinek szavait én mindig olly súlylyal bírónak néztem, hogy csak egy, dicséretemmel összekötött szavad által, részemről mindent elérni hittem. Emlékezem végre, hogy midőn egy igen fényes és derék férjfiának ¹³⁾ a supplicatiót meg nem szavaztad volt, azt

¹¹⁾ Laktak Cappadociában; emlékezik rólok id. Plinius és Pomp. Mela is — jelesen az utóbbi azon különösségöket jegyzi meg, hogy legfőbb boldogságukat a nevetkezésben s játszadozásban találták. Strabo pedig felőlök még különösebbet beszél; hogy t. i. e nép-nél a szülő asszonyok vajadásuk alatt vagy szülések után férjeiket kontyos fővel szinte lefektették s őket is, mint gyermekágyasokat, azon módon ápoltatták. Ezt már aztán *közös teherviselésnek* lehetne mondani.

¹²⁾ Vagyis az e czélből rendelendő *supplicatiót*.

¹³⁾ Némellyek ez alatt Caesart, mások Antoniust a Cic. consultiársát akarják érteni; de mind a két nézet hibás. Legvalószínűbb az, miszerint ezzel Cic. Lentulus Spintherre czéloz, kinek hogy szerencés hadi dolgaiért, supplicatio általi megtiszteléséről a tanácsban szó volt, az a 125-ik levél végső cikkéből kitészik. Ez alkalmossal tette Cato azon nyilatkozatát, mellyre itt hivatkozás történik. Ha a

mondád, megszavaznád, ha azon dolgáért indítványoztatnék, mellyet mint consul a városban vitt véghez. Ugyan te énnekem, polgári hivatalban levőnek supplicatiót szavaztál, nem, mint sokaknak, a közügy jól vitele végett, hanem mint emlékszem, a köztársaság megtartásáért. Mellőzöm azt, hogy érettem minden gyűlöletnek és veszélynek s hogy minden viszállyaimnak kitted magadat, sőt hogyha engedem¹⁴⁾ még sokkal inkább is kitenni kész valál; hogy végre ellenségemet a tied gyanánt tekintéd, s annak még vesztét is, csak hogy világosan lássam, milly sokat adsz én rám, Milo ügyének a tanácsbani védésével¹⁵⁾, helyeselted. Részemről viszont ezek történtek, (miket nem érdemem, hanem az igazság s érzelmem kimutatása végett hozok fel) hogy én legfényesb erényeidnek nem csak néma bámulója valék, (mert hiszen ezt ki nem teszi?) hanem minden szónoklataimban, szavazataimban, pörbeszédeimben, összes görög és latin irataimban, szóval minden különbféle irodalmi műveimben, téged nem csak mindazoknak, kiket látunk, de még azoknak is, a kikiről hallottunk, elébe tettelek. Kérded talán, honnét van az, hogy én ezt a nem tudom miféle hálálkodást s tisztelkedést a tanács

dolgot így nem veszszük, nem látni ált, mi szükség volt Cicerónak e nyilatkozatra hivatkozni itt, hol Cato általi megtiszteltetéseiről beszél s miért kevert volna ide egy más személyt, kinek ezen tárgyhoz semmi köze nem volt. Ha ellenben Cato említett mondatát Lentulusra alkalmazzuk, már ebben magában Cicero érdemeinek Cato részéről fényes elősmerését láthatjuk. Wieland Antoniusra magyarázza e mondatot s ironiát keres benne.

¹⁴⁾ Azaz : ha Clodius ellen fegyverre kelek.

¹⁵⁾ Peditanus Milo védői közé számítja Catót is, egyszersmind róla azt mondja, hogy Milót nem csak consulságérti pályázásánál elősegítette, de még Clodius megöletését is a köztársaságra nézve üdvösnek vallotta.

részéről oly nagyra becsülöm? Nohát bizalmasan szólok hozzád, mint az szaktudományunkhoz, kölesönös érzelmeinkhez, nagy barátságunkhoz, s atyáink viszonyához is méltó. Hogyha volt valaha ember, mind természeténél, mind (a hogy én legalább magamban érzeni láttatom) még inkább elvénél és tanánál fogva a hiú dicsérettől és nép száján forgástól idegen: bizonyára én az vagyok. Példa reá consulágom, mellyben, valamint életem többi részében is, megvallom azokra, a mikből valódi dicsőség eredhet, buzgón törekedtem: hanem magáért a dicsőségért esengni méltónak soha sem tartottam. A honnét nem csak egy már szervezett provinciát ¹⁶⁾, hanem a triumphus nem kétes reményét ¹⁷⁾ is eleresztettem; úgy a papi méltóságot ¹⁸⁾, ámbár (mit hiszem, tudsz) nem oly nehéz lett volna elnyernem, szinte nem kerestem. És ama vett sérelem után is, mellyet te mindig a köztársaság csapásának mondasz, s melly reám nézve nem csak nem csapás, de még dicsőség volt, azon igyekeztem, hogy a tanács és római nép részéről minél megtisztelőbb vélemények keletkezzenek felőlem. Azért is valamint később augur lenni kívántam ¹⁹⁾, bár ezzel azelőtt nem gondoltam, úgy most azon általam egykor fel sem vett megtiszteltetést is, melylyel a tanács a hadi tetteket megjutalmazni szokta, óhajtandónak találom. Hogy ezen óhajtáso-

¹⁶⁾ T. i. Innenső Galliát, mellyről népgyűlésben mondott le. V. ö. a 14-ik és 26-ik lev.

¹⁷⁾ Ha *Gallia provinciát* elvállalta volna, talán triumphálhat vala a Sallassusokon (ma *Savoyaiak*) s más Rómának meg nem hódolt alpesi népeken nyerendő győzelme után.

¹⁸⁾ Az augurságot, mellyre csak a legrégebbs és legnemesb családbeliek szoktak felvétetni.

¹⁹⁾ A parthusoknál elesett Licinius Crassus helyébe.

mat, mellyben sebző sérelmem²⁰⁾ orvoslásának némi vágya rejlik, pártold és gyámolítsd, bár imént mondom, kérni nem foglak, hathatósan kérlek, de csak úgy, ha az, mit véghez vittem, nem valami silányságnak s megvetendőnek, hanem ollyannak és annyira valónak talál nézetni, mint a melylyel épen fel nem érő dolgokért is sokan a tanácstól legfőbb kitüntetésekert nyertek. Sőt úgy tetszik, azt is észrevettem nálad (mert tudod milly figyelemmel szoktalak hallgatni): hogy te a megadandó vagy meg nem adandó tisztelettételeknél nem annyira viselt dolgaikat, mint inkább erkölceiket, elveiket s életöket szoktad tekintni az imperatoroknak. Ha az én esetemnél is ezt tartod szem előtt, úgy fogod találni, hogy nekem, erőtlen hadseregem mellett²¹⁾, egy terhes háború félelmei között, legerősb védbástyám az igazságszeretetben s önzéstelenségben állott. Ezen segédeszközökkel véghez vittem, a mit semmi legiókkal véghez nem vihettém volna: hogy a legidegenkedőbb szövetségeseket legjobb barátokká, a leghűtlenebbeket legbiztosabbakká tettem és a várt újjítások öcsüngő kedélyeket a hajdani uralkodáshoz szításra térítettem. De fölötte sok is már ennyi magamról, — főkép előtted, amaz egy előtt, ki minden szövetségeseinek panaszait ki szokta hallgatni; majd megérted a dolgot azoktól, kik magokat intézkedéseim által újjászületve érzik²²⁾. S valamint előtted rólam mindnyájan majdnem egy szájjal ollyakat fognak beszélni, mik rám nézve leg-

²⁰⁾ Száműzetése értendő.

²¹⁾ Melly, mint már *wásutt* mondtuk, csak két legióból állott.

²²⁾ Miután őket Appius, Cic. előde már majd végkép tönkretette volna. V. ö. a 208-ik és 252-ik lev.

kivánatosbak: úgy két legfőbb védenceid²³⁾, Cyprus szigete s a cappadociai királyság fognak engem nálad emlegetni; fog gondolom még Deiotarus király is, ki neked különösen embered. Ha már ezek magokban is nagyok és minden században kevés olly férjfiak találkoztak, kik inkább ön vágyaikat, mintsem az ellenséget győzték volna le: valóban hozzád illendő, hogy az erény ezen ritkább s nehezebb nemeit hadi tetteimhez adván, magokat e tetteket is méltóbbaknak s nagyobbaknak tekintsd. Hátra van még, hogy mintegy kérésemben nem bízva, hivatkozam előtted még a philosophiára is, mellynél sem nekem becsesebb soha ez életben semmi nem volt, sem az emberi nemzetnek nagyobb áldás istenektől nem adatott. Nohát az a köztünk levő általános szövetség a tudományok s művészetek terén, melyekhez mí gyermekségünk óta esküdve s lekötve lévén, a némellyektől tútlenség s henylés jelétől nézett igazi régi philosophiát a forumba, kormányzatba, sőt majd szinte a csatatérre is csak magunk vittük be — ez nálad megtiszteltetésemre nézve a szószóló, mellytől Catónak valamit megtagadni, úgy hiszem,

²³⁾ Cyprus azért, mert Piso s Gabinius consulok alatt P. Clodius indítványára Cato volt oda kiküldve a népen kegyetlenkedő Ptolemaeus király fékezése végett s miután ez jöttének hírére magát méreggel megölte, Cato a neki meghódolt szigetet római provinciává tévén, a király javait elkobozta, és ez úton nagy összeg pénzt adott be a római kincstárba. Ennek folytán Cyprus a Cato *clientéla*ja alá esett, mert akkori szokás szerint minden meghódolt tartomány a hódító örökös *cliens*évé lett. Így lettek a sicíliaiak a Marcellusoknak, a poenusok a Scipióknak *cliensei*. Ezért nevezi Cic. a Cyprusban fekvő *Citium* város lakosait is *de Finib. IV. 20.* a Cato *clienseinek*. — Cappadocia viszont azért mondatik a Cato pártfogoltjának, mert annak királyát Ariobarzanest Cato felette kedvelte s ő indítványozta a tanácsban azt is, hogy e király Cicerónak különösen ajánltassék.

nem szabad. Ennélfogva kérlek, győződjél meg arról, hogy ha levelem következtében ²⁴⁾ szavazatod által, megtiszteltetésben részesülendek, annyiba veszem azt, mintha a mit legforróbban óhajtottam, a te tekintélyed s jóvoltod által értem volna el ²⁵⁾. Éljen szerencsésen.

Január elején, 703.

F. XV. 10.

LVII.

239.

M. Tullius Cicero imperator, C. Marcellus
consulnak C. fijának üdvét!

Miután megtörtént mit leginkább óhajtottam, hogy minden Marcellusnak s Marcellinusnak ¹⁾ [mint a kiknek nemzetségték és családok mindig rendkívüli hajlammal volt hozzám], miután, mondom, megtörtént, hogy mindnyájatok részvétét bebizonyíthatja consulságod, a melyre épen hadi tetteim és azok megdicséérése s megtiszteltetése esnek, arra kérlek, [mit ha a tanács, mint hiszem, félre nem vet, megtenned igen könnyű lesz] hogy jelentésem felolvasása után, egy, rám nézve minél megtisztelőbb tanácsvégzés hozását eszközöld. Ha veled nem állanék olly lábbon, mint a tieddel összesen, hozzád utasítanám azokat, a kikiről tudod, hogy engem főképen kedvelnek. Atyádnak nagy jótétei vannak irányomban;

²⁴⁾ Érti a tanáchoz küldött hivatalos jelentését.

²⁵⁾ Ismét egy gúnyos jegyzete Wielandnak; melyben azt a kérdést teszi: *valljon Cato, kit élében senki sem látott nevetni, barátjának és egykori iskolatársának Cicéronak a practica philosophiából e levélben adott szép probatételén nem mesolygott-e egy kicsit?* A kérdésre nem felelhetünk, hanem annyit mondhatunk, hogy tudunkra nincs több commentator, a ki e levéltől illy nevetséges jegyzettel vált volna meg. F.

¹⁾ Kik t. i. közöletek Marcellusok közül adoptió útján más családba mentek által. Czéloz különösen Cornelius Lentulus Marcellinusra.

mert sem fölmentetésemnél, sem megtiszteltetésemnél hozzám jobbnak senkit sem mondhatni. Hogy rokonod ²⁾ mennyire becsül s becsült engem szűntelen, nem hiszem, volna ember a ki nem tudná. Végre egész házad állandóan a legnagyobb szivességgel volt irántam és te is az engem kedvelésben egynek sem engedté a tucid közöl. Ennélfogva különösen kérlek, hogy engem közbejárásod által minél inkább megtiszteltetni ne sajnálj és méltóságomat úgy a supplicatiónak megrendelésében, valamint egyebekben is nálad eléggé ajánltnak tekintsd. Éljszerencsésen.

Ciliciában, januárban 703.

F. XV. 13.

LVIII.

240.

M. T. Cicero imperator, L. Paulus consulnak
üdvét!

Igen óhajtottam volna veled lehetni Rómában, többféle okoknál fogva, de főképen azért, hogy consulságodnak úgy keresésénél, mint viselésénél irántad tartozott készségemről meg lehess győződve. Fellépésed sikeréről ugyan mindenkor bizonyos valék: de szerettem volna dolgozni is benne. Consulságodban immár kívánom ugyan, hogy kevés legyen a bajod, de az mégis rosszúl esik nekem, hogy én mint consul a te részvétedet már ifjú koromban tapasztaltam: te meg az enyimet illy idős létemre sem tapasztalhatod. De én nem is tudom, miféle fatum az, hogy teneked az én kitűntetésemre mindig adódik mód: s nekem a megszolgálásra semmi nem marad az akaraton kívül. Díszesítetted consulságomat,

²⁾ Unokatestvére M. Marcellus, kihez a 217-ik levél van intézve.

díszesítetted haza-jöttömet. Hadi működéseim ideje ím épen consulságodra esett. Azért, noha mind magas állásod s méltóságod, mind az én nagy tiszteletem s rólad való nagy vélemény megkívánni láttatik is, hogy téged hosszabb beszéddel ostromoljalak s kérjelek, miszerint hadi tetteim iránt minél megtisztelőbb tanácsvégzés hozását eszközöld, nem merlek erősen ostromolni, nehogy irányomban állandón követett szokásodat vagy magam feledni, vagy tőled elfejtettnek gondolni láttassam. Ennélfogva ahogy te, mint hiszem kívánod, úgy teszek s azt, kit irányomban egész világ legtöbb érdemmel bírónak ösmer, röviden kérem meg. Hogyha más consulok volnának is: egyenesen te hozzád fordúlnék, Paulus, hogy őket részemre pártfogókúl nyerd meg. Most midőn a legnagyobb hatalom, legfőbb tekintély nálad van, s barátságunk minden előtt ismeretes, hathatósan kérlek, eszközöld, hogy hadi tetteim felől lehető legdíszesebben, s leggyorsabban végezzenek. Hogy e dolgok mind megtisztelésre, mind szerencsekivánásra ¹⁾ [*gratulatio*] méltók, azon jelentéséből, mellyet hozzád, tisztársadhoz s a tanácshoz hivatalosan küldöttem, ált fogod láthatni. És kérlek, hogy minden egyéb ügyeimnek, de főkép a rólam való közvéleménynek gondját is vedd magadra s jelesen eszközöld, mit már előbbeni levelemben is kértem volt, hogy időmet meg ne hosszabbítsák. Óhajtom, hogy mint consult lássalak, s mindazt, mit remélek úgy távol- mint jelenlétemben is consulságod alatt elérnem lehessen. Élj szerencsésen.

Ciliciában, januárban 703.

¹⁾ Hogy érettek *supplicatio*, vagy mint ma mondani szokás, *te deum* tartassék.

F. XV. 14.

LIX.

241.

M. T. Cicero imperator, C. Cassius proquaestor-
nak ¹⁾ üdvet.

Azzal, hogy nekem M. Fabiusban, ajánlásod által barátot adsz, semmit sem nyerek; mert számos éve már, mióta ő enyém és általam, ritka műveltsége és ragaszkodása végett szerettetik. Miután azonban őt részedről különösen kedveltetni tapasztaltam, még sokkal szivesebb lettem iránta. Azért ha levelednek volt is sikere, annál mégis nagyobb ajánlására szolgálgt előttem az ő vonzalma irántad, mellyet benne észrevettem és kiösmertem.

Fabiusért tehát szivesen meg fogom tenni, a miket kívánsz. Szerettem volna több oknál fogva, ha velem találkozhatál vala; elsőben, hogy téged kit már rég különösen becsülök, annyi idő múlva ²⁾ ismét láthassalak; azután hogy neked, mint levélben tevém, személyesen is szerencsét kívánnom lehessen ³⁾; továbbá hogy magunk között egymás dolgairól tetszésünk szerint értekezhessünk, és végre hogy barátságunk, melly mindkettőnk által olly nagy buzgalommal ápoltatott, de folyamatában hosszabb ideig megszakasztva lőn, még erősb lábba állhasson. Miután az meg nem történt, használom a levelezés jóvoltát, hogy így távollétemben is majd szinte mindazt elérjem, mit jelenlétemben fogtam

¹⁾ Lásd a 208-ik lev. 4-ik jegyz.

²⁾ Három év óta nem látták egymást. Mert Cassius Crassust 699-ben kísérte el Syriába s ott volt még akkor is, mikor Cic. 702-ben proconsulnak Ciliciába ment.

³⁾ A parthusokon kivívott győzedelmed felett. V. ö. a 228-ik lev.

volna. Mert csak az az egy élvezet, mit személyed látása ad, nem meríthető levélből. A másik, melly a szerencsekivánással jár együtt, csekélyebb ugyan így, mint hogyha szemtől szembe fejezném örömet ki előtted, de azért azt, mint előbb megtettem, úgy megteszem ezennel is s neked mind nagyszerű hadi tetteidért örömet nyilvánítom, mind ama kedvező alkalomért ⁴⁾, hogy midőn provinciádat elhagyod, a provincia legnagyobb dicsérete s szeretete kísér. Mi a harmadikat illeti, mit dolgaink felől személyesen fogtunk volna közölni egymással, azt elvégezhetjük levelezés útján. Részemről több tekintetből igen szükségesnek látom Rómába sietned. Mert valamint eljöttömkor felőled hallgattak, úgy, tudom ezen legújabb nagy győzelmed után ⁵⁾ érkezésed lármás leend. Még ha a teid ellen ⁶⁾ vádak lennének is, ha akkorák, hogy azokat meg fogod bírhatni, siess; semmi szebben, semmi dicsőbben nem fog rád nézve kiütni; ha pedig nagyobbak, vigyázz, nehogy érkezésed a legkedvetlenebb időben találjon esni. E részben a magad belátásától függ minden; mert te tudod, képes vagy-e felelni magadért. Ha

⁴⁾ Kedvező volt azért, mert Cassius ellen épen bűnvád volt már készülöben s talán zsarolási kereset (*de repetundis*), melly oldalról nagyon rossz hírben állt, mint ezt Plutarchus, Brutus életében említi s Coelius is tanúsítja, midőn a 225-ik levélben Ciceróhoz ezt írja: *in eam opinionem Cassius venerat quae diripiisset ipse, ut viderentur ab hoste vastata, finxisse bellum et Arabes in provinciam immisisse*. Hivatala vége felé nyert fényes győzelme által a provinciájabeliek kedvét megnyerve, ezzel az ellene otthon föllépni szándékozókát lefegyverezte.

⁵⁾ Cassius a parthusokat Cicerónak már Ciliciába jötte után, de Bibulusnak még Syriába megérkezte előtt verte szét. V. ö. a 226-ik lev. és még *Philipp. XI: 14.*

⁶⁾ Cassiusnak olyan rokonai, vagy barátai értendők, kik vele a tartományban együtt voltak s szinte pénz-zsarolásokról gyanúsítván, pörbe vonatással fenyegettettek.

igen : dicséret és népszerűség követi; ha épen nem: úgy távollétedben az emberek beszédeit könnyebb lesz eltúrnöd.

Enmagamra nézve pedig e levelemben is csupán azt sürgetem nálad, mit az előbbieken sürgettem, hogy minden erődöt megfeszítsd, miszerint ezen helytartóságom, mellyet mind a tanács, mind a nép egy évre szabott, legkisebb idővel meg ne toldassék. Azért esdeklek e végett úgy neked, mert minden boldogságomat ebben fektünni képzelem. Ott van kezedenél Paulus, ki legjobb emberem; ott Curio, ott Furnius; úgy megvesd erődöt, kérlek, mintha minde nem ettől függene. Utolsó azok között, miket fent említék, barátságunk megszilárdítása, mellyet illetőleg nincs sok szóra szükség. Te már mint gyermek, húzodtál hozzám; én viszont rólad mindig azt hittem, becsületedre fogsz válni. Istápom is valál legszomorúbb körülményeimben. Ide járúlt volt még eltávoztod után, a legmélyebb barátságom Brutusoddal ⁷⁾. Mert én a ti eszetekben s tevékenységtetekben a legtöbb örömet s becsületet vélem rejleni számomra. Hogy ezt buzgalmad által igazold, hathatósan kérlek s nekem mind most mindjárt, mind ha Rómába mégysz, minél gyakrabban leveleket íj.

Ciliciában, januárban 703.

F. VIII. 6.

LX.

242.

Coelius Cicerónak üdvet!

Nem kétlem, megvitték hozzád, hogy Appius ellen Dolabella által vád emeltetett ¹⁾; de korántsem

⁷⁾ Érti M. Brutust, kinek nővére Cassiusnak hitvese volt.

¹⁾ A mint Appius Ciliciából haza érkezett, Dolabella, Cicero

olly kárörömmel²⁾ ám, mint gondolám. Mert Appius sem volt bolond; hanem mihelyt Dolabella a bíróságnál megjelent, bejött a városba s a triumphus-követelésről lemondott. E lépésével az emberek száját betömté, s készültebbnek látszott, mintsem azt a vádló várta. Most legnagyobb reménye benned van. Tudom, hogy őt nem gyűlöled. Jelenleg hatalmadban áll³⁾, úgy lekötelezned a mint akarod; kivel ha viszálykodásod nem lett volna, az egész dologban szabadabban mozoghatnál. De most, hahogy a törvényes jogot szoros igazság szerint gyakorlod, attól tarthatsz, úgy fog kijönni az, mintha az ellenségeskedésről nem épen egészen és őszintén mondottál volna le. Ellenben ha akarsz, e részben bízvást kedvezéssel lehetsz iránta; mert senki mondani nem fogja, hogy a szorosb viszony és barátság⁴⁾ riasztott el kötelességedtől.

leendő veje, *felségsértési* vádat emelt ellene. Hogy ezenkívül *amlítus-ért* is meg volt idézve, de mind a két pörben fölmentetett, kiteszik a 265-ik és 275-ik levelekből. Jónak látjuk itt az olvasót az eredeti kifejezésre figyelmeztetni, melly így szól: *Appium a Dolabella reum factum. A reum facere* nem annyit tett: *béperelni*, hanem a bírótól a *béperelésre engedelmet kérni*, mit a rómaiak *postulationak* neveztek; hogy e közt s az *accusatio* közt az említett különbség létezett, Asconius magyarázatából tudjuk.

²⁾ T. i. a vádemelés nem talált oly nagy viszhangra a közvéleményben.

³⁾ Appius olly tetteiért vádoltatott, miket provinciájában a népfelség sértésével követett el. Cicerónak mint utódának módjában volt az ellene Ciliciában gyűjtendő tanúkra kedvező, vagy ellenkező hatást gyakorolni.

⁴⁾ Appiussal-e — vagy mint némelyek (s Wieland is) veszik, Dolabellával? nem bizonyos. Igaz, hogy még ekkor a Cic. lánya s Dolabella közt tervezett házasság nem vált köz hírré s így az utóbbi nézet is állhatna, de mi még is valószínűbbnek találjuk az elsőt s ekkor azt tenné: *azért, mert Appiusnak már nem vagy ellensége, senki sem fogná mondani, hogy neki olly barátjává vállál, a kinek kedvéért még kötelességedről is kész volnál megfelekedezni.* S e nézetre főképp az az ok bír

Most jut eszembe, hogy Dolabellát a *postulatio* s névbemondás ⁵⁾ közötti idő alatt neje ott hagyta. Mit bízál rám elmentedkor, jól emlékezem rá, mit írtam én neked, hiszem, te sem feledted el ⁶⁾. Róla többet szólni még nincs idő. Csak ez egyre figyelemztethetlek, hogy ha a dolog kedved ellen nem lesz is : mostanában szándékoztam sehogy ki ne mutasd, hanem várd el, mint vergődik ki ez ügyből ⁷⁾; nehogy ha híre fut, rossz néven vegye tőled a világ ⁸⁾; s nehogy ha valami jelét adod ⁹⁾, nagyobb híre legyen, mintsem illő avagy üdvös volna ¹⁰⁾. Mert ő ¹¹⁾ nem tudna hallgatni arról a dologról, a mely reményére nézve ¹²⁾ olly kedvezőleg jött közbe; és mely a baj elhárításával még feltűnőbb lenne; kivált miután ő olyan, ki ha még tudná is, hogy e tárgyról szólni ártalmas, akkor is aligha túrtörtetné magát ¹³⁾.

bennünket, mert Coelius Cicerónak Dolabellávali viszonyáról mindjárt különösen emlékezik.

⁵⁾ Rómában a bűnper-indításhoz szükséges volt : 1-ször a *postulatio*, vagyis engedelemkérés hozzá a praetortól, névfeladás nélkül. 2-or a *nominis delatio*, vagyis az engedély megnyerése után, a bevádlandónak megnevezése. Csak ezek után jött 3-szor az *accusatio* vagyis a bűnvádkereset beadása. Azonban többször a *postulatio* szót is *accusatio* helyett szokták használni.

⁶⁾ Alighanem Dolabella, annak nejétől bekövetkezendő elválása s a köztte és Tullia között szövendő házasság felől folyt a szó köztök.

⁷⁾ Vagy Appius mint vádlott, vagy Dolabella mint vádló.

⁸⁾ Hogy t. i. leányodat éppen most adod Dolabellának, mikor ez Appius ellen, mivel imént békéltél ki és ki augurtársad is, bűnperbeli keresetet folytat.

⁹⁾ Annak, hogy Tulliat el akarod Dolabellának jegyezni.

¹⁰⁾ Illő : ahoz a viszonyhoz, melyben Appiussal állasz; üdvös : reád nézve, Appius nagy hatásánál fogva.

¹¹⁾ T. i. Dolabella.

¹²⁾ Az iránt, hogy Appiust el fogja marasztaltatni.

¹³⁾ Olly hiú, kérkedő és fecsegő ember.

Mondják, Pompeius erősen dolgozik Appius mellett; úgy hogy azt hiszik, fiai közül egyet még hozzád is akarna küldeni. Mi itt mindenkit felmentünk; mert valóban minden rútság s becstelenség körül van falazva ¹⁴⁾). Consulaink pedig szörnyű szorgalmasak; tanácsvégzést, kivéve a latin ünnepekről, ¹⁵⁾ eddig egyet sem bírtak hozatni. Curionknál a tribunság elfagy ¹⁶⁾). Hanem ki sem is mondhatni, mint tessed itt minden ¹⁷⁾). Ha én a sátorosokkal s csatorna-őrökkel ¹⁸⁾ nem veszekedném, a várost az álmokórság szállta volna már meg. Ha tinektek a parthusok semmi meleget nem adnak: mi itt a hidegben megfagyunk. Azonban ha mégúgy dermed is

¹⁴⁾ *Consepta omnia foeda et inhonesta sunt.* Mások itt a *consepta* helyett *confectát* olvasnak s ezt követi Wieland is, sőt azt állítja, másként e mondatnak még csak tűrhető értelmet sem adhatni. Különös, hogy néha éles szemű philologusok is nem látják a sok fától az erdőt. Majdnem első tekintetre észre lehet venni, hogy e mondat csak magyarázata a megelőzőnek t. i. ennek: *hic. nos omnes absolvimus*; és hogy az egésznek nem is lehet más értelme, mint az: mi itt széltére fölmentünk minden vádлотtat, mert a leggyalázatosb bűnöst is annyi védő fogja körül, hogy hozzá félni s reá büntetést mérni nem lehet.

¹⁵⁾ *De feriis latinis.* Rövidebben *latinae* vagy *latiar* nevet viseltek s eredetileg egy, a királyok elűzetése után két napból, utóbb pedig midőn 396-ban Sp. Cassius consul alatt a latinusokkal szövetség kötött, háromból állottak. V. ö. a 8-ik lev. 1-ső jegyzetét.

¹⁶⁾ Nem megy előre; felakadt.

¹⁷⁾ Ez az a mély szélcsend volt, melly a kitörendő vihart megsokta előzni.

¹⁸⁾ *Cum tabernariis et aquariis.* A köz használatul szolgált vizek az aedilis curulisok gondja alatt álltak; ezek pedig e részben az intézkedést, bizonyos szabályok mellett, külön egyénekre bízták, kik *aquarius*oknak hívták. *Frontinus de aquaeductibus*, art. 75. 76. bővebben megismerteti velünk ezen egyéneket. *Tabernarius*ok viszont a sátrak alatt áruoló félkékalmárok, szatócsok, kufárok st. voltak: de itt Coelius alattok csak azokat érti, kiknek sátorába a nép enni, inni szokott járni, s kik, mert folyvást süttöttek főztek, s így sok vízre volt szükségük, azon csatornákat, mellyeken Rómába a vizek bevezettettek, gyakran elfoglalták mások elől s e miatt az aedilisnek majd velek, majd az *aquarius*okkal mindúntalan kellett veszekednie.

itt minden, maradhatnak tőlünk a parthusok ¹⁹⁾). Bibulus az Amanuson nem tudom hány cohorsocskát vesztett ²⁰⁾); így tudósíttatánk. Írtam fentebb, hogy Curio nagyon fázik. Most már melege van ²¹⁾). Mert ugyancsak tüzesen csipkedik ²²⁾); miután azért, hogy az intercalatiót ki nem vihette ²³⁾), nagy könnyel-

¹⁹⁾ Ha fázunk is, azért még sem kívánjuk, hogy a parthus fűt-
sön be; azaz: jobb lett volna, ha a parthusokkal semmi bajotok
nincs.

²⁰⁾ V. ö. a 228-ik lev.

²¹⁾ Ebből az látszik, hogy *Coelius* e levelét több napon ált írta.

²²⁾ Vagyis az *optimates* párt mindenütt rozslú beszél felőle s
rovogatja azon könnyelműségéért, hogy Caesar részére csapott ált.

²³⁾ *Quia de intercalando non obtinuerat.* Hogy az *intercalatio*
vagyis évtoldás a pontifexcollegium tetszésétől függött, azt már
másutt (lásd a 182-ik lev. 11-ik jegyz.) megmondtuk. Hanem itt e
helynek jól megértetése végett két kérdésre kell felelnünk: 1) mi in-
dította Curiót, ki maga is pontifex volt, arra, hogy épen most az év-
toldást annyira sürgesse? 2) miért nem akartak a pontifexek ebbe
beleegyezni? Az első kérdésre adandó felelet meg fogja fejteni a
másodikat is. Curio a mint néptribunságába belépett, azonnal meg-
lön ugyan nyerve Caesartól, de azért még mindig úgy mutatta, mint-
ha a senator-párt mellett buzogna, mert azt hitte, ezzel Caesar érde-
kének legjobb szolgálatot tehet. Marcellus consul (mint tudjuk) azok
élén, kik Caesarnak a tanácsban legtüzesebb ellenei voltak, egyre oda
dolgozott, hogy ha Caesar a jövő 704-ik évre consulságért föllépni
akar, előbb a kezében levő provinciát s hadsereget resignálni tartoz-
zék. De Curio a jelen év öt első hónapja alatt mindennemű eszközk-
kel, mik egy néptribunnak hatalmában álltak, folyvást meg tudta gá-
tolni, hogy e részben rendes tanácsvégzés készülhessen s így a dolog
mindig tovább lön halasztva. Minél tovább húzhatták e kérdés elha-
tározását Caesar barátjai, annál többet használt az e pártnak; azért
is Curio mindent elkövetett, hogy pontifex collegiát az évnek egy
hónappali megtoldására bírhasssa s ezzel a tárgy eldöntésének más
meg más úton megátolására több időt nyerhessen. De merta
pontifex-collegium nagyobb része a Caesar elleneiből s Pompeius em-
bereiből állván, miattok a dolgot ki nem vihette, jónak vélte e körül-
ményt ürügyül használni arra, hogy eddigi álarczát elvetvén, a sena-
tor-párttól a néppárthoz vagyis Caesaréhoz térjen ált, s ott népszerű
indítványok szönyegrehozása által mégis elérje azt, mi végett az in-
tercalatiót előbb hiában sürgette. Lásd: *Dio Cassius lib. XLI. cap.*
60.—62.

műien a néphez áltszökött, — Caesar részére beszélni kezdett ²⁴⁾, s valami *úti-törvénynyel* ²⁵⁾, Rullus *Agrariájához* hasonlóval ²⁶⁾ és egy *élelmezésivel* ²⁷⁾, melly az aediliseknek gabona kimérést parancsol, fitogtatta magát. Még akkor nem követte volt ezt el, mikor e levelem elsőbb részét írtam. Szépen kérlek, hogyha a mire szükség van, megteened Appiusért: juttas kedvébe engemet. Dolabella iránt hagyj függőben a dolgot ²⁸⁾, javaslom. Mind a tárgyat mellyről szölok ²⁹⁾, mind becsületedet s az egyenességedről vélelmentyt tekintve ³⁰⁾, illő ezt tenned. Szégyenedre válik ha nekem görög párduczaim ³¹⁾ nem lesznek.

Rómában, januárban 703.

²⁴⁾ Meggyőződésből tette-e, vagy önző czélokból — kétségbe vonatik, mert annyi bizonyos, hogy roppant adósságai kifizetésére Caesarától igen sok pénzt kapott. *L. Valer. Max. l. IX. cap. 36. Vellei. Patere. II: 48. Dio. Cass. l. XL. cap. 36.*

²⁵⁾ Melly az országútak jobb karba hozását tárgyzta.

²⁶⁾ Mint kelljen ezt érteni: Appianusból (*de bello civ. lib. II.*) megtanulhatjuk. Valamint t. i. *P. Servilius Rullus* azon törvényében, mellyet néptribun korában a földosztás iránt hozatni akart, a földek kiosztásával megbizandó tíz tagú választmány elnökévé, vagyis első decemvirre önmagát kívánta tetetni: úgy Curio az általa javasolt törvényben az utak fölötti intézkedést öt évre kikötötte magának. Pedig hogy az illy kívánság törvényellenes volt, mutatják Cic. ím e szavai: *Licinia est lex, atque altera Aebutia, quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis eu potestas curatiove mandetur. Agrar. II. cap. 8.*

²⁷⁾ Ollyannal, melly a szegény köznépek a kincstár részéről ingyen gabnát kiosztatni kívánt, s a minövel már előtte C. Gracchus, aztán Saturninus, és P. Clodius is, a nép lekenyerezése végett fölléptek. Lásd: *Orat. pro Sextio cap. 48. Liv. Epitom. lib. LX. ad Herenn. cap. 12.*

²⁸⁾ Azaz: még most semmit ne határozz az ő és Tullia közötti házasságkötésről.

²⁹⁾ Appius fölmentésére czéloz.

³⁰⁾ Nem látszanál ollyan őszintének, ha most lépnél rokonsággba azzal, ki új barátodat törvénybe idézte.

³¹⁾ Azon asiái tartományok, hol görögül beszéltek, görögöknek

F. VIII. 7.

LXI.

243.

Coelius Cicerónak üdvet!

Kivánsz-e te onnét minél hamarább eljönni, nem tudom; én részemről annál inkább óhajtom azt, minél szerencsésebben vitted eddig dolgodat ¹⁾. A míg ott lélsz a parthus háború veszélye miatt fogok gyötörödni, nehogy az mostani jókedvetem ²⁾ valami rémület által megháborítani találja. E rövid levelet a publicanusok siető postásától futtában küldöm; tegnap egy bővebben írttat szabadosodnak adtam ált. Újság azonban épen semmi nem történt; ha csak ollyakat nem akarsz, [s bizonyosan akarsz] íratni magadnak: hogy ifjabb Cornificius ³⁾ Orestilla leányát ⁴⁾ eljegyzé; Paula Valeria meg, a Triarius nővére, az nap midőn férje a provinciából megérkezendő volt, tőle a nélkül hogy oka lett volna rá, elvált ⁵⁾. D. Brutussal akar egybekelni. Még nem jelent

neveztetek. A tulajdonképeni Görögországban párduczok nem táltattak.

¹⁾ Az Amanus hegybeli hadjáratnál. Hihető, már ekkor megkapta Coelius a 226-ik levelet, mellyben őt Cic. e hadjáratáról tudósítja.

²⁾ Mellyet dolgaid szerencsés folyása felett érezek.

³⁾ Alkalmasint fija annak a Q. Cornificiusnak, ki Cicerónak az augurságban tisztvársa volt, és kihez írt több levelei később magok helyén elő fognak kerülni.

⁴⁾ Orestilla Catilina ágyasa volt.

⁵⁾ Ez időben két Valerius Triarius élt Rómában; egy Lucius és egy Publius. *Lucius* jeles ember, Cicerónak különös barátja s Pompeius hívei közül való volt és ennek Caesar elleni harcában veszett el. *Publiusról* nem tudunk egyebet, mint hogy a Cic. által védett M. Scaurus egykor sardiniai praetornak ő volt a vádlója. Mellyiknek nővére lehetett *Paula* s hogy hívták férjét, kit olly könnyelműleg ott hagyott, meg nem mondhatjuk.

kezett ⁶⁾). Illyes sok hihetlen történt távolléted alatt. Ser. Ocella senkivel el nem hitette volna, hogy ő is parázna ember, ha három nap alatt kétszer rajta nem kaptak. Kérdezed hol? hol én engemugyise' épen nem szeretnék ⁷⁾). Hagyok valamit számodra, miről másoktól tudakozódjál. Mert tetszeni fog nekem az, mikor majd az imperator fütől-fától kérdezetgi, melly nőn kaptak rajt valakit ⁸⁾).

Rómában, az előbbit követő napon 703.

F. III. 7.

LXII.

244.

M. T. Cicero imperator, Appius Pulchernek üdvét!

Bővebben írok majd hozzád, ha több időt vehetek magamnak. E sorokat hevenyében írom, miután a Brutus legényei Laodiceában ¹⁾ hozzám jövének, mondták hogy sietniök kell Rómába. Azért tőlök kivévén téged és Brutust, nem is küldök senkinek levelet.

Az appiai követek ²⁾ tőled egy nyalábot ³⁾ nyúj-

⁶⁾ A pontifexeknél; kiknek az elválni akaró házások tartoztak e szándékukat bejelenteni.

⁷⁾ Ebből az jön ki, hogy a kérdéses nő, nem valami szépség, sőt igen is rút személy lehetett.

⁸⁾ Látszik, hogy ez Coeliustól egy kis csipős czélzás Cicerónak azon gyengéjére, mellynél fogva a *chronique scandaleuse*-ből vett illyes adomákat szerette hallgatni.

¹⁾ Hol az amanusiak legyőzése s Pindenissus bevétele után februarius 11-ikétől majus 7-kéig szállásolt. V. ö. a 256-ik lev.

²⁾ *Appia* egy ismeretlen város Nagy Phrygiában. Nevét, úgy látszik az *Appia* családtól vette, ennek mint pártfogójának elismert érdemeiért. Alkalmasint az a város volt, mellynek lakóit id. *Plinius* (lib. V. c. 29.) a synnadai conventhez (vagy törvényszékhez) tartozottnak mondja. Az itt említett követek nem azok, kikről a 222-ik levélben szó volt; azoknak az Appius dícsérése végett Rómába való menetelt, ezeknek itt a számára építendő emléket tiltotta volna meg Cic., Appius előadása szerint.

Rengeteg nagy levelet, melly könyvnek is beillenék.

tottak be nekem, tele legméltatlanabb panaszszal, mintha én építésöket ⁴⁾ írásban gátoltam volna. Ugyane leveledben kérsz hogy őket, míg a tél nyakokra nem jönne, az építhetésre minél előbb szabadítanám fel; s egyszersmind igen fortélyos eljáráskép rovod meg ⁵⁾ azt, hogy az adószedésektől őket letiltottam ⁶⁾, mielőtt magam a dolgot megvizsgálván, arra engedelmet adnék. Mert ez, mondod, némi akadályozás volt; miután a vizsgálatot csak akkor fogtam tehetni, midőn majd télire Ciliciából visszavonúlok. Mindezekre nézve halld és értsd meg tőlem, mennyiben méltányos íme kikelésed. Elsőben is, midőn többen folyamodtak hozzám, kik azt állították, hogy elviselhetlen adók zsaroltatnak tőlök, mi méltatlanság volt megírnom, hogy ne tegyenek semmit is, míg én az ügyet s körülményt meg nem vizsgálom? Igen, de ezt nem tehetém a tél előtt — mint te írod. — Mintha bizony a vizsgálat végett én tartoztam volna nálok, nem ők nálam megjelenni. Olly messziről mondod? Hát mikor te nekik ezt a leveledet adtad, a mellyben nálam sürgeted, hogy őket a tél előtti építésben ne akadályozzam, gondoltad, hogy majd ők nem fognak hozzám eljönni? Csak hogy ebben ugyan nevetségesen jártak el, miután t. i. a levelet, mellyet azért hoztak, hogy a munkát még a nyáron megtehessék, a tél beálltával kézbesítették. Egyébiránt tudd meg, hogy bár sokkal többen vannak, kik az adózástól vonakodnak, mint kik azt kivettetni akarják, mégis

⁴⁾ Appius proconsuli érdemeinek elismeréséül, templomot vagy más valami emléket akartak építeni.

⁵⁾ *Perastute factum quaerebare*. Wieland ezt hibásan így fordította: beklagtest dich sehr scharfsinnig.

⁶⁾ A pénz t. i. az Appiusnak építendő emlékre, fejenként volt a lakókra kivetve.

meg fogom tenni azt, mit tudtom szerint ókajiasz. Eny-nyit az appiabeliekről.

Lentulus szabadosától, Pausaniastól, a ki accensusom, hallottam mondatni, miszerint te neki panaszkodtál, hogy én elődbe nem mentem ⁷⁾. Látni való, lenéztelek, s nálam kevélyebb ember nem lehet. A midón legényed második őrváltás felé hozzám jött, s tudtomra adta, hogy napfelkelte előtt Iconiumba mégysz; de mert két útja van, nem volt bizonyos mellyiken, én egyiken legmeghittebb emberedet Varrót, a másikon Q. Leptát, szertármesteremet küldöttem elődbe, meghagyván mind a kettőnek, hozzám jókor visszasiessenek, hogy én elődbe mehessek. Lepta nyargalva jött azon jelentéssel, hogy ím már a tábor mellett elhaladtál. Én tüstént mentem Iconiumba. A többit már tudod. Én ne mennék te neked elődbe? Elsőben mint Appius Claudiusnak? aztán mint imperatornak? meg az ősi szokás szerint? s végre a mi legfőbb, barátomnak? kivált midón én e részben, még sokkal leereszkedőbb lenni szoktam, mintsem állásom s méltóságom hozná magával. De ne többet erről. Ugyan Pausanias mondotta, hogy te így is nyilatkoztál volna: “Micsoda? Egy Appius, Lentulusnak; egy Lentulus, Appiusnak elébe ment ⁸⁾, s egy Cicero Appiusnak nem akart?” Ugyan kérlek hát még te is, ki szerintem annyi észszel, olly sok tudományyal s legbővebb tapasztalással bíró ember vagy, ide tehetem még udvariasságodat is, mit a stoicusok igen helyesen erénynek néznek, illy hitványságokkal bibelődöl s azt hiszed, én nálam

⁷⁾ Mikor t. i. Appius a provinciából kiindúlt.

⁸⁾ Ezt a tiszteletet meg szokták elődeiknek az új proconsulok tenni.

valaki *appiussága* vagy *lentulussága* többet nyom, az érdem-czímeknél? Mikor még azokra szert nem tettem is, mik a közvélemény szerint legfőbbek, akkor sem voltam én soha bámulója azoknak a ti neveiteknek, csak a férjfiakat, kik azokat rátok hagyták, tartottam nagyoknak. Azután pedig, midőn a legfőbb méltóságok úgy lőnek elérve s viselve általam, hogy nálam a köztiszteletből és fényből semmit hiányzani nem érzettem, magamat nálatok fölebbvalóvá ugyan sohasem, de veletek egyenlővé válnak tekintettem. És mondhatom, nem másként láttam e részben gondolkodni sem Cn. Pompeiust, a kit minden valaha voltak, sem P. Lentulust, kit magamnak elébe teszek. Ha te másként vélekednél, nem lesz rossz, hogy megértsd mi az *ευερεία* és mi az *ἐξοχή*.⁹⁾ Athenodocust¹⁰⁾, Sándornak fiját, mit mond e tárgyokról, jól szemügyre vened. De hogy a dologra visszatérjek, óhajtom, engem ne csak jóakaródnak, hanem legjobb barátodnak is nézz. Én bizonynyal mindennemű szolgálatom által oda fogok dolgozni, hogy azt valónak lenni elhihesd. Te pedig ha abban fáradsz, hogy nekem távollétemben kevesebbel tartozni láttassál, mintsem mennyit én éretted tettem, e részben e fáradságtól felmentlek;

— — — — — — — — — — *lesznek nekem, a kik
Tisztelek, s köztük maga a bölcs Zeüsz lesz az első¹¹⁾.*

Ha pedig természeted a zsémbeskedés: arra ugyan soha rá nem mégysz, hogy kevésbbé akarjam javadat; csupán azt éred el, hogy azzal, mint veended ezt, kevésbbé törődöm.

⁹⁾ Nemesség és kitűnőség.

¹⁰⁾ Ki Augustus Caesarnak egykor tanítója is volt. Lásd róla a *Tört. mut.*

¹¹⁾ Iliász I. 174, 175.

Ez úttal kissé szabadon írtam neked, bízva lélekismeretes készségem-és jószívűségemben, mellyet is, mint biztos megfontolásból eredőt, a míg neked tetszik, fenn fogok tartani. Élj szerencsésen.

Laodiceában, februárban 703.

F. II. 14.

LXIII.

245.

M. T. Cicero imperator, M. Coelius aedilis
curulisanak üdvet!

M. Fabiussal ¹⁾, mint derék férjfiival és igen tudós emberrel nagyon meghitt lábon állók és őt rendkívül becsülöm, nem csak nagy eszéért s kitűnő tudományáért, de különös szerénységéért is. Az ő ügyét ²⁾ kérek, úgy tekintsd, mintha az én dolgom volna. Ismerlek, titeket nagy ügyvédek. Embert öljön az, ki a ti szolgálatotokkal élni akar. De én ennél az egyénél semmi kifogást el nem fogadok. Ha engem szeretsz félre tégy mindent, midőn Fabius szolgálatodat igénybeveendi.

Rómából a tudósításokat erősen lesem és várom, s mindenek felett szeretném tudni, te mit csinálsz; mert a nagy tél miatt hozzánk már rég semmi újság nem érkezett. Élj szerencsésen.

Laodiceában, februárban 703.

F. IX. 25.

LXIV.

246.

Cicero imperator, Paetusnak! ¹⁾

Leveled belőlem nagy hadvezért csinált. Szót sem tudtam arról, hogy te a hadi ügyszökhöz úgy értesz.

¹⁾ M. Fabius Gallus. Lásd : a *Tört. mut.*

²⁾ Melly miből állt légyen, a mindjárt következő Paetushoz írt levélből meg fogjuk érteni.

¹⁾ Lásd róla a *Tört. mut.*

A mint látom olvasgattad Pyrrhus és Cineas ²⁾ könyveit. Azért szándékom is utasításaidat követni s ezentúl a tengerparton még néhány hajócskát is tartani ³⁾. Mondják, a parthus lovasság ellen ennél jobb hadi készület nem gondolható. De minék tréfálnom? nem is tudod milly hadvezérrel van dolgod. A *Cyropoediát* ⁴⁾, mellyet az olvasásban elnyűttem, egészen felhasználtam e hadparancsnokságom alatt. Azonban majd máskor szemben tréfálkozhatunk és remélem, rövid idő múlva.

Most már jöszte a *parancsra* ⁵⁾, vagyis inkább a szolgálatra: mert ezt a régiiek így mondták. M. Fabiussal [mit gondolom, hogy tudsz] mindennapos vagyok és őt felette kedvelem, mind nagy becsületesége, mind különös szerénysége végett, de azért is, mert azon versenygéseknél ⁶⁾, a mellyeket epicureista ivó pajtásaiddal folytatok, igen jó szolgálatával szoktam élni. Ő hozzám Laodiceába eljövén, midőn őt magamnál tartani akarnám, rögtön egy felette szomorú levél lepte meg, mellyben írták, hogy a herculanumi jószágot testvére Q. Fabius eladóvá

²⁾ Pyrrhus, a rómaiakkal folytatott háborúról ismeretes epirusi király, Cineas pedig az ő legbensőbb barátja, tanácsosa s hadvezére volt. Mindketten írtak hadtani munkákat, mellyek Cic. korában még léteztek s nagy kár hogy később elvesztek.

³⁾ Mellyekkel innen hovahamarább a parthus háború elől haza mehessek. Azt hát, mi ezután mindjárt következik, hogy t. i. *ennél jobb hadi készület nem gondolható*, tréfából mondja Cic. miután a szárazon lakó Parthusok ellen a hajó nem használt semmit.

⁴⁾ Xenophontól.

⁵⁾ Katonásan van mondva; mint Sallustiusnál *de bell. jugurth.* c. 61. mondatik: *Jugurtha quum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur* magyarul Kazinczy fordítása szerint: „Jugurtha most Tisidumba idéztetik *venni a parancsot*.“

⁶⁾ Philosophiai vitatkozásoknál, mellyekben Fabius, kit az előbbi levélben nagy tudósnak mondott, szerepelni szokott.

tette, holott az közös birtokuk. Ez szörnyű nehezen esett M. Fabiusnak, ki azt hiszi, hogy testvére, mint könnyelmű ember, ellenségei indításából vetemedett erre. Most édes Paetusom, ha engem szeretsz, vedd ez egész ügyet magadra, s szabadítsd meg Fabiust a bajtól. Tekintélyedre ⁷⁾, tanácsodra s népszerűségedre van szükségünk. Ne engedd a testvéreket perlekedni és rút megrovatásoknak tétetni ki. Mato s Pollio ⁸⁾ ellenségei Fabiusnak. De minék a szó? Hidd meg, ki nem mondhatom jóformán, mint le fognál kötelezni, ha Fabiust megnyugtathad. Azt hiszi hogy ez tőled függ, és elhiteti velem is.

Laodiceában, februárban 703.

F. XIII. 59.

LXV.

247.

M. T. Cicero, C. Curtius Peducaeanus ¹⁾
praetornak üdvet!

M. Fabiust ²⁾ különösen kedvelem, s vele a legnagyobb összeköttetésben s igen régi barátságban állok. Azt, hogy pöreiben ³⁾ mit végezz, nem kérem tőled [te mint becsületed s méltóságod kívánja, editumod s szabályod mellett fogsz maradni]; hanem hogy minél szabadabb bejárása legyen hozzád, és azt a mi igazságos, tetszéseddel nyerhesse meg s hogy barátságomat távollétemben is, különösen ná-

⁷⁾ Ámbár Paetus magán ember volt, ki semmi hivatalt nem viselt: azért születésénél s vagyonságánál fogva mégis nagy tekintélyvel bírt.

⁸⁾ Pomponius Mato és Asinius Pollio ez időben tekintélyes két egyén volt Rómában — főleg az utóbbi.

¹⁾ Ki a Peducaeus családból adoptáltatott a Curtius családba.

²⁾ Azt, kiről az előbbeni két levélben van szó.

³⁾ Mellyek köztte és testvére Quintus közt folytak. V. ö. a 246-ik lev.

lad hasznára válni érezze — ez az, mire hathatósan s ismételve kérlek.

Laodiceában, februárban 703.

F. XIII. 58.

LXVI.

248.

M. T. Cicero C. Titius Rufus ¹⁾ fővárosi
praetornak üdvet!

L. Custidius ²⁾ tribusbelim, földim és jó barátom. Ennek egy ügye van, melly ügyét hozzád fogja vinni. Ajánlom neked az embert, mennyiben becsületességed és szemérmem engedi, olyképen, hogy legyen szabad bejárása hozzád; ha mi méltányosat kíván, nyerje meg szivességdből s érezze, hogy barátságom, még mikor igen távol vagyok is, neki, különösen nálad, hasznára van.

A provinciában, 703.

F. III. 9.

LXVII.

249.

M. T. Cicero, Appius Pulchernek üdvet!

Végre nagy nehezen olvasék tőled levelet, Appius Claudiushoz méltót, — emberséggel, szivességgel, figyelemmel teljest. Bizonyosan a főváros látása adta volt vissza előbbi udvariasságodat. Mivel a melly leveleket, mielőtt Asiából kilépnél, az útból küldötél; egyet az általam vissza tartóztatott követek, másikat az appiabeliek építésének gátlása felől: azokat igen kedvetlenül olvastam. A honnét irántad

¹⁾ Aemilius Paullus és C. Marcellus consulok alatt fővárosi praetorságot viselt, azután Dolabellának legatusa lett.

²⁾ Némellyek Cuspidiusnak olvassák, de egyik név alatt sem ismeretes; minthogy Cic. földijének mondja őt, Arpinumból kellett erednie.

való állhatatos vonzalmam öntudatában kissé haragosan is feleltem¹⁾ rájuk. Hanem midőn azt a levelet olvastam, a mellyet szabadosomra Philotimusra²⁾ bízta volt, észrevettem és világos lőn előttem, hogy sokan valának a provinciában, kik azt a mint egymás iránt érzünk, nem szerették; hanem, hogy mihelyt a főváros alá érkeztél³⁾ vagyis inkább mihelyt a tiedet láthattad, tőlök megértetted, milly hűséget, minden köteletség teljesítésében milly figyelmet s szilárdságot tanúsítottam irántad, távolléted alatt. Azért is elképzelted milly nagyra becsülöm, midőn leveledben írod, *hogy ha* (mi alig hihető) *valami méltóságomat érdeklő találna kerülni szönyegre, te is hasonló elismeréssel fogsz lenni irántam.* Ezt könnyen meg is teheted. Mert nincs a mit részvét s jóakarát, vagy inkább szeretet által végbevinni ne lehessen.

Ámbár mind magam úgy gondolkodtam, mind embereim részéről levélben többször biztosítottam, mégis saját leveledből legnagyobb örömmel értettem triumphusod iránt táplált, épen nem kétséges, sőt egészen alapos kilátásodat, s korántsem azért, mintha ezt magam is annál könnyebben elérném, [mert ez már ugyancsak *epicureusság* volna⁴⁾] hanem, istenemre, azért, mert méltóságod s nagyságod magában kedves előttem. Minélfogva, mivel neked több embereid akadnak, mintsem másoknak, kikről tudod, hogy ebbe a provinciába készülnek s kik majdnem

¹⁾ A 244-ik szám alatti levelére ezélez.

²⁾ Philotimus tulajdonkép Terentia szabadosa volt; talán ezért hívja őt Cic. övének, vagy magának is lehetett külön egy illy nevű szabadosa.

³⁾ Mert a fővárosba mint triumphust váró, be nem mehetett.

⁴⁾ Annyit tenne, mintha csupán önérdékből tenném ezt.

mind felkeresnek, nem parancsolsz-e nekik valamit: igen le fogsz kötelezni, ha, mihelyt azt, mit magad vársz és én is óhajtok, megnyerted, engem tudósítasz. Ha mindjárt, mint Pompeiusunk szokta volt mondani — a hosszú padoni tanácskozás ⁵⁾ és késedelmezés egy vagy két napodat ellopja is, (mert többet mit is tehetne?): azért a te méltóságod helyén fog maradni. De ha engem kedvelsz, ha általam kedveltetni kívánsz, nekem, hogy minél hamarább lehessen örülnöm, levelet küldj.

És azután óhajtánám, hogy a mi ígéretedből s ajándékdoból hátra van, lefizetnéd nekem ⁶⁾. Mind az augurjog ismeretét magamnak megszerezni szeretném, mind, elhidd, irántam való érzelmeidben és ajándékaidban kimondhatatlanul gyönyörködöm. Minthogy pedig tőlem szinte valami illyet vársz; valóban gondolkodnom kell rajta, különösen miféleképp szolgáljam ezt vissza neked ⁷⁾. Mert az ugyan nem illenék hozzám, a ki olly szorgalmas író vagyok hogy bámúlni szoktad, ha az írásra restnek látszanám; kivált midőn ez nem csak rest, hanem hálátlan lélek vétkére is fogna mutatni. De ezt majd meglássuk. Arról a mit ígérsz, kérlek, becsületességed-ügyes-

⁵⁾ Érti a tanácsnak a triumphus megadásánál követett hosszas eljárását; melly szerint előbb vizsgálatot szokott tétetni az iránt, vajjon az azt követelő hadvezér, ki tudja-e hitelesen mutatni, hogy e részben minden törvényszabta föltételeknek megfelelt. Mi ha ki volt mutatva, akkor az e felől hozott tanácsvégzést népgyűlésben ki kellett hirdetni s ott egyszersmind törvényt hozatni az iránt, hogy a triumpháló hadvezérnek csupán a triumphus napján legyen szabad a fővárosban az *imperator* czímet viselnie.

⁶⁾ Appius az *Augur-jogról* írt művének első könyvét Cicerónak ajánlotta, a többbit számára megküldeni ígérte volt. V. ö. a 194-ik és 265-ik lev.

⁷⁾ Talán e czélből írhatta Cic. is azt a munkát az *Auguriumokról*, melly Charisius grammaticusnál említve van, de fenn nem maradt.

séged- s nem most keletkező, hanem már megöröködött barátságunkhoz illőleg gondoskodjál, intézkedjél, hogy részemre a supplicatio minél díszesebben, és minél hamarább elhatároztassék. Való, hogy később küldöttem jelentést, mintsem szeretném; és ennél a hajózás nehézsége is ellenemre lévén, úgy hiszem már most levelem épen a tanács szétoszlásakor⁸⁾ fogott megérkezni. De ezt a te szavad- s javaslatodon indulva tettem s gondolom, helyesen cselekedtem, hogy nem mindjárt, mihelyt imperatornak kikiáltattam, hanem egyéb dolgok hozzájárulása és a nyári táborozás bevégezte után küldtem a jelentést. Ezekre hát, mintigéred, gondod leend és engem ügyemmel és az enyimekkel együtt egészen kegyedbe ajánltakúl tekints. Élj szerencsésen.

A provinciában, januárban vagy februárban, 703.

A. V. 21.

LXVIII.

250.

Cicero Atticusnak üdvet!

Hogy Epirusba épen érkeztél s mint írod, kedved szerint hajóztál, azon felette örvendek; hogy a reám nézve olly szorgos időben¹⁾ Rómában nem léssz, azt kissé restelem; de magamat azzal vígasztalom, hogy nem remélek ott neked kellemes teletést.

Cassius²⁾, Q. Cassius barátod testvére, azon jelentését, mellyről tőlem kérded, hogy mit akart vele, szerényebb hangon szerkezté, mintsem mellyet később

⁸⁾ A tanács, a *Pupia* s *Gabinia* törvény szerint, január 2-ik felében s egész február hónapban vagy épen nem tartott semmi ülést, vagy csupán a külföldi követek kihallgatásáért gyült össze.

¹⁾ Martius 1-én, mikor a tanács a provinciák felől végezni fog. V. ö. a 228-ik lev.

²⁾ Ez időben három Cassius-testvér volt Rómában: *Caius*, *Quintus* és *Lucius*. Mindnyája viselt néprtribunságot. *Caius*ról a történc-

küldött s mellyben írja, hogy általa a parthus háború be van végezve. Visszavonúltak ugyan ők Bibulus érkezete előtt Antiochiától: hanem legkisebb szerencsénk nélkül³⁾. Most pedig Cyrrhesticában⁴⁾ telelnek, s a legnagyobb háború néz reánk. Mert mind Orodesnek a parthusok királyának fija provinciánkban⁵⁾ van; mind Deiotarus is, [ki fijának Artuasdes⁶⁾ lyányát jegyezvén el, ettől a dolgot tudhatja] kétségbe nem vonja, hogy nyárra kelve maga a király⁷⁾ ált fog az Euphratesen jönni, minden hadaival. — S épen melly nap a tanácsban Cassius győzelemittas levelét olvasták, ugyanakkor octoberhó 7-kén az én vész-hirdetőmet is. Axiusunk mondja, hogy az enyim hatásteljes vala; az övének tagadja, hogy hitelt adtak volna. Bibulusé még nem érkezett meg; tudom bizonyosan, hogy az rémséges fog lenni.

Ezek után attól tartok, hogy ha majd Pompeius, az új eseményektőlí félelem miatt, sehova ki nem bocsáttatik; Caesar iránt a tanács semmi figyelemmel nem lesz⁸⁾; és míg e csomó fel nem oldatik, a tanács

lem bőven szól. *Quintust* is nem csak Cic., de Julius Caesar s mások is említik. *Lucius* a 681-ik levélben és *Philipp III.* c. 9. jön elő név szerint s ugyanez értetik a 763-ik levélben is az alatt: kit ott C. Cassius testvérének mond Cic. Itt Caiusról van szó; kiről lásd: a *Tört. mut.*

³⁾ Hogy Cassius, ki az Antiochiából kivonuló parthusokat üzőbe vette, ezzel magának érdemet szerzett, azt Cic. nem tagadhatta, sőt Atticus előtt a 228-ik levélben önként elismeri és itt csak annyit akar mondani, hogy ezzel a parthus háború még korántsem volt bevégezve, mint azt Cassius dicséckedve hirdette.

⁴⁾ Syriának Ciliciával határos részében.

⁵⁾ T. i. Cyrrhesticában, melly, mint Syriának része, szinte római provincia volt. — Orodes fija: Pacorus.

⁶⁾ Armenia királya.

⁷⁾ A parthusok királya Orodes, Pacorus atyja.

⁸⁾ Erőltetni fogja, hogy Caesartól a nép által 10 évre neki átdott provincia tőle idő előtt elvéteessék.

nem fogja jónak látni, hogy én, mielőtt utódom lenne, innét elmenjek és hogy illy izgatott körülmények között illy nagy provinciák élén mindenütt legatusok álljanak ⁹⁾. Innét, nehogy időm meghosszabbíttassék s ezt még tiltakozással ¹⁰⁾ se lehessen gátolni, attól borzadok s pedig annál inkább, mert te, a ki eszed, befolyásod és buzgalmad által sokféleképen elejét vehetnéd, távol vagy. Erre azt fogod mondani, magam szerzem magamnak az aggodalmat. Nem tehetek róla — s vajha úgy volna. De félek mindentől. Noha azon levelednek mellyet tengeri betegségemben Buthrotumból írtál, szép ez a befejezése: *úgy látom és remélem, eljöveteledre nézve semmi felakadásod nem leend. Az „úgy látom“ jól van: a „remélem“ maradhatott volna.* Vettem csakhamar Iconiumban, a publicanusok postásai által, Lentulus triumphusa után írt leveledet. Ebben keser-édes ¹¹⁾ az az új biztatás tőled, hogy semmi felakadásom nem lesz, mivel mellé teszed, hogy ellenkező esetben el fogsz jönni hozzám. Szeget ütnek fejembe kétkedéseid, s ebből látod azt is, melly leveleidet vettem légyen ¹²⁾. Mert azt mellyről írod, hogy a Camula százados Hermójának adtad, nem kaptam. Hogy Lenius legényeire is bízta egyet, több ízben említéd. Ezt utóbb Laodiceában, midőn oda megérkeztem, februárhó 11-kén Lenius kezemhez szolgáltatatta — kelt september 22-kén. Leniusra

⁹⁾ Kiket az évöket kitöltött helytartók, provinciájokból távoztakor utóduk megérkezéig helyettesíteni szoktak.

¹⁰⁾ A néptribunok részéről, kiket talán ebben a hozandó tanács végzés akadályozni fog.

¹¹⁾ *γλυκύπικρον*. Annak, mit mondasz, eleje: hogy feltartóztatásom nem lesz, édes; vége: hogy *ellenkező esetben* eljösszsz, keserű rám nézve.

¹²⁾ Hermo nevű szolgálójauak.

nézve, mint azonnal szóval mutattam, úgy később tettel is meg fogok felelni ajánlásaidnak.

Ezen leveledben a többi óság volt, csak egy új: a *cibyrai párduczokról*. Beh szeretlek, hogy M. Octaviusnak azt felelted, *részedről nem hiszed*.¹³⁾ Sőt ezentúl mindent, a miről nem vagy bizonyos, csak kereken tagadj. Mert én mind magamtól (elég szilárd lévén), mind, megvallom, a te szavad által is lelkesítettvén (mint ezt látni fogod) minden másokon túltettem önmérséklet, igazságszeretet, engedékenység és szelídség dolgában. Ne is álmodd, hogy valaha az emberek valamit jobban csodáltak volna, mint azt, hogy mióta én a provinciát bírom, sem a köztársaság rovására, sem embereim közül senkire egy fillér költség nem történt, L. Tullius legatusomat kivéve. Ő ki különben magát-megtartó ztató, de a Julia-törvénynélfogva, mégis jöttében, mentében, ambár csak egyszer napjában, (nem, mint mások szokták, minden faluban) elfogadott holmit, okozza hogy reá nézve kivételt kell tennem, midőn azt mondom, *egy fillér költség sem történt*. Kívüle senki el nem vett semmit. E foltot is Q. Titiniusnak köszönöm¹⁴⁾.

Nyári táborozásomat végezvén, a téli elszállásolást s Ciliciát öcsémre Quintusra bízam, Q. Volu-

¹³⁾ M. Octavius ekkor Coeliusnak aedilistársa volt; és mert Coelius Cicerót megkérte, vadásztasson párduczokat számára az általa adandó népjátékokhoz, úgy látszik Octavius kérdést tett az iránt Atticusnál, gondolja-e hogy Cic. fog párduczokat küldeni, a mire Atticus azt felelte *ő nem hiszi*. Talán amúgy Octavius szinte megkereste volna Cicerót, szerezzen neki is párduczokat.

¹⁴⁾ Bár hát menteni látszik is Cic. Tullius tettét: hogy azt röstelte, kitészik e szavakból, mellyekkel egyszersmind Atticust is megvágja, ő lévén az, ki Tullius a pénzes Titinius kértére Cicerónak legatusul ajánlotta.

siust Tiberiusod vejét mint biztos s a bámulásig önzéstelen embert, Cyprusba küldtem egynehány napra, hogy azon kevés római polgár, a ki ott kereskedést űz, ne mondja, megtagadták tőlök az igazságszolgáltatást; miután a cyprusbelieket a szigetből máshová kiidézni nem szabad. Magam Tarsusból január 5-kén Asiába mentem; milly bámulattal fogadtak Cilicia városai és főkép a tarsusiak, biz' isten ki nem mondhatom. Majd midőn a Tauruson áltkeltem is, szörnyű volt a várakozás reám a kerületeimhez tartozó Asia részéről, mint melly kormányzásom hat hónapja alatt, még tőlem sem egy levelet nem vett¹⁵⁾, sem egy vendéget soha nem látott¹⁶⁾. Holott én előttem minden évben ilyenkor folyt a zsebelés. A gazdag városok, hogy téli szállásra katonákat ne kapjanak, nagy pénzösszegeket fizettek; mint a cyprusiak kétszáz atticai talentomot¹⁷⁾, melly szigetből (nem nagyítva, hanem a legigazabban szólok) az én kormányzásom alatt, egy batka kiadva nem lesz. E jótéteimért mellyeken ők álmélnak, magamnak semmi megtiszteltetést, a szóbelin kívül, határoztatni nem hagyok; a szobrokat, templomokat, diadalíveket¹⁸⁾ megtiltom és a városoknak másban is semmiben terhökre nem vagyok; de talán teneked igen, a midőn magamról ezeket hirdetem. Tűrd ha szeretsz. Hiszen te akartad, hogy így tegyek.

¹⁵⁾ Mellyben valami fizetés, vagy adózás lett volna rendelve, mire eddig nem volt példa a proconsuloknál.

¹⁶⁾ Egy *bekértélyozást*, mint ma köznyelven mondani szokás.

¹⁷⁾ Kétszázezer species-tallért; a talentomot 6,000 drachmával, a drachmát 20 krajezárával számítva.

¹⁸⁾ *τέθριππα* négyes fogatok rézből, vagy márványból készítve; miket a diadalívekre alkalmazni szoktak.

Útamat tehát Asián keresztül úgy tettem, hogy még az éhség is, mellynél semmi sem szomorúbb s melly akkor az én Asiámban kiütött (minthogy semmit nem arattak) kívánatos volt rám nézve. Merre csak útamat tettem, legkisebb erőszak, hatalomszó s minden keserítés nélkül, tekintélyem s buzdításom által kieszközlém, hogy görög és római polgárok, kik a gabonát összekaparították, a népnek nagy mennyiséget oda ígérjenek.

Februárhó 13-kán, melly napon e leveletem írom, szándékozom Laodiceában tartani meg a cibyrai s apameai törvényszéket; ugyanitt martius 15-kén majd a synnadait és pamphyliait [s ekkor Phemius számára kürt után is nézek ¹⁹⁾] úgy a lyconiait és isaurit is. Majus 15-kén Ciliciába készülök, hogy egész juniust ott töltssem — csak a parthosok hagyjanak békét! Quintilisnek, ha úgy lesz mint én akarom, a provincián keresztül haza felé teendő útamban szükség eltelnie. Mivel a provinciába (Laodiceába) Sulpicius s Marcellus consulok alatt, quintilis 31-kén érkeztem: onnét hát quintilis 30-kán kell elmennem. Előbb Quintus öcsémet ráveszem, hagyja magát helyettesíttetni; noha ez mind neki, mind magamnak igen rosszúl fog is esni. De másként szép móddal nem megy ²⁰⁾; főleg midőn a legjelesb egyént, Pomptiniust még most sem bírom itten tartani. Húzza az embert Rómába Postumius és talán Postumia is ²¹⁾.

¹⁹⁾ V. ö. a 228-ik és 252-ik lev.

²⁰⁾ Arra való emberem nem lévén.

²¹⁾ Vagy neje, vagy szeretője Pomptiniusnak. Az utóbbi esetben alighanem a consularis Servius Sulpicius nejét kell értenünk, kinél Julius Caesar is szokott járni a tilosban. Lásd: *Sveton. Jul. Caes. cap. 50.*

Megértéd szándékaimat. Most hallj Brutus felől. Brutusodnak a salamisiak bizonyos hitelezői Cyprusból, M. Scaptius és P. Matinius²²⁾ jó emberei. Ezeket ő nekem különösen ajánlotta. Matiniust nem ösmerem, de Scaptius eljött hozzám a táborba. Megigértem, gondoskodni fogok Brutus kedvéért, hogy a pénzt részére a salamisiak megfizessék. Ő ezt megköszönte s praefecturát kért tőlem. Mondám, hogy azt egy kereskedőnek sem adok, mint ezt neked is kijelentettem. Cn. Pompeiust, mikor erre kért²³⁾, szabályommal megnyugtattam, sőt meg Torquatust is M. Leniusod iránt, — úgy még sok másokat. Ha künn lévő pénze miatt²⁴⁾ kívánna lenni praefectus, majd én gondoskodom, hogy azt behajthassa²⁵⁾. Megköszönte s elment. A mi Appiusunk ennek a Scaptiusnak egynehány lovas dandárt adott, hogy velek a salamisiakat kényszerítthesse, s ugyanőt praefectusává tette. Ő hát nyakgató a salamisiakat. Én meg a lovasokat Cyprusból kivonúlni parancsoltam. Ezt Scaptius zokon vette. Röviden megmondva, én szavammat nála beváltandó, a mint a salamisiak és velek Scaptius előttem Tarsusban megjelentek, parancsoltam, a pénzt fizessék le. Sok szó volt a kötelezvény és Scaptius méltatlanságai felől. Ezekről hallani nem akartam. Intettem kértem is őket, hogy városuk iránti érdemeimért hozzák rendbe a dolgot, — végre kényszerítéssel is fenyegetődzttem. Az emberek nem csak nem vonakodtak, de még azt

²²⁾ Mindketten az asiai provinciákban üzletekkel foglalkozott római lovagok.

²³⁾ Tőlem praefecturát. T. i. Sext. Statius számára, mint a 252-ik levélből ki fog tetszeni.

²⁴⁾ Kétségkívül nem is másért.

²⁵⁾ Praefectura nélkül is.

is mondták, hogy hisz az enyimből fognak fizetni. Mert, miután én azt, mit ők a praetornak adni szoktak, el nem fogadtam, úgy szólván csak az enyimből teszik a fizetést; sőt a Scaptius követelése még valamivel kevesebbre megy, mintsem a praetori adó. Megdicsértem volt az embereket, *Jól van*, mond Scaptius, *de számítsuk hát ki az összevetet*. Azonban, noha az én általvett edictumomban ²⁶⁾ az állott, hogy a hónapos egy száztólit akarom, a kamat tőkésítésével ²⁷⁾ szabály gyanánt tartani: ő a kötelezvény értelmében hónapos négy száztólit ²⁸⁾ követelt. Micsoda kívánság tőled? mondék. Hogy tehetném én azt saját edictumom ellen? Erre ő előmutat egy tanácsvégezést Lentulus s Philippus consulságukból ²⁹⁾, mellynél fogva: *a ki Ciliciát kormányozni fogja, ezen kötelezvény értelmében kell hoznia ítéletet*. Elszörnyűködtem először, mert ez a város megölése volt ³⁰⁾. Hanem találok két tanácsvégezést, ugyane consulok idejéből, ezen kötelezvény iránt. A salamisiak Rómában kölesönt tenni akarván, reá nem mehettek, mert a Gabinia-törvény, a kötelezvény szerinti ítélethozást

²⁶⁾ Minden helytartónak, provinciájába léptekor, első teendője volt egy kiadott hirdetményben (*edictum*) tudtúl adni, mi módon fogja az igazságszolgáltatást kezelni. Az illy edictumban az, mi közönsegesen benne foglaltatni, vagyis belé a római *praetor urbanus* edictumából átvétetni szokott, *tralatitium*-nak hivatott. Cicero a magáéba többek között a 12 száztóli kamatot megállapító cikket is áltvette. Ennél nagyobb kamatot kötni ki, L. Lucullus proconsul tiltotta meg először Ciliciában, mint ezt róla életírásában Plutarchus emlékezetben hagyta.

²⁷⁾ *Cum anatocismo*. Kamat kamatjával; midőn t. i. a le nem fizetett kamat is kamatozó tőkévé vált.

²⁸⁾ Vagyis 48 perczentet.

²⁹⁾ Tehát a 697-ik évből.

³⁰⁾ Így a tőke, ha csak 100 talentom volt is a tartozás, illy borzasztó kamattal hat év alatt 931,200 forintra nőtt volna.

megtiltá ³¹⁾). Ekkor Brutus e jó emberei, bízva a Brutus befolyásában, ajánltak pénzt havonkénti négy száztólival, halogy tanácsvégzés által biztosítva lesznek. Brutus kedvéért hát tanácsvégzéséskép kijelentetik, „hogy sem a salamisbelieknek, sem annak a kik nekik kölesönöz károsodniok nem szabad“ ³²⁾). A pénzt leolvasták. Hanem az uzsorásoknak azután jutott eszökbe, hogy rájok nézve a tanácsvégzés semmit sem ér, miután a Gabinia-törvény a kötelezvény szerinti ítélethozatalt tiltja. Ekkor azt a tanácsvégzést hozzák, hogy *ez a kötelezvény ne essék egyéb törvény alá, mintsem a többiek, hanem csak ugyanaz alá.* Midőn mindezt előterjeszteném, félre hív Scaptius s azt mondja, neki semmi ellenvetése nincs, hanem azok azt hiszik, hogy kétszáz talentommal tartoznak ³³⁾; ő ennyit kész elfogadni; mert valamivel kevesebb a tartozás; s kér bírjam őket rá a kétszázra. *Igen jól van,* mondám. Előhivatom a salamisiakat, eltávolítottván Scaptiust. *Nohát,* kérdem *mennyivel tartoztok?* Százhattal felelik. Jelentem ezt Scaptiusnak. Az ember elkezd lármázni. Leülnek, számolnak; egy fillérig úgy jön ki ³⁴⁾). Amazok le akarják a pénzt számolni, — unszolják hogy vegye fel. Scaptius engem

³¹⁾ Az említett *Gabinia-törvény* az elhatalmazott kegyetlen uzsorák korlátozása végett hozatott, s azt rendelte, hogy adóssági keresetknél a kamat ne a kötelezvény értelmében, hanem a praetori edictumban megállapított kamatláb szerint ítéltessek meg. E rendelet miatt a megszorított salamisiaknak senki sem akart Rómában még 48 perzentre is pénzt adni.

³²⁾ Azaz : se az uzsorások a kikötött 48 perzentért tőkájöket el ne veszítsék, se a salamisiak azért, mert törvénytelen uzsorát ígértek, ne bünhődjenek.

³³⁾ Hogy ez hazugság volt, s vele csak Cicerót akarta elámitani, mindjárt ki fog sülni a salamisiak nyilatkozatából.

³⁴⁾ Hogy a tartozás nem 200, hanem csak 106 talentom.

ismét félre hív s kér hagyjam abban a dolgot ⁵⁵⁾. Az embernek, miután olly szemtelenül reám esett, jóváhagyásomat adtam, — noha a görögök ⁵⁶⁾ panaszkodtak s kérvén hogy a pénzt lehessen a templomban letenniük ⁵⁷⁾ — azt nekik meg nem engedtem ⁵⁸⁾. A jelenváltak mind el kezdtek lármázni, hogy nincs szemtelenebb ember Scaptiusnál, ki a tizenkét perczenttel s kamat kamatával sem éri be, — mások meg, hogy bolondabb sincs. De nekem ő inkább szemtelennek mint bolondnak tetszett. Mert ha az adósság biztos : akkor a 12 perczenttel beéri ⁵⁹⁾, hogyha pedig nem az, 48 perczentre számít ⁴⁰⁾. Ím látod eljárásomat, mi ha Brutusnak nem tetszik, én nem tudom miért szeressük őt. Nagybátyjának ⁴¹⁾ bizonyosan tetszeni fog; főleg miután, gondolom csak most, mióta eljöttél, hozták a hitelezők ügyében azt a tanácsvégzést, hogy a tizenkettős kamat folyvást kamatúl vétessék ⁴²⁾. Milly nagy különbséget tesz ez, — ha újjaidat ismerem ⁴³⁾ — bizonyosan kiszámítád ímmár. E miatt — melleleg mondva — Luc-

⁵⁵⁾ Függeszszem fel az ítélethezást.

⁵⁶⁾ T. i. a salamisiak.

⁵⁷⁾ A depositált pénzeket templomokba szokták beadni s a beadás napjától fogva nem járt tőlök kamat.

⁵⁸⁾ Helyesen jegyzi meg Wieland, hogy ez Cic. igazságszeretével sehogy sem fér össze s világos, miszerint csak Brutus kedvéért nem engedte a pénzt *deponáltatni*. Hanem ebben az időben a hódított népek irányában az volt a rómaiak általános morálja : *jaej a győzötteknek* s bizonyosan a Cic. helyén maga Cato sem tett volna különben.

³⁹⁾ Mellyet, a pénz nem deponáltván, ezután is húzott.

⁴⁰⁾ Mellyet talán egy másik proconsul majd meg fog neki ítélni.

⁴¹⁾ M. Catónak, kinek nővére a Brutus anyja volt.

⁴²⁾ A nélkül, hogy évenkint tökécsítették; a nélkül, hogy anacismusnak helye legyen.

⁴³⁾ Azaz tudván, milly jó számoló vagy; mintha Atticus is a nép szokásaként, újjain számított volna.

ceius a M. fija jajveszékel is levelében előttem mondván, hogy igen félhető miszerint a tanács hibájából, illy határozatok által, új betáblázásokra ⁴⁴⁾ juthat a dolog. Megemlíti milly kárt okozott egykor C. Julius ⁴⁵⁾ azzal, hogy csak egy napocska halasztást engedett ⁴⁶⁾ s hogy annál nagyobb a köztársaságon soha sem esett. De tárgyamra térek vissza. Gondolkodjál mentségemről Brutus ellenében, ha ugyan mentség tárgya lehet az, a mi ellen becsülettel semmitnem mondhatni ⁴⁷⁾, kivált miután az egész dolgot maga épségében hagytam.

Még a házi ügyek felől. A *család-titokra* ⁴⁸⁾ nézve, az én választásom is az a mi a tied ; — Postumia fija ⁴⁹⁾; mert Pontidia csak tréfál ⁵⁰⁾. Hanem szeretném ha jelen lennél. Quintus öcsémtől e hónapokban semmit ne várj. Mert a Tauruson a hó miatt junius hava előtt ált nem kelhetni. Thermust kérésedhez képest egymást érő levelekkel támoga-

⁴⁴⁾ *Ad novas tabulas.* A midőn t. i. az adósok könnyebbitésére, de a hitelezők kárával, a bejegyzett adósságok vagy kitörültettek, vagy leszállítottak. Ez eljárás ma sem ismeretlen az eladósodott magánosok és államok pénzbeli bukásainál, millyen az utóbbiaknál az általunk is tapasztalt *devaluatio*. Forradalmi időkben is nem egyszer találkozott olyan párt, melly efféle rendszabályt sürgetett, kamatot és házbért megszüntetni, vagy leszállíttatni kívánt.

⁴⁵⁾ Ha a Julius név alatt Caesar értendő, akkor nem tudjuk mikor s mi okból tehetta ő ezt. Neki olyan tettét, a melly a köztársaságnak annyi kárt okozott volna, mint Lucceius állította, nem ösmerjük.

⁴⁶⁾ Az adósoknak a fizetési határnapon túl.

⁴⁷⁾ Legalább Brutus részéről, hanem a salamisiakéről igen.

⁴⁸⁾ T. i. Tullia férjhez adását. V. ö. a 204-ik lev.

⁴⁹⁾ Vagyis Ser. Sulpicius tavali consulé, mert Postumia ennek neje volt. V. ö. a 187-ik lev.

⁵⁰⁾ Azzal, a kit völegényül ajánl. Ki volt ez a *Pontidia*, nem tudni ; előkerül még egyszer a 252-ik levélben is.

tom ⁵¹⁾. P. Valeriusról ⁵²⁾ Deiotarus király tagadja, hogy volna valamije s azt mondja csak ő tartja benne a lelket. Mihelyt megtudod lesz-e Rómában intercalatio vagy sem : kérlek írj nekem bizonyost arról, melly nap fognak a *mysteriumok* ⁵³⁾ tartatni. Levelet egy kissé kevesebbet várok tőled, mint hogyha Rómában volnál, hanem azért várok.

Laodiceában, február 13-kán, 703.

F. XIII. 63.

LXIX.

251.

M. T. Cicero, P. Silius propraetornak üdvét !

Nem hittem lehetőknek, hogy nálam a szavak hiányozhassanak ; s mégis C. Laenius ¹⁾ ajánlásánál hiányzanak. Azért is a tárgyat kevés szóval terjesztem elődbe ; de mindazáltal úgy, hogy kívánságomat tisztán megérthesd. Hihetetlen, milly nagyra becsüljük én és öcsém (a kit mindenek fölött szeretek) C. Laenlust. És ez részint számos szivességeiből ²⁾, részint nagy becsületességéből s különös szerénységéből ered. Én őt felette nehezen bocsátám tőlem el, mind barátsága s kellemes társalgása miatt, — mind mert hű és jó tanácsát örömet használtam. Hanem tartok tőle, nehogy immár azt találj gondolni, inkább bővölködöm szavakban, mintsem, a hogy mon-

⁵¹⁾ Az irántad való jó akaratban.

⁵²⁾ Ki, úgy látszik Atticusnak adósa volt s Deiotarus király körül tartózkodott.

⁵³⁾ A *Bona d'ea* titkos ünnepe, mellynek intercalatio esetében, megváltozó napját Atticus, ki Rómához közelebb volt, előbb megtudhatta, mintsem Cicero.

¹⁾ Alább az eredetiben M. Laenius van említve ; de az egész levél tartalmából az jön ki, hogy itt csak egy Laeniusról lehetett szó. Egyik előnév hát hibából csúszott be.

²⁾ Lásd : az 59-ik levélen kívül még : *Orat. pro Plancio* c. 41. *pro Sestio* c. 63.

dám, belőlök kifognék. Úgy ajánlom hát neked ez embert, mint látod, hogy kell ajánlanom azt, kiről a föntebbieket írtam és téged forróan s végtelenül kérlek, hogy a mi dolga provinciádban van, intézd el. A mint igazságosnak látandod, a szerint ítélj részére. Benne egy legkészebb, legnemesb érzelmű egyént fogsz ismerni. Ennélfogva kérlek, hogy elintéztvén bajait, őt minél hamarább menten és szabadon ereszd vissza hozzám. Ezzel nekem és öcsémnek a legkedvesebb dolgot teended.

Laodiceában, martiusban, 703.

A. VI. 1.

LXX.

252.

Cicero Atticusnak üdvet!

Terminalia ¹⁾ előtt öt nappal Laodiceában kaptott, szeretettel, nyájassággal és szives készséggel teljes leveledet a legnagyobb örömmel olvastam. Arra hát ezennel válaszolni fogok s mivel úgy kívánod, nem követem saját módszeremet, hanem a te sorozatodhoz tartom magamat ²⁾). Mondod, legutóbbi levelemet september 22-kéről Cybistrából vetted és szeretnéd tudni, hát én a tieid közül melyikeket vettem. Majd mind, a hányat említesz, kivéve azt, mellyet, mint írod, Equotuticumból ³⁾ és Brundisiumból Lentulus legényei által küldöttél. És így fáradságod nem ment veszendőbe, mint ettől tartottál, sőt derekasan ütött ki, ha szándékod az volt, hogy nekem örömet szerezz. Mert jobban semminek nem örvendtettem.

¹⁾ Vagyis február 17-én *Terminalia* a határok istenének Terminusnak ünnepe volt. Mint ment végbe: lásd *Ovid. Fastor. lib. II. v. 638—658.*

²⁾ Azaz: leveled nyomán teszem a választ.

³⁾ Város Apuliában a brundisiumi úton.

Hogy higgadtságom Appius, szabad bánásmódom Brutus irányában helyesléedet megnyerte, azon rendkívül örülök, mivel én mást vártam. Appius nekem útjából két vagy három ízben kissé zsémbes leveleket küldött, azért, hogy egynéhány rendelkezéseit megsemmisítettem. Épen, mint hogyha az orvos, mikor betege más orvosnak adatott által, haraggunni akarna a helyébe lépett orvosra, ha ez a mit ő a gyógyításnál rendelt, megváltoztatja: úgy Appius, miután a provinciát irtó szerekkel gyógyította, vérét vette, belőle mit csak bírt, kitakarított s nekem előlve adta ált, annak tőlem új életrehozását nem jó szemmel látja, hanem hol neheztel, hol hálálkodik. Mert részemről semmi az ő legkisebb megszégyenítésével nem történvén, csupán eljárásom különböző volta bosszontja az embert. De hogy is ne lenne itt nagy a különbség; mikor az ő kormányzása alatt a provincia költségek s fűcsérlések által kimerítettett, a mióta pedig én kezelem, sem magános, sem nyilvános úton egy fillér kiadás nem történt? Mit mondjak praefectusai, kísérőji, legatusai s ezek rablásai, fajtalanságai, szemtelenségei felől? Holott most igazán nincs egy ház, melly annyi gonddal, annyi fegyelemmel kormányoztatnék, vagy olly tisztességet mutatna, mint nekem az egész provinciám. Ezt Appius némelly barátai neveltségesen magyaráztatják, mintha én csak azért kívánnék lenni jó hírben, hogy ő rosszban legyen és hogy nem a magam becsülete, hanem az ő megszégyenítése végett viszem jól a dolgot. Ha tehát Appius, mint Brutusnak hozzád küldött levele mutatja, irántam háláját fejezi ki: azt ugyan rossz néven nem veszem, de azért még ma is, midőn ezt virradta előtt írom, több

igazságtalan rendelkezéseit s tetteit megsemmisíteni szándékom.

Most térek Brutusra, kit a te szavadra egész buzgalommal felkaroltam s kit már szeretni is kezdettem, de, megvallom, visszaléptem, hogy téged meg ne bántsalak. Elhidd, bármit szivesebben meg nem tettem volna, mint a mit rám bízott s nem is volt semmire nagyobb gondom. Megbízásairól jegyzéket adott kezembe s ugyanazok iránt te is szóltál velem. Mindenben a legpontosabban eljárta. Elsőben Ariobarzanesnél azon dolgoztam, hogy a nekem megígért talentomokat őneki adja ált. Míg a király mellett volt, a dolog igen jól állott; hanem aztán Pompeiusnak száz meg száz ügynöke kezdte őt szorongatni. Pompeius pediglen nem csak más okoknál fogva maga többet tehet mindnyájunknál, de azért is, mert azt hiszik, hogy a parthus háborúra eljön. Azonban részére is most úgy tétetik a fizetés, hogy minden harminczadik nap kap csak 33 talentomot⁴⁾, azt is az adókból, s innen a havi kamat sem telik ki egészen. De Cnaeusunk ezt is kegyesen fogadja, — kész nélkülözni a tőkét⁵⁾ s a nem egész kamattal is megelégszik. Másnak senkinek nem fizet és fizetni sem bír; mivel sem kincstára, sem jövedelme nincs. Appius módjára adókat rendelget, de mellyek alig mennek annyira, hogy belőlök a Pompeius kamatja kiteljék. Bír a király két, vagy három dúsgazdag baráttal; hanem ezek a mijek van, olly gondosan zsúgorgatják, valamint én, vagy te. Részemről meg nem szűnöm

⁴⁾ Harminczháromezer species-tallért. A tőke hát melylyel Cappadocia királya Pompeiusnak tartozott, nyolcz millió rhénes forinton föllül ment.

⁵⁾ Nem bánja, ha Ariobarzanes azt nem fizeti is.

a királyt kérni, biztatni, dorgálni leveleim által. Deiotarus is azt mondá nekem, hogy ő a Brutus dolgában követeket küldött hozzá s ezek azzal jöttek vissza, hogy *nincsen semmie*. És valóban magam is úgy látom, hogy annál kifosztottabb ország és szegényebb király nem lehet ⁶⁾. Azért szándékom is vagy a gondnokságról lemondani, vagy, mint Scaevola a Glabrio részéről ⁷⁾, tőkét s kamatot ⁸⁾ tagadni. Egyébiránt a *praefecturákat*, mellyeket általad Brutusnak ígértem, M. Scaptiusnak ⁹⁾ és L. Gaviusnak, mint kik az országban a Brutus ügyét kezelték, csakugyan megadtam; mert hisz ők provinciámban nem is úzérkedtek. Arra pedig emlékezel, miszerint úgy csináltuk ki, hogy praefecturát választhat, a hányat akar, csupán *kereskedő számára nem*. Azért ezenkívül még kettőt engedtem neki; de azok, kiknek részére kérte, a provinciából elköltöztek.

Most halld a salamisiak dolgát, melly, úgy látom, előtted is olyan újság, mint előttem. Mert én tőle soha sem hallottam, hogy ez a pénz övé. Sőt mi

⁶⁾ Innen, Horatius után, az a közmondás: *egre acris cappadocum rex*. Cappadociának e nagy szegénységét részint Mithridates zsarnok uralma, s a rómaiakkal folytatott hosszas és pusztító háborúja, részint az a körülmény okozta, mivel Deiotarus atyja Ariobarzanes, az országot s királyságot a Mithridatest legyőzött Pompeiustól csak a legterhesebb föltételek mellett volt képes magának megtartani, mint ezt azon roppant összeg, mit a király Pompeiusnak évenként pusztán kamatúl fizetni tartozott, elég bőven bizonyítja.

⁷⁾ Ennek a M. Acilius Glabrióinak Scaevola nagyapja és egyzersmind gondnoka volt. Lásd: *Brut. 68.* hol őt Cic. mint lassú elméjű s gondatlan szónokot rójva meg. Az eset, mellyre itt Cic. tréfásan czéloz, nincs tudva előttünk.

⁸⁾ *Foenus et impendium*. Mert a *foenus* gyakran kamatozó tőkét, az *impendium* pedig uzsorát jelent.

⁹⁾ Annak, ki Cappadociában tartózkodott, nem annak, ki a salamisiakat zaklatta.

több, kezemnél levő jegyzékében ez áll: *a salamisiak, M. Scaptius és P. Mutinius jó embereimnek pénzzel tartoznak.* Ezeket nekem ajánlja és még némi sarkantyúzás végett hozzá teszi, hogy *érettek tetemes öszvejig kezeskedett.* Kieszközlém, hogy a kamatot hat évről, havonként egy perczenttel számítva és évenként tőkésítve történjék meg a fizetés. De Scaptius négyes perczentet követelt. Féltém, hogy ha ezt tőlem kinyerné, magad megszűnnél szeretni engem. Mert úgy saját *edictumom*tól eltértem s a Catónak s magának Brutusnak védelme alá helyezett s jótéteimmal megtisztelt várost egyenesen tönkre tettem volna. És ím épen most löki előmbe Scaptius Brutusnak egy levelét, a mellyben ez írja, hogy a dolog az ő bőrére megy; mit soha Brutus sem nekem, sem neked nem mondott — meg hogy *Scaptiusnak adjak praefecturát.* De azt te miattad kötöttem ki, hogy kereskedést üzönek adni nem fogok s ha fognék is valakinek, neki még sem adok. Mert ő Appianusnál praefectusoskodott és még lovas dandárai voltak, a mellyekkel Salamisban a tanácsot az ülésterembe zárva, addig tartá ostrom alatt, mígnem öten a tanácsnokokból éhen haltak meg. Azért az nap midőn a provinciába léptem, és a cyprusi küldöttek Ephesusba hozzám jöttek, írásban meghagytam, hogy a lovasok azonnal a szigetből kitakarodjanak. Ez okoknál fogva hihető, Scaptius kissé kíméletlenebbül írt rólam Brutusnak. Én azonban imígy gondolkodom: ha Brutus azt fogja vélni, el kellett volna a négy száztólit határoznom, bár egész provinciámban az egy száztólit tartom szabályúl s *edictumom* is úgy hangzik s azon még a legsanyarúbb uzsorások is mind megnyúgosznak; ha azt sajnosan veendi, hogy

egy kereskedőnek a praefecturát meg nem adtam, a mit Leniusodnál Torquatusunktól, Sex. Stadiusnál magától Pompeiustól is megtagadtam és a mit ők jóváhagytak; és ha a lovasok elviteléért nehezten, fájdalmasan veendem ugyan azt, hogy reám haragszik, de sokkal inkább azt, hogy nem olyan ő, a millyennek képzeltem. Azt maga Scaptius el fogja ismerni, hogy az én kimondott ítéletem mellett hatalmában állott, edictumom értelmében, az egész tőkét kezéhez vennie. Hozzá adom még a következőt, mit, félek, előtted sem fogok igazolhatni: a kamatnak, melly edictumom szerint járt, meg kellett volna szűnnie, minthogy a pénzt letenni akarták; de én kinyertem a salamisiaktól, hogy ettől állanának el¹⁰⁾. Ők ugyan engedtek kedvemért: de mi fog velek történni, majd ha Paulus jön ide? ¹¹⁾. És mindezt Brutusért tettem, ki hozzád felőlem olly szép levelet írt; hozzám viszont, még mikor kér is valamit, daczosan, gőgösen s barátságatlanul szokott írni. Hanem szeretném, ha vele ezeket közölnéd, hogy tudjam, mit mond reájok; mert te aztán engem erről értesítnél. Utóbbi levelemben is bőven megírtam már neked, de teljesen meg akarlak győzni a felől, miszerint nem feledtem el, mit hozzám egy leveledben írtál, hogy ha e provinciából az ő vonzalmán kívül egyebet nem viszek is haza, már ez elég lesz rám nézve. Ám legyen, ha úgy akarod; de mégis, gondolnám, azon feltétellel, hogy az vétkem nélkül essék meg. Az én

¹⁰⁾ Ne sűrűssék törvény útján a *depositumot*; mert akkor Cic. meg nem gátolhatta volna.

¹¹⁾ Ki jelenleg consul lévén, maholnap Ciliciába proconsulnak mehetett, és akkor, mint Brutus jó barátja, könnyen oda fogta vihetni a dolgot, hogy Scaptius uzsorásnak, a kicsalt tanácsvégzések folytán, a kikötött 48 perczentet tartozzanak megfizetni a salamisiak.

végzésem szerint hát Scaptiusnak a pénz tüstént lefizetendő volt. Mennyiben igazságos e végzés, magad itéld meg; nem szükség Catóra hivatkoznom ¹²⁾).

S ne véld, hogy intéseidet félre löktem volna; szivemen fekszenek azok. Könnyezve kötéd lelkemre jó híremet. Mellyik leveled az, mellyben erre ne emlékeztetnél? Azért ám haragudjék a kinek tesszik, nem bánom. *Az igazság részemen van* ¹³⁾); kivált miután úgy szólván kezeseket állítok magamért azon hat könyvemben ¹⁴⁾), mellyek, örülök, hogy neked olly igen tetszenek. Ezekben történeti botlást látsz Cn. Flaviusra a Cn. fíjára nézve ¹⁵⁾. No pedig már ő a *decemvirek* előtt ¹⁶⁾ nem élhetett, mint a ki aedilis curulis volt, melly hivatal a decemvirek után számos év múlva ¹⁷⁾ állíttatott fel. De tehát mit használt azzal, hogy a naptárt nyilvánossá tette ¹⁸⁾? Azt

¹²⁾ Meg fogok a te itéleteden nyugonni.

¹³⁾ *τό γὰρ ἐν μετ' ἐμοῦ*. Aristophanes: *Acharn.* v. 660.

¹⁴⁾ Érti *de Republica* című munkáját, mellyet később kilencz könyvre tervezett, (v. ö. a 154-ik lev.) de utóbb csak hatra osztott.

¹⁵⁾ *Cn. Flavio, Cn. filio*. Manutius' előtt itt Cn. Flavio *Annii filio* olvastatott, mint *id. Plinius* lib. XXXIII. cap. 1. s *Gellius* is lib. VI. cap. 9. írta volt. De Liviusból kitetszik, hogy *Cnaei* a helyes olvasás s az *Annii* hibás, miután Annius nem *praenomen*. Ekkép kell hát e nevet Plinius- és Gelliusnál is kiigazítani.

¹⁶⁾ Rómának egy ideig kevés írott törvényei voltak. A királyok korában ezek rendelkezései szolgáltak törvényül; utánuk a consulo többnyire önkényök szerint kezelték a törvényszolgáltatást; mit a nép elúnván, 302-ben C. Terentius Arsa néptribun indítványára a két consul helyett, tíz férjfiből álló kormány alkottatott *decemvirek* neve alatt, kik egyszersmind egy írott törvénykönyv szerkesztésére is megbizatván, ama híres *Leges XII tabularum* című codexet adták ki.

¹⁷⁾ T. i. 85 évvel az után, mert az első aedilis curulis 387-ben lön választva.

¹⁸⁾ A rómaiaknál naptárul szolgált a *pontifex collegium* által készített *fasti calendares* nevű jegyzőkönyv, mellyben egyik kalendától a másikig havonként ki voltak jelelve a napok, mellyeken szabad, vagy nem szabad volt törvénykezni; amazok *dies fasti*, eme-

mondják, e jegyzék egy ideig el volt rejtve, úgy hogy a törvénykező napokat csak néhány egyéntől lehetett megtudni. S nem egy-két író állítja, hogy Cn. Flavius írnok volt az, ki a naptárt nyilvánossá tette s az *idézési mintákat* ¹⁹⁾ fogalmazta. Nehogy tehát azt véld, én, vagy inkább Africanus (ki itt beszél) csak úgy költöttük azt. A mi a *színészi tagjáratásról* szól, jól értetted te azt, csak gonoszúl gyanúsítasz, holott én czélzás nélkül írtam azt ²⁰⁾.

Írod, imperatorságom Philotimus ²¹⁾ leveléből jutott értésedre. De én úgy hiszem, mióta már Epirusban vagy, két leveletem kaphattad mindenféle körülményeimről; egyiket a bevett Pindenissus ²²⁾ alól, — a másikat Laodiceából ²³⁾ — mindeniket saját embereid által. Ezek iránt, a hajózás kényes

zek *nofasti* név alatt. Hanem ez a naptár-jegyzék csak a pontifexek s jogtudósok kezén forgott s a nép tőlök volt kénytelen a napok mily volta felől tudomást szerezni; mígnem Cn. Flavius írnok azt szépen leírván, a forumon közhasználat végett kifüggesztette; mit a nép olly hálaival fogadott, hogy érte Flaviust, noha csak egy szabados fija volt, írnokságból az aedilis curulisi hivatalra emelte.

¹⁹⁾ *Actiones*, vagy *actionis formulas*. Ezeket is előbb csak a jogtudósok ismerték; pedig olly szorosán megkivántatott azoknak szem előtt tartása, hogy csak egy szó kihagyása vagy hibás volta miatt is az egész kereset leszállított.

²⁰⁾ Cic. vagy *de Republica* című munkájában, vagy Atticushoz írt levelében mondott valamit a szónok színészi tagjáratása (*gesticulatio*) felől, mit mivel Atticus, Hortensius személyére akart alkalmazni, Cic. mentegetődzik, hogy ő nem személyre vonatkozva, hanem általánosságban szólott. Meglehet igaza is volt, de hogy Atticus sem alap nélkül gyanítja az ellenkezőt, onnan világos, mert másutt Cic. Hortensius szónokló modorát csakugyan színésznek rajzolja, midőn róla ezt mondja: *motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratoris satis*. Brut. c. 88.

²¹⁾ Egy, már többször előfordult szabadosa Cicerónak.

²²⁾ Lásd : a 228-ik lev.

²³⁾ Lásd : a 250-ik lev.

volta miatt, két futártól küldöttem Rómába hivatalos tudósításomat.

Tulliámra nézve egyetértek veled, meg is írtam neki s Terentiának is, hogy abban megnyugszom. Úgyis te már előbb azt írtad volt nekem, *bár most is a magad régi nyájához fordúltál volna* ²⁴⁾. S a Memmiusról szóló levél kiigazítása után nem is volt semmi nehézség ²⁵⁾. Mert nekem százszor inkább Pontidiától emez, mintsem Serviliától a másik ²⁶⁾. Vedd hát magad mellé Aufiusunkat ²⁷⁾ ki engem mindig szeretett s most talán még annál inkább, minthogy többi vagyonával örökölni kellett neki vonzalmát is Appius bátyjának ²⁸⁾, ki hogy mint becsül engemet, gyakran kimutatta, mint jelesen Bursánál is ²⁹⁾. Valóban nagy gondtól fogsz engem fölmenteni.

A Furnius kikötése ³⁰⁾ nekem nem tetszik. Mert

²⁴⁾ Azaz : vajha saját felekezetedben, a lovagi rendben s nem a patriciusok közt kerestél volna vőt.

²⁵⁾ E hely egy azon számosak közül, mellyeket mi, későbbi olvasók, kellőleg meg nem érthetünk, s meg talán csak úgy érthetnének, ha Atticus leveleit minden köztte s Cicero közt előfordult tárgyakka együtt ismernők.

²⁶⁾ Kik voltak e két nő által vőkül ajánlottak, nem tudni. Úgy látszik, e részben az előbbi körülmények változtak, mert a 250-ik levélben Postumia fijáról volt a szó, itt pedig az már nem említettik.

²⁷⁾ E név aligha nem hibás. A honnét helyette némelleyek *C. Alfust* akarnak olvasni, és ez alatt azt az Alfust érteni, ki praetor is volt, és a 146-ik s 152-ik levelekben előfordúl. Mások viszont *Aufidius Lurcónak* veszik, annak, a ki Piso s Messala consulok alatt néptribunuságot viselt volt.

²⁸⁾ Kétségtől csupán anyúl testvérének. Különben hogy mellyik Appius értetik, nem tudni. A proconsul nem lehetett, mert ez még élt ekkor.

²⁹⁾ T. Munacius Plancus *Bursa* a *Lex Pompeiánál* fogva ambitusért vádoltatott s el is ítéltetett, melly alkalommal Cic. volt a vádló az említett Appius pedig ugyanekkor bíró lehetett. Egyébiránt ezt a Bursát ki száműzette volt, Caesar, midőn Pompeiust Italiából kinyomta, honába visszahelyezte.

³⁰⁾ *Furnii exceptio*. Furnius néptribun, Cicerónak kedvezni

hiszen nem más időszakról félek én, mint épen attól, melyet ő kiköt. S erről többet írnék neked, ha Rómában volnál. Hogy a nyugalomra nézve minden reményt Pompeiusba helyezesz, nem csodálom. Úgy is van az, és nézetem szerint az a *képmutató* elmaradhat ³¹⁾. De ha szerkezetem kuszált ³²⁾: tenmagadnak tulajdonítsd; mert téged követlek hadarászásodban ³³⁾.

A Cicero-fiúk egymást szeretik, tanulnak, gyakoroltatnak; hanem az egyiknek, mint Isocrates Ephorus- s Theopompusról mondotta, zablára, a másikon sarkantyúra van szüksége ³⁴⁾. Quintusra a *fehér togát* Liberáliakor akarom feladni ³⁵⁾; mivel atyja úgy hagyta meg. Ennél az időt akkép számítom, mint ha *intercalatio* nem lett volna ³⁶⁾. Dionysius ³⁷⁾ kedvenczem; pedig a fiúk azt mondják, dühös mikor megharagszik. Azonban nálánál tudósb és feddhetetlenebb, úgy hozzád s hozzám ragaszkodóbb ember nem lehet.

akarván, hihető, azt indítványozta volt, hogy a tengertüli helytartók, jelesen Cic. s Bibulus, hahogy a parthusok addig nem mozognak, quintilis hónapban hazajöhessenek. Hanem Cicerónak ez a kikötött feltétel nem volt ínye szerint, mert épen a parthusoktól való félelemből kivánt főképp provinciájából a rendes időben, vagyis quintilis végével lejárandó éve után, haza szabadúlni.

³¹⁾ Azaz: mi a köztársaság nyugalomát s jóllétét illeti, e részben nem ámít Pompeius. Hihető Atticus illyformát írt Cicerónak: *ámbr Pompeius nagy képmutató, most mégis a közügyekre nézve, merem hinni, hogy igazán gondolkodik.* S minthogy ebben Cic. is vele egyetért, azért mondja, hogy ez egyszer Pompeiusnál a *képmutató* szót, mint epithetont jónak véli elhagyni.

³²⁾ Ha levelem rendetlenül van szerkeztve.

³³⁾ Leveled rendetlen menetét követem válaszomban.

³⁴⁾ Zablára a Quintus fijának, sarkantyúra a Ciceróénak. V. ö. *Brut. c. 56. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque etc.* Úgyszintén Quintilian. *Instit. or. II. 8. 11.*

³⁵⁾ V. ö. a 228-ik lev. *Liberalia*: Bacchus ünnepe martius 17-én.

³⁶⁾ Mert történt-e vagy sem: Cic. nem tudta.

³⁷⁾ A Cicero-fiúk nevelője.

Thermust és Siliust méltán hallod dicsértetni. Igen szépen viselik magokat. Melléjek lehet tenned M. Noniust ³⁸⁾, Bibulust s ha akarod, engem is. Bár csak már Scrofának volna hol működni; az ott fényes állás lenne ³⁹⁾. A többiek ⁴⁰⁾ csak rongálják a Cato respublicáját ⁴¹⁾. Hogy ügyemet ⁴²⁾ Hortensiusnál ajánlod, fölötte kedvesen veszem. Amianustól, mint Dionysius gondolja, nincs mit remélni ⁴³⁾. Terentiusnak semmi nyomát nem lelem. Moeragenes minden bizonynyal elveszett ⁴⁴⁾. Keresztül útaztam birtokán, ott semmi élő állat nincs többé. Mindezt még

³⁸⁾ Mindhárman a szomszéd provinciákban helytartóskodtak. Q. Minucius Thermus Asiát, P. Silius Nerva Bithyniát és Pontust, M. Nonius Sufenas Cretát és Cyrenét kormányozták propraetori minőségben.

³⁹⁾ Ez ismét egy rejtélyes hely, melyhez csak Atticus levele adhatná a kulcsot. Bizonyos hogy itt Cn. Tremellius Serofa volt praetorról, Cic. s Atticus barátjáról van szó s talán épen arról, ki a *Gazdaságról* munkát is írt, s kinek jószága rendezéséről Varro (*de Re Rust. I. 2.*) oly sok szépet beszél. Úgy látszik, miszerint ez a Serofa szeretett volna egy provinciát kapni, hogy ott magát kitüntethesse, s hihető, Atticus Cic. előtt nevezett is meg számára egyet, a mely épen neki való lenne ha megüresednék, s erről mondhatta Cic., hogy az fényes állás.

⁴⁰⁾ Érti a többi római provinciák helytartóit.

⁴¹⁾ πολιτενμα *Catonis*. Itt ezt a görög szót, mely sajátlag állam kormányt jelent, a görögök példájára πολιτεια (köztársaság, állam) helyett vette Cic. s kétségkívül a *Plato Respublicája* s eszmetársulatnál fogva az, mit Catóról a 26-ik levélben e szavakkal mondott: *dicít tanquam in Platonis πολιτεια . . . sententiam*, forgott az eszében s így jött azon gondolatra, hogy az egy rímen végződő Plato s Cato nevek elcserelésével Catónak egy bókot csapjon.

⁴²⁾ Proconsulsága meg nem toldatásának kérdését. V. ö. a 209-ik lev.

⁴³⁾ Amianus Atticusnak valami megbukott adósa lehetett Ciliában.

⁴⁴⁾ A 207-ik levélben említve volt rablófőnök, kihez Atticusnak egy szökött szolgája szegődött — talán ez lesz az itt megnevezett Terentius.

akkor nem tudtam, mikor Democritusoddal ⁴⁵⁾ beszéltem volt. Rhosusi edényeket ⁴⁶⁾ rendeltem. Hanem ugyan mi jutott eszedbe? Te minket a virágos tálakból s legpompásb esészékből holmi paréjkákkal szoktál jóltartani: hát a cserép edényekben mit gondoljak, hogy fogsz előnkbe tálalni? A kürt Phemius számára meg van rendelve; csak hogy majd valami ahhoz méltót fűjjon is rajt' nekünk.

A parthus háború nyakunkon. Cassius ferde jelentést küldött ⁴⁷⁾. Akkor Bibulusé még nem érkezett meg; ha ez fel fog olvastatni, gondolom a tanács végre csak megmozdúl. Én magammal nagy zavarban vagyok. Ha, a mint óhajtom, időm meghosszabbítva nem lesz is, juniustól s quintilistól félek. Még ez hagyján; ezt a két hónapot majd csak kitartja Bibulus. De mi fog azzal történni, kit helyemben hagyok, kivált ha öcsémet hagyom? mi velem, ha hamarjában ki nem mozdúlhatok? Itt a nagy bökkenő. Azonban Deiotarussal úgy egyeztem, hogy ő öszves hadaival táboromban legyen. És van neki négyszázas cohorsa 30, úgy fegyverezve, mint a mieink s ⁴⁸⁾ lovasa 2,000. Lesz mivel föntartani magunkat, míg Pompeius elérkezik, ki egy hozzám küldött levelében írja, hogy ez a dolog ő rá néz. A parthusok provinciánkban ⁴⁹⁾ telelnek. Magát Orodest is várják. Lesz egy kis baj.

⁴⁵⁾ Szolgája volt Atticusnak.

⁴⁶⁾ Rhosus egy, az Issus tengeröböl mellett fekütt ciliciai város, hol rég igen híres cserép edények készültek. Atticus megkérte Cicerót, küldjön neki ezen edényekből. — Strabo s id. Plinius is említik e várost.

⁴⁷⁾ Mintha t. i. már bevégezte volna a parthus háborút. V. ö. a 250-ik lev.

⁴⁸⁾ A mi módunk szerint fegyverkezve.

⁴⁹⁾ Nem abban, mely Cic. alatt állt, hanem Róma *Cyrrhastica* nevű provinciájában.

Bibulus edictumában semmi új sincs, azon az egy záradékon kívül, mellyről nekem írod, hogy *rendünknek igen súlyos sérelmére szolgál* ⁵⁰⁾. Pedig az enyimben hasonló, csak hogy rejtettebb értelmű Q. Muciusnak, P. fijának ⁵¹⁾ ásiái edictumából ez: *kivé-
vén, ha a szerződés úgy van kötve, hogy azt jó lélekkel
megállni nem lehet* ⁵²⁾. S még sok másban követtem Scaevolát ⁵³⁾; többek között abban is, miből a görögök azt következtetik, szabadság van nekik adva arra, hogy egymás között saját törvényeik szerint porlekedhessenek. Csakhogy edictumom rövid, a tárgyfelosztásnál fogva, melly szerint kétféle edictumot láttam jónak kiadni. Belőlök egyik *országos* ⁵⁴⁾, mellyben szó van a városok számadásairól, az adóságookról, kamatról, kötelezvényekről, ugyanebben van minden a publicanusokról; a másik ollyanokról szól, mik nem könnyen intézhetőek edictum nélkül el, mint az örökségek átvétele, javak birtoklása, eladása, gondnokok kinevezése ⁵⁵⁾, mellyeknél edictum szerint szokott tetetni a követelés s megtörténni az eljá-

⁵⁰⁾ Az említett záradék a tartománybeli népség nek kedvezett ellenben a publicanusokat, kik a lovagi rendhez tartoztak, sértette.

⁵¹⁾ Atyja előnevét azért teszi ki Cic., mert két *Quintus Mucius* élt azonegy időben; egyik, Quintus fija, ki a 636-ban Lucius Metellus Dalmaticussal consulkodott s Cicerótól a *de Oratore* I-ső könyvében felhozott L. Crassus orator ipa volt és augurságot viselt; a másik Publius fija, L. Crassusnak a consulságban tisztjárta. Ez utóbbi, a kiről itt szó van, Ásiában proconsulokodott s Pontifex Maximus is volt és C. Marius consul parancsából öletett meg. Mind a két *Mucius Scaevola* első rendű jogtudósnak tartatott.

⁵²⁾ Cic. e záradéka egész általánosságban szólott a szerződésekről; Bibulusé egyenesen a publicanusok ellen volt intézve.

⁵³⁾ Érti az imént említett Q. Mucius.

⁵⁴⁾ *Provinciale*. Vagyis általában egész provinciára kiterjed.

⁵⁵⁾ A hitelezők részére lekötött zálogos jószágok körül; mellyeknél a birtoklás, elárvereztetés s e fölötti felügyelés mind a kiadott edictum nyomán kellett hogy történjék.

rás. A harmadikat a többi jogszolgáltatásról érintetlen' hagytam, kijelentvén, hogy ezekre nézve rendeleteimet a *fővárosi edictumok*-hoz fogom alkalmazni. Úgy is teszek s eddig velem meg van elégedve minden. A görögök pedig majdnem bőrükből kibújnak, hogy *vidéki bírákat* ⁵⁶⁾ használnak. De bezeg bohóczokat is — mondod úgy-e. Baj is az? Azért ők mégis azt hiszik, *avtonomia*-ra tettek szert. Talán biz a tieitek valami derekak, az a bőrcserző Turpio s Vettius az iparlovag ⁵⁷⁾?

Úgy látszik, tudni akarod, mint állok a publicanusokkal. Tenyereimen hordom, figyelemmel kísérem, dicsérő szavakkal illetem, kitüntetem őket; úgy intézem, hogy senkinek terhére ne szolgáljanak ⁵⁸⁾. Legkülönösb, hogy azon uzsoráikat, miket a szerződésekben kikötöttek ⁵⁹⁾, Servilius szinte megtartotta. Én úgy teszek: jókora határidőt tűzök ki s azt mondom, ha annál előbb megfizetnek, egy száztólit ⁶⁰⁾ veszek; ha meg nem fizetnek: a szerződés szerint járok el. Így mind a görögök a tűrhető kamat mel-

⁵⁶⁾ Nem rómaiakat, hanem saját tartományukból valókat.

⁵⁷⁾ Természetesen mint másutt, úgy Rómában is volt rá példa elég, hogy a vagyonság csekélyebb rendű s aljasnak nézett mesterséget űző egyéneket is, a polgári társaságban tekintélyes állásra s kitűnő polczra segített. Illyenek lehettek *Turpio* és *Vettius* is; amaz talán egykor varga, vagy börgyáros, emez egy szerencsés üzér, most pedig mindenik gazdag tőkepénzes. Már az, hogy Cic. az elsőre nem *Sutor*, csak *Sutorius* czímet ruház, oda látszik mutatni, hogy, mint a *praetorius* szó volt praetort jelent, úgy a *Sutorius* kifejezés után Turpióban mint bíróban csak *exarj*-át kell néznünk.

⁵⁸⁾ Az adók kíméletlen behajtása által.

⁵⁹⁾ Érti azon kamatokat, mellyeket a tartománybeliek, szerződésük értelmében, hátra lévő adójoktól, míg ezt le nem róvták, tartoztak a publicanusoknak fizetni. Servilius Isauricus, volt ciliciai proconsul az illy kamatszédést helybenhagyta volt.

⁶⁰⁾ Holnaponként száztól egyet és így 12 percentet.

lett fizetnek, mind a publicanusoknak fölötte kedves a dolog ⁶¹⁾. Ezért aztán tele zsákkal kapják tőlem a szép szót, a gyakori meghívást. Szóval mind olly bizalmas lábon állanak velem, hogy mindegyik magát hiszi e részben elsőnek. Hanem azért *semmit nekik* ⁶²⁾ Tudod a többbit.

Africanus szobrát ⁶³⁾ illetőleg [no ez ám a tárgyak összezagyválása ⁶⁴⁾ — ámbár leveledben ez is tetszett nekem] lehetséges az? Hát ez a Scipio Metellus ⁶⁵⁾ nem tudja, hogy úsapja ⁶⁶⁾ censor nem volt? De hisz' azon szobron, mellyet te Ops templománál

⁶¹⁾ Hasznosabb lévén reájuk nézve, mindjárt kész pénzt kapni, mintsem a nagy kamatokat a tőkéhez addig halmozni, míg végre az adós fizetésre képtelenné válik.

⁶²⁾ *μηδὲν ἀπτοῖς*. A mondat csonka lévén, szabad kinek-kinek úgy egészíteni ki, a hogy legjobbnak találja. Szerintünk a hézag ezzel pótolható: kényőkre nem hagyok.

⁶³⁾ Cic. *de Republica* című munkájában említést tett ifjabb Scipio Africanusnak egy az *Ops* (Cybele) templománál állt szobráról, melly e föliíratot viselte, *P. Cornelius P. f. Scipio Cens.* Olvasván ezt Metellus Scipio, azt a megjegyzést tette rá, hogy Cic. tévedésben van, mert a szobor mellyről beszél, nem az ifjabb Africanusé, hanem az ő (t. i. Metellus) szépapjának, P. Scipio Nasica Serapiónak szobra volt.

⁶⁴⁾ Már elől (v. ö. a 2-ik jegyz.) megmondta Cic. hogy e válszában Atticus levele nyomán fog járni: abban pedig semmi rend, vagy tárgyfelosztás nem volt, hanem Atticus, úgy a mint valami eszébe jött, rögtön papirosra írta. Cic. a publicanusokról egyszerre Africanusra térvén állt, furcsának találja e rendetlen modort, hanem Atticusnál azt is merő bókból, kellemesnek vallja.

⁶⁵⁾ P. Scipio, Pompeius M. ipa, ki Q. Metellus Piustól, *Numidicus* fijától adoptáltatván, ettől kapta a *Metellus* nevet, hanem azért megtartotta a Scipio nevet is; sőt Caesarnál s minden történetíróknál, de magánál Cicerónál is másutt mindig ez utóbbi név alatt jön elő; egyszerűen *Metellusnak* sehol sem íratik. Coelius is a 223-ik levélben előszámlált senatorok között *Q. Metellus Scipio* nevet ad neki. Lásd róla: a *Tört. mut.*

⁶⁶⁾ P. Scipio Nasica *Serapio*. Ennek fija Scipio Nasica *Corculum*; ezé Scipio Nasica *Orator*, ki Bestiával 642-ben consul volt; ezé viszont P. Scipio *Nasica*, Crassus orator veje, s ennek fija volt ez a Metellustól adoptált Scipio.

a halmon emeltél, nem más van írva, mint CENS., úgy azon, melly Pollux temploma mellett áll, szinte így: CENS. olvasható és hogy ez ugyanazon személyé, állása, köntöse, gyűrűje s maga az egész kép mutatja. Úgyseggéljen, mikor amaz aranyozott lovaszobrok csoportjában, mellyeket ő a capitoliumba helyezett, Africanus képe alatt a *Serapio* nevet megláttam, a szobrász hibájának véltem ezt; most látom, hogy Metellusé. Már ez rút történetbeli járatlanság⁶⁷⁾. Mert a mi Flaviusról s a naptárról mondatott⁶⁸⁾, ha különben van is, az általános tévedés s mind te helyesen vonod kétségbe, mind én úgy szólván csak a közvéleményt követtem, mint sokakban a görögök. Ki nem beszélte pl. hogy az ószerű vígjátékíró Eupolist, Alcibiades Siciliába hajóztakor tengerbe lökette? Eratosthenes megczáfolja ezt; mert hoz fel tőle színdarabokat, miket az említett idő után adott elő. Valljon a *Samosi* Durist, ezt a históriában olly pontos embert, kinevetik-e a miatt, hogy sokakkal egyetemben tévedt? Ki nem mondta azt, hogy a locrisiaknak Zaleucus írta volt törvényeiket? S megvan-e hát vetve Theophrastus azért, mert ezt barátod Timaeus meghazudtolta? Hanem azt nem tudni, hogy ősapja censor nem volt, szégyen; kivált midőn. annak consulsága után⁶⁹⁾ egy Cornelius is az ő életében censor nem lett.

⁶⁷⁾ Nem csak a képfaragóra, de Metellus Scipióra nézve is; ki nek a hibát észrevenni s a CENS. fölírást mindjárt letörölni kellett volna.

⁶⁸⁾ Azaz: van mondva *de Republica* című munkámban.

⁶⁹⁾ Consulsága előtt pedig már a törvénynél fogva sem lehetett *Serapio* censor, mert ezt a hivatalt csak kiszolgált consulok kapták meg.

A mi leveledben Philotimust és az 580,000 ssertezt ⁷⁰⁾ lefizetését illeti: hallom Philotimus január 1-seje körül Chersonesusba ⁷¹⁾ érkezett, hanem tőle hozzám eddig semmi nem jött. A többi engem illetőt, Camillus írja, hogy ő áltvette; miből áll, nem tudom s óhajtnám tudni. De erről majd később s talán inkább személyesen.

Leveled vége felé, Atticus, megütköztem ott, a hol ezt írod: *mi volna még?* s utána a legédesdedekben rimánkodol, hogy *el ne felejtsek vigyázni magamra s lessem, mi történik* ⁷²⁾. Nemde hallottál valakiről valamit? ámbár biz abban semmi sincs; attól igen távol vagyunk; olyasmi ki nem kerülte volna s ki sem is fogja kerülni figyelmemet. Mégis az a komoly intés tőled, nem tudom én, de előttem némi jelentéssel bírni látszott.

M. Octaviusra nézve most is azt mondom, hogy neki helyesen válaszoltál, bár kissé kerekebben szerettem volna. Mert Coelius egy szabadost küld hozzám levéllel, melly komolyan ugyan, hanem a párduczok- s városokra nézve rútúl volt írva ⁷³⁾. Én neki azt írtam vissza, hogy mi az egyiket nézi, sajnálom, ha homályban lappangok s Rómában nem

⁷⁰⁾ 58,000 forint, melly öszveget Cicerónak valami adósa, Philotimus kezébe lefizetett.

⁷¹⁾ Thraciai félsziget a Hellespontuson.

⁷²⁾ T. i. legatusai s quaestorai részéről.

⁷³⁾ Coelius t. i. Cicerónak azt írta, küldjön neki párduczokat és hogy szedessen a városoktól számára pénzt, az általa mint aedilis által adandó népjátékokhoz. Cic. az utóbbira neki azt válaszolta, az én provinciámban senkitől semmi el nem vétetik, csak a mivel valaki tartozik. Azért tőlem ne kívánd, hogy értted a városokat megadóztassam, s csudádom is mint kérhetsz ilyent, miután Rómában hallhattad, hogy az én tartományomban egy fillér sem fordítatik másra, mint adósság-törlesztésre. Ha est nem tudjátok s telteimet velem együtt olly homály fedi nálatok, felette sajnálom. Egyébiránt Coelius azon levele, mellyre ezek vonatkoznak, nincs meg

hallják, hogy az én provinciámban egy fillér sem adatik ki másért, mintsem adósságért s értésére adván, hogy sera nekem pénzt gyűjtenem, sem neki elfogadnia nem szabad, egyszersmind őt, mint kit megvallom, szeretek, intettem, hogy miután másokat vádolgat, magát óvatosabban viselje; mi pedig a másikat illeti: hogy becsületesemhez nem fér a cybiratákra az országos vadászatot rájuk parancsolni.

Lepta leveleden tombol örömében ⁷⁴⁾. De szépen is van az írva s engem nála nagy kedvességbe helyezett.

Leánykád örömet szerzett nekem azzal, midőn olly nagyon rád köté, hogy engem részéről is üdvözölj; úgy örömet Pilia is; de szebb amattól rám nézve, mint a kit sohasem látott ⁷⁵⁾. Add meg hát mind a kettőnek az én üdvözletemet is. Leveled *datumában* a december utolsó napja kedvesen emlékeztetett arra a híres eskűmre, mit máig sem felejtetek. A honnét akkornap nagy parádében is valem ⁷⁶⁾. Ki vagy fizetve egészen, nem, mint óhajtottad, *aranyval a rézért* ⁷⁷⁾, hanem a hasonlót hasonlóval viszonztuk.

De ni, még itt egy más kiseded leveled is; ezt sem akarom hagyni szó nélkül. Luceius valóban jól eladhatta Tusculanumát, ha csak talán, mint szo-

⁷⁴⁾ A 209-ik levélben Cic. Leptáról Atticus előtt úgy nyilatkozott, hogy az *csudálatra méltó ember*. Ezt Atticus Leptának megírta s azon örvendett úgy Lepta.

⁷⁵⁾ V. ö. a 220-ik lev. hol Atticus lányáról azt mondja: *quam nunquam vidi*.

⁷⁶⁾ *Magnus praetextatus illo die fui*. E hely homályosnak látszik. Azért ki egy, ki másképen adja. Mi fordításunkban Schützöt véltük legjobbnak követni.

⁷⁷⁾ Czélzás *Ilias VI. 235* versére, hol Glaucus Diomedesnek rézfegyverért aranyat ad; mi aztán a görögöknél közmondássá vált.

kása, fuvolásával másként nem végzett ⁷⁸⁾). Szeretném tudni, mint áll ő ⁷⁹⁾). Hallom, hogy Lentulusunk is adósságok miatt árúlja Tusculanumát. Óhajtanám őket kilábolva látni ⁸⁰⁾; óhajtanám Sestiust is s még, ha akarod, Coeliust, kikről mindnyájokról el lehet mondani :

Szégelyték megvetni, de féltek az elfogadástól ⁸¹⁾.

Hogy Curio a Memmius visszahozásáról ⁸²⁾ gondolkodik, úgy hiszem, hallottad. Egnatius Sidicinus ⁸³⁾ adóssága iránt, ha nem épen semmi, de nagy reménynyel sem vagyok. Pinariust, kit nekem ajánlasz, Deiotarus, mint súlyos beteget nagy gonddal ápolja. Megfeleltem a kisebbikre is.

⁷⁸⁾ Ez a hely is a verbum regensek hiánya miatt, nagyon akadémikus; azért a *bene potuit* és *solet cum suo tibicine* kifejezéseket, mint nyilván csonkakat, csupán találgatás útján lehet értelmeznünk. Hihető Lucceius valami kedvencz fuvolásával sokat szokott Tusculanumában mulatni s a fuvolás sajnálván a jó tanyától megválni, lebeszélte Lucceiust, hogy azt el ne adja.

⁷⁹⁾ *Quis sit status eius*. Mint áll t. i. adósságaival.

⁸⁰⁾ Adósságaikból.

⁸¹⁾ *Ilias VII. v. 93*. Homerus e versének alkalmazása ekkép értendő: A Cic. által megnevezett négy senator: Lucceius, Lentulus, Sestius és Coelius, érzelmöknél fogva mind a Pompeius-párthoz tartoztak, hanem úgy el voltak adósodva, hogy könnyen rá adák vala magokat, elfogadni Caesartól a kínált pénzsegélyt, ha a mellé kötött feltételtől nem irtóztak volna, s így e tekintetben épen olly szorúlt helyzetbe jöttek, mint a görög hadvezérek, mikor nekik az isteni Hector azt a javaslatot tevő, hogy a bizonytalan esata helyett ő vele magával párviadal által végezzenek; kik azonban a kihívást elutasítani szégelyték, elfogadni pedig féltek. Talán az említett senator urak is szégelyték az ajánlt segélyt el nem fogadni, nehogy majd Caesar hívei ostobáknak mondják őket, kik a jó alkalmat, melylyel hitelezőiket nyakukról olly könnyen lerázhatták volna, kezökből kieszeszeni készek voltak.

⁸²⁾ Visszahivatásáról; mert Memmius ambitusért elítéltetvén, Parosban élt száműzetésben.

⁸³⁾ Campania *Teanum Sidicinum* nevű városából való. Neve több helyt nem jön elő. Van még más két Egnatius; de ezek külön egyének, kikről lásd: a *Tört. mut.*

Kérlek, a míg Laodiceában leszek, vagyis májushó 15-kéig, velem minél gyakrabban leveleket válts és a mint Athenaebe érkezel (minthogy már akkor a fővárosbeli dolgokról s a provinciákról, mellyek mind martius hónapra vannak kitűzve, tudhatunk) hozzám mindenesetre futárokat küldj.

No's hát Caesartól csakugyan kopréseltetek Eros ⁸⁴⁾ által ötven atticai talentomot ⁸⁵⁾? Hallom, ezért vettetek is nagy haragot magatokra Pompeius részéről; mivel azt gondolja, az ő pénzét ettétek meg ⁸⁶⁾ és hogy mármost Caesar az erdei építéshez még jobban hozzálát ⁸⁷⁾. Ezt P. Védiustól, ama nagy latortól (de mégis Pompeius meghittjétől) hallottam. Ez a Védius két rakott szekérrel, lovas kocsival, gyaloghintóval s annyi cselédséggel jött előmbbe, hogy ezekért, ha törvényét Curio keresztűlviszi ⁸⁸⁾, 100,000 sestertzet kell neki fizetni. Még egy kutya-fejű majom is ült a szekeren s voltak vadszamarai is. Soha nagyobb gazembert nem láttam. De halld

⁸⁴⁾ Szabadosa, vagy ügynöke volt Caesarnak. Mások *Herodesnek* irogatják, de rosszúl.

⁸⁵⁾ 120,000 fot. melly öszveggel Caesar Atticusnak tartozott.

⁸⁶⁾ Caesar Pompeiustól, míg vele mint ipa szorosabb viszonyban állott, sok pénzt szedegetett kölcsön fel, de visszafizetni nem igen sietett. Meglehet a lányával megígért jegyajándékból is volt még nála hátra, mit Pompeius rajta követelt.

⁸⁷⁾ Siet az építéssel, hogy bele ne süljön, ha talán más hitelezői is szorítani találnák. Az erdőbeli építés alatt (*in nemorensi aedificando*) az a pompás mulató kastély értendő, mellyet Caesar Aricia latiumi város határában, egy berektől fedett mély völgyben, hol Dianának, szentelt tava, temploma és papja is volt, roppant fényűzéssel építtetett. Van szó erről Svetoniusnál is: in *Jul. Caes.* cap. 46. Pompeius attól félt, hogy Caesarnál ez a szenvedélyes költekezés még inkább fogja most késleltetni az ő kifizettetését.

⁸⁸⁾ Érti Curiónak azon, az utak iránt tett törvényjavaslatát, mellyet főntebb a 242-ik levélben említett. Úgy látszik ez a *Lex Viaria* egyebek között, az országútakon kocsiktól, lovaktól s egyéb marháktól vámot is szedetni rendelt.

csak a végét. Laodiceában Pompeius Vindullushoz ⁸⁹⁾ szált; ott lerakta a holmijét, mikor hozzám indúlt. Azonban Vindullus meghal, kinek, mint hiszik, vagyona Pompeius Magnust fogja illetni ⁹⁰⁾. C. Vennonius a Vindullus házához megy s midőn ott mindent lepecsételne, a Veditus holmijére akad. Köztte öt úrnő kis viasz képét lelték, mellyekből egy barátodnak, annak a *Brutum* embernek húgáé ⁹¹⁾, ki ez egyénnel társalog s annak a *Lepidus* embernek nejeé, ki ezt olly félvállról veszi. Ezt neked csak úgy mellesleg, minthogy mind a ketten meglehetősen kandik vagyunk.

Még egyre kívánlak figyelmeztetni. Hallom, Appius egy előcsarnokot készített ⁹²⁾ Eleusisben ⁹³⁾. Nem lennék-e nevetséges, ha én meg az Akademiához készíttetnék egyet? Alighanem, fogod rá mondani. Írj hát nekem ez iránt is. Mert én meg magát Athenaet szeretem nagyon ⁹⁴⁾. Óhajtnék ott valami emléket. A másoktól való szobrok hamis föliratait útálom ⁹⁵⁾. Egyébiránt a hogy neked tetszeni fog.

⁸⁹⁾ Hihető, Pompeius Magnusnak valami gazdag szabadosa volt.

⁹⁰⁾ Minthogy végintézet nem létében a szabadosok vagyonát egykori uraik, az urakét viszont szabadosaik szokták örökleni.

⁹¹⁾ Érti *Juniát*, ki Brutusnak húga, Lepidusnak pedig neje volt. Hanem itt Cic. a nevekkal játszik. Brutust *brutum*nak (ostobának) mondja azért, hogy olly potom emberrel, mint Veditus, baráti lábon áll és észre nem veszi, miszerint ez egyén miatt húga rossz hírből van; Lepidust viszont *lepidus*nak vagyis furcsa embernek, azért, hogy nejeének e rossz hírét olly könnyeden tűri.

⁹²⁾ Barátjai által; mert maga ekkor már Rómába érkezett. Az építendő előcsarnok Appius tiszteletére tervezett emlék volt.

⁹³⁾ Az ottani híres Ceres temploma elébe.

⁹⁴⁾ Úgy, mint Appius Eleusist. Mert az Akademia épülete meg Athenaeben volt.

⁹⁵⁾ Cézéoz némelly római nagyoknak azon olcsó árba került

Tudósíts, mellyik napra esnek a *római mysteriumok* ⁹⁶⁾ és hogy mikép töltötted a telet. Egészségedet megőrizz. A leuctrai csata 765-dik napján ⁹⁷⁾.

Laodiceában, martius 5-kén 703.

F. XIII. 54.

LXXI.

253.

M. T. Cicero Thermus propraetornak üdvet!

Sok kedves énnem, mit ajánlásomra megtettél: de különösen, hogy M. Marciliust, barátom s tolmácsom ¹⁾ fiját olyan szívesen fogadtad. Mert ő ide jövén hozzám Laodiceába, irántad elöttem s irántam végetted legnagyobb háláját fejezte ki. Azért jövőre nézve is megkérlek a végett, hogy miután jótétteddel hálás embereknek szolgálsz, annál szívesebben

magok dicsőítésére, mellynél fogva valami híres egyénnek fennálló szobráról az illető nevét levakartatván, helyébe a magokét vésztették. Pl. Plutarchus, két colossalis szoborról, az Attalus királyéről és Eumenes hadvezéréről mondja, hogy ezekről a fők leszedettek s helyökre Antonius triumvir feje illesztetett.

⁹⁶⁾ Előbb is már (a 250-ik levélben) kérdést tett ez iránt. Mint amott, úgy itt is a *Bona dea* mysteriumai (ünnepe) értetnek, mellyek rendszeren május 1-én szoktak tartatni, s csak ha intercalatio történt, akkor estek más napokra. Egyébiránt mi oka lehetett Cicerónak arra, hogy ez ünnep felől másodszer is így tudakozódjék, bizonytalan.

⁹⁷⁾ Érti a Milo és Clodius közt Bovillaenél történt verekedést, mellyben ez utóbbi megöletvén, az által a csend és közbátorság majdnem annyit nyert Rómában, mint nyert volt Görögországban akkor, a midőn Epaminondas a spártaikat Leucránál Boeotiában legyőzte. Minthogy Cic. épen a *Bona dea* ünnepéről szólott, eszmetársulatnál fogva az ez ünnepet megfertőztetett Clodiusra és ennek Milóvali harczára emlékezett, s így jött azon ötlete, hogy e harczot a leuctrai csatához hasonlítsa, s levele datumát ennek napjától számítsa.

¹⁾ Ezt a Marciliust, ki különben ismeretlen egyén, barátjának mondja ugyan Cic. de hihetőbb, hogy csak valami kedves udvarnoka (*apparitor*) volt, kit egyszersmind tolmácsul is használt; mert a proconsulok udvarnokaikból szoktak magoknak kinevezni tolmácsot, kívül edictumaikat s ítéleteiket a latinúl nem értő görögöknek meg-

gyámolítsd ezeket s légy rajta, mennyiben becsületed meg fogja engedni, hogy az ifjú napa vád alá ne essék. Már előbb is buzgón ajánlottam Marciliust, most még sokkal buzgóbban ajánlom, mint a ki Marcilius atyjában, hosszas szolgálata alatt, ritka s majdnem hihetetlen becsületességet, önzéstelenséget s szerénységet tapasztaltam.

Laodiceában, martiusb. 703.

F. XIII. 57.

LXXII.

254

Cicero Thermus propraetornak üdvet!

Napról napra jobban meggyőződés levelek s hírek után a felől, hogy Syriában nagy a háború ¹⁾, annál erősbén sürgetlek, hogy énnekem M. Anneius legatust hovahamarább visszaküldd. Mert tudom, hogy az ő szolgálata, tanácsa és hadi tudománya által legtöbbet fogok magamon s a közügyön segíthetni. Ha neki olly fontos dolgáról nem lett volna szó, sem ő hogy tőlem elmenjen, sem én hogy őt elbocsássam, rá nem bírathatánk vala. Én május 1-je körül akarok Ciliciába indulni, addig Anneiusnak hozzám meg kell érkeznie. Miről veled személyesen és levél által is ²⁾ bőven értekeztem, arra ezennel újra megkérlek, legyen gondod, hogy ügyét a sardisbeliekkel, a tárgy igazságos voltához s méltóságodhoz illően végezhesse. Értettem szavadból, mikor Ephesusban veled beszéltem, hogy magáért Anneiusért mindenre kész vagy, de azért tudd meg tőlem azt, miszerint engem semmivel inkább lekötelezned nem lehet, mint

magyaráztatták; vagy ha magok görögül nem tudtak, azok szó- és írásbeli folyamodványait latinra átfordították.

¹⁾ A parthusokkal.

²⁾ Lásd a 232-ik lev.

ha tapasztalni fogom, hogy ez ügyet tenmagadtól óhajtásom szerint intézted el; mit hogy hovahamarább teljesíts, hathatósan kérek.

Laodiceában, martiusb. 703.

F. II. 11.

LXXIII.

255.

M. T. Cicero imperator, M. Coelius aedilis curulisnak üdvét!

Hitted-e valaha lehetőnek, hogy nálam a szavak hiányozzanak, és nem is a tieitek, ama szónokiak, hanem még e csekélyek is, a magunkéfélek? Pedig hiányzanak a miatt, mert szörnyen aggódom, mit határoznak a provinciák felől. Rendkívüli bennem a vágy a főváros, hihetetlen az enyimek és főkép személyed iránt; úgy a jóllakottság a provinciával; vagy azért, mivel úgy látom, már olyan hírre tettem szert, mellyet nem annyira gyarapítani igyekezmem, mintsem a sorstól féltennem szükség; vagy mert ez az egész dolog nem méltó az én tehetségemhez, mint ki a köztársaságban nagyobb terheket viselni bírok is, szoktam is; vagy mert nagy félelmes háború közelget, mellyet, hiszem ki fogok kerülni, ha innen a rendes időben megyek el.

A párduczok után azok, kik vadászni szokták, szorgalmasan fáradoznak, meghagyásom szerint. De rendkívül ritkák s mondják, a mellyek vannak is, nagyon panaszkodnak, hogy provinciámban senki ellen nem hányatnak lesek, csupán ő ellenök. A honnét híre jár, hogy az én provinciámból Cariába akarnak kivándorolni. Azonban a dolog jól megy, kivált Paticus ¹⁾ részéről. A mi csak találkozni fog, a tied

¹⁾ Az, kit már a 211-ik levélben is említett és ki, mint ott

lesz; de hogy mennyire fog menni, azt épen nem tudom. Mondhatom, aedilségedre nagy a gondom; maga ez a nap is emlékeztet, mert ezt épen a *Megalesia* ²⁾ alkalmával írom.

Engem, kérlek, a köztársaság egész állapotáról minél bővebben tudósíts; mert azt legbizonyosbna fogom tartani, mi felől általad leszek értesítve. Éljszerencsésen.

Laodiceában, april 4-kén 703.

A. VI. 2.

LXXIV.

256.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mint hogy szabadosod Philogenes Laodiceában nálam búcsuzás végett megjelent s mondá, hogy azonnal indul hajón hozzád: e levelet adám neki által, válaszképen a tiedre, mellyet Brutus futárától kaptam kezemhez. S elsőben is annak utolsó lapjára akarok felelni, hol nekem nagy kedvetlenséget okozott, mit hozzád Cincius írt volt a Stadius beszédéről ¹⁾, mellyben az a legbosszontóbb, hogy Stadius azt mondja, *én is helyeslem azt a szándékot*. Én helyeslem? Erre csak azt kívánom mondani, hogy én veled a legnagyobb összeköttetésnek minél több kapesát óhajtom, bár barátságunké a legszorosabb is; nem hogy azon, a mi bennünket összefűz, legkisebbet

mondtuk, vagy ciliciai magán ember volt; vagy valami, Cic. seregében szolgált fiatal tiszt lehetett, ki szeretett párduczokra vadászni.

²⁾ A *Nagy istenanya* (Magna mater deum) vagyis Cybele tiszteltére april 5-kén tartatni szokott ünnep.

¹⁾ Cincius, mint Atticus ügynöke, Stadius, mint Q. Cicero kedvencz szabadosa, már ismeretesek előttünk. Stadius, ki Quintus hitvesénél Pomponiánál nem nagy kegyben állott, mint alább ki fog teteszeni — azt hirtelre Rómában, hogy Quintus Pomponiától el akar válni.

tágítani akarnék. Hanem hogy ő²⁾ erről a dologról sokat szokott mérgében mondani, gyakran tapasztaltam, s gyakran le is csillapítottam haragját. Ezt, hiszem, te magad tudod. Kivált most künnlétünk s hadjáratunk alatt gyakorta láttam őt haragra lobbanni, hanem mindjárt le is csendesülni. Mit írt légyen Statiusnak, én nem tudom. Akármit határozott e részben, azt mégis szabadosához megírni nem illett. Egyébiránt különösen gondom lesz rá, hogy másként valami ne történjék, mint a hogy óhajtjuk és kell. Hanem e részben nem elég nekünk a magunkét megtenniünk; e kötelesség nagy része a gyermek, vagy is már *ifjú* Cicerót illeti, mire én őt szoktam is figyelmeztetni. És nekem úgy tetszik, hogy ő anyját, mint tartozik, fölötte szereti s téged is kimondhatlanúl. Csak hogy a fiúnak esze bár nagy is, de változékony, mellynek kormányzása ad nekem dolgot eleget.

Leveled végső lapjára ez első lapomon felelvlo-most a te első lapodra térek vissza. Azt, hogy Peloponesusban minden város tenger mellett fekszik, nem holmi didbáb ember nézete, hanem a tied szerint is hiteles Dicaearchusnak földrajza után hittem úgy³⁾. Ó Chaeronnak Trophonius barlangjáról tett leírásában⁴⁾ sok oldalról megróvjá a görögöket azért, hogy

²⁾ Értsd Quintust.

³⁾ Azért *de Republica* című dialogusában eszébe sem jutott mást gondolni e részben.

⁴⁾ Dicaearchus görög író, Athenaeus bizonyítása szerint, egy munkát adott ki Trophonius barlangjáról illy cím alatt: *περι τῆς εἰς Τροφωνιον καταβάσεως*. Trophonius görög monda szerint, egy híres ósló volt, ki Boeotiában, Lebadea város határában egy barlangban lakott, a melly barlang olly sajátsággal bírt, hogy a ki egyszer belement, soha többé nevetni nem tudott. Innen származott az a közmondás, mellyet a mindig komoly kedélyű vagy savanyú képű emberekre szoktak alkalmazni: *in antro Trophonii vaticinatus est*. Chaeron

úgy a tenger mellé húzódtak és nem vesz egy helyet is ki egész Peloponesusban. Bár nekem az író tetszett — mert nagy történettudó volt s Peloponesusban lakott — mégis a dolgot csodáltam s alig hihetvén el, közlém Dionysiussal. Ő elsőben megütközött; de azután, minthogy Dicaearchus felől szintolly jó véleménynyel volt, mint te C. Vestorius, én M. Cluvius felől ⁵⁾: kétségbe sem hozta, hogy annak hinnünk kell. Szerinte Lepreon régi tengermelléki hely Arcadia-ban ⁶⁾, Tenea, Aliphera s Tritia pedig neki későbbben épülteknek látszottak s ezt a *hajók jegyzékével* ⁷⁾ mellyben rólok említés nincs, bizonyítja be. Azért e helyet Dicaearchusból szóról szóra általvettem ⁸⁾. Hogy pedig *phliasiusok*-at ⁹⁾ szoktak mondani, tudom; úgy igazítsd hát ki, mert én nálam úgy van. Eleinte a *Phlius*, *Opus*, *Sipus* szavak közötti névhasznalat csalt meg, miután *Opuntiust* és *Sipuntiust* mondunk. De ezt mindjárt kiigazítottam.

Örűlsz, látom, mérsékletem s önzéstelenségem fölött. Még inkább tennéd azt, ha itt volnál. Az utóbbi törvénykezésnél is, mellyet Laodiceában február 13-kától april 30-káig minden kerület számára, a *Ciliciain* kívül tarték, szörnyű, miket tettem; olly

egy más, márma ismeretlen görög író, szinte írt volt e barlangról, s ebben a munkában tette Dicaearchus azon megrovásait a görög írók felől, a mellyekre Cic. itt hivatkozik, F.

⁵⁾ Cic. tréfásan Dicaearchus történetírói hitelét Vestorius és Cluvius bankárok pénzügybeli hitelével méri össze. E két bankár, kikről immár több helyen fordult szó elő, Atticus- és Cicerónál nagy hitelen állott.

⁶⁾ Hogy e részben Dicaearchus botrányosan tévedt, mutatja az, mivel Arcadia mindenfelől száraz földdel volt határos.

⁷⁾ Érti az *Ilias II.* 493. st. verseiben elszámolt azon hajók jegyzékét, mellyeken a görögök Troia ellen mentek.

⁸⁾ *De Republica* írt könyvembe.

⁹⁾ Nem *Phliuntiusokat*.

sok város lón az adósságtól egészen fölmentve, oly sok nevezetesen megkönnyebbítve; mind saját törvényeiket és bíráikat használván, a nyert autonomia mellett újjászülettek. Két úton nyújtottam nekik az adósságtól menekülésre, vagy könnyebbülésre módot. Egyik ez: hogy kormányzatom alatt épen semmi költség nem tétetett, — és ez nem nagyítás tőlem — *semmi*; mondom, még csak egy fillér sem. Nem képzelni, mennyire felkaptak ez által mind a városok. Ehez járult még e másik: iszonyúk voltak a városokban magoknál a görögöknél a lopások, melyeket tisztviselőik elkövettek. Magam vizsgálat alá vettem azokat, kik az utóbbi tíz évben hivatalt viseltek. Nyíltan bevallották. Úgy, hogy a legkisebb szegény nélkül vállaikon hordták vissza a pénzt¹⁰⁾ a községekhez. A községek meg a publicanusoknak, kiknek még e lustrum alatt sem fizettek semmit, a múlt lustrumról valót is minden zúgolódás nélkül megadták. Hanem ezért a publicanusok tenyerökön is hordnak bennünket. *Hálás nép az*, mondod. Tapasztaltam. Hatóságom többi gyakorlata sem olly nyűgös; e mellett szelíd s a bámulásig engedékeny. A hozzám bejárás korántsem a helytartóságoknál divatozó. Semmit komornyik által. Már napkelte előtt föl-alá járok a háznál, mint hajdan jelelt koromban. Mind ezt szépnek s nagynak nézik; nekem pedig régi katonás életem¹¹⁾ után még most sem terhes az.

Május 7-kén Ciliciába készülök, hogy junius havát ott töltvén (és vajha békében, de a parthus nagy háborúval fenyeget) quintilist a visszaútazásra

¹⁰⁾ Tudnivaló, ezzel Cic. nem akar egyebet mondani, mint, hogy rögtön mind szépen megtérítették, mit elsikkasztottak.

¹¹⁾ Vagyis az efféle rég megszokott életmódom.

fordítsam. Mert quintilis 30-kán egy éves szakmányom le lesz szolgálva. És az iránt nagy reménnyel vagyok, hogy időm semmivel megtoldatni nem fog. Vannak fővárosi tudósításaim martius 7-kéig; ezekből azt látom, hogy Curionk szilárdsága mellett, bármiről lehet előbb szó, mintsem a provinciákról. Tehát úgy remélem, maholnap látlak.

Térek a te Brutusodra, vagyis a *mienkre*, miután így jobbszereted. Részemről mindent megtettem, mit csak provinciámban kivinnem, vagy a királyságban megkísértenem lehetett. A királyt mindenkép elővettem és veszem most is naponként—tudniillik levél által. Mert három vagy négy nap maga is volt nálam, azon zavart körülményei között¹²⁾, mellyekből őt kiszabadítottam. A mint akkor személyesen, úgy azután sem szűntem meg kérni és sürgetni őt a magam, intni s nógatni az ő személye végett. Sokat is elértem; de mennyire megy az, minthogy messze vagyok, nem egészen tudom. A salamisiakat¹³⁾ meg (mert ezeket kényszerítenem lehetett) oda vittem, hogy egész tartozásukat meg akarták Scaptiusnak fizetni, csak hogy legutóbbi kötelezésöktől számított egy száztóli hónapos kamattal s nem folytonos, hanem csak évenkénti kamattőkésítés mellett. Leszámlálták a pénzt: Scaptiusnak nem kellett. És nem te mondtad-e, hogy Brutus kész valamit veszteni. Hanem a kötelezvényben négyes kamat állott. Ez már nem mehetett s még ha mehetett volna is: én nem engedhetém vala. Hallom, hogy Scaptius nagyonbánja. Mivel az a tanácsvégzés, mellyre hivatkozva a kötelez-

¹²⁾ Midőn országában némelleyek még élete ellen is törtek. V. ö. a 219-ik és 228-ik lev.

¹³⁾ Cyprus szigetében.

vényhez képest kívánt ítéletet mondatni, azért hozatott, minthogy a salamisiak a pénzt Gabinius törvénye ellen vették föl. Aulus törvénye ¹⁴⁾ pedig az ekkép fölvelt pénz megítéltetését tiltja. Azért a tanács azt határozta ¹⁵⁾, hogy itt a kötelezvény értelme szerint hozassék ítélet. Most ennek is csak annyi törvényes ereje van, mint a többieknek; kiváltsága semmi ¹⁶⁾. Hogy ezek részemről rendesen történtek, arról, hiszem, Brutust meg fogom győzhetni; téged meg foglak-e, nem tudom: de Catót meggyőzőm bizonyosan. Hanem most már tehozzád fordúlok. Ugyan lehetséges az, Atticus, hogy te feddhetlenségem és kényes voltom hirdetője *mertél ten szájaddal* (mint Ennius mondja) kérni engem arra, adnék Scaptiusnak a pénzbehajtásra lovasokat? Valljon te, ki írod, mint gyötrődöl néha, miért velem nem vagy, hogyha velem volnál, engednél tennem effélét, még ha akarám is? *Nem többet, csak ötvent* mondd. Spartacus-sal ¹⁷⁾ eleinte kevesebben voltak. Mi gonosz nem követtek volna azok el abban a jámbor szigetben ¹⁸⁾? És talán nem tették volna? De hát ide jöttem előtt mit el nem követtek? A salamisi tanácsot üléstere-

¹⁴⁾ Aulus Gabiniusé; és így maga az említett *Lex Gabinia*.

¹⁵⁾ Kivételkép, eltérve a Gabinius törvényétől.

¹⁶⁾ T. i. a kamatokra nézve.

¹⁷⁾ A fellázadt gladiatorok s rabszolgák azon famosus vezére, a ki 681-ben és 82-ben a rómaiaknak az eléggé ismeretes *Bellum Servilével* olly sok gondot adott. Spartacus a történetben olly kitűnő egyéniség, kinél csak egy kissé nagyobb s állandóbb szerencse hiányzott ahhoz, hogy minden valaha létezett nagy hadvezérek s hősök sorában elől tündököljön, miután pusztá gladiator léteré ama nagyszerűen merész terv kivitelére vállalkozott, hogy az egész Italia, Sicilia s Sardinia földén élő, több millio rabszolgát csúfos jármától fölmentvén, a szabadság s emberiség jogélvezetébe visszahelyezze.

¹⁸⁾ Cyprusban t. i. mellynek szelid békés lakói fegyveres erőnek ellentállani nem bírtak.

mében addig tartották elzárva, míg egynehányan éhen veszték el. Mert Scaptius Appiusnak praefectusa vala s ettől lovas csapatokat kapott. És te, kinek képe, istenemre, mindig szemeim előtt szokott lebegni, mikor csak valami kötelesség, vagy érdemtett felől gondolkodom, te kérsz, mondom, arra engem, hogy Scaptiust praefectussá tegyem? Hisz eleve megállapítók azt, *hogy kereskedőt egyet sem s ez iránt Brutust is megnyugtattuk. És még neki lovasságot? Miért inkább, mintsem gyalogságot? Scaptius már tékozlásig vinné a költséget* ¹⁹⁾. Mondja, hogy a főb-
bek ²⁰⁾ akarják. Tudom. Azért jöttek Ephesusig hozzám sírva panaszlani a lovasok gazságait s a miket tőlök szenvedtek. A honnét azonnal írott parancsot is küldtem, hogy Cyprusból a lovasok egy bizonyos hátránapig kitakarodjanak. És ezért, úgy másokért is engem a salamisiaiak végzéseik által egekig emeltek. Egyébiránt minek is már a lovasság? hisz a salamisiaiak fizetnek. Ha csak tán azt nem akarják fegyverrel kivinni, hogy a kamatot négy perczenttel számítsák. És én merném valaha olvasni, vagy csak kezemmel illetni azon könyveimet ²¹⁾, mellyeket széltében dicseérsz, ha illyesmit elkövetnék? Sokat, bizony nagyon sokat kedveztél ebben Brutusnak, drága kedves Atticusom; nekem, félek, hogy keveset. Hanem megírtam Brutusnak, hogy nekem e végett írtál ²²⁾.

Halld most a többbit. Én itt Appiusért mindent teszek; de csak becsületes úton s úgy igen szívesen;

¹⁹⁾ Megajánlván, hogy a lovasságot saját erszényéből fogja ellátui.

²⁰⁾ T. i. a salamisiaiaknál.

²¹⁾ Munkáját *de Republica*.

²²⁾ A Scaptiusnak adandó lovasok iránt.

mert őt nem gyűlölöm, Brutust meg szeretem és ezt tőlem Pompeius is felette megvárja, kit, mondhatom, naponként inkább kedvelek. Hogy ide C. Coelius jön quaestorúl, hallhattad. Nem tudom mit jelent, hanem ²⁵⁾.... Azok a Pammenes dolgai ²⁴⁾ nekem nem tetszenek. Remélem, hogy september hónapban Athenaeben leszek. Útazásaid időszakait igen óhajtanám tudni. Sempronius Rufus nagy ostobaságát coreyrai leveledből értettem. Mit mondjak rá? Irigylem Vestorius hatalmát ²⁵⁾. Szeretnék még többet is fecsegni, de világosodik, jön nyakamra a nép s Philogenes siet. Jó egészséget hát s köszöntsd Piliát és Caeciliánkat ²⁶⁾ is leveledben ²⁷⁾. Ciceróm üdvözl.

Laodiceában, aprilisb. 703.

F. II. 13.

LXXV.

257.

M. T. Cicero imperator, M. Coelius aedilis curulisnak
üdvét! ¹⁾

Leveleket tőled (mert talán nem jutnak ide) keveseket ugyan, hanem kedveseket kapok. Csak az is, a melyet legközelebb vevék, mennyi bölcseséggel, szivességgel, tanácscsal teljes! Ámbár szándékom

²³⁾ Itt egy kis hézag van; de melyet biztosan találgatás útján sem lehet kitölteni.

²⁴⁾ V. ö. a 228-ik lev.

²⁵⁾ Azét a Vestorius bankárét, kinek Sempronius Rufusnál annyi baja volt; mert ez utóbbi az, kit Cic. a 185-ik levélben *Rufio* név alatt s a 223-ikben is jól megrovogat. Ez a rajta kereskedő Vestorius, különbözőféle fogásokkal sokáig ki bírta játszani; hanem végre Vestorius, mint pénzénél fogva befolyásos egyén, mégis meg tudta csípni őt. Cic. kinek Rufio régen gyomrában volt, némi kárörömét nyilvánítja a felett, hogy ez a hasztalan ember egyszer Vestorius körme közé került.

²⁶⁾ Atticus leányát.

²⁷⁾ Majd ha Rómába írni fogsz.

¹⁾ E levél a 242-ikre szóló válasz.

volt mindent úgy tenni, mint te figyelmeztetsz : mégis szándékaink megszilárdúlnak az által , ha látjuk, hogy okos és hű tanácsadók velünk egy nézetben vannak.

Én Appiust (mint neked sokszor mondtam) felette becsülöm és hogy ő is engem a mint a vizálkodásról letettünk ²⁾, azonnal becsülni kezdett, tapasztaltam. Mert mint consul is tisztelém, aztán megnyájas barátom és tanulmányaimnak is kedvelője volt ő. Hogy viszont részére az én jó szolgálataim sem hiányzottak, magad tanúja vagy s melléd jöhet, úgy vélem, tanúnak a *comicus* ³⁾ Phania is; s mondhatom, még többre becsülöm őt, a mióta észrevettem, hogy általa szerettetel. Ímmár hogy egészen Pompeiusé vagyok, tudod; hogy Brutust szeretem ⁴⁾ képzelheted. Hogy ne volna kívánatos rám nézve magamévá tennem olly embert , ki korát, vagyonát, tisztségeit, eszét, gyermekeit, rokonait, sógorságait, barátait tekintve olly jó lábon áll, főkép miután tisztársam ⁵⁾, és még testületünk körüli tudományos érdeme által is nekem tömjéne ⁶⁾? Erről azért írok bővebben, mert leveled elárulá némileg, hogy kissé kétkezel abban, milly érzelemmel vagyok iránta. Hiszem,

²⁾ Mit Pompeius eszközölt ki, csakhamar azután, hogy Appius testvére P. Clodius megöletett.

³⁾ Azért mondja *comicusnak*, mert Appius szabadosa Phania színész volt.

⁴⁾ Appiusnak három leánya volt : egyiket Brutus, másikat Cornelius Lentulus, harmadikat Pompeius idősbik fija bírta nőül. Fiú gyermekei nehezen lehettek; azért testvérenek C. Clodiusnak két fiaiát adoptálta, kik aztán mindketten az ő nevét vették föl, egyik mint Appius *Major*, másik mint Appius *Minor*. Lásd : a 223-ik lev. 15-ik jegyz.

⁵⁾ Az augurságban.

⁶⁾ Miután az *Augurjogról* írt munkáját Cicerónak ajánlotta. V. ö. a 249- és 265-ik lev.

hallottál valamit. Ha hallottál, elhidd nekem, az nem igaz. Intézkedéseim s eljárásaim modora különböz némileg az ő provinciális kormányzásától. Meglehet, ebből gyanították némellyek, hogy nem véleménykülönbség, hanem megszakadt barátság miatt nem egyezek vele. Pedig én soha nem tettem, sem nem mondtam semmit is, a mi által becsületét sérteni akartam volna. Dolabellánk amaz oktalan lépése ⁷⁾ óta vészharító szószólója vagyok.

Szó volt mondott leveledben a város *átunkör-sága* felől ⁸⁾. Azon igazán örültem s gyönyörűségemre szolgál, hogy a tespedésnek közepette barátunk megdermedt ⁹⁾.

Az utolsó lapon saját vonásaid ¹⁰⁾ szeget ütöttek fejembe. Mit beszélsz? most Curio Caesart pártolja? Ki hitte volna ezt — kívülöttem? mert én, életemre mondom, hittem! Halhatatlan istenek? be szeretnék nevetni veled.

Szándékom, miután a jogszolgáltatást bevégeztem, a városokat mind felgazdagítottam, a publicanusoknak a múlt lustrumból hátramaradtakat szövetségeink ¹¹⁾ legkisebb panasza nélkül biztosítottam, a magánosoknál — főbb és alsóbb rendűeknél ¹²⁾ ked-

⁷⁾ Érti Dolabella azon tettét; mellynél fogva Appiust Cilicia nevében bünváddal terhelte.

⁸⁾ Hol t. i. Coelius ezt is írta Cicerónak: *nisi ego cum aquariis et tabernariis pugnavem, veteranus civitatem occupasset.* Lásd: a 242-ik lev.

⁹⁾ T. i. Curio, kiről Coelius a 242-ik levélben írja: *Curioni nostro tribunatus conglaciatus.*

¹⁰⁾ Mert a levél végét maga kezével írta Coelius; a többit más valakinek dictálta.

¹¹⁾ A provincia lakóji; kiket t. i. a rómaiak kíméletből nem alattvalóknak hanem *szövetségeseknek* szoktak nevezni.

¹²⁾ Nem csak a városok- községek- és publicanusoknál.

vességet nyertem, május 7-kén Ciliciába indulni, hogy ott a nyári tábort megnézzvén és a katonaság dolgát elintézzvén, a tanácsvégzés értelmében ¹³⁾ lelépjek. Óhajtalak látni mint aedilist s szörnyű vágyódást érzek magamban a főváros s az enyimek után, de főkép utánad. Élj szerencsésen.

Laodiceában, april végén, 703.

F. II. 18.

LXXVI.

258

M. T. Cicero imperator, Q. Thermus propraetornak üdvet!

Hogy Rhodon ¹⁾ iránti szivességem és egyéb szolgálataim, melyeket neked s a tieidnek tettem, előtted, oly hálás ember előtt kedvesek, azon felette örvendek s meg lehetsz győződve, miszerint én napról napra többrészvétellel vagyok tekintélyed iránt, noha magad feddhetetlenséged s szelídséged által olly nagyra vitted azt, hogy hozzá, úgy látszik, adni sem lehet már. De minél többet jártatom eszemet dolgaidon mindennap, annál helyesbnek találom azon nézetemet, melyet Aristónkkal ²⁾ a mint hozzám jött, közöltem, hogy: nagy ellenségeskedéseket fogsz venni nyakadba, ha az a hatalmas és főnemes ifjú ³⁾ megszegyeníttetik általad. És bizony kétségen kívül megszegyenítés lenne az, miután magasabb rangú egy sincsen körüléd. Ő pedig, mellőzve nemes szár-

¹³⁾ Mint ezt a tanács, alkalmasint Marcellus consul indítványára, elhatározta.

¹⁾ Thermusnak valami görög cliense, kinek Cic. provinciájában végezni valói voltak.

²⁾ Ez is görög egyén, ki úgy látszik, mind Thermusnak, mind Cicerónak is nagy bizalmát bírta.

³⁾ C. Antonius, M. Antonius triumvir öcsese, ki 704-ben mint quaestorságot viselt legatus Illyricumban kormányzott.

mazását, már azért is előbb való legatusaidnál, habár ezek legderekabb s legszeplőtelenebb emberek is, mert quaestor s a te quaestorod. Jól tudom én, neked senki haragja nem árthat: de mégsem akarnám, hogy az a három főrangú, ügyes s nem szótlan testvér⁴⁾ (kivált helyes okból) haragosod legyen; kik, előre látom, három évig egymásután néptribunok lesznek⁵⁾. És ki tudja, a köztársaságra milyen idők várnak! Én úgy hiszem, azok viharosak lesznek. Miért kívánám, hogy tribunusi ijesztgetéseknek légy kitéve; főleg midőn quaestorkodott legatusaidnak egy quaestort minden megrovatás nélkül elejébe tehetsz⁶⁾; ki ha — mint remélem s óhajtom — magát őseihez méltónak fogja mutatni: az némi részben a te érdemed leend; ha pedig valamiben botlani talál, egészen ön rovasára és nem a tiedre teendi a botlást. A mik eszembe jutottak s a miket érdekedben állóknak véltem, minthogy Ciliciába készülök, hozzád megírandóknak gondolám. Kivánom, hogy bármit végzesz, az istenek áldása kövesse: de ha reám hallgatsz, az el-

⁴⁾ Úgy mint Marcus, Caius és Lucius *Antoniusok*.

⁵⁾ Cic. e sejtelmében csalatkozott; mert a három testvér közül csupán M. Antonius lett néptribun.

⁶⁾ Azaz: ha a provinciából eljössz, kormányzóul helyettesíthetsz. A quaestorok, kiknek hivatala első lépcsőül szolgált a három legmagasb államhivatalra, és azért rendszeren fiatal egyének által töltetett be, ez időben húszan voltak, kikből kettő Rómában, a többi a provinciákban alkalmaztatott. Mindnyájan a néptől választattak, hanem vagy a tanács vagy a sors határozta el, ki mellyik provinciába menjen. Thermus praetor quaestorát, kiről itt szó van, vagyis a fiatal Antonius, a tanács rendelte Thermus mellé, s ennél fogva rangban megelőzte az előtte már quaestorságot végzett legatusokat, s így a helyettes kormányzóságot ő reá nem bízni annyi lett volna, mint őt erre érdemetlennek nyilvánítani.

lenségeskedést kerülni és utódaid nyúgalmát biztosítani fogod. Élj szerencsésen.

Laodiceában, május elején, 703.

F. XIII. 2.

LXXVII.

259.

Cicero Memmiusnak üdvet!

C. Avianus Evanderrel ¹⁾, a ki sekrestyédben ²⁾ lakik, mind magával gyakori érintkezésben, mind pártfogójával M. Aemiliussal is legbarátságosabb lábon állok. Különösen kérlek tehát, hogy, ha terhedre nem leend, lakásáról intézkedjél. Mert számosaktól megrendelt sok munkái miatt alkalmatlan reá nézve quintilis 1-jén ³⁾ költöznie ki. Szerénységem tiltja, hogy több szavakkal kérjelek. De azért nem kétlem, hogy, ha részedről semmibe, vagy sokba nem kerül, léssz oly szives, mint lennék én, ha te kérnél engem valamire. Valóban ezzel nekem nagy örömet szereznel.

Laodiceában, május 7-ke előtt, 703.

F. XIII. 3.

LXXVIII.

260.

M. T. Cicero C. Memmiusnak üdvet!

A. Fufiust ¹⁾, egyik meghittemet, ki hozzám legnagyobb tisztelettel és részvéttel viseltetik, tuda-

¹⁾ M. Aemilius Avianus szabadosával ki egyszersemind szobrász volt.

²⁾ Sekrestyék magán házaknál is lehettek, mert a római nagyoknál több helytt voltak udvari kápolnák. Miután Evander istenszobrokat is készített, Memmius nem vélte azzal kápolnáját megszentelteleníteni, ha annak sekrestyéjében enged Evandernek műhelyt állítani.

³⁾ Rómában a bérben lakók quintilis vagy julius 1-én szoktak változni.

¹⁾ Aligha e rövid ajánló levél is nem azon számosak közül va-

mányos, ritka műveltségű és barátságodra igen méltó ember, úgy fogadd, mint nekem szóval ígérted. Azzal nekem a legnagyobb örömet fogod szerezni s őt magát is a legmélyebb hódolatra, s tiszteletre végtelenül lekötelezed irántad. Éljen szerencsésen.

Laodiceában, május 7-ke előtt, 703.

F. III. 10.

LXXIX.

261.

M. T. Cicero Appius Pulchernek üdvét!

Hallván oktalan tettét azoknak, kik neked galibát csinálni akarnak ¹⁾, a híren először igen fölindultam ugyan, mert semmi illy véletlenül nem érhetett volna: de a mint lecsendesedtem, az egész előttem csekélységnek látszott, miután mind magadhoz igen nagy, mind embereidhez ²⁾ sem kis reményem van; sőt sok megfordúlt eszemben, minél fogva ezt a kellemtelenséget még becsületedre válthatónak is hihetem. Azt mindenesetre sajnálom, hogy irigyeid e tette által előled a legbizonyosb s legigazságosb triumphust elraboltatva kell látnom ³⁾. Ha ezt annyira becsülöd, mennyire én mindig becsülendőnek tartottam ⁴⁾: bölcsen fogsz tenni s elleneid keserűségéből

ló, melyek Cicerónál, mint az útlevelek, előre készen állottak s annak idejében csak a nevet kellett beléjük iktatni. Mert bár mennyi szepet mond is Fufiusról, annak még sem igen ismert egyénnek kellett lennie, miután felőle sehol semmi több nem találtatik.

¹⁾ Érti Dolabellát és vádlótársait, kik Appius ellen felségsértési pert kezdtetek.

²⁾ T. i. Pompeius- és Brutushoz.

³⁾ Mert, mint Coelius a 242-ik levélben írta volt, Appius azonnal, a mint Dolabella ellene a törvény előtt föllépett, a triumphus kereséséről lemondván, a fővárosba bement volt.

⁴⁾ Ezzel azt akarja mondani Cic., mintha ő a triumphusra nem sokat adna; csak hogy a hamis Wieland meg erre —czélozva a Phaedrus rókájára — azt a jegyzést teszi: *Igen bizony, mivel a szőlőfűrt olly magosan állott, hogy nem bírt odáig fölugrani.*

mint győző a legvalódibb triumphust élvezed. Mert előre jól látom, hogy segédforrásaid, tehetséged s bölcseséged mellett, ellenségeid garázdálkodásukat keményen meg fogják bánni. Magamról minden istennek nevére ígérem s fogadom, hogy méltóságodért (mert inkább mondom így, mintsem *jóllétedért*) e provinciában, melyet kormányoztál, kérésemmel a szószóló, fáradozásommal az atyafi, tekintélyemmel egy, a városok előtt (mint hiszem) kedvellett személy, befolyásommal az imperator tisztét s szerepét veszem magamra. Akarom, hogy tőlem mindent kívánj és várj; szolgálataimmal túl fogom haladni képzelődésedet. Q. Servilius igen rövid levelet hozott tőled számomra, de az nekem mégis fölötte hosszúnak tetszett; mert bántva érzem magamat, ha tőled kéretem. Bár ne adódott volna alkalom⁵⁾, mellyben tapasztalhasd, hogy te, hogy Pompeius, kit magát, kötelességem szerint, mindenek közt leg többre becsülök, úgy Brutus is, mi nagy becsben állatok előtttem; mert ezt mindennapi érintkezésünk közben is kiösmerted volna, mint ki is fogod ösmerni; de ha már adódott: valamit elmúlasztani bűnelkövetésnek s gyalázatra veteműlésnek vallanám. Pomptinius, kit különös, kitűnő pártfogásodban részeltettél⁶⁾ — mint e jóvoltodnak enmagam tanúja vagyok — irántad olly elismerést s jó érzést tanúsít, mint kell; mert bár fölötte fontos dolgai kényszerítvén, tőlem nagy kedvetlenségemre elment is, látván hogy érdeked úgy

⁵⁾ Ollyan szomorú, mint vádoltatásod.

⁶⁾ Azon alkalommal, mikor Pomptinius, mint Gallia Cisalpina propraetora, az allobroxokon kivívott győzelméért Appiusnak mint consulnak közbenjárására triumphussal tiszteltetett meg. V. ö. a 149-ik lev.

kívánja, midőn már hajóra ülendő volt, Ephesusból Laodiceába visszatért ⁷⁾. Tudva, hogy illy ragaszkodást számtalant fogsz tapasztalni, épen nem lehet kételkednem a felől, miszerint e zaklattatás fényt fog hozni reád. És ha kieszközlöd, hogy censorok legyenek választva s a censorságot úgy viselened ⁸⁾, mint illik és tudod: meg vagyok győződve, hogy nem csak magadnak, hanem minden tieidnek örökre legnagyobb istápjá léssz. Csak azon küzdj s azt vívd ki, miszerint időm semmivel meg ne toldassék; hogy miután értted itt a magamét megtettem, otthon is irántad jó indulatomat bebizonyíthassam. A mit nekem az emberek s összes rendek hozzád való sziveségei felől írsz, az épen nem csodálkozásomra, hanem a legnagyobb öröömre szolgál. Írtak erről hozzám jó barátaim is. Nagy gyönyörűséget érzek hát akkor, midőn látom, hogy neked, kinek barátsága rám nézve nem csak megtisztelő, de kedves is, mindaz, mire igényed van, megadatik és hogy van álladalmunkban most is némi köz egyetértésből részvét a vitéz s munkás férjfiak iránt, mi nekem is állandóan egyedüli jutalmúl adatott fáradalmaim- és virrasztásaimért. Hanem az iszonyú váratlanúl esett nekem, hogy ez a fiatal ember ⁹⁾ kinek személyét én két főbenjáró pörénél legnagyobb buzgalommal védettem, elég vakmerő volt, veled ellenségeskedést kezdve, minden

⁷⁾ Azon dolgozni, hogy Appius ellen a provinciából tanúk ne menjenek Rómába; miből tehát világos, miszerint Appius ellen a provinciában elkövetett tetteiért kezdetett a felségsértési kereset.

⁸⁾ Utána vehette volna: *mert az neked bizonyosan nem fog hiányzani*, de úgy látszik, ennek elhallgatásával még hízelgőbb bököt akart tenni Appiusnak ez a finom politikának is maga helyén ügyes mestere Cicero.

⁹⁾ Dolabella.

szerencsége s tervei pártfogójáról így megfelejtkezni, — főkép a midőn te minden kitüntetéseknek és véd-
eszközöknek olyan bővében vagy : nála pedig —
legszelídebben szólva is — sok hiányzik ebből. Az
ő esztelen s gyermekes beszédét ¹⁰⁾ már előbb M.
Coelius barátom megírta volt hozzám; melly beszéd-
ről sokat írtál te is. Már én ugyan azzal, ki veled
ellenségeskedést kezd, inkább eltépném még a régi
viszonyt is, mintsem újat kötnék ¹¹⁾. S neked az én
hozzád való jó indulatomról nem illő kétkedned, mert
ez a provinciában senkiinek sem ismeretlen s Rómá-
ban sem volt az.

És mégis te leveledben némi gyanakodásodat s
kétkedésedet mutatod; mellyért hogy veled verseng-
jek, az idő meg nem engedi : de hogy magam kitisz-
títssam, szükségessé teszi. Ugyan hol voltam én
valami követségnek akadályára abban, hogy meg-
dicséresed végett Rómába küldessék? Vagy mivel
lehetett volna, ha nyilván gyűlöllek, kevésbbé ártal-
masat tennem ellened? ha meg titkon : világosabb
ellenségnek mutatkoznom? Még ha olly álnok vol-
nék is, mint azok, kik reám efféléket kennek, biz'
olyan ostoba mégsem lettem volna, hogy vagy a
titkos gyűlölet mellett nyilvánvaló ellenségeskedést,
vagy miben neked mitsem árthatnék, abban legna-
gyobb ártani vágó szándékot mutassak. Arra em-
lékezem, miszerint jöttek hozzám néhányan ¹²⁾ azon

¹⁰⁾ Mintha t. i. Appius ellen indított vádjánál reám mint jö-
vendő apósára támaszkodnék.

¹¹⁾ Leányomat neki adván nőül.

¹²⁾ Némellyek utána teszik : *nimirum ex Epicteto s alatta*
Phrygiának a ciliciei provinciához toldott részét akarják érteni;
minthogy *επικτητος* szószerint *toldalékot* jelent.

jelentéssel, hogy a követek számára túlságos költségek szabotnak. Ezeknek nem annyira parancsolólag, mint vélekedéskép mondám, hogy a küldöttek részére a költségnek szorosán a *Cornelia-törvény* értelmében ¹³⁾ szükség megszatni. És hogy még ennél sem maradtam meg, bizonyítják a városok számadásai, mellyekbe mindegyik a mennyit akart, annyit írt követeid részére kiadás gyanánt be. S mégis téged milly hazugságokkal töltöttek el a leg-hitványabb emberek! mintha a költségek nem csak betiltattak, hanem a már elindultak ügyviselőitől vissza is kértettek s elszedettek és sokan egyenest ez okból nem mehettek volna el. Panaszt emelhetnék s pörölhetnék veled, ha, mint föntebb írák, jelen helyzetekben nem inkább magamat előttéd kitisztítani, mintsem ellened vádoskodni akarnék és amazt helyesbnek nem tartanám. Rólad hát azért, hogy hitél, semmit: magamról is, hogy miért nem kellett volna hinned, csak keveset mondok. Mert ha engem jó embernek, ha azon tudományokhoz és elvekhez, mellyeknek gyermekségem óta hódoltam, híúnek, — ha elég nemeskeblúnek, — a legnagyobb ügyekben is nem legkisebb belátással bírónak tartasz: felőlem a barátságban nem csak semmi hűtlenséget, alattomoságot, hamisságot, de semmi alacsonyágot és silányságot is föltenned nem szabad. Ha pedig engem ravasznak s alattomoskodónak szeretsz képzelni: mi egyez kevésbbé az ilyen jellemmel, mint az, hogy egy legvirágzóbb karban levő ember jószívűségét megvesse, vagy a tartományban annak hírét támadja

¹³⁾ Még ekkor fennállott Corn. Sylla dictatornak egy törvénye, melly az ilyen követek számára a városok pénztárából bizonyos összeget rendelt adatni költségül.

meg, kinek otthon érdemét védette? vagy ellenséges érzelmét olly tárgyban mutassa, a mellyben semmit nem árthat? vagy az árulásra ollyan alkalmat válasszon, melly a gyűlölség kiczégérezésére legnyíltabb, az ártásra legcsekélyebb? De mi okom is volt volna irántad olly engesztelhetlenné lennem, miután öcsémről érttettem, hogy te nekem, még mikor azt tenned majdnem szükség volt is, akkoron sem valál ellenségem? ¹⁴⁾ A mióta pedig kibékülésünket mindketten óhajtók, kezdettél-e velem consulságod alatt valamit hiában, midőn tőlem tettet, vagy szavazatot kívántál? Bízta-e rám, mikor Puteoliig elkísértelek ¹⁵⁾, ollyast, miben készséggel várakozásodat fölül ne haladtam volna? Ha a ravasznak fő tulajdona mindent ön hasznától mérni: valljon mi lett volna rám nézve hasznosabb, mi érdekeimnek kedvezőbb, mint egybeköttetésem egy legnemesb s legtiszteltebb egyénnel, a kinek vagyona, esze, gyermekei, sógorai, rokonai nekem nagy díszemre s ótalmamra szolgálhatnak? de a miket én barátságod óhajtásánál nem valami ravaszságból, hanem inkább némi bölcsességből vettem számba. Hát azok a kötelékek, mikkel hozzád legörömostebb fűződöm, milly számosak? a hasonló tanulmányok, a kellemes társalgás, az élet vig élvezése, a szóbeli közlekedés, a meghittebb levelezés? És ezek mind csak házi viszonyok. Hát még a nyilvánosak millyenek? A világos kibékülés, mellynél vigyázatlanságból sem lehet véteni hitszegés gyanúja nélkül; a collegialis viszony egy legfényesb papi rendben ¹⁶⁾, mellyben eleinknél nem

¹⁴⁾ Mikor t. i. Appius testvére C. Clodius Cicerót üldözte.

¹⁵⁾ Provinciába mentedkor.

¹⁶⁾ Az augurságban.

csak a barátságot megsértni szabad nem volt, de még pappá avattatni sem lehetett olyannak, ki a testületben valakivel ellenséges lábon állott. Melly sok és fontos körülményeket ha mind mellőzöm is : ki becsült, vagy becsülhetett, vagy tartozott becsülni valaha valakit annyira, mint én Cn. Pompeiust, leányod ipát? Mert ha az érdem teszi meg : hazámat, gyermekeimet, jóllétemet és méltóságomat, sőt enmagamat is általa hiszem nekem visszaadatva ; ha a társalgás kelleme : ki volt valaha álladalmunkban velem a consularisok közül szorosb barátságban ? ha a szeretet s szivesség nyilatkozatai : mit nem bízott ő rám, mit nem közölt velem, mit kívánt távollétében magáról bárki által is inkább végeztetni a tanácsban, mint általam ? mikkel nem akart ő engem a legfényesebben kitüntetni ? végre milly engedékenyen, milly szelíden tűrte küzdésemet a lépéseiben gyakran gáncsoskodó Milo mellett ? milly buzgóan gondoskodott arról, hogy az akkori ármányoskodás ¹⁷⁾ valahogy hozzám ne férjen, engem tanácsával és tekintélyével, sőt még fegyvereivel is fedezvén ? ¹⁸⁾ melly szomorú időkben valóban olly méltóságos s magasztos jellemet mutatott, hogy ő nem csak holmi *phryxnek*, vagy *lycaoninak* (mint te a követeknél tetted volt), de még a legfőbb egyének engem kisebbitő beszédeinek sem adott hitelt. Midőn tehát ennek fija teneked vőd s midőn tudom, hogy e sógorsági viszonyon kívül is Cn. Pompeiusnál mi becses és mi ked-

¹⁷⁾ Mert Cic. gyanúban állt, hogy az ő sugallatából ölte meg Milo Clodiust, s ezt Plancus s Q. Pompeius néptribunok tele szájjal hirdetgették a népgyűlésekben.

¹⁸⁾ Cic. a Clodius megöletése miatt, ellene felbőszült néptől félvén, Pompeiustól fegyveres őrizetet kért s kapott is.

ves vagy : ugyan minő indulattal kell viseltetnem irántad; főleg miután ő hozzám olyan levelet intézett, mellynek folytán hogyha neked, a kinek legjobb barátod vagyok, még ellenséged volnék is, veled kibékülnék s magamat egészen ez irántam annyi érdemmel bíró férjfinak tetszéséhez alkalmaznám? De legyen elég e tárgyról ennyi; úgyis talán többet írtam, mintsem kellett volna.

Most a miket elvégeztem és a miket elkezdettem, azokról értesülj ¹⁹⁾

S mindezt inkább méltóságod, mint veszélyed szempontjából tettem és teendem; mert remélem, maholnap hallani fogom, hogy *Censor* vagy; melly hivatal tisztéről, mint nagy lelket s mély belátást igénylőkről szerintem buzgóbban s komolyabban illő gondolkodnod, mintsem azok felől, a miket én irányodban teszek. Éljj szerencsésen.

Laodiceában, május elején, 703.

F. II. 19.

LXXX.

262.

M. T. Cicero imperator C. Coelius Caldus választott quaestornak, L. f. ¹⁾ üdvet!

Vévén azon igen óhajtott hírt, hogy quaestorúl te jutottál mellém, ezen szerencséből annál több örömet remélek magamnak, minél több időt töltendesz velem a provinciában. Mert előttem sokat ér az, ha

¹⁹⁾ Miknek itt kellene következni, mind hiányzanak, s meglehet, maga Cic. törölte ki azokat, mikor levelei közül a kiadásra szántakat általnézegette.

¹⁾ Cicerónak Ciliciában két quaestora volt; u. m. *L. Mescinius Rufus*, kihez később három levele fog előfordulni, s *Cn. Volusius*, kiről a 198-ik levélben már volt szó. Az év vége felé Volusius otthagyván a provinciát, helyébe *Coelius Caldus* jött quaestornak s erre ruházta Cic. hivatalból kiléptekor ideiglenesen a helytartóságot.

a sorstól juttatott viszonyhoz még társalgásunk is járul. Minthogy jövedeled felől sem tőled, sem mástól semmi tudósítást nem kaptam : félnem lehet (és félek is) úgy talál kitűni, hogy mielőtt a provinciába érkeznél, én a provinciából elmegyek. Küldött leveledet, a legnemesb érzettel írottat, mellyből úgy készséged, mint észtehetséged szépen kitűnik ²⁾, juniushó 22-kén Ciliciában táboroztomkor, vettem ugyan : de az sem honnét és melly napon kelt, sem hogy melly időben várjalak, ki nem mutatja és a ki hozta is, nem magadtól vette azt ált, hogy tőle, hol és mikor íratott, megtudhattam volna ³⁾. Bár tehát ezekre nézve bizonytalanságban vagyok : jónak véltem mégis hivatalszolgáim s poroszlóim által e soraimat hozzád küldeni; mellyeket ha elég idején veendesz, igen le fogsz kötelezni, ha hovahamarább Ciliciába jösszsz. Mert a mit nekem felőled unokatestvéred Curius ⁴⁾, ki, mint tudod, igen jó barátom, úgy C. Virgilius rokonod, e meghitt emberem, nagy részvéttel írtak, reám nézve sokat nyomó ugyan, — mint olly barátságos érzelmű emberek ajánlásának lenni kell : hanem a magad levele, főkép saját hivatalod és viszonyunk körül, még nagyobb súlylyal bírna előttem. Nekem óhajtottabb quaestor nem juthatott

²⁾ Coeliusnak, mint még igen fiatal embernek, nagy becsületet vélt azzal adni Cic., ha észbeli tehetségét kiemeli.

³⁾ Mindez — mondja Wieland tréfásan — az úrfi részéről épen nem nagy megfontoltság, sem valami különös hivatalra képzettség jele, s inkább arra mutat, hogy nehezen tudott a fővárosbeli multságoktól megválni.

⁴⁾ M. Curius, ki Silanus és Murena consulok alatt quaestor, később P. Lentulus Spinther s Caecilius Metellus consulságukban néptribun hivatalt viselt és a kinek anyja Coelius Calvus anyjával testvér volt.

volna ⁵⁾). Részemről hát mindennemű kitűntetés fog hárulni reád; hogy lássa a világ, miszerint mind a magad érdeme, mind őseidé iránt is tekintettel viseltetem. Hanem ezt teljesítnem könnyebb lesz, ha majd hozzám Ciliciába jössz ⁶⁾); mit mind az én érdekekben, mind a köztársaságéban, de leginkább a tiedben fekvőnek találok. Élj szerencsésen.

Ciliciában, a táborban, június 22-kén 703.

F. II. 12.

LXXXI.

263.

M. T. Cicero imperator M. Coelius aedilis curulisnak üdvet!

Aggódom, megvallom, a fővárosi dolgokon, olly zajos népgyűlésekről ¹⁾), olly kedvetlen *quinquatus*²⁾) felől hoztak hírt; mert a közelebbieket még nem hallám. Mégis semmit inkább nem sajnálok, mint azt, hogy ha van e bajok között valami nevetni való, azon veled együtt nem lehet nevetnem. Pedig volna ám sok, hanem megírni nem merem. Restelem, hogy

⁵⁾ Alább a 276-ik levélben nem illy szépen nyilatkozik Coeliusról, mondván: *Nos provinciae praefecimus Coelium; puerum, iniquis et fortasse fatuum et non gravem et non continentem. Assentior.*

⁶⁾ Cic. már akkor mikor e levelét írta, el volt határozva arra, hogy hivatalából kiléptekor Coeliust, mint quaestori hivatalánál fogva hozzá rangban legközelebb állót, bízta meg a provincia s hadserege ideiglenes kormányzatával: mert a helytartóknak, ha évök kitelt és még a tanácstól utódot nem kaptak, joguk volt addig, míg az új helytartó ki nem neveztetett, vagy magoknak a provinciában hivatalukat folytatni, vagy quaestoraik- és legatusaiból helyettes kormányzót hagyni hátra.

¹⁾ Mellyeket a néptribunok s különösen Curio tartottak Caesar érdekében, hol Curio mint jeles és tüzes szónok keményen dolgozott a két consul ellen azért, mert ezek Caesartól Galliát idő előtt elvenni akarták. V. ö. a 256-ik lev.

²⁾ *Quinquatus* Minerva ünnepe volt, melly martius 19-én kezdődvén öt napig tartott.

még e tárgyak felől semmi levelem töled nincs. Azért, noha midőn e sorimat olvasni fogod, már én éves hivatalomat bevégzendtettem, mégis óhajtanám, hogy útamban találkozzam leveleddel, melly engem a köz-társaság egész állásával megismerkedtessen, hogy épen jövevény módra ne lépjek be. Ezt náladnál jobban senki sem teljesítheti.

Diogenesed ³⁾ e szerény ember tőlem Philóval Pessinusbba ment. Megfordúltak Adiatorixtól ⁴⁾, a kit sem szivesnek, sem bőkezűnek nem tapasztaltak. A fővárost, a fővárost Rufusom megbecsüld s élj te ott a fényben. Minden külföldönlét (ifjúságom óta úgy találtam) homályt s foltot vet azokra, kiknek működése Rómában ragyogó lehetne. Mit jól tudván, vajha e meggyőződésemenél maradék vala! Úgysegéljen, én egy sétácskánkat, én egy beszélgetésünket a helytartóságnak minden kincséért nem adnám. Elliszem, hogy az önzéstelenség érdemére szert tettem : de ez nem lett volna kisebb, ha a provinciát el nem fogadom is, mint most midőn megtartottam ⁵⁾. Háát a triumphus reménye? mondod úgy-e. Elég dicső trium-

³⁾ Diogenes, Coeliusnak nem szabadosa, hanem valami görög barátja, Philo pedig szabadosa volt, kiket nemrég valami ügyei végett, ajánlólevéllel küldött Ciceróhoz. V. ö. a 223-ik lev.

⁴⁾ *Ab Adiatorige*. Ez újabb kiigazítás előtt itt *ad Deiotarum regem* íratott és olvastatott; de hogy hibásan, világos abból, mert a mit Cic. itt mond, azt az ő szeretett Deiotarusáról soha nem mondhatta volna. És mégis Wieland is e hibás olvasást követte. A mienk ellen nem lehet kifogás; mert, Strabo bizonyítása szerint, épen ez időben volt a ciliciai Taurus vidékén Comanában egy *Adiatorix* nevű fejedelem, ki később Heraclea Ponticánál a rómaiaknak oda telepített gyarmatát Antonius parancsára egy éjszaka mind leöldöstette s ki aztán az actiumi ütközetben elfogatván, a triumphusnál körülhordoztatás után Rómában fiastúl kivégeztetett.

⁵⁾ Önzéstelenségemet, ha a provinciát el nem fogadom is, csak úgy elösmerik, mint most, midőn azt legkisebb zsarolás nélkül épen megtartottam.

phusom volt énnekem ⁶⁾ és nem volna szükség legdrágább sajátaimat olly sokáig nélkülöznom. De remélem, maholnap meglátlak. Te előmbe leveleket küldj, magadhoz méltókat. Élj szerencsésen,
Ciliciában, júniusb. 703.

A. VI. 3.

LXXXII.

264.

Cicero Atticusnak üdvet!

Bár semmi újat nem tudok, mi azóta történt volna, a mióta szabadosod Philogenes által levelet küldöttem ¹⁾: mégis mivel Philotimust visszaindítom Rómába, írnom kell hozzád valamit. S elsőben is arról, mi engem leginkább aggaszt — nem mintha segíthetnél rajtam valamit, hanem mert a dolog már körmünkre égett ²⁾ s te meg messzse népek között vagy

... és köztünk sok habot
hempelyget a nagy tengeren a déli sél ³⁾.

Napom, mint látod, czammog előmbe — mert nekem quintilis 30-kán a provinciából mennem kell — és mégis föl nem váltatom. Kit hagyjak itt, hogy kormányozza a provinciát? Az okosság s közvélemény öcsémet kívánja; egy az, mert ez kitűntetésnek nézetik s így arra senki sem különb; más, mert csak ő az egy kiszolgált praetorum. Pomptinius, kötött

⁶⁾ Mellyet Clodius felett tartottam akkor, midőn száműzetésemből olly fényes megtiszteltetések közt jöttem vissza. Ezentúl nem volt szükségem arra, hogy magamnak messze tartományban keressek triumphust. Wieland ezt a helyet egész másként magyarázza s nyilván nem egyébért, mint azért, mert a variánsok közül *triumpharam* helyett a *triumpharem-et* találta kikapni.

¹⁾ Érti a 256-ik levelet.

²⁾ Azaz: helytartóskodási évem maholnap kitelik.

³⁾ Egy *henistichium* és egy egész *senarius* valami régi görög tragicusból.

alkunk szerint, melly mellett ide jött, tőlem már elment. Quaestoromat ⁴⁾ senki reá érdemesnek nem tartja; mert könnyelmű, kicsapongó és ragadós kezű ⁵⁾. Hanem öcsémnél az a bökkenő, hogy aligha bírhatom rá, mert ő gyűlöli a provinciát. És valóban nincs is kelletlenebb s alkalmatlanabb valami. De ha tőlem meg nem tagadná is: mi lenne kötelességem? midőn Syriában nagy háborút várnak, melly a provinciába átesapni látszik; itt semmi véderő nincsen; költség csupán egy évre van határozva. Engedi-e akár a testvéri szeretet öcsémet, akár a pontosság valami himpellért ⁶⁾ hagynom itt? Látod tehát, hogy nagy gondban vagyok és nagy szűkében a jó tanácsnak. Szóval: ez az egész dolog ⁷⁾ nem nekem való volt. Mennyivel jobb a te provinciád ⁸⁾! Ott hagyod, mikor akarod; ha csak már ott is nem hagyád; kit jónak látsz, arra bízod Thesprotiát s Chaoniát ⁹⁾. Azonban Quintussal még nem találkoztam ¹⁰⁾, hogyha már ezt látván jónak, tudnám is, meg lehet-e tőle nyernem: még ha meg lehetne, sem tudnám mit tegyek. Ezzel hát így vagyok. Egyéb eljárásom eddig csak dicséret s köz kedvesség tárgya s méltó ahhoz a munkámhoz ¹¹⁾, mellyet úgy magasztalsz. A városok megmentvék ¹²⁾; a publicanusok bőven kielégítették;

⁴⁾ T. i. Mesciniust.

⁵⁾ *Tagax*. E szó az igazí, nem a *sagar*, mint több kiadásban még ma is hibásan olvastatik.

⁶⁾ Mint pl. Mesciniust.

⁷⁾ A proconsulság s provincia-kormányzás elvállalása.

⁸⁾ Érti Atticus provinciája alatt annak Epirusban levő gazdag birtokait.

⁹⁾ Epirus két vidéke, hol Atticus szép jószágokat bírt.

¹⁰⁾ Visszajövetlen Asiából Ciliciába, hol Quintust a katonaság téli elszállásolása végett hagyta volt.

¹¹⁾ *De Republica*.

¹²⁾ A pénzbeli bukástól.

gyalázattal egy ember sem illettetett, igazságos s szigorú ítéllettel is kevés, de annyira senki, hogy panaszkodni merne. Dolgok triumphusra méltók történtek, de azt kíváncsian keresni nem fogom, tanácsod nélkül pedig épen nem. A befejezés nehéz csak provinciám átruházásánál. De majd valamelyik isten ebből is kiségt.

A fővárosi dolgokról kétségkívül te többet tudsz, gyakrabban s bizonyosbakat hallasz. Megvallom, sajnálom, hogy leveleidből nem okúlhatok. Mert ide Curio s Paulus ¹³⁾ felől kedvetlen hírek érkeztek; nem mintha valami veszélyt látnék, míg Pompeius áll, vagy ül is, csak jó egészsége legyen: hanem mert, lelkemre, Curio s Paulus barátim sorsát sajnálom. Nekem hát, ha már Rómában volnál, vagy ha majd ott léssz, kérlek, az egész köztársaság vázlatát megküldd, melly előmbe jöjjön, hogy magamat a szerint alakítanom s előre megfontolnom lehessen, milly szellemben kell a főváros elébe lépnem. Mert fekszik abban valami, hogy a ki jön, ne idegen és vendégkép jöjjön.

S a mit majd el is felejték: Brutusod kedvéért, mint neked több ízben írtam, mindent elkövettem. A cyprusiak a pénzt már leolvasták. De Scaptius az egy száztólival s évenként tőkésített kamattal nem elégedett meg. Ariobarzanes nem volt bőkezűbb Pompeiushoz magáért, mintsem Brutushoz érettem; de hozzá nem is leheté férnem. Mert a király igen szegény és tőle olly messze valék, hogy csak levél által tettem valamit s őt azzal ostromolni meg sem is

¹³⁾ C. Scribonius Curio néptribun és L. Aemilius Paulus consul mindenik erősen harczolt Caesar mellett, az ettől kapott nagy mennyiségű pénzért.

szűntem. Az egész ide megyen ki : a pénz arányához képest Brutus nagyobb bőkezűségben részesült, mintsem Pompeius. Brutusnak ez évben fizettetett mintegy 100 talentom ¹⁴⁾). Pompeiusnak hat hónapra van *igérve* 200. Appius dolgában pedig mennyit engedtem Brutusnak, alig tudnám megmondani. Min lehetne hát aggódnom? Barátjai Matinius és Scaptius merő kocziporok; emez, mert tőlem nem kapott lovas dandárokot, mellyekkel, mint az én időm előtt cselekedett, Cyprust zaklathassa, meg lehet azért neheztel reám, vagy azért, mert praefectussá nem tétetett, mit én egy kereskedőnek sem adtam meg — nem meghittemnek C. Vennoniusnak, sem a te Leniusodnak és a mit Rómában előtted kijelentettem, annál megmaradtam. Hanem mi panasza lehet annak, ki midőn a pénzét fölvehette volna, maga nem akarta? A másik Scaptius ¹⁵⁾, ki Cappadociában volt, hiszem, ki van elégítve. Midőn ez tőlem a tribunságot ¹⁶⁾ megkapta, mellyet neki Brutus levélre adtam meg, később hozzám azt írta : *neki a tribunság nem kell*. Van még egy Gavius, P. Clodius ebe, ki, miután neki Brutus kérésére praefecturát adtam, sokat beszélt és tett az én némi meggyalázásommal Clodiusnál. Ez engem sem Apameába mentemkor el nem kísért; sem midőn később a táborba jött s onnan távozott, meg sem kérdezt, *parancsolok-e valamit* és, nem tudom miért, nyilván nem vala jó hozzám. Ha ezt praefectusaim közt megtartottam volna : miféle embernek gondolhatnál engem? Én, a ki, mint tudod, a leghatalmasb egyének daczát sem türtem soha el,

¹⁴⁾ 200,000 forint.

¹⁵⁾ Testvére a fentebb említettnek; *Marcus*. V. ö. a 252-ik lev.

¹⁶⁾ T. i. hadtribunságot, vagyis ezeredességet.

egy ilyen czimboráét tírném-e? Noha a tírésnél még több, öt némi jótéteményben s becsületben is részesíteni. És ez a Gavius, mikor minap Rómába mentekor engem Apameában meglátott, ekkép szólított meg [a hogy én a kis Culleót ¹⁷⁾ alig merném]: *honnét kapom én tőled a praefectusi zsoldot? Én rá, szelídebben, mintsem a jelenvoltak szerint kell vala, azzal válaszoltam: nem szoktam zsoldot adni azoknak, kiknek szolgálatával nem élek.* Elment haragosan. Ha Brutus e gazember neheztelésén képes megindulni: akkor ám szeresd őt magad, én versenytársad nem leszek. De gondolom, olyan lesz ő, minőnek lennie illik. Azonban veled a dolgot közleni kívántam és megírtam magának is igen részletesen. Általában [hisz egymás közt szólunk ¹⁸⁾] még nekem Brutus egyetlen levelet sem küldött — nem most legközelebb az Appius dolgában ¹⁹⁾ is, a mellyben valami gőg és fanyarság ne volna. Pedig neked sokat szokott szájadon forogni:

..... *Granius ámdc*

Meg nem alázta magát és büszke királyokat útál ²⁰⁾.

Ezzel azonban ő nekem inkább nevetséget, mintsem boszúságot szokott okozni; de valóban nem igen fontolja ő meg, mit, vagy kihez ír.

Az ifjú Q. Cicero, úgy sejtem, de sőt bizonyos, hogy elolvasá az atyjához czímezett levelet. Mert fel

¹⁷⁾ Valami sehonnai jelentéktelen ember lehetett, de kit azért Atticusnak mégis kellett ismernie.

¹⁸⁾ Szabadon kimondhatom előtted.

¹⁹⁾ A Brutus apósáéban.

²⁰⁾ Ezzel azt akarja mondani Cic. Atticusnak: *te Graniust dicserni szoktad azért, hogy magát soha le nem alázta s másokban a gőgöt lenézte. Én is azt cselekszem.* Granius különben egy elmésségéről híres praecó volt, kinek Cic. több élceit felhozza: *de Orat. l. II. c. 60. 62. 70. Orat. pro Planc. c. 14.* Említi *Brutusában* is cap. 43. 46. A vers, mellyet itt felőle idéz, Lucilius költőé, ki Graniusról sokat írt.

szokta bontani az ilyeneket s pedig utasításomból, hogy valljon nincsen-e benne, mit tudnia szükség. És e leveledben ugyanaz volt írva húgodról, a mi hozzám ²¹⁾). Szörnyen megilletődve láttam a fiút; sírva panaszolkodott előttem. Szóval bámúlandó kegyeletet, gyengédséget, szelídséget tapasztaltam benne s annál nagyobb reményem van, miszerint semmi nem fog másként történni, mintsem a hogy illik. Ezt hát veled tudatni kívántam.

Nem hallgathatom még el a következőt: Hortensius fija magát Laodiceában, a gladiator-játékok alatt gonoszúl s eből viselte ²²⁾). Én őt az apja kedvéért akkornap, mikor jött, vacsorára hívtam; de ugyan apja kedvéért nem is ám többször ²³⁾). Azt mondá, hogy Athenaeben várni fog reám, hogy majd lvelem jöjjön haza: *Jól van* mondék — mert mit is mondhattam volna? Bizonyosan hiszem, semmi sem lesz abból, a mit ígért ²⁴⁾). De nem is akar-nám ²⁵⁾, nehogy az atyját megbántsa m ²⁶⁾, kit valóban fölötte becsülök. Hogyha mégis útitársam talál enni, akkép fogok bánni vele, hogy azt, kit legkevesbbé akarnék, meg ne szomorítsam. Eddig vagyunk.

De még egyet! Kérlek, küldd meg nekem a Q. Celer ²⁷⁾ beszédét M. Servilius ²⁸⁾ ellen. Levelet írn

²¹⁾ Hogy t. i. töle Quintus el akarna válni. V. ö. a 256-ik lev.

²²⁾ Hortensius oratornak ezt a roszt fiját *Valer. Maximus* is említi 11b. V. cap. 9. hol az atyáról ezt mondja: „*Filium potius in tormento animi, quam in voluptatibus reponens.*“

²³⁾ Többször ez egyszernél meg nem hívtam, nehogy olly fiút, kit apja gyűlöl, legyezni láttassam.

²⁴⁾ Az csak üres fecsegés volt, hogy velem szeretne haza menni

²⁵⁾ Hogy velem jöjjön.

²⁶⁾ A fijának való kedvezéssel.

²⁷⁾ Q. Metellus Celer, ki Cic. consulsága alatt praetor volt.

²⁸⁾ Hihető az a Servilius ez, kiről, mint általa védett vádlottról Coelius a 223-ik levélben beszélt.

minél előbb. Ha nincs semmi : izend meg legalább postásodtól, hogy semmisem történt. Piliának s leányodnak üdvözetemet. Légy jó egészségben.

Ciliciában, júniusb. 703.

F. III. 11.

LXXXIII.

265.

M. T. Cicero, Appius Pulchernek (remélem) Censornak, üdvet!

Pyramus ¹⁾ folyónál táboroztom alatt két levelet vettem egyszerre, mellyeket Tarsusból Q. Servilius ²⁾ küldött meg hozzám. Egyikre aprilhó 4-ke van fölírva; a másikban, melly előttem későbbinek tetszik, nap kitéve nincsen. Elsőben hát amarra felelek, mellyben a felségsértéstől lett fölmentetésedről írsz. Bár erről már jóval előbb értesülve valék levelek, futárok s maga a közhír által is, mert semmi nagyobb lármát nem ütött — nem, mintha valaki egyebet várt volna, hanem mert kitűnő férjfiakról semmi dicséretest titkon hiresztelgetni nem szokás — : mégis azt rám nézve sokkal örvendetesbbé tette leveled; nem csak mert világosabban és bővebben szólt, mintsem a köz beszéd, hanem mert úgy tetszett, nagyobb örömet érzek feletted, ha felőled magadtól hallok valamit. Azért téged a távolban lélekben átölelek, leveledet pedig összecsókolgattam s magamnak is szerencsét kívántam. Mert a miben az egész nép, tanács s bírák által ész, szorgalom és erény részesíttetik, abban (meglehet, hízelgek magamnak, midőn mindezt bennem is meglenni képzelem) magamat is részesíttetni gondolom. Nem is pöröd ím e

¹⁾ Egy, egész keleti Ciliciát keresztül metsző folyóvíz, melly *Aegne*-nél a ciliciai tengeröbölbe szakad.

²⁾ Servilius Caepio, hú barátja s megbízott ügynöke Appiusnak.

fényes eredményén, mint inkább ellenségeid amaz esztelen ötletén ³⁾ csodálkoztam. De hát -- fogod te mondani — a *vesztegetés* kérdése különbözik-e a *nép-fölséget* illetőtől? ⁴⁾ Voltaképp nem semmit. Mert amazt el nem követted : emezt még növelted. E mellett a fölségsértés jelentése olly homályos, hogy azt akárkire büntetlenül rákiabálhatni : a vesztegetés ellenben olly világos természetű, hogy annál vádnak, vagy védelemnek hamisnak kell lenni. Mert hogy ne lehetne tudni azt, történt-e adakozgatás? A te hivatalos pályád pedig ki által gyanúsítottat valaha? ⁵⁾ Uram fija! hogy én ott nem valék, milly kacajokat idéztem volna elő! Hanem fölségsértési pörödnél kettő tetszett főképp leveledben nekem; egyik, midőn írod, hogy *maga a köztársaság* ⁶⁾ *védett*; hisz az a jó és szilárd polgárok legnagyobb bőségében is tartoznék ilyen férjfiakat védeni, annyival inkább most, midőn benne minden rendű- s korúaknál olly nagy a szükség, hogy az így elárvult államnak illy gyámokat fölkarolnia kötelessége; másik, midőn Pompeius s Brutus hűségét és jó indulatát bámúlásig ma-

³⁾ Hogy Dolabellának s társainak eszökbe juthatott, ellened vádat emelni. V. ö. a 261-ik lev.

⁴⁾ Mintha mondaná Appius : fölmentettem a felségsértéstől : de mit ér az, mikor *ambitusért* még vád alatt vagyok? Ez is csak annyi baj nekem.

⁵⁾ Cicerónak ez egész beszéde így értendő : A két vád között tárgyra nézve semmi különbség, mert mind a két vádnál ártatlan vagy. Hanem mi a vádlókat illeti : sokkal ostobábbak azok, kik téged ambitussal, mintsem kik felségsértéssel vádoltak. Mert a felségsértés esetei igen határozatlanok lévén, azoknál a vádló könnyen tévedhet, s azért gonosz szándékúnak vagy patvarkodónak nem mondathatik, ellenben az ambitust olly világosan körülírja a törvény, hogy az e czím alatt támasztott pereknél, ha a vádnak alaptalansága kisért, az a vádlót a közönség előtt nagyon megbélyegzi.

⁶⁾ Vagyis annak minden rendű rangú polgárai, ú. m. a senatorok, lovagok és nép osztálya.

gasztalod. Örvendek őszinteségén és készségén e rokonaidnak, mint legjobb barátaimnak; kik közül az első minden századoknál s népeknél, emez az ifjúságnál régóta s maholnap, remélem, az álladalomban is legelső ⁷⁾). Mi a bérlett tanúk ⁸⁾ városaik által való megrovatását illeti: az, ha csak már Flaccus ⁹⁾ nem végzett valamit, meg fog történni általam, majd ha innen Asián keresztül elmegyek.

Most a másik leveledre térek, mellyben nekem az általános viszonyok s az egész köztársaság vázlatát mintegy kinyomva megküldted. E bölcseséggel teljes leveled fölötte becses előtttem. Mivel mármost mind a veszélyeket kisebbeknek, mintsem minőktől tartottam, — mind a segédeszközöket nagyobbaknak nézem; haugyan, mint írod, az álladalomban minden erő Pompeius mellé szegődött. És látom egyszersmind a te kész és tüzes elszántságodat is a köztársaság védelme körül s kimondhatlan örömmre szolgál azon gondoskodás tőled, miszerint legnagyobb dolgaid közben is velem a köztársaság helyzetét megismertetni kívántad. De az *Auguralis könyveket* ¹⁰⁾ közös pihenésünk idejére tartsd fel; mert mikor én levelemben a tőled ígérteket ¹¹⁾ sürgettem, azt hittem,

⁷⁾ Azaz: maholnap consul lesz.

⁸⁾ Kik Ciliciában pénzen vásároltattak s úgy küldettek Rómába, hogy ott Appius ellen tanúskodjanak.

⁹⁾ Talán az a *Flaccus*, kit Cic. egy ma is meglévő beszédében védett s ki, hihető, Appiusnak, proconsul korában, kíséretéhez tartozott s így Ciliciában ismeretsége és befolyása lévén, oda Appiustól azon megbízással küldetett, hogy az ellene bérlett tanúkat az illető községeknek fölfedezze s megrovassa.

¹⁰⁾ Mellyeket Appius az *Augurjogról* írt. V. ö. a 194. és 249-ik lev.

¹¹⁾ *Augurjogának* többi megígért könyveit is; mert ekkor Appius Cicerónak még csak az első könyvet küldte volt meg. Azért írja hozzá

a főváros alatt ¹²⁾ a legnagyobb nyúgalmat élvezed. Most hát fogadásod szerint, az auguralis könyvek helyett összes kész *Beszédeidet* fogom várni tőled.

Tullius ¹³⁾, a kinek hozzám megbízásokat adtál volt, nem jelent meg nálam; nincsen is immár mellettem a tied közül egy is, kivéve az enyimeket, kik mind egyig a tied.

Kissé epésebbnek mellyik levelemet mondd, nem tudom. Kétszer írtam hozzád ¹⁴⁾, magamat szorgosan mentve, téged könnyeden korholva azért, hogy rólam egyetmást olly hamar elhittél; az illyféle panaszt jó barátához illőnek tartottam. Ha neked nem tetszik: nem fogom használni ezentúl. De ha, a mint írod, az a levél nem csinos nyelven szólt: akkor tudd, hogy nem is az enyim volt. Mert mint Aristarchus a Homer versétől el nem ismeri azt, mellyet nem helyesel: úgy te — miután már kedvem jött tréfálni — a mi csinosan nincs írva, ne hidd az enyimnek. Éljj jó egészségben és a censorságban (ha már, mint remélem, censor vagy) szépapádra ¹⁵⁾ gyakran emlékezzél.

Pyramus melletti táborban, juniusb. 703.

a 249-ik levélben is: *relim reliquam, quod est promissi ac muneris tui, mihi persolvas.*

¹²⁾ Azok szokásaként, kik provinciából megtértökkor Róma falain kívül várták be, míg a tanács az általok kért triumphus iránt határoz. Appius is folyamodott ezért s meg is kapta volna, ha Dolabella ellene felségsértési vádat nem emel.

¹³⁾ Úgy látszik, nem az a L. Tullius, ki Cicerónak legatusa volt és kiről már főlebb több levélben tétetett említés, hanem inkább Appiusnak más valamely jó embere.

¹⁴⁾ Érti a 222-ik és 261-ik levelet, mellyekben Appiust kissé korholja, hogy a gonosz nyelvűeknek hitelt adott.

¹⁵⁾ Érti a római történelemben híres *Appius Coecus*, ki miután két ízben consul és egyszer dictator is volt, végre censor korában 443-ban először látta el a vezető esatornával Róma városát, melly

F. XV. 5.

LXXXIV.

266.

M. Cato M. T. Cicero imperatornak üdvet! ¹⁾

Mire mind a közügy, mind barátságunk int, örömet cselekszem s azon, hogy a legnagyobb dolgokban ismeretes erényességedet, feddhetlenségedet, tevékenységedet valamint honn a polgári, úgy künn a hadi pályán is egyenlő buzgalommal gyakorlod, örvendek. Azért a mit meggyőződéseim szerint tehettem, hogy a provinciának feddhetlenséged s okosságod általi megvédéséért, Ariobarzanes országának a királylyal együtt történt megtartásáért, szövetségeseink érzelmének birodalmunkhoz való visszahódításaért, szavazatom s határozat által megtiszteltjelek — teljesítettem. A megrendelt *supplicatió*nak, ha te olly dologért, mellynél a köztársaság javára s mmi nem vaktából, hanem ritka eszességed s mérsékleted által történt, inkább akarod, hogy a halhatatlan isteneknek adjunk hálát, mintsem neked mondjunk köszönetet — örvendek. Hahogy a *supplicatió*t a triumphus zálogául nézed és e szerint dicséretetni inkább az eseményt, mintsem magadat kívánod: a *supplicatió*t nem követi mindig triumphus és a

őröla *Aqua Claudia* nevet kapott. Megjegyzendő azonban, miszerint itt Cic. nagy chronologiai tévedésbe esett, midőn Appius Coecust a *Censor* Appius szépapjának nevezi, holott az a capitoliumi jegyzőkönyvek szerint ennek ősapja (*trilavusa*) volt, a nemzetés ezen visszamenő fokozata szerint: *avus*, *proavus*, *abavus*, *atavus*, *trilavus*, vagyis magyarul: nagyapa, szépapa, jobbapa, dédapa, ősapja.

¹⁾ Cato válaszol Cicerónak a 238-ik levélre, még pedig olly ügyes és finom módorban, minőt e szigorú republicanusról föl nem tettünk volna. Üdvös lapdacsait, mellyeket itt a triumphus-láztól megszált Cicerónak beadogat, olly csinosan be tudja burkolni, hogy az bármi diplomatának is becsületére szolgálja.

triumphusnál sokkal dícsőbb az, midőn a tanács azt nyilvánítja, hogy a provincia inkább az imperator jósága s becsületessége, mintsem katonai erő, vagy isteni kegyelem által mentetett s tartatott meg, mint én ezt szavazatomban kijelenttem. S erről azért írok neked szokásom ellen bővebben, hogy (mit leginkább óhajtok) lásd, mennyire szeretnék a felől meggyőzni, miszerint kitüntetésed körül mind azon, mit én legfőbbnek tartok, dolgoztam, mind annak, mit te inkább kívántál, megtörténtén örülök. Légy jó egészségben és engem szeress s a kezdett ösvényen²⁾ szigorodat s buzgalmat a szövetségesek s köztársaság irányában tartsd fenn.

Rómában, júniusb. 703.

F. VIII. 11.

LXXXV.

267.

Coelius Cicerónak üdvét!

Supplicatiód nem sokáig, de jól elgyötrött bennünket. Mert egy nehéz csomóra akadtunk. Ugyanis a beléd szerelmes Curio¹⁾ ki elől a *comitialis napokat*²⁾ mindenféle módokon elszedték³⁾, kimondá,

²⁾ *Instituto itinere*. Ezt sokan úgy magyar ázzák, mintha ezzel Cato azt akarta volna Cicerónak mondani, hogy a provinciában, onnan eljöttékor, szigorú és buzgó egyént állítson maga helyébe.

¹⁾ Curio néptribun, ki hivatalba léptékor, a senator-pártnak egyik legtüzesebb harsosja volt, egyszerre Caesar részére állott s ennek nyílt barátjaként lépett fel.

²⁾ Mellyeken népgyűlést szabad volt tartani.

³⁾ Olly formán, hogy mihelyt egy comitialis nap jött, azon mindjárt *speciós*, vagy *auspiciumot* (égjelvizsgálat) tartottak s illyenkor a népet gyűlésre meghívni tilos volt. Ma rellus s Paulus consulok, kik még ekkor mindketten Caesar ellenei voltak, majd egyik, majd másik, mindúntalan gátolták ez úton Curiót baljóslatok által a nép összehívásában s Curio e miatt, Caesar részére kigondolt javaslatait a népnek soha előterjeszteni s *pl-biscitum* erejére emelni nem bírta. Ez eljárás a néptribunok igazgatásainak mérséklésére s veszélyes indít-

miszerint ő semmiképen meg nem engedheti, hogy supplicatiók határozottassanak ⁴⁾), nehogy a mi előnytől őt Paulus agyarkodása fosztá meg, saját vétke miatt lássék elveszettnek és őt a közügy árulójának nézzék ⁵⁾). Vele hát alkúba ereszkedtünk s a consulok megfogadták, hogy több supplicatióval ez idén elő nem lépnek. Világos, hogy mind a két consulnak van mit köszönnöd : de Paulusnak mégis legtöbbet. Mert Marcellus akkép nyilatkozott, hogy ő az illy supplicatiótól semmit sem vár ⁶⁾); Paulus ellenben, hogy ő ez évre többet nem hirdet. Tudtunkra esvén, hogy Hirrus hosszabban akar beszélni, körülvettük az embert ⁷⁾ s nem csak nem tette azt, de még mikor az ellenségről volt is szó s mikor a dolgot megakaszthatta volna, ha felszámítást követel ⁸⁾), akkor is hallgatott és csak Cato mellé nyilatkozott; ki, bár rólad

ványaik elakasztására igen derék s a köztársaságra nézve igen üdvös volt. Lentulus Marcellinus consul is ez eljárást használta a hőbörtös C. Cato néptribun ellen s azért őt s ez eljárást meg is dicséri Cic. a 104-ik levélben, mondván : *Consul est egregius Lentulus ; non impediēte collega dies comitiales exemit omnes. Sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Cotonis.*

⁴⁾ Így akarta visszaadni a kölesönt. A consulok jeleket vizsgáltak, hogy Curio népgyűlést ne tarthasson : Curio meg tiltakozott, mint néptribun, a supplicatiók rendelése ellen.

⁵⁾ Ez szerintünk így értendő : Curio azt mondta, azért nem engedheti meg, hogy supplicatiók határozottassanak, mert miután Paulus őt merő agyarkodásból a népgyűlés-tarthatás jogától megfosztotta, ha most neki a supplicatiók kérdésében engedne, könnyen azt mondhatnák, annak hogy népgyűlést nem tarthat, egyedül maga az oka, ki e jogát hanyagsága s engedékenysége miatt vesztvén el, ez által a nép ügyének árulója válna ; s így még azon gyanúba is jöhetne, hogy a Caesar érdekeit csupán színből védi, voltaképen pedig ellenek dolgozik.

⁶⁾ Mi Curio ellenében valamit használjon.

⁷⁾ Kérvén, ne tegye azt.

⁸⁾ Triumphus- és Supplicatio kérsnél ki kellett az illetőnek hitelesen mutatnia, hány ember esett el alatta a legyőzött ellenség-

tisztelettel szólott, supplicatióra nem szavazott. Ő hozzájok harmadikúl Favonius járúlt. És így mindenknek, saját módja szerint, köszönetet kell mondanod; emezeknek ⁹⁾ hogy csak hajlamot mutattak, de nézetök mellett, noha akadályt tehettek volna, nem harczoltak; Curiónak pedig, hogy tett lépéseinek folytatásától kedvéért elállott ¹⁰⁾. Mert Furnius ¹¹⁾ és Lentulus ¹²⁾, kötelességökhöz képest, mintha saját ügyök forgott volna szóban, úgy sürgöttek-forgottak s dolgoztak velünk. Balbus Cornelius ¹³⁾ fáradozását és buzgalmát is dicsérhetem; mert Curióval keményen beszélt s megmondta neki, hogy ha másként tesz, Caesart fogja megbántani ¹⁴⁾ s még őszinteségét is gyanúba hozta ¹⁵⁾. Hafározatra szavaztak a még egyezkedni ¹⁶⁾ sem akart Domitiusok és Scipiók ¹⁷⁾

ből. Triumphushoz 5,000 elesett kívántatott; supplicatióhoz talán 2,000 — mert ez utóbbinál a számot bizonyosan nem tudjuk. Cic. a tanácshoz ez iránt tett jelentésében, úgy látszik, az általa elejtett ellenség számát nem tette ki, hanem erről csak, mint Catóhoz a 238-ik évélben (*magna multitudine hostium occisa*) általános kifejezéssel szólt. Hirrus hát ezt méltán sürgöthette volna és hogy nem tette, annál váratlanabb volt részéről, mert már több előbbi levélből tudhatjuk, hogy vele Cic. milly rossz lábon állott.

⁹⁾ T. i. Hirrus- és Favoniusnak, kik csak ellenszenvet mutattak irántad, de ellened, bár tehettek volna, nem dolgoztak.

¹⁰⁾ Nálad nem gátolta a supplicatiót; bár az ellen előbb általában tiltakozott.

¹¹⁾ Egy, Cicerót különösen pártoló néptribun; az kihez a levelekből is egypár intézve van. Lásd: a *Tört. mut.*

¹²⁾ Valószínűleg P. Lentulus Spinther.

¹³⁾ Cornelius Balbus Gaditanus, ki a 211-ik levélben említetik.

¹⁴⁾ Mint a ki Cic. részén van.

¹⁵⁾ Caesar iránti hűtlenséggel is gyanúsította Curiót.

¹⁶⁾ Curióval, a supplicatiók kérdésében.

¹⁷⁾ Két legelőkelőbb aristocrata család Rómában, a melynek tagjai, aligha nézhettek jó szemmel azt, hogy egy olly új ember (*novus homo*) mint Cic. csupán nagy észtehetsége s más személyes előnyei által még magasabb tekintélyre emelkedjék, mint mellyben ők fényes születésök- s gazdagságuknál fogva állottak.

is, — kiknek, midőn ezek beszédébe vágtak, csak hogy ezzel tőle ellenmondást csaljanak ki, nagy szépen azt felelte Curio : ő annál szivesben nem mond ellent, mivel látja, hogy némelleyek, kik a határozatra szavaznak, nem akarják, hogy ez létre jöjjön ¹⁸⁾).

Mi a köz ügyet illeti : minden törekvés egy tárgyra — a provinciákra van intézve. Úgy látszik, Pompeius a tanácsnál még mindig azon dolgozik, hogy Caesar november 13-kán lelépjen. Curio meg föltette magában mindent inkább kiállani, mintsem ezt engedni. A többi kísérleteiről lemondott. A mieink ¹⁹⁾ viszont, kiket jól ismerhetsz, az ügyet körömszakadtig vinni nem merik. Az egész dolog meseje ide megy ki : Pompeius, mintha Caesarnak nem volna ellene, hanem csak mit irányában méltányosnak vél, azt tenné, Curióról mondja, hogy ő keres viszátkodásokat. Holott szörnyen nem akarja, sőt szinte fél Caesart előbb consulnak választani, mintsem a hadat s provinciát átadná. Curio részéről elég rosszúl fogadtatik ; egész második consulsága rostalgattatik ²⁰⁾. Én neked csak annyit mondok : ha Curiót mindenkép nyomni fogják is ²¹⁾, Caesar védve lesz ²²⁾ ; ha , mint látszik , ellenmondásától fél-

¹⁸⁾ Ezzel a Domitiusokat s Scipiókat vágja meg ; mert ők Cicerónak irigyei lévén, korántsem szívükből szavazták meg neki a supplicatiót.

¹⁹⁾ A Senator- vagyis *Optimates*-párton levők.

²⁰⁾ Különösen azokért, miket Caesarnak törvényhozás útján engedett.

²¹⁾ A Pompeius pártján levők.

²²⁾ Mert Caesar a tanácsban sok titkos jó baráttaal bírt, ezen fölül a tanácsnak azon békeszerető felekezete, mely a dolgot szakadásig vinni sehogy sem akarta, még most a többséget tette. Így hát Coeliusnak volt oka azon aggódni, hogy ha a Pompeius pártja Caesar embereit fölöttebb nyomni találja, végre a tanácsban nyílt szakadás támad, — melyet aztán Caesar el nem mulaszt hasznára fordítani.

nek ²³⁾: akkor Caesar maradni fog, meddig neki tetszik.

Ki, miként szavazott: a fővárosbeli események jegyzékében megvan; mellyből a mi arravaló, szemeld ki. Sokon átugorhatsz; jelesen a kifütyölt játékok, temetések s más hasztalanságok felől sok benn' a fecsegés. De már én jobbszeretek abban véteni, hogy tőlem kelleténél többet hallj, mintsem hogy valami szükséges elmellőztessék.

Hogy a *sittiusféle* ügyre gondod volt, annak örülök; hanem miután embereimet nem elég biztos hitelűeknek látod, kérlek, mintha te volnál ügynököm, akkép intézkedjél. Élj szerencsésen.

Rómában, júniusb. 703.

A. VI. 4.

LXXXVI.

268.

Cicero Atticusnak üdvét!

Tarsusba érkeztem június 5-ik napján. Sok, a mi itt nyugtalanít; mint a nagy háború Syriában, nagy rablások Ciliciában, az intézkedés terhes volta rám nézve, miután hivatalos évemből csak néhány nap van még hátra és — mi legnehezebb — hogy a tanácsvégzés szerint szükség hagynom itt valakit, a ki kormányozzon. Senki Mescinius quaestoromnál kevésbé nem ajánlható. Mert Coeliusról ¹⁾ nem hallunk semmit. Leghelyesbnek látom öcsémre hagyni a főparancsnokságot; hanem ennél sok a kellemetlen, mint: az egymástól megválás, a veszedelmes háború, a katonaság rossz volta és még száz

²³⁾ S e miatt nem határoznak semmit.

¹⁾ Érti Coelius Caldust, ki, mint tudjuk, másod quaestoraúl már ki volt nevezve, de nem igen sietett ki Rómából, hol a vele hasonlórú úrfiak bizonyosan jobban érzették magokat, mintsem túl a Tauruson.

efféle. Óh be gyűlölöm az egész dolgot ²⁾! De intézkedjék e részben a sors, miután itt az ész úgysem sokat tehet.

Ha Rómába, mint remélem, egészségben megérkeztél : fordíts gondot szokásod szerint mindenre, miről látod, hogy engem érdekel, — főkép Tulliámra, kinek sorsa iránt ³⁾ mi az óhajtasom, megírtam Terentiának, míg Görögországban voltál — úgy továbbá megtiszteltetésemre ⁴⁾ is. Mert minthogy te távol valál, félek, jelentésem folytán a tanácsban nem elég buzgóan intézkedtek. Írok neked még egy titkosb körülményről, mit te jó orroddal ki fogsz szaglálhatni ⁵⁾. *Nöm felszabadúlt szolgája (tudod, kit értek ⁶⁾), mint némelly vijjázatlanúl kibőfentett szavai-
ból már régóta sejtem, a Crotoni zsarnokölő ⁷⁾ jószága megvételénél alighahogy a számokat el nem ferdítette. Félek, még ezt te nem vetted észre. Ha hát ennek nyomába jössz, a többit biztosítsd. Nem merem megírni azt mind, a mitől félek. Részedről ejtsd módját, hogy előmbe levelet röpthess. E sorokat útamban s a hadmenet közben futva firkantottam. Piliát s lyánkadat Caeciliát, a kedvest, üdvözöld nevemben.*

Tarsusban, junius 5-ke után, 703.

²⁾ T. i. ezt a helytartóskodást.

³⁾ Férjhez menetelét illetőleg.

⁴⁾ A tiszteletre határozandó supplicatióra. Mert még ekkor e tárgyban Coelius föntebbi (267-ik) levelét nem vette.

⁵⁾ Ezt az egész titkot görög nyelven közli Atticussal Cic.

⁶⁾ Mi is tudjuk — Philotimust.

⁷⁾ Érti Milót, ki a híres Crotoni Milóval egy nevet viselt s szinte zsarnokölőnek mondható, miután Clodiust megölte. E hely bővebb megértésc végett a 193-ik levél új átnézésére utasítjuk az olvasót.

A. VI. 5.

LXXXVII.

269.

Cicero Atticusnak üdvet!

Most immár csak Rómában lépsz; hova, ha igaz, hogy egészségben értél, örvendek. A míg onnét távol valál, úgy látszott, tőlem messzebb vagy, mint ha otthon volnál ¹⁾. Mert kevesebbet tudtam a magam, kevesebbet a köztársaság dolgai felől. Azért, bár remélem, mikor e levelemet olvasod, már jól előhaladtam útamban, kérlek, nekem mégis gyakran küldj előmbe minél nyomósb leveleket minden tárgy felől, különösen miről neked múltkor írtam, hogy: *nőmnök a gyűldékben s körökben csavargó s pletykázó szabadosán többször vettem észre, miszerint ő a Crotoni javainál* ²⁾ meghamisította a számlást. Puhatold ezt

¹⁾ Holott pedig Epirusban közelebb volt a Ciliciában levő Cicerohoz Atticus, mintsem ha Rómában lett volna.

²⁾ Lásd: a 178-ik lev. 7-ik jegyzetét. Különben a *Crotoni Milo*, Pythagoras tanítványa s mint egyik leghíreseb *athleta*, a görögök *Sámsonja* volt, ki az olympiai játékokon hatszor nyerte el a diadalt. Rendkívüli erejéről sokat mesélnek. Helyéből senki őt kímözdíteni, újjai közől az almát kicsikarni nem bírta. Egyszer az olympiai játékon, stadiumnyi (125 lépésnyi) távolságra hurezolt vállán, lélekzet vétel nélkül áldozatul egy bikát, aztán egy ökölcsapással agyonütötte s húsát egy nap alatt maga megette. Más ízben a templom, mellyben Pythagoras tanított, beszakadni akarván, Milo a főoszlopokba ragaszkodva, leomlását addig feltartotta, míg belőle a közönség ki nem takarodott. A sybaritákat leverte s városukat elpusztította. Hanem ereje okozta végvesztét is. Mert egykor az erdőn egy vastag faderék tűnvn szemébe, mellyet sehogy széthasítani nem bírtak s azért a belevért éekkel együtt ott hagytak; neki ment a fának, hogy azt két kezével széllyel hasítsa, de feszítésére az ékek hasadékából kihűllván, mindkét keze úgy oda szorúlt, hogy többé ki nem húzhatta, és e helyzetében az erdei vadaktól emésztetett föl.

..... „*iribus ille*

Confusus perit, admirandisque lacertis.“ *Juv. Sat. X. v. 10.*

Említik őt még: *Ci. de Senect. c. 9. 10. de Fato: c. 13. Ovid. Metam. l. XV. v. 229. Valer. Max. l. XII. extern. 9. Plin. Hist. Nat. l. VII. c. 20. Gellius l. XV. c. 16. st.*

ki szokásod szerint, de még inkább a következőt: *a héthalmú város* ³⁾ *falai között Camillusnak egy számadást nyújtott be* ⁴⁾ *24 és még 48 mina* ⁵⁾ *adósságról; melly szerint 24 minával a crotoni, 48-al a chersonesusi bevételekből* ⁶⁾ *tartozik; s ámbár az örökségekből, mellyeket általvett, 1,240 minát vett be, mégis az említett adósságokból egy batkát sem rótt le, jóllehet azokkal már a másod hónap elseje óta tartozik s hogy az a szabadosa* ⁷⁾ *meg, ki C o n o n apjának névrokona* ⁸⁾, *semmiben el nem járt. Elsőben hát mindezt biztosítsd; aztán el ne feledd a kamatokat is, mellyek a főt kitett naptól fogva járnak. Azon napok alatt, még az embert nálam tünnöm kellett, nagy nyugtalanságban valék. Mert ő hozzám kémlelődni jött csak s remélett valamit, melly reményében csalódván egyszerre eltakarodott ím e szavakkal:*

“Szégyen várni soká s üresen távozni utóbb is.” ⁹⁾

és még ama régi közmondással fizetett ki: *el kell venni a mit adnak.* ¹⁰⁾

És most halld a többit s nézzük, mit lehetne tenni. Én az esztendőmet majdnem kiszolgáltam ímmár, mert még csak 30 napom van hátra és mégis a provincia gondja most gyötör leginkább. Mivel Syriában ki- gyúlt a háború és annak legnagyobb terhét Bibulus-

³⁾ Róma.

⁴⁾ T. i. Terentia szabadosa Philotimus; mert mindaz, mit Cic. itt Attiensnak görögül ad a szövegben elő, ezt a szabadost illeti.

⁵⁾ Mi mai pénz szerint mintegy 2,880 ftot tenne.

⁶⁾ V. ö. a 252-ik lev. ott hol Philotimusról beszél.

⁷⁾ Terentianak.

⁸⁾ És így *Timotheus*. De hogy mi oka lehetett Cicerónak e különben elég világosan megírt tárgyánál Róma és a két szabados nevét ily rejtélyes modorban tudatni, nehéz volna kitalálni.

⁹⁾ Homer *Ilias*. II. v. 298.

¹⁰⁾ Mintha mondta volna Cicerónak: *köszönje az úr, hogy annyit is kapott — a számadás szerint.*

nak kellvén mostani nagy gyászában ¹¹⁾ viselni: legatusai, quaestora ¹²⁾, s barátai levelet intéztek hozzám, hogy mennék segíteni: bár seregem gyenge, segédcapataim pedig ha jók is, de galaták-pisidák-s lycusokból ¹³⁾, állnak (mert ezek teszik erőmet) kötelességemnek néztem mégis hadamat az ellenséghez minél közelebb tartani, míg a tanácsvégzés szerint a provinciának élén lennem szabad. De, min leginkább örültem, Bibulus terhemre nem volt s inkább bármi egyébről írt hozzám. Így hát költözködő napom észrevétlen előkullog; melly ha itt lesz, az a másik kérdés, hogy kire bízzam a kormányt? ha csak Calvus quaestor ¹⁴⁾ ide nem érkezik, kiről eddig semmi bizonyost nem tudok. Bizony szerettem volna hosszabbra szabni e levelet: de sem tárgyam, miről írjak, nincsen, sem enyelegni a gond miatt nem tudok. Elj hát egészségben s lyánkádat a kis Atticát, úgy Piliánkat is üdvözöld részemről.

Tarsusban, június 27-kén 703.

A. VI. 7.

LXXXVIII.

270.

Cicero Atticusnak üdvet!

Quintus fija, kit törekvésében részemről eleget buzdígtattam, atyja szívét húgod iránt nagy kegyelettel kiengesztelte. Reá leveled is erős hatással volt. Szóval bízom hozzá, hogy minden úgy lesz, a mint óhajtuk. Múltkor bizonyos házi ügyemről két ízben is

¹¹⁾ Mellyet a miatt szenvedett, mert két fija Gabinius katonái által megöletett. Lásd: *Valer. Max.* lib. IV. c. 1.

¹²⁾ Az a C. Caninius, kikez Cic. a 271-ik levelet intézi.

¹³⁾ Mind Rómának hódolt népek, kivéven a *pisidák* egy részét.

¹⁴⁾ Kit Cic. a provinciában helyetteséül választott.

írtam ¹⁾ hozzád (hacsak leveleim kezdedhez jutottak) görögül és rejtélyes modorban. Tudnivaló, semmit erőltetni nem kell ²⁾. Ha egészen egyszerűen tudakozódsz is a *miloféle* adósságokról s inted, hogy a mint nekem fogadta, hozza tisztába: úgy is fogsz boldogúlni valamit.

Mescinius quaestornak meghagytam, várjon engem Laodiceában, hogy a kész számadásokat, a *Julia-törvény* szerint, két városnál letehessem. A fiúk kedvéért Rhodusba készülök; onnét minélelőbb Athenaebe, ámbár az *etesiaék* erősen ellenembe fújnak; de már én mindenesetre a mostani tisztviselők alatt, kiknek hajlamát a supplicatió nál tapasztaltam, akarok haza érkezni. Te azonban, kérlek, előmbe tudósítást küldj az iránt, nem leled-e szükségesnek, hogy a köz ügy tekintetéből még késsem. Tiro írt volna hozzád levelet, ha őt, mint nehéz beteget, nem kell vala hátra hagynom ³⁾. Hanem jelentik, hogy már jobban van. Én mégis aggódom; mert nálánál feddhetlenebb, szorgalmasabb fiatal ember nem lehet.

Tarsusban, quintilisb. 703.

F. II. 17.

LXXXIX.

271.

M. T. Cicero imperator Caninius Sallustianus ¹⁾ proquaestornak üdvet!

Egy poroszlód quintilishó 17-kén Tarsusban két leveledet juttatta kezemhez. Rájok azon renddel,

¹⁾ Lásd a 268. és 269-ik lev.

²⁾ T. i. Philotimust, ki talán szép szerével is rendbe hozza majd a dolgot.

³⁾ Némellyek utána teszik: *Issusban*.

⁴⁾ Bibulusnak Syriában proquaestora. Vannak, kik Sallustianak írják; de hibásan, mert két családnév illy alakban összeköttetni

mint azt kívánni láttatol, fogok válaszolni. Utódomról nem hallottam semmit; nem is hiszem, hogy legyen valaki. Arra, hogy határnapomon el ne menjek, semmi ok nincs; kivált midőn a parthustóli félelem megszűnt. Késni sehol sincs szándékom sokat. Rhodusba ²⁾ a Cicero-fiúk kedvéért talán befordúlok; azonban ez sem bizonyos. Mentül előbb a városba akarok érkezni; de azért útam a köztársaság- s fővárosbeli ügyek állása szabályozandja. Utódom semmi esetre nem lesz képes úgy sietni, hogy te velem Asiában találkozhasál. Mi a számadások tételét illeti: nem lenne baj semmit nem készítened is, ha erre, mint írod, Bibulustól fel vagy hatalmazva. Hanem én úgy látom, hogy ezt a *Julia-törvény* ³⁾ értelmében alig teheted; mellyet ha Bibulus bizonyos tekintetből ⁴⁾ meg nem tartna is, neked szerintem, nagyon illő meg tartanod. Írod, hogy Apameából nem kellett volna az őrséget elvinni. Vettem észre, miszerint a többiek is ⁵⁾ ekkép vélekednek s nehezemre esett, hogy e tárgyban rozszakaróim ré-

nem szokott. *Sallustianusnak* azért irandó, mert úgy látszik a Sallustius családból adoptio által jutott a *Caninius* családba.

²⁾ A rómaiak *Asziájának* ez időben egyik legnagyobb, legszebb s leggazdagabb tengermelléki kereskedő városába, mint a görög tudomány s művészet akkori kitűnő székhelyébe, Rhodus szigetén.

³⁾ Julius Caesar 694-ben hozott törvénye *de provinciis ordinandis* azt rendelte, hogy a helytartók és quaestoraik, hivataluk kiteltekor, a római kincstár számára készítendő számadásaikat két egyenlő párban, provinciáik két előkelőbb városának levéltárába is beadni kötelesek legyenek.

⁴⁾ Vagy t. i. azért, mert Caesarnak mint consultársának, auspiciumok ellen hozott törvényeit, törvényeknek nem ismerte; vagy mivel Caesarnak mind aedilségében, mind consulságában nyílt ellensége volt.

⁵⁾ Érti legatusait, praefectusait s a többi, környezetében lévőket.

széről nem igen szép beszédek történtek. Áltmentek-e a parthusok, vagy sem: az iránt senkit kívüled kétségben lenni nem látok. Azért hát a tőlem fölállított nagy és erős őrhadakat, az emberek kétségtelen beszédén indulva, mind elboesátottam. Quaestorom számadásait neked megküldenem nem volt illő: de még nem is készek. Apameában szándékom letenni azokat. Zsákmányomból a városi quaestorokon, vagyis a római népen kívül, egy fillérhez sem nyúlt, sem nem nyúlánd senki. Laodiceában az egész kincstári pénzre jótállókat akarok szerezni, hogy mind magam, mind a nép a szállítás veszélye ellen biztosítva legyünk. Mit hozzám a 100,000 drachma felől ⁶⁾ írsz: illy úton nincs mit kölcsönöznöm bárkinek ⁷⁾. Mert a praefectusok ⁸⁾ minden pénzzel, mint zsákmánynyal úgy bánnak és a mi abból nekem jut, az a quaestor által kezeltetik. Kérded, mit gondolok azon legiókról, melyek Syriába szánvák? Előbb kételkedtem,

⁶⁾ 40,000 ftről. Úgy látszik Sallustianus annyit kívánt kölcsön Cicerótól azon zsákmányból, melyet ez az Amanuson s Pindennissum bevétele alkalmával szerzett.

⁷⁾ Mint proconsul nem szereztem magannak, a miből kölcsön adhatnék.

⁸⁾ A praefectusok többfélék lévén, minőket kelljen itt érteni, csak úgy mehetünk rá, ha azok külön neveit sorra vesszük. Voltak 1-ször praefectusok, a kik a lovasság élén mint ezredcek állottak; 2-or kik az önkényteseknél (*evocatusok*nál) szintazon rangot viselték; 3-or olyanok, kik a városokban, a hol a proconsul folyvást nem lehetett, a jogszolgáltatást kezelték, s év végével a proconsul által tartott általános törvényszéken megjelenni köteleztettek, hogy ott az általok hozott itéletek fölelbbvitel útján véglegesen elintéztessenek; 4-er voltak a hadiszerekre felügyelő praefectusok vagy ezertármesterek. Ez utóbbiakból Cie. oldala mellett csak egy lévén, miután itt a praefectusokól többesben szól, úgy látszik, hogy ezek alatt a 3-ik rendbeliek értendők. Különben Cie. ezen egész mentegető beszédével csak annyit akar mondani, hogy a mi pénzt emberei az ellenség-től zsaroltak, vagy az eladott foglyok árából bevettek, ahoz neki semmi köze, arról ő tudni sem akar.

valljon eljönnek-e : most nincs felőle kétségem, miszerint ha meghallandják, hogy már Syriában nyugalom van, nem fognak eljönni. Utódod pedig Marius, látom, későn fog érkezni, miután a tanács úgy végzte, hogy a legiókkal jöjjön.

Egyik leveledre megvan a felelet; térek a másokra. Kérsz, hogy Bibulusnál minél hathatósban ajánljalak. Nálam ehez nem hiányzik az akarat, de itt helyét látom kikelni ellened ⁹⁾ miután mindazok között, kik Bibulus körül vannak, egyedül te nem tudósítottál soha engem arról, milly erős ellenszenvvel van Bibulus irántam, legkisebb ok nélkül. Mert felette sokan hírül hozták nekem, hogy a midőn Antiochiában nagy volt a félelem s nagy bennem és hadamban a remény, ő azt mondogatta : később kiáll mindent, mintsem az én segélyemre szorúlni láttassék. Hogy te ezt quaestori kötelességednél fogva praetorodról elhallgattad, tőled rossz néven nem vettem, habár hallottam is, veled miként bánnak. Hanem ő, mikor a parthus háborúról Thermust ¹⁰⁾ tudósította is, akkor sem írt egy betűt is hozzám; kit, tudta hogy e háború veszélye érdekel. Csupán csak a fija augursága végett ¹¹⁾ írt nekem; mire én, szájalomtól indítva ¹²⁾ és mert Bibulushoz ¹³⁾ mindig

⁹⁾ Ki tudod, Bibulus milly idegen hozzám s mégis azt kívánod, ajánljalak neki.

¹⁰⁾ Ki, mint Bithynia helytartója, Syriától távol esvén, kevesebbet tűnődött a parthusokkal, mintsem a ciliciai helytartó.

¹¹⁾ Bibulus az alexandriai lovasoktól megölt augur fia helyébe másik fiját kívánta augurnak választatni. Az alexandriai lovasokról s a két Bibulus testvér általok történt megöletéséről lásd : *Jul. Caes. de Bello Civ. III. c. 110.*

¹²⁾ Lásd a 269-ik lev. 11-ik jegyz.

¹³⁾ Az ifjúhoz, vagyis Bibulusnak még életben maradt harmadik fijához.

legjobb szívvvel viseltettem, igyekeztem neki minél szebben válaszolni. Ha ő mindennek roszakarója (mit én soha róla föl nem tettem) kevesebbé érzem magamat megbántva : de ha csak irántam olly idegen, akkor neked levelemmel semmit sem használok. Pedig azon jelentésben, a mellyet Bibulus a tanácshoz küldött, azt, miben velem osztozott, csupán magának tulajdonítja — mondván, miszerint ő intézkedett arról, hogy a pénz a nép nyereségével váltókra cseréltessék ált; úgy arról is, mi saját tettem volt, miszerint t. i. a padusontúli portyázókat ¹⁴⁾ fölhasználni nem akartam, azt írja, ő mentette föl ettől is a népet; végre, mi egyedül az ő tette vala, azt velem megosztja, midőn így szól : *mivelhogy a segédlovak ¹⁵⁾ számára több eleséget kívántunk.* Az meg már valami pulya és még a kajánságban is éllhetetlen s hitvány jellemet árúl el, mikor Ariobarzanest, mert őt a tanács általam nevezttette ki királylyá s nekem ajánlotta, ő jelentésében nem királynak, hanem *Ariobarzanes király fijának* címezi. Azok, kikbe illyen lélek szorúlt, ha kéretnek, még rosszabbak lesznek. De azért szavadat fogadtam s írtam neki egy levelet, mellyet ha venni fogsz, azt tedd vele, a mit akarsz. Élj szerencsésen.

Tarsusban, quintilis 19-ke körül, 703.

¹⁴⁾ A Paduson túl toborzott segéd lovas csapatokat.

¹⁵⁾ Az imént említett *paduson túliak*, a kikért Cic., mint részéről nem használtakért, nem követelhetett semmit.

Cicero Összes Leveli III. köt.

Coelius Cicerónak üdvét!

Örvendek megrokonosúltodon egy valóban derék férjfiúval ¹⁾. Mert én róla így itélek. És a többi, mi által eddig magának kevés hasznára volt ²⁾, részint korával lerázódott már, részint, ha mi belőle még maradt, hiszem, a veled társalgás, tekintélyed és Tullia gyöngédsége hamar meg fogja szűntetni. Mert ő hibáiban nem megátalkodott és a jobbnak fölfogására sem buta. Aztán egy szó mint száz, én fölötte kedvelem őt.

Nemde tetszik az neked, Cicero, hogy Curiónk óvásának a provinciákra nézve ³⁾ olly fényes eredménye lőn? Midőn ugyanis az óvást fölolvasták (s a fölolvadás tanácsvégezésből történt) az első szavazat M. Marcellustól ⁴⁾, ki a tribunokkal egyezkedni kívánt, kimondatván, a tanács nagy része mindenfelé elágazott. Mert most Pompeius Magnusnak olly beteg a gyomra, alig tudja kitalálni, mi tetszenék neki. Végre arra tértek, *hogy ő rá tekintettel kell lenni*, miután sem a sereget, sem a provinciát vissza nem akarja adni ⁵⁾. Mint fog ez Pompeiusnak tetszeni, ha jól megfontolja; vagy mi leszen a köztársaságból, ha vele nem gondol, arról ti gazdag öregek ítéljetek.

¹⁾ Dolabellával, ki Cicerónak veje lett.

²⁾ Vagy e gyöngéd kifejezés helyett magyarábban mondva; mi által vagyonának, egészségének és hírének ártott; mert Dolabellát Rómában egy romlott, tékozló, szeleburdi fráternek ösmerték.

³⁾ Az e tárgyban hozott tanácsvégezés ellen.

⁴⁾ Azért első, mert mint consul a szavazást ő kezdte meg.

⁵⁾ Azaz: Caesarnak meg kell engedni távollétében is a consul-ságérti pályázást, mert másként a hadsereget és a provinciát ki nem ereszti kezéből.

Q. Hortensius ⁶⁾ mikor e levelet írom, haldoklik.
Rómában, júniusb. 703.

F. II. 15.

XCI.

273.

M. T. Cicero imperator M. Coelius aedilis curulisnak
üdvét!

Nem lehetett volna szebben, sem okosabban végezni, mint végeztél Curióval a supplicatio iránt s mondhatom, a dolog kedvem szerint folyt le mind a gyorsaság tekintetében, mind azért is, mert az a ki haragudott — a te versenytársad s az enyim ¹⁾ — mellé állott annak ²⁾, a ki tetteimet magasztos dicséretekkel illette. Tudd hát, hogy a jövőre ³⁾ számolok s te csak készülj ahoz ⁴⁾.

Örülök, hogy Dolabellát először dicséred, aztán szereted is. Mert a miket Tulliám eszélye által mérsékelhetőknak remélsz, tudom, mellyik leveledre ⁵⁾ vonatkoznak. Hátha még az enyimet olvasnád, mellyet akkor leveled következtében küldtem Appiusnak? ⁶⁾ De hát mit tegyen az ember? már ez így van az életben ⁷⁾. Mi megtörtént, kövesse az istenek áldása. Én remélem, kedvem szerint való vőm lesz és e részben a te szivességed sokat fog rajtunk segíteni.

⁶⁾ Egyik az említett gazdag öreg urak közül, kik a polgárháborúnál legtöbbet veszthettek.

¹⁾ Hirrus, ki Ciceróval az augurságért, Coeliussal az aedilségért versenyzett, de mind a két alkalommal keresztül esett.

²⁾ T. i. Catónak.

³⁾ A triumphusra vagy supplicatióra.

⁴⁾ Dolgozni részemre.

⁵⁾ Kétségkívül a 242-iket érti, hol Coelius Dolabella könnyelműségét megróvta.

⁶⁾ Érti a 261-ik levelet, mellyben viszont Cic. róvta meg Dolabellát oktalanságáért.

⁷⁾ *Sed quid agas? Sic vivitur.* Cic. e kifejezésével nyíltan értésünkre adja, miszerint a 261-ik levele Appius Pulcherhez sem több,

A köztársaság nagyon aggódtat. Curiót pártolom; Caesart tiszteletben tartatni kívánom; Pompeiusért halni is kész vagyok: de mégis előttem semmi sem olly drága, mint maga a köztársaság, mellyben te nem igen forgatod magadat; mert előttem határozatlanak tetszel, mint ki jó polgár is és jó barát is szeretnél lenni ⁸⁾.

Én provinciámból elmenendő lévén, Coelius quaestort tettem a tartomány élére. Ezt a gyerkőczét? fogod mondani. Igenis, de mint quaestort, de mint nemes ifjat s csak mások példája után és nagyobb tisztségbeli nem is volt, kit tennem lehetett volna. Pomptinius jóval előbb elment. Quintus öcsémet rá nem bírhattam; kit azonban ha helyembe hagytam volna, ellenségim azt mondanák, hogy a tartományból korántsem év lejártával, mint a tanács akarta, mentem el, mert helyettem *másodénemet* hagytam

sem kevesebb, mint pusztá művészi compositio, mellynél szive érzelmének legcsekélyebb része sem volt. Vannak a kik ebben megbotráncozni szeretnek, és a *sic vitur* szókban Cic. részéről olesó moralis elv bevallását látják. Pedig, ki valaha maga nagyobb szerű politikai viszonyok között forgott, pillanatig sem kételkedék Cicerónak e szavakat teljes meggyőződéséből utána mondani. Már ez így van s nem is lehet máskép. Ki a nagy világban a tevékeny élet végtelen bonyolult viszonyai s ki nem kerülhető összeütközéseik között, szívéit mindig tenyerén hordozná, magát e viszonyok által hamar behálózva és ez összeütközések által összezúzva látná. Hisz épen ez oka annak, hogy az úgy nevezett *anima candidá*-k, nem is e világba valók, és hogy attól csak lehető legnagyobb távolban és elvonultságban érzik jól magokat. — Wielandnak e szép jegyzetét csak azért kívántuk ide átvenni, hogy őt, ki Cicerót effélékéért s csekélyebbekért is másutt igen sokszorkeményen korholja, ez affectált szigoráért saját szavaival, czáfoljuk meg s e részbeni változó szeszélye ellenében a magunk következetesb nézeteit ez által is igazoljuk.

⁸⁾ Curio szeretett volna az úgy nevezett *köztársaságiakkal*, vagyis Pompeius pártjával tartani, hanem Caesar legbuzgóbb hívei közül többekkel igenis szoros barátságban élván, e miatt méltán gyanúba esett, hogy maga is alattomban *Caesarianus*.

ott. Meglehet, hozzá tennék még ezt is : hogy a tanács olyanokat kivánt a provinciák élére, kik előbb helytartók nem voltak : öcsém pedig három évig helytartószkodott már Asiában. Most legalább nem aggódom ; ha öcsémet hagytam volna hátra, mindentől félhetnék. Végre ezt az ifjút nem is annyira magam oktából, mint inkább ama két leghatalmasabbnak ⁹⁾, kik minden Cassiusokat s Antoniusokat fölkaroltak, példája után, korántsem magamhoz édesgetni ¹⁰⁾, hanem csak magamtól el nem idegeníteni akartam. Ez intézkedésemet dicsérned szükség ; mert rajta változtatni nem lehet.

Ocelláról nem eléggé világosan írtál ; a naplóban sincs róla szó ¹¹⁾. A te viselt dolgaid ¹²⁾ olly ismeretesek, hogy még a Taurus hegyén túl is hallani M. Atratinusról. Hacsak a nyugoti szelek késlelni nem fognak, remélem, minél hamarább látni foglak benneteket. Élj szerencsésen.

Quintilis végén, 703.

⁹⁾ Érti Pompeiust ki Q. Cas siust, és Caesart ki Antoniust sorolás nélkül nevezte ki helyettesének. V. ö. a 276-ik lev. Látni e helyből, hogy a nagy részt zabolátlan, kiesapongó úri rendű római fiataltságot nem csak Caesar iparkodott magának megnyerni, hanem Pompeius is, sőt emez e részben még tovább ment, annyira, hogy — mint majd annak idejében látni fogjuk — az általa követett szabályok rozsz kimeneteleit is leginkább e körülménynek lehet tulajdonítani.

¹⁰⁾ Mint Caesar s Pompeius szokták. Mi végből ? nem mondja, de magában hozzá gondolta s Coelius öt jól értette.

¹¹⁾ Ocelláról lásd : a 243-ik lev.

¹²⁾ E nemben ; vagyis az affélék, minő Ocelláé. Mert Coelius ez oldalról ismeretes legény volt Rómában s itt neki Cic. egy olly kalandjára czéloz, mit Coelius saját nőszült titkárának M. Atratinusnak (vagy másokként Matriniusnak) rovására követett el.

F. XV. 11.

XCII.

274.

M. T. Cicero imperator C. Marcellus consulnak
üdvét!

Mennyire sziveden feküdt megtiszteltetésem s mennyire ollyannak mutattad magadat kitüntetésem és fölmagasztaltatásom körül mint consul is, millyen szülőiddel s egész házáddal ¹⁾ együtt mindenkor valál: azt, mint maga a tény hirdeti, úgy minden hozzám tartozók leveleiből is érttettem. Azért nincsen olly nagy dolog, mit értted megtenni köteles ne volnék s mit szivesen és örömet meg ne tennék. Mert sok fekszik abban, hogy kinek tartozunk s én tartozni senkinek sem óhajtottam inkább, mint neked, kihez mind a közös hajlam s atyád s a magad érde-me már előbb lekötött, — mind le még az a szerintem legnagyobb kapocs is, minélfogva a köz ügyet, mellynél előttem semmi nem drágább, akkép kezeled s kezelted, hogy a mennyivel irántad minden jól-érzők tartoznak, én magam annyival adósod lenni nem vonakodom. Óhajtom hát, legyenek rád nézve az eredmények ollyanok, minőket érdemelsz s minők, hiszem azt, lesznek is. Ha tengeri útazásom, melly épen az *etesiaék* idejére ²⁾ esik, gátoltatni nem fog, remélem, maholnap látlak.

Ciliciában, quintilisb. 703.

¹⁾ A Claudiusok családja, mellynek a *Marcellusoké* egyik ágát tette, az első családok közé tartozott Rómában.

²⁾ Az *etesiaék*nek nevezett szelek, Aristoteles meteorológiája szerint éjszakeről nyugotra s innen kelet felé szoktak fújni: ez az oka, miért Cicerónak Asiából Italiába hajózását akadályoztatták. Rendesen az *etesiaék*, mint Columella állítja, canicula előtt, julius 10-ike körül szoktak támadni, s id. Plinius azt mondja, negyven nap folyvást tartanak.

F. III. 12.

XCIII.

275.

M. T. Cicero Appius Pulchernek üdvét!

Elsőben rajtad örvendek (mert így kívánja a tárgyak sora) azután térek magamra. Mondhatom, a vesztegetési pör felett szörnyen örülök s nem azért, — a miről senki sem kétkedett — hogy feloldoztatnál, hanem mert minél jobb hazafi ¹⁾, minél kitünőbb férfiú, minél hatalmasb barát vagy, s minél több bened az erény és tevékenység érdeme, annál inkább csodálhatni, hogy még a szavazó táblák rejtekébe ²⁾ sem vala elbújva olyan roszakarat, melly ellened küzdeni mert volna. Ezt a mostani időktől, mai emberektől és erkölcsöktől nem vártam s én rég nem csodáltam jobban valamit.

A mi pedig engem illet: vedd kissé ált az én szerepemet, képzeld magadat annak, a ki én vagyok és ha könnyen ki fogod találni, mivel állj elő: akkor ne bocsáss nekem meg tétovázásomért. Kérdésen kívül szeretném, ha rám s Tulliamra nézve (mint te olly barátságosan s nyájasan kívánod) szerencsésen ütne ki az, a mit az enyimek tudtom nélkül tettek és hogy történetből épen abban az időben tették, az reményem s óhajtasom szerint, némi szerencse is ³⁾.

¹⁾ A rómaiaknál *jó hazafiaknak* nevezték azokat, kik a köztársaság és alkotmányával megelégedtek, és annak fentartásáért minden alkalommal bármit tenni s merni készek voltak. Ez értelemben hát mindazon buzgó vagy *conservatív aristokraták*, kik az alkotmány változásánál sokat veszthettek, jó hazafiaknak tartattak, bármilly roszak és hitványok voltak is különben.

²⁾ A titkos szavazásnál.

³⁾ Mert abból, hogy az enyimek, épen mikor távol valék, nélkülüm és hírem nélkül adták Dolabellának Tulliát, remélem s óhajtom meg fogsz győződni a felől, miszerint én sem Dolabellának ellened támasztott vádját nem helyeseltem, sem hogy az ő velem kötött családi viszonya jó érzelmemet irántad csökkenteni nem fog-

Hanem engem e reményben inkább a te bölcseséged és nagylelkűséged, mintsem az idő alkalmas volta nyugtat meg ⁴⁾. Azért, hogy elkezdett beszédemet min végezzem, nem is tudom. Mert egy felől semmi kedvetlent nem szabad mondanom olly tárgyról, mellyet magad legjobb jóslatokkal kísérsz: más felől mégis furdal valami s itt attól tartok leginkább, nem fogod jól észrevenni, hogy az, a mi történt, mások által történt; kiket fölhatalmaztam volt arra, hogy mivel olly messze vagyok, nekem ne is tegyenek jelentést, hanem végezzenek, a mint jónak látják. De te erre azt kérddhetnéd: *s hátha jelen lettél volna?* A dolgot helyeslém vala. Az időre nézve semmit elledre, semmit tanácsod nélkül nem tettem volna. Látod, hogy izzadok, ki váltig kínlódom, mint védjem, a mit védnem kell, a nélkül, hogy megbántsalak. Ments fel tehát e tehertől; mert úgy látom, nehezebb ügygyel soha nem volt még dolgom. Azt azonban elhihetd nekem, hogy ha már akkor minden dolгодban legnagyobb becsületeddal s leghívebben el nem jártam volna; mégis, bár irántad való régi készségemet semmivel növelhetőnek nem láttam, ez összekötetés hírének vétele után, becsületedet nem ugyan nagyobb buzgalommal, de még tüzesben, nyiltabban és feltűnőbbben fogtam volna védeni.

ja — mi rám nézve mindenesetre csak szerencsének mondható. Így lehet e kissé homályos helyet felvilágosítani.

⁴⁾ S valóban nehéz is Appiusról föltenni, miszerint azon körül ményt, hogy Tullia épen atyja távolléte alatt ment férjhez Dolabellához, az ő (t. i. Appius) nyilt ellenségéhez, Cic. részéről őszinte barátság jeleül tekintse.

Elmentemkor, midőn már éves kormányom kitélt, sextilis 3-ik napján, Sida felé hajóztomban, hol Quintus s Servilius ⁵⁾ is velem voltak, vettem az enyimektől levelet ⁶⁾. Mondtam volt mindjárt Serviliusnak (ki is megütődni látszott), hogy részemről minden nagyot várhat. Mit beszélnem sokat? szivesb irántad, mint valék, semmivel sem lettem, de buzgóbb a szivesség-nyilvánításban, igen. Mert valamint előbb régi viszálkodásunk óvakodásra intett, nehogy valakiben színlett kibékülés gyanúját gerjeszszem: úgy az új családi viszony föladatommá teszi vigyáznom, hogy irántad való nagy szeretetemből valami levonva lenni ne láttassék. Élj szerencsésen.

Sidában, sextilis 3-kán 703.

A. VI. 6.

XCIV.

276.

Cicero Atticusnak üdvet!

Míg én a provinciában Appiust min dannel kitüntetem, egyszerre vádlója apósává levék. *Nohát kövesse az istenek áldása* — fogod rá mondani. Bár úgy lenne s hogy te azt kívánod, bizonyosan tudom. Hanem elhidd nekem, semmire kevésbbé nem gondoltam ¹⁾, sőt még Ti. Nero végett ²⁾, ki megszólított volt ³⁾, bizonyos embereket is küldöttem az asszonyokhoz; hanem azok az eljegyzés megtörténte után ⁴⁾ értek csak

¹⁾ Appiusnak az a megbízott barátja, kiről a 265-ik levél elején már volt szó.

⁶⁾ Tullianak Dolabellával egybekeltéről.

¹⁾ Feledni látszik Cic., hogy akkor midőn a 229-ik levélben Volturniushoz ezt írta: *Do'abellam, quem ego perspicio, et iudico cupidissimum esse atque amantissimum meī, cohortare et confirma, et redde plane meum* nagyon is gondolt Dolabellára.

²⁾ Lásd: a 235-ik lev. 1-ső jegyz.

³⁾ Tullia személye végett.

⁴⁾ Mikor már Tullia Dolabellának el volt jegyezve.

Rómába. Remélem mégis jobb lesz így ⁵⁾. Már az asszonyok legalább, a mint észreveszem, az ifjú ⁶⁾ hódolatában és nyájasságában nagy örömet találják. A többit ⁷⁾ nem kell túhegyre vened.

De héj! hát te Athenaeben gabonát osztasz a népnek? ⁸⁾ Jónak találod ezt? Noha igaz, hogy könyveim abban nem gátoltak, mert az nem a polgárok részére történt adakozás, csak a vendégbarátokkal közlött szivesség volt. Azonban engem meg arra késztesz, gondolkodjam az Akademia előcsarnokáról, miután Appius az eleusisiről ⁹⁾ már nem gondolkodik.

Hogy Hortensiust ¹⁰⁾ sajnálsz, bizonyosan tudom. Nekem ugyan keservesen esik. Mert föltett czélom volt, vele a legnagyobb barátságban élni.

A provincia élére Coeliust helyeztem. *Egy olyan gyerkőcöt?* fogod rá mondani *s még talán szcleburdit is?* ki sem komoly, sem magátmérséklő. Megengedem: de nem lehetett másképen. Mert egy jóval

⁵⁾ E reményében Cic. nagyon csalatkozott s aligha leánya Neróval szerencsésebb nem lett volna.

⁶⁾ Dolabella 701-ben quaestor volt, 709-ben Caesar meggyilkoltatása után consulnak helyettesített, még pedig, mint Appianus írja, 25 éves korában. Ha ez igaz, akkor, midőn Cic. leányát elvette, nem lehetett több 19 évesnél.

⁷⁾ Dolabella hibáit s vétkeit.

⁸⁾ Rómában ez, mint *largitio*, a népvésztegetés egyik módjának tartatott.

⁹⁾ V. ö. a 252-ik lev. 92—93-ik jegyz. Úgy látszik e *propylaeum* építtetéséről Appius utóbb lemondott s ennek folytán Cic. is a maga tervezett *propylaeum*-ával szépen elhallgatott.

¹⁰⁾ Kiról a 272-ik levél végén írta, hogy haldoklik. Valósággal meg is történt kimúlása felől, hazajövet Rhodusba értekor kapott tudósítást. *Brut. cap. 1.*

előbb vett leveled, mellyben írod, hogy tünődöl, mit kelljen tennem a hátrahagyandóra nézve, szeget ütött a fejembe. Láttam, mik tünődésed okai; épen azok forogtak szemem előtt is. Egy gyerkőczére bízni magamat? S miért nem öcsémre? Nem vala üdvös rám nézve. És nem volt öcsémén kívül senki, a kit egy qu aestornak, még pedig *nemesnek*, emez megszégyenítése nélkül, elébe tehettem volna. De mégis, míg a parthusok nyakunkon lenni látszottak, el volt határozva nálam, öcsémet hagyni helyembe, vagy hogy a köztársaság kedvéért, a tanácsvégzés daczára, magam maradok itt: hanem miután ők, hihetetlen szerencsémre, tovább mentek, kétkedésem megszűnt. Előre láttam az ilyen beszédek: *ah! s ő öcscsét hagyta maga után? Nem annyi ez, mint esztendőn túl helytartóskodni? Hát nem olyanokat akart-e a tanács a provinciák élére, kik még helytartók nem voltak? hisz ez három évig volt az.* Ennyit csak a nép részéről ¹¹⁾. Mennyi az, mit magadnak mondhatok. Soha nyugtom nem lett volna, nem tesz-e valamit hevesebben, sértőbben, vagy hanyagabbúl, mint ezt az emberek az életben szokták. Hát még fija ¹²⁾, az a gyerek s ugyancsak elbizakodott gyerek? Milly boszúság lett volna az? Pedig őt az atyja el nem bocsátotta volna s hogy te ezt javaslád, rosszúl esett neki. De már Coeliusnál nem kérdem, hogy mit fog tenni; azzal sokkal kevésbbé törődöm. Vedd még hozzá: hogy Pompeius, e hatalmas, e tősgyökeres férjfiú Q. Cas-

¹¹⁾ Tekintetbe veendőnek véltem.

¹²⁾ Mit nem csinálna az?

siust sorshúzás nélkül választá — úgy Caesar is Antoniust ¹³⁾: hát nekem egy a sorstól adottat ¹⁴⁾ kellett volna-e megbántnom, hogy aztán még kémkedjék a körül, a kit hátrahagyok? Jobb az így és erre számos példa is van; öregségemet tekintve pedig, valóban legezélirányosb. S téged nála — szent istenek! milly kedvességbe tettelek; elolvasván előtte nem tőled, hanem titkárodtól egy levelet ¹⁵⁾.

Engem barátaim levelei triumphusra hívnak; mit, gondolnám, ez újjászületésemnél ¹⁶⁾ nem is kelene megvetnem. Azért kezd el Atticusom, te is óhajtani azt, hogy kevésbbé balgatagnak tesse.

Sidában, sextilib. 703.

F. III. 13.

XCV.

277.

M. T. Cicero Appius Pulchernek üdvet!

Mintha megjósoltam volna, hogy hasonló szolgálatra kell egykor részvétedet kikérnem, úgy dolgoztam, mikor tetteidről folyt a tanácskozás, megtiszteltetésed mellett. De mégis igazán mondom, te többet szolgáltál vissza, mint a mennyit kaptál. Mert hányan nem írták hozzám, hogy nem csak tekintélyeddel, szónoklatoddal s szavazatoddal — mik nekem egy olly férjfitől elegendők voltak — hanem midőn

¹³⁾ T. i. amazt Pompeius Hispaniába; emezt Caesar Galliába nevezvén ki quaestorául. Pedig Cassius s Antonius is fiatal emberek voltak.

¹⁴⁾ A sorsolás útján választott Coelius Caldust.

¹⁵⁾ Cic. t. i. Atticus egy nála levő titkárával íratott magához Atticus nevében egy költött levelet, mellyben Coelius, szörnyen fel volt dicsérve.

¹⁶⁾ Czéloz helyzetének ama kedvező fordulatára, minélfogva száműzetéséből visszatérte óta, előbbeni tekintélyét újra növekedni látta. V. ö. a 238-ik lev. 2-ik §-át.

haza értél, embereimet eljárván, fáradságod s tanácsod által is a barátság tisztéből semmit másnak végezni nem hagyta. Mindez előttem sokkal több, mint maga az, a miért el van követve. Mert érdemjeleket érdem nélkül is számosan nyertek: de annyi részvétet ilyen férjfiaktól csak az érdem nyerhet. Azért barátságunk jutalmául magát a barátságot tűzöm ki, mellynél semmi jutalmazóbb nincsen, főkép azon tudományszakokban, mellyekhez mindketten lekötve vagyunk; és én magamat mind a köz ügyben, melly körül egyformán érezünk, társadnak, mind a mindennapi életben azon művészetek és tanulmányok által is, a mellyeket úzunk, veled egybeköttetettnek vallom.

Bár úgy adta volna a sors, hogy mint én a tiedet összesen becsülöm: akkép lehetne neked is az enyimeket ¹⁾ becsülnöd; ámbár e részben is, nem tudom, mi belső sejtelen indúlva, nem mondok le a reményről. Azonban ez reád nézve semmi: nekem teher csupán. A felől meg légy győződve, miszerint tapasztalandod, hogy az újabb viszony által ²⁾ régi vonzalmam irántad, mellyhez már semmi adhatónak nem látszott, inkább talán gyarapodott, mintsem legkisebben fogyatkozott volna.

Remélem, midőn ezt írom, már te *ensor* is vagy. Azért jelen levelem rövidebb s mint erkölcsbíráló irányában illik, szerényebb is. Élj szerencsésen.

Asiában, sextilisb. 703.

¹⁾ Itt is ide értendő az *összesen*; mert e részben Appius a Cic. családban csak az öt pőrrel megtámadt Dolabella iránt tehetett kivételt.

²⁾ Tulliónak Dolabellávali összekeltét érti.

F. XV. 6.

XCVI.

278.

M. T. Cicero M. Catonak üdvet! ¹⁾

Öröm dicsértetnem atyám, töled dicsért férjfiútól — mondja Hector, mint emlékszem, Naeviusnál ²⁾. Valóban csakis az kedves dicséret, melly olyanoktól jön, kik önmagok dicséretben éltek. Ímmár részemről azt hiszem, nincs mit én a leveledben foglalt szerencsekivánat s szavazatod felőlem tett vallomása által el ne értem volna. Rám nézve legmegtisztelőbb s egyszersmind legkedvesebb az, hogy a barátságának szívesen megadtad, mit az igazságnak bízvást megadhattál ³⁾. És hogyha álladalmunkban nem merő, hanem sok Catók volnának is (bár hogy benne egy létezik, az is csoda), nincsen olly diadalszekér, nincs olly borostyánkoszorú ⁴⁾, miért én a te dicséretedet odadnám. Mert az én ízlésem, s tiszta, józan felfogásom szerint, semmi dicsőbb már nem lehet, mint ama beszéded, mellyet barátim velem közöltek. Egyébiránt okát szándékomnak (mert vágynak nem nevezhetem) a múlt levelemben előadtam neked; melly ha előtted kevésbé helyesnek látszott is, mindazáltal olyan, minél fogva a megtiszteltetést nem kell ugyan szerfölött kivánni, de ha a tanács ajánlja, megvetni korántsem láttatik illőnek. Én pedig remélem, engem e rend, a köz ügy mellett tett fáradozásimért,

¹⁾ Válasz Cicerótól Catóhoz a 266-ik levélre.

²⁾ Régi római tragicus költő, kit, úgy látszik, Cic. kedvelt.

³⁾ Wieland ebben Cic. részéről egy kis bársony kacsóval tett gyengéd karmolást vél rejleni.

⁴⁾ Vagyis triumphus; mert a diadalszekér s borostyán koszorú ahhoz tartozott.

nem fog a megtisztelésre, kivált a szokásbelire ⁵⁾, érdemetlennek itélni. Ha ez valósúland : csupán arra kérek, hogy miután, mint ezt olly nyájasan írod, mit meggyőződésed szerint legfőbbnek tartottál, számomra megadtad : ha az, a mit én még inkább óhajtok, meg fog történni, örülj fölötte ⁶⁾. Hiszen hogy így működtél s érzettél látom, magad őszintén megírtad ; de a tény is bizonyítja, hogy supplicatióvali megtiszteltetésem kedved szerint történt, mert a végzés föltételénél ott valál s nem ismeretlen előttem, hogy az illyen tanácsvégzéseket annak barátai, kinek megtiszteltetéséről van a szó, szokták föltenni. Remélem, maholnap látni foglak s vajha a köztársaság kedvezőbb körülményei között, mintsem a minőktől félek. Asiában, sextilisb. 703.

F. VIII. 12.

XCVII.

279.

Coelius Cicerónak üdvet!

Szégyenlem meg is vallani s elpanaszolni előted méltatlanságait Appiusnak, a háladatlannak, ki engem gyűlölni kezdett minthogy nekem sok jóval tartozik s miután mint fukar ember magát annak megtérítésére ¹⁾ bírni nem tudta, ellenem titkos ha-

⁵⁾ T. i. a triumphusra, melly ezen időben nagyon közönségessé vált ; de a mit Cic. még sem érhetett el ; mert neki a tanács csak *supplicatiót* rendelt.

⁶⁾ Mint ezt Cato, levelében majdnem e szavakkal nyilvánította Cic. előtt. V. ö. a 266-ik lev.

¹⁾ Coelius, hogy szolgálataival magának Appiust lekötelezze, e római nagyot dolabellávali bajánál tehetsége szerint pártolta és segítette. Mikor a baj szerencsésen véget ért, úgy látszik Coelius, ki fülíg adós volt, számolva arra, hogy Appius iránta elismeréssel lesz, jókora summa pénzt kért volt tőle kölesön, de Appius illy embernek az erszényt megnyitni nem nagy kedvet érzett és Coeliust szép mentéssel lerázta nyakáról. Ez ugyan csak hypothesis ; de ollyan, mely-

dat indított, — de csak olly titkosat, hogy arról sokan értesítettek s magam is könnyen észrevehettem, miszerint ellenem gonoszt forral. De én, midőn megtudtam is, hogy tisztársát ²⁾ kísértgeti; hogy többeket nyilván fölszóltott; hogy L. Domitiussal ³⁾ is, ki most legroszabb emberem, tanácskozik s hogy e szolgálatoeskával Cn. Pompeiusnak kíván kedveskedni: arra, hogy őt czirolgassam s a bántásért megkövessem — tudva, hogy ő életét is nekem köszönheti — magamat rá nem vehettem. Mit tettem tehát? Mégis egyikét jóbarátot, kik neki tett szolgálataim tanúi voltak, megszólítottam ⁴⁾. S midőn láttam, miszerint ő engem arra sem tart méltónak, hogy csak megnyugtasson: készebb valék tisztársának ⁵⁾, ez irántam leghidegebb s veled való barátságomért sem igen alkalmas embernek ⁶⁾ kötelezni le magamat, mintsem az ő majompofájának udvaroljak. A mint ezt megtudta, tűzbe-lángba jött és azt kiabálta: én a gyűlölködésekre ürügyet keresek; hogy, mert pénz dolgában ki nem elégített, illynemű vizsgálkodással töltsen ki rajta boszúmat. Majd egyre a vádaskodó Servius Polát ⁷⁾ hívogatta magához s Domitiussal

lyet egy felől a Coelius ismert könnyelmű jelleme, más felől ugyanannak alább a szövegben ezen szavai is: *si mihi in pecunia minus satis fecisset* és még az is, hogy Appiust fukarnak nevezik, sokkal valószínűbbé s elfogadhatóbbá tesznek, mint a minő az a magyarázat, melly szerint Appius lett volna Coeliusnak fizetni nem akaró adósa.

²⁾ Appius ekkor censor; tisztársa meg az a L. Calpurnius Piso volt, ki 695-ben Aulus Gabiniussal együtt consulkodott.

³⁾ Domitius Ahenobarbussal, egykori consultársával.

⁴⁾ Vetnék közbe Appiusnál érettem magokat.

⁵⁾ Már mondtuk, hogy ez censor collegája, L. Piso volt.

⁶⁾ Mert Piso Cicerót eleitől fogva gyűlölte.

⁷⁾ Valami föladásokból élődő alávaló ember.

fújta a követ. Kikkel midőn abban nem igen boldogult, hogy ellenem valami törvénynél fogva vádlót lehessen fölléptetniek: egy olly törvény mellett akartak megidéztetni, mellynél nekik szavok sem lehetett ⁸⁾. S ezek a leggaládabb emberek, circusi játéka-im ⁹⁾ végével ellenem a *Scatinia-törvény* ¹⁰⁾ mellett teszik a vádkövetelést ¹¹⁾. Alig hogy ezt Pola kimondá, én tüstént Appius Censor ellen ugyanezen törvény mellett vádat követeltem. Semmit jobban sikerülni még nem láttam. Mert a nép, és pedig nem csak a legalsóbb rendű, annyira helyeselte ezt, hogy Appiusnak nagyobb boszút okozott e hír, mintsem a *postulatio* ¹²⁾. Ezenkívül még a kápolnát ¹³⁾ is, a melly házánál van, visszakövetelem tőle.

⁸⁾ Azaz: a melly törvény ellen, ha az reájok alkalmaztatik, önmagokat nem védhették volna.

⁹⁾ Mellyeket mint aedilis curulis a *circus marinusban* adni tartozott.

¹⁰⁾ *Lex Scatinia*; mellyet bizonyos Aricius Scatinus, vagy Scantinius néptribun hozatott *in molles et effoeminatos, qui nefanda venere (active vagy passive) uterentur*. Ez a fertelmes természet elleni fajtalankodás Cic. korában annyira elharapózkodott, hogy azért bűnpörbe fogatni, habár szégyen is, de szinte valami hallatlan dolog volt. Azok kik e törvény súlya alá estek, 10,000 sestertz bűnhődési díjban marasztaltattak. Azonban ennyire ritkán ment a dolog; mert 100 előkelő római férjfi között, alig lévén egy ollyan, ki a Scatinia-törvény ellen ne vétkezett volna, annak igénybe vétele jelen esetben is csak a feladásig s abból keletkezett kölesönös mocskolódásig terjedt.

¹¹⁾ *Postulandum me curant*. „Postulare aliquem“ a római törvénykezési nyelvben annyit tett, mint a praetortól engedelmet kérni arra, hogy valakit bizonyos törvény értelmében bíró előtt bevádolni lehessen.

¹²⁾ Ez arra mutat, hogy Appius maga sem volt tiszta attól a fertelmes büntőtől, mellyért Coeliust elvádoltatni akarta. Milly veszett idők, milly romlott erkölcsök lehettek akkor, midőn egy köztársasági államban két fő hivatalnok, egy censor és egy aedilis curulis elég szemtelenek voltak, egymás ellen a nép füle hallatára a Scatinia-törvény értelmében kikelni!

¹³⁾ A rómaiaknál minden isteni tiszteletre szánt épületek és

Boszankodom a szolgálja késésén, ki hozzád e soraimat viszi; mert a múlt levelem átvétele után még negyven napnál tovább itt maradt. Mit írjak még hozzád, nem tudom. Hogy Domitius szepeg a választógyülés napjától ¹⁴⁾, tudva van előtted. Nagyon várlak s minélelőbb látni óhajtalak. Megkivánom tőled, miszerint sérelmeimet épen úgy fájlald, mint hiszed, hogy én a tiedet fájlalni s megboszólni szoktam. Élj szerencsésen.

Rómában, septemb. 703.

F. VIII. 14.

XCVIII.

280.

Coelius Cicerónak üdvet!

Még Arsacest elfognod és Seleuciát ¹⁾ bevened sem ért volna annyit, hogy érttek azon dolgoknak, a mik itt történtek, látványát nélkülözd. Soha szemeid nem fájnak, ha Domitius pofáját buktakor ²⁾ láthatod. Ez a comitium ³⁾ nagyszerű volt és a pár-

helyiségek a közhatóság rendelkezése alatt állottak és így Coeliusnak mint aedilisnek joga volt az Appius házában volt kápolnát tőle a közönség részére igénybe venni, habár az Appiusnak sajátja volt is, s habár több római nagyok az illy, őseiktől öröklött házi kápolnák vagy *sacellumok* birtokában háborítlanul meghagyattak is. Ezzel is legalább Appiusnak boszúságot csinált és ez Coeliusnak elég volt.

⁴⁾ A midőn t. i. augurságért akart föllépni, de félt hogy keresztül fog esni, — a mint ez csakugyan meg is történt. V. ö. a következő levelet.

¹⁾ *Arsaces* parthusok királya; *Seleucia*: a parthusok országának fővárosa.

²⁾ Midőn a megholt Hortensius helyébe augurságért pályázott.

³⁾ Mellyen az augurválasztás történt; mert ekkor már, a T. Atius Labienus néptribuntól hozott törvény szerint, az augurok nem saját testületök, hanem a nép által tribusos, s nem centuriás comitiumokon szoktak választatni.

tok érzelméből tisztán előtűntek az érdekek; nagyon kevesen teljesítették, személyes viszonyuknak hódolva, kötelességöket. A honnét most Domitius ollyan ellenségem, hogy talán még barátai közül sem gyűlöl senkit úgy, mint engem és pedig annyival inkább, mert azt hiszi, méltatlanul ⁴⁾ ragadták ki kezéből a koncezt s hogy ennek szerzője én volnék ⁵⁾. Most dühöng, hogy az emberek, fájdalomán olly felette örültek s hogy egyedül én pártoltam különösen Antoniust. Azért is az ifjú Cn. Saturninust, ki már előbbi élete miatt nagy útálatban állt, maga Cn. Domitius vádolta be ⁶⁾, mire az ítélet most váratik, hanem jó reménnyel — a Sex. Peducaeus fölmentetése után ⁷⁾.

Mi a köztársaságot általában illeti: többször írtam neked, hogy én esztendőnél tovább békét nem látok s minél közelebb jön az az összekapás, mellynek bekövetkeznie szükség, annál világosabban kitűnik ez a veszély; mert Cn. Pompeius föltette magában, nem tűrni, hogy Caesar másként consul

⁴⁾ Miután t. i. az augurválasztásnál, neki, mint consularis egyénnek, a még néptribunságot sem viselt M. Antonius elébe tétetett.

⁵⁾ S ezt méltán hihette Domitius; miután Coelius Curiónak, ez viszont Antoniushoz testi lelki barátja volt. Bizonyítják ezt Cicerónak *Philipp II. cap. 2.* Antoniushoz intézett ím e szavai is: *an quum es factus augur unam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.*

⁶⁾ Hihető azért, mivel az augurválasztásnál törvénytelen úton gyűjtött szavazókat Antonius részére.

⁷⁾ Wieland ezt úgy magyarázza, hogy ez a Peducaeus olly semmirevaló ember lehetett, kinek egy bűnperben történt fölmentetése után, azt lehetett hinni, már most bármi bűnöst ártatlannak fognak a bírák ítélni. De szerintünk ez a magyarázat akkor nem áll, ha itt azt a Sex. Peducaeust értette Cic., kiről *de Finib. II. c. 18.* így nyilatkozik: *Sex. Peducaeus, Sexti filius, is qui hunc nostrum reliquit, effigiem et humanitatis et probitatis suae filium etc. F.*

legyen, ha csak a sereget s provinciákat által nem adja. Caesar pedig úgy van meggyőződve, hogy neki fennállnia nem lehet, ha a sereget ott hagyja. Hanem úgy beleegyeznek, hogy adják seregeiket mind a ketten által. Így hát az a szeretközés ⁸⁾ s gyűlöltszövetkezés ⁹⁾ nem titkos féltékenységre fog szorítkozni ezentúl, hanem háborúban tör ki. És én a magam részéről mi utat válaszszak, ki nem találhatom, s nem kétlem, itt az elhatározás zavarba fog hozni téged is. Részemről ez emberekkel ¹⁰⁾ barátságban és rokonságban is állok; aztán én az ügyet ¹¹⁾, nem a személyeket gyűlölöm. Azt, hiszem, nem fogod szem elől tévesztni, hogy az embernek honi viszálynál, míg a harc polgárilag foly ¹²⁾, a jogszerűbb párttal: mikor háborúra, táborozásra kerül a dolog, az erősebbel kell tartani és azt nézni jobbnak, a mi biztosabb. Ezen viszálynál, úgy látom, Cn. Pompeius mellett lesz a tanács és a kik bíráskodnak ¹³⁾: azok pedig, kik félelemben s rossz kilátásban ¹⁴⁾ élnek, mind Caesar részére állnak. Hadaikat összehasonlítani nem lehet. Csak időnk maradna elég, kitudni mindeniknek erejét, hogy magunknak pártot választhassunk.

⁸⁾ Melly Caesar s Pompeius közt folyt, főkép a mióta emez amannak leányát Juliát elvette.

⁹⁾ Minden józanabbak kárhoztatták a Pompeius és Caesar leánya közötti házasságot.

¹⁰⁾ Caesarral és Pompeiussal.

¹¹⁾ Nem csak Caesarét, de Pompeiusét is; minthogy mind a ketten nem békés úton, hanem fegyver által akartak egymással végezni.

¹²⁾ Azaz: *civilis* tércen, fegyver nélkül.

¹³⁾ Az a 360 főből álló bírói személyzet, melyet Pompeius harmadik consulságában összc alakított.

¹⁴⁾ Kiket vétkeik miatt bűnperbe idézés, adósságaik miatt vagyoni bukás fenyegetett.

Majd el is felejtém, a mit különösen meg kell írnom. Tudod-e, hogy Appius censor itt csodákat művel? hogy a szobrok, festések, birtokszabályozás s adósságok körül legszigorúbban működik ¹⁵⁾. Ő elhitette magával, hogy a censorság mosdószer, vagy salétrom ¹⁶⁾; hanem szerintem hibázik; mert midőn magáról a mocskot lemosni akarja, minden erét s belrészeit feltűnedezteti. Mennyre-földre kérlek, szaladj haza minél előbb nevetni ezeken, hogy: a *Scatinia-törvény* felett Drususnál tartatik tanács; a képek s szobrok felett meg Appius határoz. Hidd nekem, illő sietned.

Azt vélik, Curiónk bölcsen cselekedte, hogy Pompeius hadi zsoldjánál engedett. Kérded, általában mit gondolok, hogy fog történni? Ha közölök valamellyik a parthus háborúra el nem megy: nagy vizályokat látók bekövetkezni, miket csak fegyver és erőszak dönthet el. Mind a kettő mind elhatározásával, mind seregével készen áll. Ha veszélyed nélkül mehet végbe, nagy s mulatságos nézőjátékot készít a szerencse számodra.

Rómában, septemberb. 703.

¹⁵⁾ Mi egy Appiushoz annál kevesebbé illet, minthogy egykor maga egész európai s asiai Görögországban minden valamire való festett és faragott képet, mellyhez bármi jó avagy rossz úton hozzá férhetett, a maga számára összekuporított.

¹⁶⁾ A rómaiak a salétromot mosásnál, fürdésnél szappan helyett szokták használni. *Neque enim sic in sacramento salutaris delictorum contagia, ut in lavacro carnali et seculari sordes cutis et corporis abluuntur, ut a p h r o n i t r i s et caeteris quoque lumentis et solio et piscina opus sit.* *Cypriana epist. 76.*

HATODIK KÖNYV.

Cicero proconsulságból kilépte után a polgárháború kezdetéig írt levelek.

A. VI. 8.

I.

281.

Cicero Atticusnak üdvet!

Midőn hozzád írni szándékoztam már tollat is fogék, akkor jön egyenest a hajóról szállásomra Ephesusban Battonius, september 30-kán, hozva leveledet. Örültem szerencsés hajózásodon ¹⁾, Pilia jókor érkezten ²⁾ s valóban azon is, mit Tulliam férjhezmenéséről ³⁾ mondott. Hanem Battonius nekem szörnyű ijesztő híreket hozott Caesar felől. Leptának ⁴⁾ még többeket is beszélt, remélem, valótlankat, de igazán borzasztókat: hogy a hadsereget semmi esetre el nem bocsátja; hogy a választott praetorok, Cassius néptribun és Lentulus consul ⁵⁾ vele tartanak s Pompeiusnak szándéka a fővárost elhagyni.

¹⁾ Epirusból Italiába.

²⁾ Hogy nőd Pilia épen jókor indult elődbe.

³⁾ Érti dolabellávali összekelését.

⁴⁾ Ki Cic. ciliciai hadseregében mint hadszertármester (*praefectus fabrum*) kitűnő állást foglalt el, Cicerónál nagy befolyással bírt, s most neki hazafelé tett útjában kísérője volt. Lásd róla: a *Tört. mut.*

⁵⁾ Az a *Lentulus Crus*, ki a jövő 704-ik évre consulnak volt választva, de a ki korántsem tartott Caesarral, sőt inkább a legbuzgóbb *pompeianus* volt. A nyolcz megválasztott praetor közül csupán kettő: *Lepidus* és *Roscius* állottak nyilván Caesar részére. Az itt megnevezett néptribun az a *Cassius Longinus*, kinek a Caesar gyilkosa testvére, maga pedig Caesarnak egyik legtüzesebb pártosa volt.

De héj, ugyan nem boszankodol-e azon, ki magát húgod fijának nagybátyja elébe tolni szokta? ⁶⁾ Pedig millyenek által lón legyőzve! Hanem a dologra.

Engem az *etesiaák* szörnyen elkésleltetének. Szinte húsz napomat vevé el a rhodusi födetlen hajó ⁷⁾ is. October 1-jén Ephesusban tengerre száltamkor adom ált e leveletem L. Tarquitiushnak, ki a kikötőből velem együtt indul, hanem sebesebben evez. Nekem a rhodusi gályákkal s többi hosszú hajóimmal mindig a szélesendet kell lesnem. Pedig úgy sietek, jobban sem kell.

A puteolibeli öszvegecskének ⁸⁾ örülök. Most arra kérnélek, nézz szét a római ügyek körül s lásd, mit kellene szerinted gondolnunk a triumphusra nézve, melyre barátaim ösztönöznek. Részemről, hogyan Bibulus, ki míg Syriában ⁹⁾ egy ellenség találkozott, lábát, mint egykor otthon is ¹⁰⁾, az ajtón ki nem nyújtotta, triumphus után nem esengene: nyugott lélekkel lehetnék, de így hallgatnom rút lenne ¹¹⁾. Azonban fontold jól meg az egész dolgot, hogy a melly

⁶⁾ Érti C. Hirrust, kiről a levelekben már eddig is többször volt szó s kinek Cic. azt el nem tudta felejteni, hogy ő vele az augurságért együtt pályázni mert. Úgy látszik ez a Hirus, ki tavaly már az aedilség-keresésnél megbukott, most újra föllépett ezen hivatalért, de ismét keresztül esett.

⁷⁾ Melly vagy igazítást kívánt, vagy lassan szokott haladni.

⁸⁾ Talán, hogy azt a kis öszveget, melylyel Cic. Puteoliban C. Vestoriusnak tartozott, Atticus helyette kifizette. (V. ö. a 109-ik levél végét); mert hogy pénz kifizetéséről van szó, az a 110-ik és 293-ik levelek után szinte bizonyosnak lenni látszik.

⁹⁾ Hol, mint tudjuk, Bibulus ekkor proconsul volt.

¹⁰⁾ Midőn mint consul, tisztársától Caesartól féltében, nyolcz egész hónapig nem mert házából kilépni.

¹¹⁾ Ezt Cic. az eredeti szövegben Euripides verseiből kölcsönzött im e két szóval *αισχροῦν σιωπῶν* ejti ki. Az egész vers értelmét s annak Aristoteles által Isocratesre tett illesztése felől lásd: *de Orat* cap. 35.

nap összejönni fogunk, felőle tanácskozhassunk. Elég ennyi; miután részint sietek, részint e levelet olyan által ¹²⁾ küldöm, ki vagy velem, vagy nálam kevés-
sel előbb érkezik meg. Cicero ¹³⁾ sokszoros üdvöz-
letét küldi neked. Add azt meg mind a kettőnk ne-
vében Piliádnak s leányodnak is.

Ephesusban, october 1-jén 703.

A. VI. 9.

II.

282.

Cicero Atticusnak üdvét!

A mint october 14-kén a Piraeusban kiszáltam, megkaptam szolgám Acastus ¹⁾ által leveledet, melyre már rég vára-
kozván, a hogy a pecsételt levelet meg-
láttam, annak kised voltán, mikor pedig felnyitottam, apró elhadart bötűjin csodálkoztam, miután ezek te-
nálad igenis rendese-
k s olvashatók szoktak lenni és, hogy röviden megmondjam, abból mert így írtál, észrevettem, hogy te Rómába september 21-kén lá-
zasan érkeztél. Szörnyen megütődtem; de mégsem nagyobb mértékben, mint kellett, s legott tudako-
zódtam Acastustól. Ő azt mondá, mind magadnak, mind neki úgy tetszett s a háznál a tieidtől is azt hallá, hogy semmi bajod nincs. S ezt igazolni látszék az, a mi a levél végén áll, hogy épen egy kis lázad volt, a mikor azt írtad. Azt mégis szerettem s csodál-
tam, hogy nekem mindemellett is saját kézzel írtál. Erről tehát elég; mert a milly vigyázó s mérték-
tes vagy, remélem, Acastus biztatása után pedig hiszem is, hogy már egészséged, mint óhajtom, olyan.

¹²⁾ Érti a föntebb említett Tarquitiust.

¹³⁾ A fíjam.

¹⁾ Kit Cic. Atticushoz levéllel küldött s ki által ez neki vála-
szolt.

Hogy leveletem Turranius ²⁾ által megkaptad, örülök. Kérlek, hogy ha szeretsz, a zagyváló *philotimáját* magad kémleld ki ³⁾. Gondod legyen, hogy ahhoz a bármi csekély *preciosi* örökséghez, melyly nekem, megvallom, nagy fájdalmat okoz (minthogy az embert szerettem) egyáltalában ne nyúljon ⁴⁾. Mondd, hogy a pénz kell nekem a triumphusi készülethez, mellyet illetőleg, óhajtásod szerint tapasztalni fogod, hogy annak sem hiú szomjazója, sem szemérmes elutasítója nem leszek.

Értem leveledből ⁵⁾, miszerint Turraniustól azt hallád, hogy a provinciát öcsémnek adtam ált. Anynyira föl ne fogtam volna én a te okos leveledet?

²⁾ Talán az, kit a 2-ik levélben említett.

³⁾ Hogy itt nem másról, mint nejjének Terentiának szabadosáról *Philotimusról* beszél Cic., mondanunk sem szükség; arra maga a *philotimia* rá vezet bennünket; melly szó, úgy, mint azt itt Cic. használja, az általa gyártott *Appietas*, *Lentulitas* szókkal (lásd a 244-ik lev.) egy kategoriába tartozik, s vele, mint a scholasticusok a személy *hicecitasával*, *Philotimus* egyéniségét jellemzi, kinek két fő vonásai a fölfuvalkodás és pénzkórság voltak; s e két rosz hajlamot a görög *philotimia* együtt kifejezi, habár az utóbbi értelemben ritkábban használtatott is. Hogy *Philotimus* már a Milo vagyonának elárvereztetésétől fogva gyanússá vált Cicerónál, azt a 268-ik és 269-ik levelekből láttuk. De mi oka lehetett Cicerónak arra, hogy ez embert (kivált *Atticus*hoz, e legbensőbb barátjához írt leveleiben) nevén ne nevezze, hanem róla majd mindig csak rejtélyes körülírásokban szóljon, s ehez még görög nyelvet is használjon; azt ma nekünk, kiknél azon különös viszonyok, mikben *Philotimus* Terentiával és Ciceróval állott, ismeretlenek, nehéz volna kitalálnunk. Annyi bizonyos, miszerint Cic. a maga családi dolgaiban *Philotimust*, mint eszes és ügyes embert több évek óta használni szokta: és hogy a mióta csalásaira rá jött is, vele — talán tőle való félelemből — végkép szakasztani nem akart.

⁴⁾ Kétségkívül annak a *Precianus* jogtudósnak hátrahagyott vagyonáról van szó, kit a 139-ik levélben említett és ki halálakor Cicerót, mint jó barátját nevezte örököséül.

⁵⁾ Nem abból, mellyet *Acastus* hozott, hanem mellyet *Xeno* által vett Cic. V. ö. a 284-ik lev.

Írtad, hogy habozol. Min lett volna érdemes haboznod, ha volt miért óhajtanod, hogy egy testvért és még illy testvért hagyjak helyembe? Roszálásnak, nem habozásnak néztem én azt részedről. Intetél az ifjú Q. Ciceróra nézve, hogy őt semmi esetre ott ne hagyjam. *Saját álmomat mondod el* ⁶⁾). Mindenben, mintha összebészéltünk volna, egyek voltak nézeteink. Nem lehetett másként tennem s a te hosszas kétkedésed engem a kétkedéstől fölmentett. De úgy vélem, vetted e tárgy iránt részletesebben írt levelemet ⁷⁾).

Holnap futárokat szándékom hozzád indítani, kik, gondolom, előbb megérkeznek Saufeiusunknál ⁸⁾); de őt levél nélkül bocsátnom el hozzád alig illett volna. Nekem, mint ígеред, megírj mindent Tullesámról — azaz Dolabelláról — a köztársaságról, mellyet már nagy veszélyek közt látok; úgy a censorokról; különösen pedig, hogy a faragott és festett képek iránt ⁹⁾ mi történik, fog-e tétetni előterjesztés ¹⁰⁾? E levelet october 15-ik napján küldöm, mikor Caesar meg, mint írod, négy legiót ¹¹⁾ küld Placentiába. Mi

⁶⁾ Görög közmondás olyanokról, kik affélét beszélnek előttünk, mit magunk jobban tudunk náloknál.

⁷⁾ Érti a 276-ik lev.

⁸⁾ Ki által ezt a levelét küldötte. Saufeiusról lásd : a *Tört. mul.*

⁹⁾ Mellyek körül Appius mint censor a fényűzést szigorúan korlátolni akarta. V. ö. a 280-ik lev.

¹⁰⁾ A tanácsban e képek és szobrok felől hozatandó végzés iránt.

¹¹⁾ Hanem ez pusztá hír maradt; mert Caesarnak ekkor egyetlen egy legiója volt csak Gallia Cisalpinában, hova Placentia (a mai *Piacenza*) tartozott.

lesz, kérlek, belőlünk? Most már tetszik állomásom — Athaen várában ¹²⁾.

Atheneaben, october 15-kén 703.

F. XIV. 5.

III.

283.

M. T. Cicero Terentiájának üdvet!

Ha te s szemünk fényje Tullia jól vagytok: én és a kedves Cicero is jól vagyunk. Octoberhó 14-kén Athenaebe értünk; hajózásunk, az egészen ellenkező szelek mellett, lassú s alkalmatlan lévén. A mint a hajóból kiszálánk, ott termett a levelekkel Acastus, huszonegyed napra — bizony jó hamar. Vett leveledből látom, aggódol, hogy talán az előbbieket nem kézbesítették. Valamennyi kézhezjutott s igen pontosan megírtál mindent; mi nekem felette jól esett. És hogy e leveled, mellyet Acastus hoz vala, olly rövid, nem csodálkozom, miután immár magamat, vagyis *magunkat* vársz, kik csakugyan kívánunk is nálad lenni minélelőbb; noha milly köztársaságba fogunk jönni, elképzelem. Mert több jó barátok leveleiből, mellyeket Acastus hozott, látom, hogy a helyzet fegyverrel fenyeget ¹⁾ és hogy ha megjövök, nem lesz szabad palástolnom érzelmemet. De ha már hódolni kell a sorsnak: minélelőbb megérkezni iparkodom, hogy az egész ügyről annál könnyebben értekezhessünk. Szeretném, hogyha egészséged engedvén, lehető legtávolabbra előmbe sietnél.

A *preciosfélé* örökségre nézve, melly nekem, mondhatom, nagy fájdalmat okoz, (minthogy az em-

¹²⁾ A *vár* és *állomás* szavakat tréfából használja, minthogy mint imperator katonai kísérettel utazott.

¹⁾ Caesar s Pompeius között kiütendő polgárháborúra mutat.

bert igen szerettem) azon légy, kérlek, hogy ha az árverés megérkeztem előtt talál végbemenni: Pomponius ²⁾, vagy ha ez meg nem tehetné, Camillus ³⁾ vigye dolgomat. A többit, ha életben megjövök, magam intézem el. Még ha már Rómából eljöttél volna is, arról gondoskodjál, hogy ez így történjék ⁴⁾. Mi, ha istenek segítenek ⁵⁾, reméljük, november 13-ka körül Italiában leendünk. Ti, legkedvesb és legdrágább Terentiám s Tullcsám, ha engem szerettek, egészségetekre ügyeljete.

Athenaeből, october 18-kán 703.

A. VII. 1.

IV.

284.

Cicero Atticusnak üdvét!

Küldöttem ugyan L. Saufeiustól levelet s pedig csak neked küldöttem, minthogy az íráshoz elég időm nem volt, hanem hozzád mégis egy illy meghitt emberedet levél nélkül elereszteni nem akartam: de a mint a philosophusok sétálni szoktak ¹⁾, gondolom, jelen soraim mégis hamarább kezedhez jutnak. Ha azonban amazt ím már vetted volna: tudni fogod, hogy october 14-kén Athenacbe értem: hogy midőn a hajóról a *Piraeusba* kiszáltam, Acastusunk által leveledet vettem; hogy azon, mivel Rómába lázasan érkeztél, megdöbbsentem; de miután Acastus

²⁾ Atticus.

³⁾ Egy birtokos római lovag, ki a *birtokjogban* különösen jártas s Cicerónak biztos barátja volt. Vele még később is fogunk találkozni, Lásd: a *Tört. mut.*

⁴⁾ Az előbbeni levélből láttuk, miszerint Cic. egyáltalában nem akarta azt, hogy magát ez örökségi ügybe Philotimus beavassa.

⁵⁾ Ez a szólásforma nem szokása Cicerónak; de most nejéhez ír; ez pedig felette vallásos asszony volt.

⁶⁾ Kimért méltóságos lépésekkel.

tested megkönnyebbültéről óhajtasom szerint beszélt, nyugott lélekkel lenni kezdtem; a fölött ellenben, mit leveledben a Caesar legióiról jelentesz, elborzadtam; és hogy megkértelek, gondoskodnál arról, miszerint nekem ne ártson *philotimiájával* az, a kit jól ismersz; végre azt is, miről hozzád már régebben írtam ²⁾, de mit neked Turranius (mint a derék Xeno egy vett leveléből értem) másként adott elő ³⁾, hogy a provinciát miért nem bíztram öcsémre — rövideden előadtam. Ezek vannak körülbelől abban a levélben. Most halld a többit.

Kérlek a világ minden kincsére, mindazon szeretetedre, melylyel engem átöleltél és minden okosságodra, mellyet én, megvallom, bármi tárgyban kitérőnek tartok, tedd már egyszer kötelességeddé az én egész állásomról gondolkodást. Mert én, ha csak az az isten, a ki bennünket a parthus háborútól, jobb szerencsével mintsem kívánni mertük, megszabadított, köztársaságunkra nem tekint, olly nagy, de olly nagy harczot látok előttünk, millyen soha nem volt. Azonban e veszély közös mindnyájunkkal. Épen nem kívánom tőled, hogy fejedet ezen törjed. Azt az én saját föladatomat tedd csak magadévá, kérlek. Nem

²⁾ Itt az eredeti szöveg a helytelen interpunctiókkal szörnyen össze van zavarva. Mi azt Schütz nézete szerint igazítottuk ki fordításunkban. Régen írt levele alatt a 276-ik levelet érti Cic.

³⁾ Hogy mit Turranius Atticusnak másként adott elő, nem Philotimusra, hanem a provinciába helytartóul nem surrogált Quintusra tartozott, az eléggé kiviláglik a 282-ik levél ím e szavaiból: *intellexi ex tuis literis, te ex Turranio audisse, a me provinciam fratri traditam*. Az itt megnevezett Xeno helyett több kiadásokban *Zeno* íratik s alatta az *epicureus Zeno* értetik. De hogy itt Cic. azt a Xenót érti, kit a 196-ik s 198-ik levélben említett, világos abból, mert a szerint, mit *de Finib.* I. 5. mond, Atticus Zenót habár becsülte is, de nem szerette, ellenben Xeno, a most említett két levél szerint, előtte igen kedves ember volt:

látod-e, hogy én a te tanácsodból szegődtem mind a kettőhöz ⁴⁾). S vajha eleinte hallgattam volna rád, midőn a legnagyobb részvétellel intettél —

mert soha nem hitetéd velem el, hogy volna becse:b más a honnál ⁵⁾. . . .

de csakugyan végre elhitetted, hogy kell az egyiknek hódolnom, mivel irányomban annyi az érdeme és kell a másiknak, mivel olly hatalmas. Megtettem hát. S általános hódolatommal elértem, hogy egyik előtt sem kedvesebb senki nálamnál. Úgy gondolkodánk t. i. hogy sem, Pompeiussal szövetkezve, nem leszek egykor kénytelen a köztársaság ellen véteni, sem Caesarral tartva, nem kell Pompeiussal harczolnom — olly szoros volt összeköttetésök ⁶⁾). Most, mint te is kimutatod és magam is látom, a legnagyobb viszály készül köztök. És engem mindenik a magáénak néz; hacsak talán az egyik ⁷⁾ nem színlí. Mivel Pompeius nem kétli (s jól is itél), hogy én mindazt, a mit ő jelennen a köztársaságra nézve gondol, fölötte helyeslem. S mind a kettőjőktől épen akkor, mikor tőled, ollyan leveleket kaptam, hogy azt látom, egyik sem becsül senkit többre mint engem. De mitevő legyek már most? Nem kérdem, a végső esetben; mert ha a dolog fegyverre kerül, jobbnak látom meggyőzetni az egyikkel, mintsem győzni a másikkal: hanem arra nézve, miről majd akkor lesz a szó, mikor megérkezem, — pl. *hogy a*

⁴⁾ Pompeius s Caesar értendők.

⁵⁾ *Odys.* VII. v. 33. 34. Hanem ezzel csupán magára Caesarra céleoz; mert száműzetése előtt ennek barátságát kerülte; Pompeiusnak ellenben annyira átadta magát, hogy ezért Atticus gyakran dorgálta is.

⁶⁾ E helyhez legjobb commentárul szolgálhat a 148-ik levél.

⁷⁾ Tudniillik Caesar.

távollevőre tekintet ne legyen, hogy seregét bocsássa el ⁸⁾. „Szólj Marcus Tullius“ ⁹⁾. Mit mondjak? „Várj, kérek, míg Atticussal értekezem.“ Nincs helye halogatásnak. Caesar ellen nyilatkozzam? Hol akkor azok a sűrű fogadások? Mert hogy ez öneki szabad legyen ¹⁰⁾ elősegítettem, mikor Ravennában ¹¹⁾ Coelius néptribun végett ¹²⁾ maga által megkérettem; — és talán csak maga által? meg még Cneusunk által is az ő harmadik dicső consulságában ¹³⁾. Más-ként érezzek? *Félek* nem csak Pompeiustól de

..... a troiaiak s troiai nőktől is.

Polydamas első fogná rám szórni színdalmát ¹⁴⁾.

⁸⁾ Caesarról van a szó; kit, ha Galliából haza nem jön, a tanácspárt consulválasztásnál tekintetbe nem vétetni óhajtott.

⁹⁾ Így szokták volt a consulok a senatorokat szavazásra fölhívni.

¹⁰⁾ Azaz: kívánhassa, hogy rá távollétében is, consulválasztásnál tekintet legyen.

¹¹⁾ Caesar, Ravennába jöttékor, levél által kereste meg ez iránt Cicérót.

¹²⁾ Hogy t. i. barátomat M. Coelius néptribunt bírjam rá, hozatna olly törvényt, mely Caesarnak megengedje, távollétében is a consulságért pályázni. Mit Coelius szerencsésen ki is vitt.

¹³⁾ Ezt Cic. ironice mondja; minthogy Pompeius e harmadik consulságánál sok, addig hallatlan dolgok jöttek elő. Ilyen volt az, a): hogy ő az állam alaptörvénye ellen egymaga választott consulnak; b): hogy neki egy idő múlva meg lőn engedve maga mellé, tetzés szerint nevezni ki consultársat; c): hogy mindez a radicalis Cato javaslata után történt; d): hogy a tanács Pompeiushoz való vak ragaszkodásból elnézte azt, miszerint ez a rend helyreállítása végett hozott saját törvényei alól magát s kedvenceit fölmenthesse; végre e): hogy Pompeius épen akkor, midőn a hazafi párttal, Caesar mindig gyanúsabbá válni kezdett szándékai ellen, legkomolyabb s legszorosabb szövetséget kötött, ennek személyére nézve, a consulság kérdésénél a törvénytől való veszélyes eltérést tehetsége szerint előmozdította, habár nem tagadhatni is, hogy ez utóbbi lépése politikai szempontból kifogás alá nem esik.

¹⁴⁾ *Ilias* VI. v. 442. és XXII v. 100. melly két verset már másutt is idézte volt. Egyébiránt a *szólj Marcus Tullius* szavaktól e versekig tett kérdések- és feleletekben önmagával beszélget Cic. Atticus előtt.

s ki lenne ez ¹⁵⁾? kétségkívül magad, tetteim és írásaim magasztalója. E kelepczét a Marcellusok iménti két consulságában ¹⁶⁾, mikor Caesar helytartósága szóba jött, kikerültem. Most épen az elválasztó perczre érkezem. Azért szavazzon először, a ki bolond ¹⁷⁾; nekem nagy kedvem van a triumphus végett valamit kezdeni és ez igen helyes okból a fővároson kívül maradni. Hanem így is rajt' lesznek ők, hogy véleményemet belőlem kicsalják.

Hihetőleg nevetni fogsz ezen. Be szeretnék még most is a provinciában időzni! Úgy is kellett volna, ha már ez vár reám. Ámbár annál nyomorúbb dolog nem lehet. Mert mellesleg tudatni kívánom veled, hogy azok az első föllépések ¹⁸⁾, mellyeket leveleidben te is édig magasztaltál, mind múlandók voltak. Mennyire nem könnyű a becsületesség és milly nehéz annak hosszas színlelése ¹⁹⁾! Részemről helyesnek s szépnek találván azt, ha a számomra kiszabott egy évi költségből C. Coelius quaestornak egész évre valót hagyok ²⁰⁾ és egy millió sestertzet ²¹⁾ a kincs-

¹⁵⁾ Az a Polydamas.

¹⁶⁾ M. Claudius Marcellus 702-ben, C. Claudius Marcellus 703-ban mikor e levél íratott, viselt consulságot, melly idő alatt Cic majduem folyvást Ciliciában volt.

¹⁷⁾ Majd én bolond leszek, hogy szavazásommal ezen kétes tárgyban vagy Caesart, vagy Pompeiust megbántsam.

¹⁸⁾ Miket neked embereim önzéstelensége, magokmérséklete s több efféle felől írtam. V. ó. a 196-ik, 198-ik s 209-ik lev.

¹⁹⁾ Ezzel saját embereire czélozott, kik magokat eleinte becsületeseknek mutatták, hanem végre kisült, hogy ez nálók mind csak tettetés volt.

²⁰⁾ Vagyis saját évdíjamból egész évre quaestori fizetését előlegezem.

²¹⁾ 100,000 frtot.

tárba szolgáltatók: a környezetembeliek ezen fölajdultak s gondolák, az egészzet közöttök kellene felosztanom s hogy inkább kedvezek a phryxek s cilixek kincstárának, mint a magunkénak. Hanem engem meg nem indítottak. Mert nálam a magamnak tetszés nyomott legtöbbet. De azért mit bármellyiknek ²²⁾ becsülettel megtehettem, el nem múltasztottam. *Legyen hát ez, mint Thukydides szokta mondani, egy nem hasztalan kitérés.*

Te pedig gondolkodjál helyzetem felett; először hogy mi mesterség által őrizzem meg a Caesar hajlamát; azután a triumphus felől is; mit hogyha a köztársaság helyzete gátolni nem fog, megszerezhetőnek látok. Következtetem pedig ezt mind barátaim leveleiből, mind a supplicatióból ²³⁾, mellyet ki meg nem szavazott ²⁴⁾, az többre szavazott, mint ha egész világ minden triumphusát megszavazta volna. Aztán vele csupán egy barátom, Favonius és egy haragosom — Hirrus, értett egyet. Sőt Cato a határozat föltevésénél is ott volt s nekem szavazása felől fölötte nyájas levelet küldött ²⁵⁾. Mégis Caesar, midőn előttem a supplicatióért örömét jelenti, diadalt út Cato szavazása felett ²⁶⁾, de nem írja, hogyan nyilatkozott, hanem csak, hogy a supplicatiót nem szavazta meg részemre. Visszatérek Hirusra. Elkezdéd őt kiengeztelni irántam; hajtsd végre. Ott Scrofa és ott

²²⁾ Embereim, vagyis kíséretem közül.

²³⁾ Mellynek részére lett elrendeltetése, jó kilátást nyújtott a triumphus eléréséhez is.

²⁴⁾ Catót érti; a kit mindjárt alább világosan meg is nevez.

²⁵⁾ Lásd: a 266-ik lev.

²⁶⁾ Örül, hogy mármost velem elhiteti, miszerint Cato irígységből nem szavazta részemre meg a supplicatiót, s így majd engem tőle elidegeníthet.

Silius ²⁷⁾. Én is írtam már előbb ezeknek úgy magának Hirrusnak is. Mert ez amazoknak szépen elmondá, hogy ő tehetett volna akadályt ²⁸⁾, de nem akart, hanem Catóval, mint legjobb akarómmal tartott, ki részemre a legmegtisztelőbb szavazatot tette, pedig neki levelet sem küldtem, holott a többinek mindnyájának küldtem. Igazat mondott, mert csak neki magának, meg Crassipesnek ²⁹⁾ nem írtam. Ennyit a piacziakról.

Most gyerünk ismét a házhoz ³⁰⁾. Meg akarok válni attól az embertől ³¹⁾ — iszonyú kártyakeverő. Valóságos Lartidius ³²⁾.

Amde mi már elmúlt, hagyjuk, bár mennyire fáj is ³³⁾.

A mi még van, azt mentjük meg. Elsőben is a *preciosfélét*, a melly fájdalmamat csak gonddal tétzte ³⁴⁾, bármennyi legyen is, azon számadások közé, mellyeket ő részemre visz, odakevertetni nem akarom. Megírtam Terentiának és meg magának is, hogy minden pénzt, mit csak tudok, a remélt triumphus készületeire hozzád utasítok. Ez ellen, gon-

²⁷⁾ Mind a kettő senator.

²⁸⁾ És úgy is volt. V. ö. a 267-ik lev.

²⁹⁾ Nem bizonyos, mellyik Crassipesnek, annak-e ki előbb veje volt, vagy annak, kit alább a 352-ik levélben említ.

³⁰⁾ Térjünk a házi dolgokra.

³¹⁾ Philotimustól, ki eddig pénzeit kezelte.

³²⁾ Ez ismeretlen név gyanús. A honnét helyette majd *Laërtiades*, majd *Latriidius*, majd *Hilarus* is íratik. Ezekből az első alatt Laërtes fiját Ulyssesst akarnák érteni, de Cic. Philotimust illy hasonlítássa alig méltathatta; az utolsó alatt pedig nem olly rosszúl, azt a Hilarust, a ki Cicerónak szinte szabadosa s egyik nem jó lelkű számadótisztje volt, mint ezt a 16-ik levélben láthatni. Azonban ha a név csakugyan való: akkor *Lartidius* valami közönségesen ismert nagy gazember lehetett.

³³⁾ *Iliás* XVIII. v. 112.

³⁴⁾ Mert Preciust ajánlom s a róla rám szált örökség nekem

dolom, nem lehet panasza ⁵⁵⁾ — különben ám legyen ⁵⁶⁾. Vállald el annak gondját is, mi módon lépünk föl ⁵⁷⁾. Erre nekem már egy leveledben, mellyet Epirusból, vagy Athenaeből küldöttél, intést is adtál volt s én abban segíteni fognálak.

Athenaeben, octob. 18-kán 703.

F. XVI. 1.

V.

285.

M. T. Cicero, fija Cicero és öcsese s öcscsének fija
Tirónak szives üdvözletet!

Gondolám, az utánad vágyódást kissé könnyebben tűrhetem, de lehetetlen kiállnom és ámbár megtiszteltetésemre ¹⁾ nézve fölötte fontos is hovahamarább a főváros alá érkezniem, mégis, azt hiszem, vétkeztem, hogy téled elváltam. De mivel úgy tetszett, olly szándékkal vagy, hogy míg tested meg nem erősödik, hajón utazni épen nem akarsz; gondolkodásodat helyeseltém s most sem változtatom ezt meg, hogyha e nézetédnél maradtál. De ha, mert már enni kezdted ²⁾, gondolod, hogy utánam indulhatsz: a te dolgod. Mariót ³⁾ úgy küldtem hozzád, hogy vagy veled jöjjön minélelőbb, vagy ha még késnél, azonnal visszatérjen. Különben győződjél meg a felől, miszerint, ha egészséged ártalma nélkül lehető,

csak gondot ád.

⁵⁵⁾ Azaz: nem mondhatja Philotimus, hogy nem bízom hozzá, midőn triumphusom ügyét nem másra mint te reád ruházom; mert hisz ez nem tartozik házi ügyeimhez.

⁵⁶⁾ Bánom is én.

⁵⁷⁾ Nem, mint némellyek gondolják, a triumphus ügyében, hanem Philotimus ellen.

¹⁾ A triumphus által.

²⁾ Gyomrod innám beveszi az ételt.

³⁾ Cic. szolgálai közöl való.

semmit jobban nem szeretnék, mint hogy mellettem légy; ha ellenben szükségesnek látod gyógyulásod végett még egy darabig Patraeban időznöd: semmit inkább nem óhajtok, mint hogy fölépülj. Ha azonnal hajóra kelsz: engem Leucasban utolérhetsz; ha pedig még erősödni akarsz: jól vigyázz, hogy mind útitársaid, mind az idő, mind hajód is alkalmasak legyenek. Csak ez egyre vigyázz, édes Tiróm, hogy ha engem szeretsz, Mario érkezte és ez a levelém meg ne ingassanak. Ha, a mi egészségednek legüdvösb, azt teszed, leginkább hódolsz akaratomnak. Mindezt belátásodhoz képest fontold meg. Én úgy óhajtalak, hogy szeresselek is. Szeretetem azt akarja, hogy jó egészségben: óhajtásom, hogy minél hamarabb lássalak. Inkább tehát amarra hallgassunk. Legfőbb gondod az legyen, hogy meggyógyulj. Irántam tett számtalan szolgálataid között ez lesz rám nézve a legkedvesebb.

November 3-kán 703.

F. XVI. 2.

VI.

286.

Tullius, Tirójának szives üdvözlését!

Nem tudom s kedvem sines megírni, mint érzem magamat. Annyit írok csak, hogy mind rád, mind rám nézve legnagyobb öröm lesz, ha mielőbb fölépülve látlak. Tőled harmadnapra Alyziába ¹⁾ érkeztem. E hely Leucason innen 120 stadiumra ²⁾ fekszik. Gondolom, Leucasban vagy magaddal, vagy leveleddel Mario útján, találkozni fogok. A mint en-

¹⁾ *Alyzia* vagy *Aleison*: görög város Peloponesusban *Elis* vidékén.

²⁾ Mintegy 15 római mértföldre.

gem szeretsz s a mint magadat általam szerettetni tudod, úgy iparkodjál felgyógyulásodon.

Alyziából, novemb. 5-kén 703.

F. XVI. 3.

VII.

287.

Tullius és Cicero, Quintus az öreg és fija Tirójoknak üdvet!

Alyziánál, honnét előbbi levelemet írtam, egy napot töltöttem; minthogy Quintus nem ért utol. E nap november 5-ke volt. Onnét virradta előtt megindulván, jelen soraimat november 6-kán írom. Ha szeretsz bennünket mindnyájunkat s különösen engem mes-teredet: erősítsd magadat. Én fölötte nyugtalan kebellem várakozom, tudnivaló, elsőbb reád, aztán Marióra — leveleddel. Óhajtunk téged valamennyien, de kivált én, minél előbb látni, csakhogy — egészségben, édes Tiróm! Semmit hát ne siess; elég jókor látlak, ha egészséges lélsz. Haszonvételeidet nélkülözhetem. Felgyógyulásodat éretted kívánom elsőben, azután magamért, édes Tiróm. Élj szerencsésen.

Leucasban, novemb. 6-kán 703.

F. XVI. 4.

VIII.

288.

M. T. Cicero, öccse Quintus és Quintus fija Tirónak üdvet!

Különbféle hatással volt rám leveled. Első lapja igen megzavart: a másik valamennyire megnyugtató. Most hát már nincs kétségem az iránt, hogy míg egészen föl nem épültél, sem vizen, sem szárazon útnak indulni nem fogsz. Elég idejében látlak, ha egészen megerősödve láthatlak. Az orvost mind magad jó hírből állani írod, mind én is úgy hallom:

hanem eljárását nem épen helyeslem, mert a míg gyomrod rossz, levest adnia nem kellett volna; meg is írtam nyíltan úgy magának, mint Lysónak ¹⁾ is. És írtam Curiusnak ²⁾ is, annak a fölötte kedves, szives és nemeslelkű embernek sokat; többek között azt is, hogy ha neked tetszik, vitessen magához. Mert félek az a mi Lysónk egy kissé gondatlan; először, mivel minden görög az — másodszor, mert, bár tőlem levelet kapott, nekem semmit nem válaszolt. Azonban te dicséred őt; mit kelljen hát tenned, magad meg fogod itélni. Csupán arra kérlek, édes Tiróm, hogy a költséget semmiben, mit egészséged megkíván, ne kíméld. Megírtam volt Curiusnak, hogy a mit kérsz, adjon. Gondolom, az orvosnak kell valamit adni, hogy annál szorgalmasb legyen. Szám-talanok irányomban szolgálataid: a háziak s házonkivüliek, a fővárosban és a provinciában, a magán és köz ügy, tudományos s irodalmi foglalkozásaim körül. Mindezt meg fogod haladni, ha, mint én remélem, fölépülve látlak. Gondolom, ha jól léssz, Mescinius quaestorommal gyönyörűen eljöhetnél. Az ember nem míveletlen és, mint észrevettem, szeret téged. De ha majd egészségedről lehetőleg gondoskodtál, azután gondos légy, édes Tiróm, tengeri útad körül is. Már én semmi oknál fogva siettetni nem akarlak; én egyébbel nem gondolok, csak hogy te egészséges légy. Úgy légy meggyőződve, édes Tiróm, nincs ember, ki engem szeret, hogy egyszersmind téged ne szeretne és fölgyógyulásod mind rám,

¹⁾ Cic. vendégbarátja Patraeban; ki még a következő s 487-ik levélben is előfordúl.

²⁾ Cic. és Atticus barátja, ki Patraeban kereskedést űzött. Lásd: a *Tört. mut.*

mind rád nézve fontos, mind sokaknak szíven fekszik. Eddig, minthogy nálam semmit mŕlasztani nem akartál, soha erőre nem vergődhattél; most misem korlátoz. Tégy félre mindent; ápoll testedet. A mennyi gondot fogsz egészségedre fordítani, annyira becsültnek fogom hinni magamat általad. Él j Tiróm, élj, élj szerencsésen s boldogúl. Lepta ³⁾ köszönt, úgy a többiek is. Él j szerencsésen.

November 7-kén Leucasból 703.

F. XVI. 5.

IX.

289.

Tullius és Cicero és Quintus Quintusa a tudós és derék Tirónak ũdvet!

Lám milly kedvességben állasz. Két órát töltöttünk Thyraeumban. Szállásadónk Xenomenes úgy szeret téged, mintha egész életében veled lett volna. Megigért mindent, mire szükséged lesz; hiszem, meg is teszi. Részemről jónak találtam, hogy ha több erőd lesz, Leucasba vitessen, hol egészen helyreállhatsz. Majd meglátod, mit fog hozzá Curius, mit Lyso, mit az orvos mondani. Szándékom volt Mariót hozzád visszautasítani, hogy ha jobbacskán léssz, legyen kit ide küldened: hanem utóbb azt gondolám, Mario nekem csak egy levelet hozhat, én pedig többet is várok. Megtehetnéd tehát s meg is fogod tenni, ha szeretsz, hogy Acastus mindennap a kikötőben megfordúljon ⁴⁾. Lesznek ott többen, kikre bátran bízhass levelet és kik azt nekem szívesen elhozzák; részemről egy Patraeba menőt sem fogok a nélkül

³⁾ Cicerónak proconsul korában hadszertármestere (*praefectus fabrum.*) Lásd a *Tört. mut.*

⁴⁾ Hogy ott Italiába evező hajó után nézzen. Úgy Acastus mint Mario Cic. szolgái voltak.

elereszteni. Nekem gondos ápoltatásodra nézve teljes reményem van Curiusban; nálánál emberségesebb s irántam barátságosabb senki sem lehet. Ő rá bízd egészen magadat. Jobb szeretlek valamivel később látni egészségben, mintsem azonnal betegen. Ne legyen hát gondod másra, mint hogy meggyógyúlj: a többiről majd gondoskodom én. Élj százszor boldogúl.

Leucashól indúltomkor, novemb. 7-kén 703.

F. XVI. 6.

X.

290.

M. Tullius Cicero az öreg és fija és Quintus Quintusa
Tirónak üdvet!

Harmadik leveletem írom itt hozzád azon egy napon; inkább csak szokásom megtartása végett, miután alkalmam adódott, mintsem azért, hogy volna mit írnom. Tehát csak ennyit: hogy a melly mértékben engem szeretsz, olly mértékben légy gondos magadra. Irántam tett számnélküli szolgálataidat pótdold még ezzel, mi rám nézve mindnyájánál kedvesb leend. Hogyha fölgyógyulásodra, mint remélem, tekintettel voltál, légy azzal hajókázásodra is. Nekem minden Italiába jövőtől levelet küldj; valamint én a Patraeba menők közöl senkit a nélkül el nem bocsátok. Csak ápold Tiróm, ápold magadat. Ha már meg nem történhetett, hogy a tengeren együtt útazzunk: nincsen mit sietned s ne legyen gondod egyébire, mint hogy meggyógyúlj. Élj százszor boldogúl.

Actiumból ¹⁾, novemb. 7-kén 703.

¹⁾ Város Acarnaniában; híres ama nevezetes csatáról, mellyben Augustus Antoniuszt végkép legyőzte, és hol e győzelme emlékéül Apollo számára egy pompás templomot építtetett.

F. XVI. 7.

XI.

291.

M. T. Cicero Tirónak szives üdvözlését!

Hetedik napja már, hogy én Corcyrában, az öreg és ifjú Quintus pedig Buthrotumban veszteglünk. Egészséged felett rendkívül aggódom: de azon, hogy tőled semmi levél nem jön, nem csodálkozom. Mert onnét olyan szelekkel lehet hajókázni, mellyek ha fújának, nem ülnék itt Corcyrában *). Csak ápdold és erősítsd tehát magadat és majd ha mind egészséged, mind az évszak miatt jó móddal hajózhatsz, jer hozzánk, legjobb embereidhez. Engem senki nem szeret úgy, hogy téged is ne kedvelne; kedves és várt leszen érkezésed mindenkinél. Egészségedet ismételve ajánlom, édes Tiróm. Élj szerencsésen.

Corcyrából, novemb. 17-kén 703.

F. XVI. 9.

XII.

292.

M. Tullius és Cicero s Quintus Tirónak szives üdvözlését!

Tőled, mint tudod, november 2-kán váltam el. Leucasba értem november 6-ik napján. Actiumba 7-kén. Itt a vihar miatt 8-kán vesztegeltem; a honnét 9-kén Corcyráig legkellemesebben hajóztam. Corcyrában, a szélvészek gátolván, november 16-káig valék. 17-kén a corcyraiak kikötőjéig, Cassiopéig **) 120 stadiumot haladtam előre, hol a szelek november 23-káig letartottak. Azok közül, kik ezalatt bo-

*) Mert a Patraeból Corcyrába hajózóknak szintazon szelekre volt szükségök, mellyek Cicerónak Corcyrából Italia felé kelletek.

**) A corcyrabelieknek a szomszéd Epirusban Cassiope városánál egy kikötőjök volt s vagy innét, vagy Dyrrhachiumból szoktak Italiába által evezni.

londjában megindultak, sokan hajótörést szenvedtek. Mi a mondott napon, vaesora után oldottuk el a hajót s onnét, igen gyenge keleti szél és derült ég mellett, azon éjjel és más nap Italiába Hydrusig ²⁾ játszva elértünk s ugyane széllal következő nap — novemberhó 25-kén — négy órakor Brundisiumba jutotunk s épen akkor velünk egyszerre érkezett a városba Terentia is, ki előtt nagy becsben állasz.

Brundisiumban, november 27-kén Cn. Plancius ³⁾ cseléde meghozá végtére óhajtvá várt leveledet november 13-káról, melly aggodalmamtól nagyon megkönnyített, bár egészen fel is oldott volna. Azonban az orvos Asclapo ⁴⁾ váltig erősíti, hogy e napokban felépülsz. Most hát minek intenélek, hogy minden gondodat felgyógyulásodra fordítsd? Okosságod, mértékletességed s hozzám való szereteted ismeretek előttem. Tudom, mindent meg fogsz tenni, csak hogy minélelőbb nálam lehess. Hanem én szeretném mégis, ha egy cseppet sem sietnél. Bárcsak Lyso hangversenyét ⁵⁾ kikerülted volna, nehogy még a negyedik *hétbe* ⁶⁾ is bele találj esni. De ha ím már

²⁾ Város és kikötő a calabriai földfokon, Corcyrának általlelennében, máрма *Otranto*.

³⁾ Az, ki mellett tartott beszéde oratiói közt megvan.

⁴⁾ Patraei lakos; kit a 488-ik levélben is említ.

⁵⁾ *Symphoniam Lysonis*. Mikor a görögök s később az ő példájokra a rómaiak is, nagyszerű lakomát tartani akartak, abból a zenének, éneknek és mimikus tánczoknak nem volt szabad kimaradniok. Az illy lakomát *symphoniának* nevezték. Lyso is a meggyógyult Tírónak illyet adott búcsuzóul, mellyet a csak most fellábadt Tíró, nehogy gazdáját megbántsa, nem mert volt el nem fogadni.

⁶⁾ Érti a negyedik heted napot, mellyet betegségeknel a görög orvosok *criticus* napnak tartottak. Innét *Censorinus de die Nat. cap. 11.* e tárgyról így szól: *Hippocrates quoque, aliique medici in corporum valetudinibus non aliud ostendunt. Namque septimum quemque diem, ἡοιςμυοὺν observant.* Ugyanó cap. 14. ezt mondja: *ut in morbis dies septimi sus-*

jobbszeretettel szemérmességedre ⁷⁾, mintsem egész-
ségedre hallgatni : ezentúl magadra gondod legyen.
Curiusnak megírtam, hogy az orvosnak tiszteletdíjt
juttasson s neked is adjon, a mi kell; én a hova pa-
rancsolja, le fogom fizetni. Brundisiumban lovat is,
öszvért is hagyok számodra ⁸⁾. Félek, hogy Rómá-
ban január 1-jén ⁹⁾ nagy zavarok lesznek ¹⁰⁾. Én ma-
gamat mindenekben mérsékelni fogom ¹¹⁾. Nincs
más hátra mint azt kérnem s követelnem tőled, hogy
vaktában hajóra ne ülj. A hajósoknak szokása nye-
részkedésből sietni. Vigyázz, édes Tiróm; nagy s
veszélyes tenger áll előtted. Ha teheted: Mescinius-
sal jöjj, — ő óvatosan szokott hajózni; ha nem: akkor
valami tisztes személylyel, a kinek tekintélyére a
hajó gazdája hallgat. Ha e részben mindent elkö-
vetsz és magadat nekünk épségben hozod meg, min-
dent megtettél érettem. Élj százszor boldogúl, édes
Tiróm. Az orvosnak, Curiusnak, Lysónak igen hat-
hatósan írtam végetted. Élj boldogúl. Isten veled.

Brundisiumban, novemb. 28-kán, 703.

*pecti sunt, ac κριστιμοι dicuntur, ita per omnem vitam septimum quemque
annum periculosum et velut κριστιμον esse et κλιμακτηριον vocari. Lásd
még Gellius III. 10.*

⁷⁾ *Pudori tuo.* Meglehet Tiro szemérmességével mentette ma-
gát Cic. előtt azért, hogy Lyso hangversenyében részt vett; mintha
t. i. szégyelt volna annál meg nem jelenni.

⁸⁾ Hogy azokon Cic. legközelebb eső villájáig utazhasson.

⁹⁾ Az új consulok hivatalukba léptekor.

¹⁰⁾ Minthogy a consulok Pompeiussal együtt Caesartól Galliát
a törvényes 10 év előtt elvenni, a Caesar mellett harczoló néptribunok
pedig ezt engedni nem akarták, miből aztán a polgárháború kelet-
kezett.

¹¹⁾ Hogy sem Caesart, sem Pompeiust meg ne bántsam.

A. VII. 2.

XIII.

293.

Cicero Atticusnak üdvet!

November 25-ik napján Brundisiumba érkezünk, részesülve a te szerencsés, hajózásodban ¹⁾, olly szépen „fújt vala Epirusból a szelíd *Onchesmites*“ ²⁾. Ezt a spondaeusos hexametert, ha tetszik, valamelyik újonczodnak magadé gyanánt eladhatd ³⁾.

Egészségtelen voltod fölötté nyugtalanít engem. Mert leveled arra mutat, hogy valóban gyöngélkedel. És miután tudom, milly vérmes vagy : valami erőszakosbnak gyanítom azt, mi magadat megadni kényszerít és majdnem megtör; noha Pamphilusod ⁴⁾ azt mondá, előbbi negyednapos lázad már elmúlt s helyébe egy más könnyebb jött; Terentia pedig, ki Brundisiumban épen akkor lépett a kapún be, mikor én meg a révbé ki ⁵⁾ s velem a piacon találkozott, azt a hírt hozá, miszerint Trebulanumban Pontiustól hallotta, hogy már emez is elhagyott ⁶⁾. Mi ha igaz:

¹⁾ Azon szerencsében, millyennel te szoktál hajózni.

²⁾ Epirusnak *Onchesmus* nevű kikötőjéből fúvó szél. Így több más szelek is, mint a *Gaureus*, *Argestes*, *Japyx* st. azon helyektől, honét erednek, kapták nevöket.

³⁾ Cic. e mellékes megjegyzésében kettős vágást lehet észrevenni; melylyel egyfelől azon korabeli ifjú szónokokra céloz, kik cifra, sallangos beszédekben gyakran az oratori numerust a poetáival összetévesztették; másfelől, úgy látszik, Atticust is egy kissé érinti, mint a ki talán maga is többször esett e hibába, mellyet itt Cic. vagy történetesen, vagy tán szándékosan szinte elkövetett, az eredeti szövegnek im e szavaival:

flavit ab Epiro lenissimus Onchesmites.

mert ezek is egy igazi spondaeusos hexametert tesznek.

⁴⁾ Atticus egyik szolgája.

⁵⁾ Az *ad portam* és *in portam* rímjátékot, csak így leheté némileg visszaadnunk.

⁶⁾ T. i. az utóbbi könnyebb láz.

megvan, a mit valóban igen óhajtok s hiszem, hogy azt okosságod s mértékletességed által érted el.

Térek most leveleidre, mellyekből százat is kaptam egyszerre, egyet kedvesebbet a másiknál — értvén a magad kezével írtakat. Mert Alexis vonásait szerettem, a mennyiben a te bötűidhez olly igen hasonlítanak; de nem szerettem, hogy roszüllétedre mutattak. És minthogy ő róla említést tevék: én Patraeban betegen hagyám ott Tirómat, azt a töled ismert derék ifjút (s hozzá tehetsz többet is ha tetszik), kinél jobbat még soha nem láttam. Azért nehezen is nélkülözöm. Ámbár nem veszedelmesen látzott lenni: de mégis aggódom s legtöbb reményt nyújt részemre M. Curius⁷⁾ gondoskodása, melly felől Tiro írt hozzám s többen beszéltek előttem. Különben Curius maga észrevette, mennyire óhajtod, hogy én őt szeressem s ő nálam nagy kedveségbe is jött. Mert valósággal van az emberben bizonyos eredeti finomság⁸⁾, mellyet könnyű megszeretni. Egy a Cicerók⁹⁾ és praetor-kíséret¹⁰⁾ pecsége.

⁷⁾ Római lovag; egyik legkedvesebb barátja Atticusnak; kétségkívül az, kitől a 648-ik levél való.

⁸⁾ *Ἀυτοχ Θουρ urbanitas*. Cic. az ős rómaiak saját, otthonos urbanitása s a görögöké közt épen olly különbséget tett, minőt a *sales attici* s ezeknél csipősebb (*salsiores*) *romani veteres atque urbani sales* közt (lásd a 473-ik lev.) észrevett. És azon *eredeti finomság* alatt, mellyről itt Curius dicséri, ugyanazt az *antiqua et vernacula festiuitas* érti, melylyel mint az idézett levélben mondja, Paetus magát más római finom emberek közt igen kitüntette. Hihető az *athenaei urbanitas* több könnyelműséget, elméskedést, némi magának hízelgő s követelő hangot árult el; az ős római ellenben, ha talán kevésbbé finom is, de annál erőteljesb, természetesebb, keresetlenebb és igénytelebb volt.

⁹⁾ Érti öcsesét Quintust az ő és saját fijával együtt.

¹⁰⁾ *Cohortisque praetoriae*. Nem a katonai *cohors* értendő, mert ennek tagjai számosabbak voltak, hogysen pecséteik a végrendeleten elérhettek volna; hanem a praetor kíséretében lévő praefectusok, írnök, orvosok s más hivatalnokok értendők.

teivel pecsételt végrendeletét viszem magammal, mellyben téged élőszóval három negyedben, engem egy negyedben ¹¹⁾ tett örökösévé. Corcyrai Actiumban ¹²⁾ Alexis pompásan jöltartott. Q. Cicerónak ¹³⁾ nem lehetete ellentállnom, hogy Thyamist ¹⁴⁾ meg ne nézze.

Örülök, hogy leánykádiban gyönyörködöl s természetesnek találod a magzatok iránti vonzalmat. Mert ha ez nem volna: nem léteznék ember és ember között semmi természeti kötelék: melly ha megsemmisíttetik, a társas élet megszűnik. *Jó szerencséével!* szokta mondani Carneades rútúl ¹⁵⁾, hanem okosab-

¹¹⁾ *Te ex libella, me ex teruncio.* „Libella“ annyi mint *libra* ez annyi mint *as* vagyis az a római rézpenz, melly egy sestertiusnak tized részét tette, s 12 unciára oszlott. A *teruncius* az *as* $\frac{3}{12}$ részét és így egy negyedét foglalta magában. E szerint e hely így is volna áttehető: téged az egészben tett örökösévé, de úgy, hogy belőle egy negyed engem illessen.

¹²⁾ Nem az Acarnaniában fekiütt Actium ez, sem a *corcyrai* mező — mint némelly tudósok vélik — hanem a corcyraiak az a Cassiope városánál lévő kikötője, melly fönt a 292-ik levélben *portus corcyraeorum* név alatt jön elő.

¹³⁾ A Quintus fijának.

¹⁴⁾ Nevezetes epirusi folyó, melly Thesprotia s Cestria vidékén futott keresztül és a buthrotumi gyarmatot is mosta habjaival. Atticus Thesprotiában több szép jószágokat bírván, gyönyörű villája *Amalthea* pedig Buthrotum határában fekvén, ezeket jött kedve az ifjú Quintusnak azalatt megnézni, míg nagybátyja Cic. Corcyrában a kedvező szelet várva vesztegelni kénytelen volt.

¹⁵⁾ *Bene eveniat! inquit Carneades, spurce.* E kissé rejtélyes szavakat, mellyeken több böles commentatorok váltig rágódtak, a jó Wieland szokott nyájas modorában következőleg fejti meg: „Carneades görög philosophus felől, kit én mint egy komoly, bögyeskedő s rengeteg kapucinus-szakállal ellátott professort képzelek magamnak, azt beszélt a hír, hogy mikor nejjével, elhálmi készült, hozzá így szólott *αγαθη τυχη τεκνοποιωμεν!* mi is kissé csinosabban mondva ennyit tesz: *jó szerencséével dolgozzunk.* E szó *τεκνοποιειν* (gyereket csinálni) melylyel e philosophus élt, nyilván mutatja, miszerint ő a leg-hatalmasabb érzelmi működés perczében is annyira ura bírt lenni magának, hogy elméjét, mint valódi böles, most is csupán a házasság

ban mégis, mint Luciusunk és Patro ¹⁶⁾, a kik midőn mindent önmagokra visznek vissza s másért semmit tenni nem akarnak és midőn azt mondják, *jónak lenni az embernek csak azért kell, hogy roszban ne részesüljön* s nem azért, mivel természettel így helyes; észre nem veszik azt, hogy ravasz emberről s nem becsületes férjfiúról beszélnek. De ezek, gondolom, megvannak azon munkámban ¹⁷⁾, mellynek magasztalásával nekem csak több ösztönt adtál.

Visszatérek a tárgyra. Épen vártam leveledet, mellyet Philoxenustól küldöttél — mert írtad, hogy abban van szó Pompeius nápolyi beszédéről — midőn azt Patro Brundisiumban kezemhez juttatta; gondolom, Coreyrában vette ált. Nagyobb öröm nem érhetett. Mert szó volt benn' a köztársaságról; azon véleményről, melylyel van e férjfi ¹⁸⁾ becsületesessé-

magasb irányára szegezte, s a dolog fontosságához s szentségéhez mért kedély-hangulattal fogott a munkához. Miután ehhez bizonyosan tanút nem hívott, nehéz elgondolni, mint lehetett ama kegyes óhajtasztól kísért, de ma kimondatni nem illő szavának, köztudomássá válnia, haesak talán neje, a még fiatal menyecske, igazi atticai libácska és annyira túlszemérmes nem volt, hogy tetétől talpig becsületes férjfiének e magában épen nem vétkes philosophiai formuláját botrányosnak, vagy szinte nevetségeseznek is találván, azt meghitt barátnéinak panasza- vagy mulatságképen ki fecsegtie. Minthogy Carneades e mondatát csúnyának tartották s maga Cic. is ollyannak nézi azt; valószínű, hogy a philosophus, ki talán a csúnos kifejezést nem sorozta a kötelességek közé, a *τεκνοποιοῦμεν* szó helyett valami más triviálisabb szót használt. Mert hogy Cic. az említett görög szót, melly a szentírás im e szavaival: *factamus hominem* (I. Genes. I. 26.) egy jelentésű, illetlennek vagy épen ocsmánynak találhatta volna, nem hihető. Pedig hogy itt az epicureusokat egyenesen a kifejezésért, nem elvőkért róvja meg, abból világos, mert ez utóbbit igen is javalja.“

¹⁶⁾ L. Saufeius s az a Patro értetik, kiről a 197-ik levélben szó volt. Mindkettő Atticussal barátságban élt nagy epicureus.

¹⁷⁾ Kétségkívül a *de Republica* írt munkáját érti; mert a *de Finibus bonorum et malorum* címűt a polgárháború után írta.

¹⁸⁾ Pompeius, kit Atticus Nápolyban meglátogatott, hogy vele Cic. végett beszéljen.

gem felől s azon szivességről, mellyet triumphusom iránt tartott beszédében kitűntetett. De mégis legkedvesb volt értenem, hogy hozzá elmentél, érzelmét irántam kitudandó. Ez, mondom, legnagyobb örömmre szolgált. Engem a triumphus legkisebb vágyja meg nem szált Bibulusnak ama szemtelen jelentéséig, mellyet a legnagyobb szerűbb supplicatio követett volt. Ha ő mindazt, a miről írt, végbevitte volna : örülnék és megtiszteltetését pártolnám ; de most neki, a ki lábát, míg Euphratesen innen ellenség volt, a küszöbön ki nem tette, tisztelettel halmoztatni : nekem, kinek seregében volt az ő seregének reménye, ugyanazt el nem érhetnem, szégyen lenne reánk nézve ; *reánk nézve*, mondom — ide foglalva téged is. Azért mindent meg fogok kísértetni s remélem, czélt érek. Ha te egészséges volnál : már egy és más tisztán állana előttem. De remélem, már csak jól fogsz lenni.

A *numeriusféle* összegecskéért¹⁹⁾ nagyra becsüllek. Vágyom tudni, Hortensius mit végzett²⁰⁾ és Cato mit csinál, ki ellenem ugyan rútúl kaján vala. Tisztaságom, igazságos voltom, szelídségem, becsületességem felől vallomást tesz — mit én nem kértem ; azt, a mit kívántam, megtagadja. Azért Caesar, azon levelében, mellyben nekem szerencsét kíván s mindeneket ígér, ugyancsak tombol is az irántam hálátlan Catónak e méltatlanságán. S ugyanő Bibu-

¹⁹⁾ A 281-ik levélben *puteolibeli* kis összegről (*de raudusculo puteolano*) van szó ; alkalmasint ugyanaz az összegecske ez itt, mellyel valami puteolibeli Numerius nevű ember tartozott volt Cicerónak.

²⁰⁾ Azon gazdag vagyon felől, mellyet ez évben meghalt atyjától, ama híres szóuoaktól, a consularis Q. Hortensiusától örökölt.

lusnak *húsznapot* ²¹⁾. Megbocsáss nekem : ezt én nem tűrhetem s túrni sem fogom ²²⁾.

Szeretnék minden leveledre felelni : de nem szükség; mert maholnap látni foglak. Mégis egy szót Chrysippusról; mivel amazon ²³⁾, mint napszámos emberen, kevesebbé csodálkoztam — noha biz' annál sincs gonoszabb teremtés; hanem Chrysippusnak, kit némi csekély tanultságáért jó szívvvel láttam és becsületben tartottam, *ott hagyni a fiút hárem nélkül!* ²⁴⁾ Nem emlétek sok egyebet, a mit hallok; nem említem lopásait: de megszökését nem tűröm — ennél nagyobb czudarságot nem képzelek. Azért rájok ama régi, mint mondják Drusus praetortól ²⁵⁾ való szabályt alkalmaztam, hogy *a ki szabaddá lévén, a kikötöttekre hitet nem tesz* ²⁶⁾ s kijelentém, hogy én őket

²¹⁾ Értsd utána : *szavazott supplicatióra*. Rendesen a supplicatiók négy napra szoktak határozatni.

²²⁾ Cic. fentebbi leveleiben könnyen látszott venni, hogy részére Cato a supplicatiót meg nem szavazta : most ellenben ezt benne kiállhatlan kajánsággép róvja meg. Ennek oka az, mivel Cato később Bibulus részére 20 napi supplicatiót szavazván, ebből azt vette észre Cic., hogy őtöle Cato a supplicatiót korántsem azért, mint ha az efféle megtiszteltetésre semmit sem adna, hanem pusztán irigységből tagadta meg.

²³⁾ Ez is mint Chrysippus, Cic. fölszabadított szolgája volt; vannak, kik alatta azt a Philargyrust akarják érteni, ki a 356-ik levélben előljön, de minden ok s szükség nélkül.

²⁴⁾ Cicerónak saját fjiát, ki mellé Chrysippus házi oktatóul volt rendelve. Úgy látszik Chrysippus megszökését Atticus leveléből tudta meg először Cic.

²⁵⁾ Talán az a M. Livius Drusus ez, a ki 637-ben *praetor urbanus* volt.

²⁶⁾ A gazdák, kik szolgálkat fölszabadították, ki szokták kötni részökről, hogy ezek nekik azontúl is bizonyos szolgálatokat tenni tartozzanak, s hogy magokat erre eskü által kötelezzék; mint ez a *Digestákban* (lib. XL. Tit. IV. 36.) Paulusnak Plautiushoz intézett ím e szavaiból kitetszik : *Servum testamento ita manumisi, si iuraverit se Cornelio filio meo decem operarum daturum, liber esto: quaeritur quid iuris sit? et sciendum est iurando servum conditionem implere, sed non teneri operarum*

szabadoknak nem vallottam ²⁷⁾, mivel senki jelen nem volt, a ki által törvényesen átvétettek volna. E részben, mint jónak látod, úgy fogsz intézkedni — én veled egyet fogok érteni.

Egyik legszebb leveledre, melyben a köztársaság veszélyeiről van szó, nem felelek. Mit is felelhetnék? nagyon föl vagyok izgatva. S hogy semmitől fölötte nem félek, azt a parthusoknak köszönöm, kik a már félholt Bibulust egyszerre otthagyták ²⁸⁾.

Brundisiumban, novemb. 28-kán, 702.

A. VII. 3.

XIV.

294.

Cicero Atticusnak üdvet!

December 6-ik napján Herculánumba érkezvén, ott olvastam azt a leveledet, melyet Philotimus hozott. Belőle már első pillanatra örömet éreztem a felett, hogy magad által íratott; azután meg benne az a nagy pontosság kimondhatlan gyönyörűségemre szolgált.

Először is hát az, miben Dicaearchussal, mint

nomine; quia nisi post manumissionem iure, non obligatur. Drusus praetor tehát edictumában kijelentette, miszerint azokat nem tekinti föl szabadultakúl, kik a felszabadításkor arra meg nem esküttek, hogy uroknak azontúl is szintazon szolgálatokat teendik, melyeket szolgakorukban teljesíteni szoktak.

²⁷⁾ T. i. azon rendes úton, mellyen ez történni szokott. Ugyanis a föl szabadítandó szolgát a praetor előtt színből áruba kellett bocsátni s ugyan színből valakinek megvenni. De mikor Cic. itt említett szolgáit föl szabadította, ilyen vevő, kinek a szolgák hivatalosan általadassanak, nem volt jelen.

²⁸⁾ A parthusoknak e minden adott alkalom nélküli idekeverését, meglehetősen tapintattal, akként magyarázza Wieland, hogy ezzel Cic. csak a szegény Bibuluson akart nyargalózni, sehogy ki nem verhetvén fejéből, mint lehetett annak 20 napi supplicatiót szavazni, mint kit a parthusok miatt halálos félelem szállt volna meg.

mondod, egyet nem értesz ¹⁾, bár szörnyen kívántam s te is helyeselted, *hogy egy évnél tovább a provinciában ne legyek*: mindemellett nem az én küzdelmem folytán történt meg. Mert tudhatd, hogy a tanácsban senkire nézve közölünk, kik provinciákat kaptunk, soha egy szó sem tétetett arról, hogy azokbantovább mintsem a tanácsvégzés rendeli, kelljen maradnunk; úgy hogy ennél fogva mármost abban sem érzem magamat vétkesnek, hogy a provinciában kevesebb ideig maradtam, mintsem talán hasznos lett volna. *De hátha jobb ez így?* Sokszor helyesnek látszik e mondás, mint a jelen esetben is. Mert akár egyetértésre lehet vezetni a dolgot; akár oda, hogy a jobb rész győzzön: mindeniknél vagy közreműködő, vagy legalább kinemzárt lenni akarok. Ha pedig a jobb rész legyőzetik: akárhol volnék is, le lennék vele győzve. Siető visszatérésem tehát nem megbánni való. Hogyha az a *triumphus eszméje*, mellyet magad is helyeselsz, belém nem szált volna: bizony nem soká kellene keresned azt a férjfiút, kit a VI-ik könyvemben ²⁾ fölmutattam. Mondhatok-e ennél többet neked, ki e könyveket fölfalád? Én még most sem vonakodom e nagy dologról letenni, ha úgy helyesebb lesz. De a triumphus körül kegyet

¹⁾ Dicaearchus, híres görög philosophus (lásd: a *Tört. mut.*) úgy vélekedett, hogy a bölcsnek kötelessége az államot köz hivatalokban szolgálni. Epicurus ellenben, kinek rendszere iránt Atticus némi előszeretettel viseltetett, azt állította, hogy ettől a bölcs ember vagy egészen, vagy meddig csak lehet, visszatartózkodik. E hely csak azért kissé homályos, mert egy az Atticus levelében foglalt világosabb helyre vonatkozik. Különben nem is tudhatnók, mi szükség volt Cicerónak Dicaearchust — hogy úgy szóljunk — üstökénél fogva ide vonszolni, hacsak erre neki Atticus levele alkalmat nem szolgáltatott volna.

²⁾ *De Republica.*

vadászva : a köz ügyben viszont szabadon járnai el — e kettő együtt nem mehet. Különben ne kételkedjél, hogy a mi illendőbb, az lesz nálam első. Arról, miszerint te jobbnak látnád, mind az én nagyobb biztosságomért, mind hogy a köztársaságnak hasznára lehessenek, az imperatorságban maradnom — személyesen fogunk értekezni, mennyiben állhat ez. Mert a dolog megfontolást kíván; noha nagy részt veled egyetértetek. Hogy pedig a köztársaság iránt való érzelmemet kétségbe nem vonod, jól teszed s helyesen ítélsz abban is, hogy *az a bizonyos* ³⁾ az én szolgálataimhoz s az ő mások iránti pazarságához képest, éppen nem eléggé bőkezű volt hozzám; minek okát jól fejtetted meg és ez azzal, mi, mint írod, Fabiuson és Caniniuson ⁴⁾ történt, nagyon összeegyeztetted. De ha mindjárt másként történt és ő magát rám egészen kiföcsérelte volna is ⁵⁾: még akkor is engem a főváros általad érintett őrre ⁶⁾ jeles fölíratomra emlékezni kényszerítene és nem engedné követnem Volcatium, vagy Servium ⁷⁾, kikkel megelégszel; hanem megkívánná, hogy valami hozzám méltót pártoljak és védjek. S én ezt, ha lehetne, másként teljesíteném, mintsem a hogy most tenni kell. Mostan az emberek ön hatalmuk felett villongnak, a köztársaság vesztével. Mert ha a köztársaság védelme a cél: miért nem vala

⁴⁾ A névtelen *ille* nem lehet más mint Caesar.

⁵⁾ Fabius Gallus és Caninius Rebilus, mindketten Caesar legatusai, mint az ennek Commentariusából kitetszik. Az eset melyre célzás van, nincs tudva előttünk.

⁶⁾ *Totumque se ille in me profudisset.*

⁷⁾ Értsd azt a Minerva-szobrot, a melyet Cic. száműzetésbe mentekor *Custos Urbis* fölírattal a capitoliumi Jupiter templomában tett le.

⁸⁾ Két főrangú consularis egy én, kikben Atticusnak tetszett az, hogy magokat a polgári meghasonlás alkalmával sem Caesar, sem

az védve épen az ő consulsága alatt ⁸⁾? Miért nem védettem a következett évben én, a kinek ügyénél a köztársaság üdve forgott fenn ⁹⁾? Miért lőn parancsnoksága meghosszabbítva? vagy miért olly módon ¹⁰⁾? Miért küzdöttek annyira ¹¹⁾ hogy távolléte alatti tekintetbevételét mind a tíz néptribun indítványozza? Ez úton ő úgy megerősödött, hogy most már csak egy polgárban van remény az ellentállhatásra nézve; a ki jobbszeretném, ne adott volna annyi hatalmat neki, mintsem hogy most, mikor már olly erős, szegűljön ellene. De ha már a dolog ennyire jött: nem kérdem, mint írod, *hol az atridák hajója* ¹²⁾? — az én egyedűli hajóm az lesz, mellyet Pompeius fog kormányozni. Hát akkor, kérded, mi fog történni, mikor majd azt mondják: *szólj Marcus Tullius?* Rövid a felelet: *Cneius Pompeiussal szavazok.* Azonban magát Pompeiust négy szem közt a kiegyezkedésre fogom ösztönözni. Mivel én úgy veszem észre, az ügy a legveszélyesb ponton áll. Ter-

Pompeius pártjához le nem kötötték. Hihető Cicéronak is ezt javasolta Atticus.

⁸⁾ Érti Caesar consulságát s az általa akkor hozott veszedelmes törvényeket.

⁹⁾ Mert Cic. Catilina kivégeztetése által a köztársaságot mentette meg s midőn ezért reá száműzetés szabattott, ezzel a tanács végzése lőn megsemmisítve, minthogy Catilinát a tanács íteltette el. Mégis, úgymond Cic., akkor engem a száműzés ellen sem Pompeius sem Piso s Gabinius consulok egy szóval sem védtek.

¹⁰⁾ T. i. erőszakosan. Mivel C. Trebonius néptribun, ki Caesar helytartóságát más öt évvel megtoldatni indítványozta, M. Catót, a ki ennek ellenszegült, börtönbe vitette.

¹¹⁾ Vagyis — akarja mondani — küzdött Pompeius, ki ekkor harmad ízben volt consul.

¹²⁾ Hogy oda menekülhessek. Ez a szövegben görögül van s úgy látszik valami régi elveszett tragoediából vett vers, mellyben egy, az *Atridákhoz* futott egyén, kér hajóikon menhelyet magának.

mészetes, ti kik a városban vagytok, többet tudhattok. Azt azonban látom, hogy a legmerészebb legkészfűl-
tebb emberrel vandolog; hogy valamennyi elitélt, vala-
mennyi megbélyegzett ¹³⁾, minden a ki elitelés- s meg-
bélyegzésre érdemes, majdnem az egész ifjuság, az ösz-
ves fővárosi romlott nép, a hatalmas tribunusok [hozzá-
jok adva C. Cassiust ¹⁴⁾] és minden adósságba me-
rűltek — kiket nagyobb számmal látok, mintsem
gondolám — oda tartanak. Annak az ügyfélnek csu-
pán jó ügye nincs : egyebekben bővölködik. Itt
mindennek mindent el kell követnie, hogy fegyver
ne határozzon, a minek kimenetele mindig bizony-
talan és most a másik félre nézve félelmesb. Bibulus
a helytartóságból kilépett s Veientót ¹⁵⁾ helyettesíté.
Úgy hallom, megjövetelevelével kissé késni fog. Cato
azzal, mert őt kitűntette ¹⁶⁾, bebizonyítá, hogy
csak azoknak irigye, a kiknek méltóságához már
semmit, vagy nem sokat adhatni ¹⁷⁾.

Mostan magán dolgaimra térek. Mert a köz
ügyről szóló leveleidre, mind a mellyet *suburbanum*-
modból ¹⁸⁾, mind a mellyet később írtál, alkalmasint
megfeleltem. Jövök tehát a magánosokra. De még

¹³⁾ Ki a censorok részéről megrovatott.

¹⁴⁾ Ki a következő évre elválasztott néptribun volt; s kiről mi-
vel még nem nyilatkozott, azt hitték, Caesar pártjára fog állni; ha-
nem ebben csalatkoztak, mert Pompeiushoz szegődött s utóbb ő lón a
fő czinkos Caesar gyilkosai között.

¹⁵⁾ Quaestorát.

¹⁶⁾ Azzal, hogy neki 20 napi supplicatiót szavazott.

¹⁷⁾ Mint pl. nálam; de nem Bibulusnál.

¹⁸⁾ *Suburbanum*oknak hívták a Róma körüli majorokat; mellyek
mert a fővároshoz közel feküttek s annál fogva nagy hasznot hajtot-
tak, fölötte kapóság s más mezei birtokoknál annyival becsesbek vol-
tak, mivel a gazdagabbaknál az ilyen *suburbanum*ok majd szinte
nélkülözhetlen szükségé váltak.

egy szót Coeliusról ¹⁹⁾. Ő az én véleményemen ²⁰⁾ elannyira nem változtat, miszerint inkább azt hiszem, neki kell még nagyon megbánnia, hogy nézetétől elállott. Hanem mint történt az, hogy neki a Luceius házai odaengedetttek ²¹⁾? Csodálom, hogy ezt melőzted.

Philotimussal csakugyan akkép fogok bánni, mint tanácslőd. Hanem én tőle ezúttal nem azt a számadást vártam, mellyet neked általadott, hanem egy másikat, a mellyet Tusculanumban maga saját kezemmel jegyeztetett naplómbe s mellyről nekem Asiában ugyanő kezeírását adta. Ha ennél maradna: a mennyi tartozást részemről itt kitett, maga annyival, vagy többel is tartoznék nekem. Azonban e részben, csak közös helyzetünk engedje, nem lesz ezen túl panasz ellenem és biz' eddig sem voltam én hanyag, hanem barátaim nagy száma foglalt el ²²⁾. Azért ígéreted szerint, élni fogok segélyeddel és tanácsoddal is s nem leszek, remélem, vele terhedre.

Nyűgös kíséretem miatt ²³⁾ nincs mit búsulnod. Bámúlván feddhetetlenségemet, önkényt ma-

¹⁹⁾ Cic. azon barátjáról, kitől és kihez írt levelet már többbe olvastunk és ki nem rég Curiótól a Caes ar részére meg hagyta magát nyeretni.

²⁰⁾ Melly szerint Pompeius pártját vélem támogatandónak.

²¹⁾ Nehézkes hely, melly többféleképen olvastatik és magyaráztatik. Úgy a mint mi adjuk, sem nyújt világos tudomást a dologról; de azzal cseppet sem veszünk. Annyit az 569-ik levélből tudunk, hogy a Luceiusok Tusculanumban Cicerónak szomszédai voltak.

²²⁾ Kiket t. i. vagy kölcsönpénzzel segítnem, vagy a forumon személyes és politikai tekintetekből, ügyeikben védnem kellettven, nem járhattam úgy gazdaságom után, a hogy illett volna.

²³⁾ *De serperastris cohortis meae.* „Serperastrum“-nak hívták — Varro szerint — azon térdkötőket, mellyeket a járnai tanuló kisdedek lábaira szoktak alkalmazni, hogy térdüket föl ne törjék, vagy kacsi-

gokba szállottak. De senki jobban föl nem boszon-
tott, mint az ²⁴⁾, kit te egy semmi embernek tartasz.
Ez, mint eleinte jeles volt, úgy most is az. Hanem
épen elköltözésemtől kimutatta, hogy várt volna
valamit; de a mi lelkét kissé elcsábította, nem volt
tartós; csakhamar magába szállott s iránta mutatott
igen megtisztelő szivességeim által legyőzve, ezt
minden pénznél többre becsülte.

Curiustól a végrendeletet ²⁵⁾ átvettem s viszem
magammal. Hortensius hagyományairól ²⁶⁾ értesül-
tem. Most szeretném tudni, miféle ember ez, és hogy
minemű vagyonokra nézve fog tartani árverést.
Mert ha Coelius a *vízikaput* elfoglalhatta: nem tud-
nám, miért ne tehetném én Puteolit magamévá ²⁷⁾.

Térek a *Piraeé*-ra; mellynél inkább lehet sze-
memre vetni azt, hogy római ember létemre *Piraeé*-t

bák ne legyenek. Cic. a maga hivatalnok-kiséretét azért nevezi illy
alkalmatlan serperastrumoknak, mert ezek neki a provinciában, egye-
nes útoni járása közben sok bajt okoztak s mintegy nyűgözték őt.

²⁴⁾ Úgy látszik quaestorát Mesciniust érti.

²⁵⁾ Mellyet előbb a 293-ik levélben már említett.

²⁶⁾ Mellyeket fíja az öröklött vagyonból kiadni tartozott.

²⁷⁾ E helyet Wieland ekkép magyarázza: Rómában a *vízikapu*
közelében, egy egész sor apróbb háza volt a Luceius családnak,
melly házak *vici Luceii* nevet viseltek. Ezeket tulajdonosuk vagy
kénytelenségből, vagy számításból árverésre bocsátván, minthogy
a házak bérbe adva, jól jövedelmeztek, Coelius, bár fülíg adós volt,
hogy hitelét ismét helyreállíthassa, e házakat minden áron meg-
venni akarta s meg is vette. Az öreg Hortensius pedig, ki a korabeliek
közt, egyik leggazdagabb ember volt, egyebeken kívül Puteoli kör-
nyékén is bírt egy *Baulon* nevű igen szép tanyát. Ehez közel a Bajae
s Lucrinumi tó közötti gyönyörű vidéken fekvén Cic. puteolanumi vil-
lája, neki meg a Hortensius mondott birtokát volt nagy kedve meg-
venni, hamindjárt kölcsönpénzen is. Azért mondja, hogyha Coelius,
ki nálánál sokkal többel adós, meg tudta venni a Luceiusok házeit,
miért ne lehetne neki megvenni a Hortensius Puteolanumát vagyis
Baulonát.

írtam ²⁸⁾ s nem *Piraeum*-ot (holott a mieink mind így mondják), mintsem hogy mellé *in*-t tettem. Mert én ezt nem mint városnak, hanem mint helységnek tettem elébe s Dionysiusunk ²⁹⁾, ki nálam van, s a *Cosi Nicias* nem tarták városnak *Piraea*-t. Hanem ennek majd utána járok. Hibám, ha hibáztam, abban áll, hogy nem mint várost említém, hanem mint helyet, követvén e részben nemis Caeciliust (*Mane ut ex portu in Piraeum*), ki a latinságban rossz tekintély, hanem Terentiust, kinek színdarabjairól, a nyelv csínosságá miatt azt hitték, Laelius írja azokat. Ő így ír: *Heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeum* ³⁰⁾ úgy másutt: *Mercator hoc addebat, captam e Sunio* ³¹⁾. Hogyha a helységek alatt városokat akarunk érteni: akkor *Sunium* is szintűgy város, mint *Piraeus*.

De mivel már *grammaticus* vagy, ha nekem a következő kérdést megfejtéd ³²⁾, nagy bajtól mentesz meg. Egy valaki ³³⁾ nyájas leveleket küldöz nekem. Ezt teszi nevében Balbus is. Nálam el van határozva a legbecsületesb elvtől egy újjnyit sem távozni semiben. De tudod még mennyi követelése van rajtam.

²⁸⁾ Főntebb a 282-ik levélben, melly e szavakon kezdődik: *in Piraea quum exissem*. Ezt neki Atticus grammaticai hibául rötta fel.

²⁹⁾ Atticusnak kedvelt s Cic. előtt is becsben állott szabadosa, a ki már a levelekben gyakran fordúlt elő.

³⁰⁾ *Terent. Eunuch. Act. III. sc. 4. v. 1.*

³¹⁾ *Terent. Eunuch. Act. I. sc. 2. v. 35.* Mind itt, mind az előtte való idézésnél hibát követ el Cic., mert amott minden kiadásban *in Piraeo* áll; emitt pedig nem *captam*, hanem *raptam* e Sunio olvastatik. Ez arra mutat, hogy csak futva emlékezett a szövegre.

³²⁾ *Persolveris*. Az lévén a kérdés, mint fizesse meg Cic. a mivel Caesarnak adós? a *persolveris* igével, melly megoldást s fizetést is jelent, szójátékot üz; de mit mi magyarul egészen visszaadni nem tudunk.

³³⁾ Caesar.

Nem gondolod-e hát, miszerint félhetek, hogy ha lágyabbacskán nyilatkozom ⁵⁴⁾, azt valaki szememre lobbantja ⁵⁵⁾; és ha keményebben: ő meg majd a pénzt kéri vissza? Mit tudnál ez ellen kitalálni? *Fizessünk*, mondod. Igen ám, ha veszünk kölcsön Coeliustól ⁵⁶⁾. Ezen mégis, kérlek, okoskodjál. Mert azt hiszem, majd egyszer csak, mikor a tanácsban a köztársaság részére nagy kényesen szónokoltam, az a te Tartessiusod ⁵⁷⁾ azt fogja kimenet ⁵⁸⁾ súgni a fülembre: *ne sajnáld megfizettetni a pénzt* ⁵⁹⁾.

Van-e még valami? Igenis. Vöm ⁴⁰⁾ kedves előttem, Tullia és Terentia előtt; esze, míveltsége, van a mennyi kell. A többit ⁴¹⁾, a miket ösmersz, el kell nézni; mert tudod, millyenekre akadtunk ⁴²⁾, kik azon az egyen kívül, kiről általad végeztem, mind azt hiszik, én csinálom a pénzt ⁴³⁾, minthogy az ő

³⁴⁾ Caesar ellen, a köz ügyben.

³⁵⁾ Azzal talál rám pirítani, hogy ezt csupán azért teszem, mivel Caesarnak adósa vagyok.

³⁶⁾ Egy gazdag bankár, kinél, hihetőleg, jó busás kamatra, mindig lehetett elég pénzt kapni.

³⁷⁾ Érti Caesar különös meghitt emberét L. Cornelius Balbust, kit *Tartessius*nak azért nevez, mert a két Gades szigetek egyikéből, Tartessonból származott. Lásd: a *Tört. mut.*

³⁸⁾ A tanácsülésből kimenve.

³⁹⁾ Melylyel Caesarnak tartozol.

⁴⁰⁾ Dolabella.

⁴¹⁾ Dolabella rossz erkölcsét, tékozlásait st.

⁴²⁾ A többi kérők közt; millyeneknek találtuk azokat.

⁴³⁾ *Rem me facere ventur.* Azaz: Tullia többi kérői, az egy Dolabellán kívül, engem mind gazdagnak tartanak és mert nyakig adóság, leányomnak csak hozományára ásítoztak. Más commentatorok itt a *rem* helyett *reum*-ot akarnak olvasni, miből aztán egészen más magyarázat jön ki. Wieland is ez utóbbi olvasást fogadta el; de bár azt egy hosszú jegyzetében váltig támogatja s szinte csodálkozik, mint lehet a dolgot másként magyarázni: mi mégis az ő nézetét, mely szerint Cicerót proconsuli zsarolásaiért köz vád fenyegette volna, sem Cic. e részbeni ismert tiszta jelleménél fogva, sem grammaticai szempont-

szakállukra senki kölesön adni nem fogna ⁴⁴). De ezekről személyesen; mert sok szóval járnak.

Tiro felépülésére nézve reményemet M. Curiusba vetem, a kinek megírtam, hogy téged fölötte le fog kötelezni. Kelt december 9-kén, 703. Pontiusból, Trebulanumból.

A. VII. 4.

XV.

295.

Cicero Atticusnak üdvet!

Dionysius, ki égve vágy utánad, elboesátám hozzád, bár mondhatom, nem jó kedvvel, hanem meg kellett engednem. Én őt nem csupán tudósnak (miről már előbb ismertem) de valóban egy szolgálatra kész, becsületem mellett buzgó jó embernek és — hogy ne mint felszabadult szolgát láttassam dicsérni — tökéletes derék férjfinak találtam.

Pompeius december 10-kén láttam; vagy két óráig valánk egymással. Előttem úgy tetszett, nagy örömet érez megérkezésemre; a triumphusra bízattott; ő a magáét megteszi; intett, a tanácsba ne menjek, míg a dolgot el nem végzem, nehogy szavazásaimmal valami tribunust elidegenítsek. Szóval, ez a szives beszélgetés kiereszkedőbb nem is lehetett. A köztársaságról pedig előttem úgy szólt, mintha a háború reánk nézve kétségtelen volna. Hogy a kiereszkedéshez semmi remény; hogy amannak ¹⁾ tőle

ből is alá nem írhatjuk, miután úgy a *rentur a cogitant* igével egyet jelentene, holott az első ígének illy értelembeni használatát sehol nem találjuk. Ennél az általunk választott magyarázatot sokkal kielégítőbbnek látjuk.

⁴⁴) A mit az előbbi jegyzetben Wieland nézete ellen felhoztunk, nyilván igazolja ez a hely is; mellynél Wieland az ő magyarázatával úgy megakad, hogy kénytelen a szövegben tetemes hézagot gyanítani, mi pedig szerintünk épen nincs. F.

¹⁾ Cacsarnak.

elidegenültét előbb ímmár tapasztalta, legközelebb pedig abból is megítélhette, hogy Caesartól Hirtius, ki az ő legbiztosb embere, megjővén, neki felé sem ment, hanem a mint december 6-ik napján estve megérkezett, Balbus, ki az egész dolog végett 7-kén hajnal előtt Scipióhoz ²⁾ menni készült, még azon éjszaka későn elindult Caesarhoz ³⁾. Ez előtte az idegenültség világos jelének látszék. Röviden megmondva: engem semmi egyéb nem vigasztal, mint hogy azt, a kinek ellenségei is a második consulságot ⁴⁾, a szerencse pedig a legfőbb hatalmat megadták, olly balgatagnak nem hiszem, miszerint ezeket kockára ereszsze. Hahogy neki talál vágni: akkor csakugyan soktól rettegek, a mit megírni sem merek. Azonban, mint a dolog mostan áll, gondolom január 3-kán a főváros alatt leszek.

December 13-ka körül, 703.

A. VII. 5.

XVI.

296.

Cicero Atticusnak üdvét!

Több leveledet vettem egyszerre, mellyek — bár az újabbakat hallottam azoktól, kik meglátogattak — nekem mégis kedvesek valának, mivel részvétedet, szivességedet tanúsították. Betegeskedésed nyugtalanít s tudom, hogy Pilia hasonló nyavalyába esése még nagyobb bajt hoz rád. Iparkodjatok hát, hogy meggyógyúljatok.

²⁾ Pompeius ipához.

³⁾ T. i. Balbus, a nélkül hogy, mint föltette, Scipióhoz elment volna. Wieland úgy veszi, mint ha Hirtius tért volna vissza Caesarhoz. De hibásan.

⁴⁾ Hogy azért még távollétében is fölléphessen.

Tiróra, látom, gondod van. Én az ő felépülését, mindamellet, hogy nekem egészséges korában mindenféle ügyeimnél s tudományos működéseinél bámúlándó szolgálatokat tesz, inkább embersége, becsületessége, mintsem enhasznom végett óhajtom.

Philogenes ¹⁾ velem Luscienus ²⁾ felől soha semmit nem szólt; a többiről megkérdehetd Dionysius ³⁾. Hogy húgod Arcanumba el nem jött ⁴⁾, csodálom. Hogy Chrysippus iránt eljárásomat helyesled ⁵⁾, az nekem nem kellemetlen. Ez úttal Tusculanumba épen nincs szándékom. Kerülő az előmbe jövőknek s vannak még más alkalmatlanságai is. Hanem Formianumból december 31-kén Tarracinába, innét a Pomptina felső vidéke, azután Pompeius Albanuma felé veszem útam s úgy január 3-kán születésnapomon ⁶⁾, a főváros alá.

A köztársaság miatt naponként inkább aggódom; mivel a jóézelműek nem értnek úgy egyet, mint felölök hiszik. Hány római lovagot, hány senatort találtam már, a kik, egyebeken kívül, Pompeiusnak ez útját is erősen gáncsolják ⁷⁾. Békére van szükség. A győzelemből sok veszély s mindenesetre egy

¹⁾ Szolgája vagy szabadosa Atticusnak.

²⁾ Talán inkább Tuscenius — a régi köveken lelt iratok szerint

³⁾ Ki neked legjobban elmondhatja, mit végeztem dolgaiban.

⁴⁾ Férje elébe; minthogy Arcanum a Quintus Cic. villája volt.

⁵⁾ Lásd: a 293-ik levélben.

⁶⁾ Cicero születésének úgy napja, mint éve körül, az I. kötet 1-ő lapjának 6-ik s 7-ik soraiba sajtóhiba csúszott be. Az év Kr. előtt nem 107-ik, hanem 103-ik s a nap nem január 13-ka, hanem 3-ka.

⁷⁾ Pompeius ekkor Nápolyba utazott, mit neki azért t vettek rossz néven, mert a köztársaság jelen izgatottságában otthon reá nagyobb szükség volt.

zsarnok jön elő ⁸⁾). De ezekről rövid időn személyesen. Most már épen nincs hozzád mit írnom. Mert a köztársaság felől mindketten ugyanazokat tudjuk és házi dolgaink is ösmerttek mindenünk előtt. Nem volna más hátra, mint enyelgenem, ha ő *kegyelme* ⁹⁾ engedné. Már én részemről úgy gondolkodom, jobb neki megadni, a mit kíván, mintsem vele síkra szállni. Késő annak ellentállnunk, kit tíz évig magunk növeszténk nyakunkra. *Mikép fogsz hát nyilatkozni?* kérded. Tudnivaló, nem másképp, mint a te kedved szerint; de nem előbb, csak ha már dolgommal ¹⁰⁾, vagy kész leszek, vagy föl hagyok. Azért hát lásd, hogy meggyógyúlj. Rázd le egyszer már magadról azt a *negyednapost* ¹¹⁾ azzal a te óvatosságoddal, mellyben párod nincsen.

December 13-ka után, 703.

A. VII. 6.

XVII.

297.

Cicero Atticusnak üdvet!

Teljességgel nincs mit írnom hozzád; mindenek tudvák előtted s nekem sincs mit várnom tőled. Csak hát szokásomnál akarok maradni, miszerint senkit, a ki innét oda megy, levél nélkül el nem ereszthetek. A köztársaságot szörnyen félttem és még alig akadtam olyanra, kinek az a nézete ne volna, hogy inkább meg kell adni Caesarnak, a mit kíván, mintsem

⁸⁾ Vagy Caesar, vagy Pompeius uralma alá jutunk — akarta mondani.

⁹⁾ Azaz: Caesar.

¹⁰⁾ A triumphust, mellyre vágyott, érti.

¹¹⁾ Negyed napos lázadat.

vele harcra kelni. Igaz, a mit ő követel, túlmegy a várakozáson. De miért szegülnénk csak most ellene? hisz a baj jelenleg sem nagyobb*), mint mikor öt évi időhosszabbítást adtunk, — vagy mint mikor elhatároztuk, hogy *távollétében reá tekintet legyen*; ha csak talán akkor ezen fegyvereket azért nem adtuk kezébe, hogy most vele, mint jól elkészülttel harcoljunk. Azt kérded, mi lesz hát a te véleményed? Nem az, mit mondani fogok. Mert véleményem az leend, hogy mindent el kell követni, miszerint fegyverrel ne vívjunk : mondani pedig azt fogom, a mit Pompeius, de nem alacsony lélekkel teszem ezt. Való, hogy ez viszont a köztársaságra nézve nagy veszély : de hozzám bizonyos tekintetben nem illik úgy, mint másokhoz, az illy nagy tárgyakban ellenkezni Pompeiussal.

Decemb. 13-ka után 703.

A. VII. 7.

XVIII.

298.

Cicero Atticusnak üdvet!

Dionysius, ez az én meggyőződéseim szerint is legjobb s igen tudós és téged fölötte kedvelő ember, decemberhó 8-án Rómába érkezett s töled nekem egy levelet hozott. Íme ez áll szóról szóra leveledben Dionysiusról. Azt nem tevéd hozzá : s hálóját nyilvánítá irántad. Pedig bizony kötelessége volt nyilvánítani és ha az megtörtént volna, a millyen szives vagy, odaírád vala. Nekem azonban felőle, múlt levelembeni ¹⁾ valamásom miatt, szavamat visszavenni nem lehet. Ám

*) Ez az eredetiben görögül van adva s úgy látszik Homerusból véve. *Odys. XII. v. 209.*

¹⁾ Lásd : a 295-ik lev.

legyen tehát jó ember. Mert azt legalább *jól tette*, hogy nekem az ő fenékig kiösmérésére ezt az alkalmat is nyújtotta.

Philogenes igazat írt neked. Rendbehozta a mivel tartozott ²⁾. Én akartam, hogy ezt a pénzt használja, a meddig lehet és használta 14 hónapig.

Pomptiniusnak ³⁾ kívánok sok jó egészséget; hanem hogy, mint írod, a városba bement, az, félek, jelent valamit ⁴⁾, mivel ezt fontos ok nélkül nem tette volna ⁵⁾.

Én, január 2-kán *compitaliás nap* ⁶⁾ lévén, aznap nem akarok Albanumba menni, nehogy ott a cselédségnek alkalmatlan legyek ⁷⁾. Azért oda 3-kán megyek és onnét csak 4-kén a főváros alá. Lázad beállása mely napra esik, nem tudom: de hogy egészséged kárával kimozdulj, teljességgel nem akarom.

Megtiszteltetésem körül, hacsak Caesar alattomban tribunusaival nem fog koholni valamit, egyebek rendén lenni látszanak. Legnagyobb rendben vagyok pedig magammal, ki az egész dolgot egykedvűleg veszem; annál inkább, mivel már hallom sokaktól, miszerint Pompeius és tanácsa által el van végezve

²⁾ V. ö. a 201-ik lev.

³⁾ Volt legatusának.

⁴⁾ Mert valamint a triumphust kereső fővezér, úgy legatusai sem szoktak előbb a fővárosba bemenni, csak mikor a triumphus el volt határozva, és ekkor seregeikkel együtt vonultak be.

⁵⁾ Hanem vár, míg triumphusom kérdése eldől, s akkor velem vonul be Rómába.

⁶⁾ *Compitalia* nevű változékony ünnep, mely évenként a pontifex collegium s consulok tetszése szerint volt kitűzve. Nevét vette a válaszutaktól, (*compita*) hol azt a falun lakó családok házához tartozók, különösen a rabszolgák, a házi istenek tiszteletére, ünnepélyes áldozat, azt követő lakoma s különbféle mulatságok mellett szokták megülni.

⁷⁾ Őket ünnepi mulatságaikban zavarjam.

engem Siciliába küldeni, minthogy *imperator* vagyok. Ez *abderitaság* ⁸⁾). Mert sem a tanács nem határozta, sem a nép nem parancsolta, hogy Siciliában hadparancsnok legyek. Ha pedig a köztársaság Pompeiusra bízta ezt : miért küldene ő inkább engem, mint bármi magános egyént? Ha hát nekem ez az *imperatorság* bajt csinál ⁹⁾ : a melly kaput elsőben meglátok, azon bemegyek. Mert midőn írod, hogy rendkívüli várakozással vannak felőlem, noha egy jó- vagy tűrhető érzelmű sem kételkedik arról, hova fogok nyilatkozni : nem tudom, te kiket tartasz jóérzelműeknek ; én részemről egyet sem ösmerek — értvén, ha a jóérzelműeket osztályonként vesszük. Mert egyes jóérzelmű férjfiak vannak. De polgári meghasonlásoknál a jóérzelműek osztályonként és nemenként keresendők. A tanácsot hiszed jónak, melly miatt a provinciák parancsnokság nélkül vannak ¹⁰⁾ ? Mert soha Curio ki nem állotta volna a sarat, ha vele kikötni kezdenek ¹¹⁾ ; de a tanács nem akarta ezt a nézetet ¹²⁾

⁸⁾ Azaz : ostobaság. Mert míg triumphusa iránt határozat nem kelt, *imperator* czímet viselt ugyan, de már a vele járt hadparancsnoksága megszűnt. Az *abderitákról* lásd a 149-ik lev. 17-ik jegyz.

⁹⁾ Ha Pompeius csupán azért, mivel *imperator* vagyok, akar Siciliába küldeni : hogy ezt elkerüljem, azonnal az *imperatorságról* s triumphusról lemondok s egyenesen bemegyek Rómába.

¹⁰⁾ Midőn t. i. tanácsvégezés hozatott az iránt, hogy a provinciákba új helytartók küldessenek, C. Curio néptribun Caesar részére dolgozván, annak ellentmondott és mikor az ellenmondás fölötti vitánál az első szavazó M. Marcellus a néptribunokkal való egyezkedést javaslaná, erre az ülést a senatorok mind otthagyták. A tanács e hibás lépése okozta, hogy új helytartók ki nem küldettek s a provinciák tisztviselők nélkül maradtak. V. ö. a 210-ik és 272-ik lev.

¹¹⁾ Az illy kötelőzködő néptribunokon úgy szokott a tanács kifogni, hogy ellenök, ha tiltakozásaikkal fel nem hagytak, kemény végzéseket hozott ; mint pl. mikor Cic. házáról volt szó, a tanácsvégezést gátoló Serranus ellen olly fenyegető szavazatok történtek, hogy ő azokon megjíjedvén, minden tiltakozástól elállott. V. ö. a 88-ik lev.

¹²⁾ Melly mint a 10-ik jegyzetben említők, Marcellustól eredt.

követni; miből az lón, hogy Caesar föl nem váltatott. Vagy a publicanusokat? a kik soha sem biztosak; most pedig Caesarnak legjobb barátai ¹³⁾). Vagy a tőkepenzeseket? a földművelőket? kik a békét leginkább óhajtják. Vagy talán azt véled, félnek az uralkodástól ezek, kik csak nyugton lehessenek, soha attól nem idegenkednek. No s tehát tetszik az, hogy ő, ki a hadsereget a törvényes idő kitelte után is magánál megtartja, tekintetbe jöjjön? Nekem részemről nem, márcsak tavolléténel fogva is. De miután emezt neki megengedték ¹⁴⁾, meg lón egyszersmind engedve amaz is. Mert helytartósága tíz évre szól. És ez jól van így végezve? Akkor jól van az is, hogy én kiűzettem, — hogy a campaniai föld elveszett ¹⁵⁾ — hogy egy patriciust plebeius, egy gadesit mitylenaei adoptált ¹⁶⁾; akkor helyeselni kell a Labienus és Mamurra gazdagságát, a Balbus kerteit s Tusculanumát is ¹⁷⁾, hisz ezek mind egy forrásból jönnek. Erőtlen korában kelle vala ellene szegülni; akkor

¹³⁾ Ki nekik a vámnak egy harmadát elengedte. *Dio Cass.* lib. XXXVIII. *Appian.* l. II. És ezt a nép beleegyeztével tetto. *Id illi ordini per populum dedit.* *Orat. pro Planc.* c. 14. A 42-ik levélben is ezen szavak: *voluisse illi ordini commodare* — erre a vámelengedésre vonatkoznak.

¹⁴⁾ Hogy a consulságért tavollétében is fölléphessen. Mikor Caesar Galliát hadparancsnoksággal tíz évre megkapta, kikötötte magának, hogy azért, ha a sor rá jön, consulságért fölléphessen. Most tehát Cic. úgy okoskodik: hogy miután a tanács ebbe megegyezett: az ellen sem lehet kifogása, hogy Caesar a maga hadát tovább is megtartani akarja, mert a hadparancsnokságot tíz évre kapta, s ez a tíz év még ki nem telt.

¹⁵⁾ Az által, hogy azt Caesar kiosztatta.

¹⁶⁾ T. i. a patricius Clodiust M. Fonteius plebeius, a gadesi L. Cornelius Balbust a mitylenaei Theophanes. Azonban ez utóbbi adoptiót, mellyet itt kárhoztat, Balbus mellett tartott beszédében a körülményeknél fogva helyesli. Lásd: *Orat pro Ballo* c. 25.

¹⁷⁾ *Et Labieni divitiarum et Mamurrae placenter, et Balbi horti et Tu-*

könnyű lett volna ez. Most tizenegy legio, annyi lovasság, a mennyit akar, a transpadanusok ¹⁸⁾, a fővárosbeli pórság, olly sok néptribun, olly romlott fiatalság állanak egy olly nagy tekintélyű, olly nagy bátorságú vezér mellett! Szükség őt vagy leküzdenünk, vagy a törvény szerint ¹⁹⁾ tekintetbe vennünk. *Küzdjük le inkább, mintsem szolgáljuk* mondod. Úgy de miért? hogyha meggyőzetünk, száműzessünk? ha győzünk is, szolgálivá legyünk? Mit fogsz hát tenni? kérdezed. Azt a mit a barmok, mellyek ha szétriasztatnak, a fajukbeli nyáját követik. Mint az ökör a csordát: úgy én a jólérző embereket — bárkik mondassanak jólérzőknek — fogom követni, hamindjárt buknak is. Mi legjobb illy szorúlt állapotban, világosan látom. Mert azt ugyan senki sem tudja, hogy ha a dolog fegyverre kerül, mi vége lesz: de azt minden, hogy ha a jólérzők meggyőzetnek, emez sem

sculanum. Azaz: úgy hát azt is jónak kell találnod, hogy Caesar a maga tábornokait gazdagságokkal halmozza; hogy egy szerencse fiját mint Balbus képezzé tesz a legpompásb kertek s olly gyönyörű birtok szerzésére, minő annak Tivoli melletti villája. Jelesb tábornokai egyikét *Labienust* olly gazdaggá tette Caesar, hogy az Picenum vidékén saját költségén épített egy *Cingulum* nevű várost, melly még ma is *Cingolá* név alatt meglehető jó karban áll. Praefectusa *Mamurra* meg olly tömérdek kincset gyűjtött össze, hogy — mi előbb Rómában nem történt — a Coelius-hegyen épült házának falait fényes márvánnyal vonatta be s valamennyi oszlopait a legdrágább *carystosi* és *lunai* márványdarabokból faragtatta. Erről a Mamurráról írta Catullus *Carm.* XXIX:

*Quis hoc potest videre, quis potest pati,
Nisi impudicus, et vorax et helluo,
Mamurram habere, quod Comata Gallia
Habebat uncti et ultima Britannia?*

E verséről Catullusnak emlékeznek: *Sveton.* in Jul. Caes. cap. 73. és *Plin. Hist. Nat.* XXXVI. c. 6.

¹⁸⁾ Ezeket polgárjog ígérésével kötelezte le magának Caesar. *Sveton.* in Jul. Caes.

¹⁹⁾ Mellyet a tíz néptribun javasolt.

a főbbek leöletésében irgalmasb, mint Cinna, sem a vagyonosok pénzével gazdálkodóbb, mint Sylla volt, nem lesz ²⁰⁾. — Rég politizálok már előtted s tenném még tovább is, ha a lámpám el nem hagyna. E pár szóban fekszik minden: *szólj Marcus Tullius. Én Cn. Pompeiussal, [azaz T. Pomponiussal] szavazok.* — Alexist, a kedves fiút — hacsak távollétem alatt már legény nem vált belőle (mint a hogy nekiindult volt) üdvözöld, kérlek, nevemben.

December 20-kán, 703.

A. VII. 8.

XIX.

299.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mi szükség volt Dionysiusért olly igen kikel-
ned? Avagy csak egy intésed is nem győzne meg
engem? Hanem hallgatásod annál nagyobb gyanút
keltett bennem ¹⁾ mert neked szokásod a barátság-
okat bizonyítékaid által összeenyvezgetni és még róla
azt is hallám, hogy felőlem mások előtt másként
nyilatkozott. Azonban hogy, mint te írod, úgy van,
arról meggyőztél. Azért íránta az vagyok, a ki, aka-
rod hogy legyek.

Láznapotat én is megróvtam magamnak egy
leveled után, mellyet lázad beálltakor írtal s úgy
találtam, hogy a körülmények szerint nem leend
terhedre januárhó 3-kán hozzám Albanumba jönni.
Csakhogy, az istenért, egészséged rovására semmit
ne tégy; hisz egy-két nap nem a világ.

²⁰⁾ Cic. a maga és a köztársaság szerencséjére, ezen jóslatában nagyon esalatkozott.

¹⁾ Cicerónak az esett nehezen, hogy Atticus a levélben, hol Dionysiusat dicsérte, arról egy szót sem írt, hogy ez ő felőle háladdal emlékeznék. V. ő. a 298-ik lev.

Látom, hogy Livia ²⁾ végrendeletében Dolabella más kettővel egy harmadrészben örökös; hanem meg van hagyva, *nevet cserélnie*. Politikus kérdés: illő-e nemes ifjúnak, egy nő végrendeletéből nevet változtatni ³⁾. De ezt nagyobb philosophiával ⁴⁾ dönthetjük akkor el, ha majd tudjuk, mennyi lehet körülbelől a harmadrész kupa harmadában ⁵⁾.

Mit lehetőnek gondoltál, hogy ide érkeztem előtt még látni fogom Pompeiust, megtörtént. Mert december 27-kén Laverniumban ⁶⁾ utolért. Együtt jöttünk Formiaebe s délutáni két órától estig beszélgettünk négy szem között. Kérded, van-e remény a kibéküléshez? A mennyire Pompeius bő és hí előadásából kivettem, akarát sincs hozzá ⁷⁾. Mivel ő azt hiszi, még

²⁾ Ismeretlen úrnő.

³⁾ Néha az örökös tartozott a végrendelet értelmében, a végrendelező nevét folyvanni, mint erre Cic. más példát is említ *de Off. III. c. 18. M. Satriusban*. Az illy örökös-nevezés: *adoptio in nomen et familiam* címet viselt. *Svet. Jul. Caes. c. 83.* Immár nőknek a míg éltek, senkit adoptálni, római jog szerint nem lehetett. Hanem, hogy végrendeletnél fogva az *adoptio in nomen et familiam* nekik is szabad volt, az ebből a helyből világos. Az illy adoptio csak halál esetére történvén, nem rendelte az adoptált férjfit az adoptáló nő gyámsága alá s így az adoptio elvét sem sértette. Azért Cic. is nem jogi csak *politikai* kérdést csinál itt abból, valljon illik-e az, hogy egy nemes személy, egy nő végrendeletéből nevet változtassa. Neki ez nem szépnek tetszett. De, úgy látszik, Dolabella sem fogadta e föltétel alatt el az örökséget, mert a consulok jegyzőkönyveiben azután is folyvást csak P. Cornelius Dolabellának íratott, minden más felvett melléknév nélkül.

⁴⁾ Ezt Cic. itt, hol vagyon-mennyiségről van szó, enyelgésből mondja s vele csak az epicureusok elvén s az azt valló Atticuson akar egy kis döfést ejteni.

⁵⁾ *In trientis triente*. Egy triensben 4 cyathus, egy cyathusban négy kanál folyadék foglaltatott. A rómaiaknál a *triens* volt rendes ivópohár.

⁶⁾ Talán *Lavernának* a tolvajok istennőjének nevéből nevezett templom vagy falu.

⁷⁾ T. i. Pompeiusnál.

ha Caesar, hadseregét elbocsátva lesz is consul : azt a köztársaság felfordulása követi. És azt is gondolja, hogy ha meg fogja hallani, miszerint ellene komolyan készülnek : a consulsággal ez évben felhagy s inkább a sereget és provinciát tartja meg. Azon esetre pedig, hogyha kitörne, szörnyen fitymálta az embert, a maga és köztársaság hadaiban ⁸⁾ bízva. Mondanom sem szükség neked, hogy ámbár a *közös Aresz* ⁹⁾ gyakorta eszembe jutott : mégis enyhült aggodalmam, mikor egy illy vitéz, tapasztalt s nagy tekintélyvel bíró férjfiút hallottam a színlett béke veszélyeiről politikailag elmélkedni. Épen kezünknel volt Antonius december 23-ik napján tartott népgyűlésbeli beszéde ¹⁰⁾, a mellyben Pompeius, felserdült korától kezdve vád alá vétetik, -- az elítélések ¹¹⁾, a fegyverrel fenyegetés miatt panaszokkal illetetik. *Mit gondolsz, mondá ezekre, mit nem fogna tenni maga, ha a köztársaság urává lehetne, mikor quaestora, egy élhetetlen, ügyefogyott* ¹²⁾ *ilyeneket mer beszélni?* Szóval, én úgy láttam, ő az ollyan békét ¹³⁾ nem csak nem óhajtja, de tőle még fél is. Nézetem pedig a főváros el nem hagyása iránt, úgy hiszem, fog az emberen. Rám nézve legkellemetlenebb az, hogy a pénzt Caesarnak

⁸⁾ A *maga hadai* alatt azon legiókat érti, mellyek felett mint Hispania proconsula parancsnokolt.

⁹⁾ Azaz : Mars a háborúban egyik félnek sem kedvez a másik fölött. A kifejezés Homerusé. Lásd : *Ilias XVIII* : v. 309.

¹⁰⁾ Mellyet mint néptribun tartott, s melly után néhány nap múlva tisztársával Cassiussal Caesarhoz futott.

¹¹⁾ Pompeiusnak, harmadik consulságában, az *ambitus* ellen hozott törvénye folytán számos elítélések történtek ; de mellyeket Caesar, miután Pompeiust legyőzte, mind megsemmisített.

¹²⁾ Antonius már ekkor a maga szép vagyónát mind elprédálta volt.

¹³⁾ Millyent Caesar ajánl.

meg kell fizetnem és a triumphusra valót ide fordítanom. Mert politikai ellenfelem adósának lennem illetlen. De erről és sok egyébéről szóval.

Formianumban, decemb. 23-ka után, 703.

A. VII. 9.

XX.

300.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mindennap kell-e kapnom tőled levelet? mondod. Mindennap — ha lesz, kitől külden em. *De hiszen már itt léssz magad is* ¹⁾. Majd hát ha megjöttem, elhagyom. A tieid közül az az egy nem jutott keze mhez, a melyet L. Quintius barátom vett ált, ki Basilius sírjánál ²⁾ megsebesített és kiroboltatott. Gondolkodjál tehát, nem vala-e abban ollyas, a mit tudnom szükség s fejtsd meg a következő valóban politikai föladatot: Miután szükség, vagy tekintettel lenni Caesarra, ha a hadsereget akár a tanácstól, akár a néptribunoktól megkapja, vagy reábírni őt, hogy a provinciát és hadsereget adja ki s consul úgy legyen; vagy, ha erre nem bírható: az ő tekintetbe nem jöttével tartani választást, föltéve, hogy ezt engedi s provinciájában marad; vagy, ha ezt a néptribunok által meg nem engedi, de nyugton marad ³⁾: a dolgot interregnumra juttatni ⁴⁾; vagy, ha azért, mivel tekintetbe nem vétett, sereggel jön: ellene fegyverrel vívni s miután ő a háborút vagy azonnal megkezdi, mikor mí még elég készek nem vagyunk, vagy akkor, midőn a népgyű-

¹⁾ E szavakat Atticus szájába adja Cic.

²⁾ Basilius síremléke közel Rómához, az Appia út mellett olly helyen fekütt, hol sok rablás szokott útonállók által elkövetetni.

³⁾ Fegyverhez nem nyúl.

⁴⁾ Mert ha a választás addig húzódik, hogy az új év beálltával

lésen föllépő baráti azt, hogy reá törvényes tekintet legyen, meg nem nyerték s vagy márcsak azért is fegyverre kél, mert reá tekintet nem volt, — vagy még azon okból is, ha talán valamelyik néptribun a tanácsot gátolván, vagy a népet izgatván, megrovatnék⁵⁾, vagy tanácsvégzés által korlátoztatnék, letétetnék, avagy kiűzetnék, — vagy azt állítván, hogy kiűzetett, hozzá folyamodnék, — kiűtvén pedig a háború, a fővárost vagy megtartani, vagy odahagyni és őt az élelmezéstől s egyéb segédforrásoktól elzárni kellene: — valljon e bajok közül, melyekből valamelyikbe mindenestre bele kell jutnunk, melyiket véled te legcsekélyebbnek? Kétségkívül azt fogod mondani: rá kell őt bírni, hogy adja ált a hadsereget és úgy legyen consul. Az bizonyos, hogy ez ellen, ha reá-állana, kifogás nem is lehetne és ha meg nem nyervén, hogy a sereg megtartása mellett tekintetbe jöjjön, azt el nem fogadná, csodálnám. Hanem nekünk, mint egyvalaki⁶⁾ gondolja, semmitől inkább félnünk nem lehet, mint az ő consulságától. *Mégis jobbszeretem én úgy, mintsem hadsereggel*; fogod te mondani. Igazad van. De épen ezt nézi, mondom, nagy veszélynek egyvalaki⁷⁾ és ellene gyógyszer nincs. *Engednünk kell, már úgy akarja*. Benne ismét azt a consulti látnád, kit első consulságában láttál. Pedig akkor

consulok még nem lesznek: akkor szükség az interregnumnak beállni.

⁵⁾ Vagy censori megbélyegzés, vagy fegyveres erővel elnyomatás által, mi is a néptribunoknak szinte gyalázatára vált a nép előtt.

⁶⁾ Pompeiust érti.

⁷⁾ Ismét Pompeius értendő.

erőtlen karban ⁸⁾ is több erővel bírt ő, mint az egész köztársaság. Hát még most, mit gondolsz ⁹⁾? És pedig bizonyos, hogy míg ő consul lesz, Pompeius Hispaniában marad ¹⁰⁾. Jaj be szánandó állapot! midőn épen az legroszabb, mit elhárítani nem lehet és a mit ha ő elfogad, azzal minden jólérzőknél még nagy kedvességbe is jön ¹¹⁾. Mellőzve ezt, a mire, mint mondják, reá nem bírható: mellyik a többiből a legroszabb? Megengedni neki, mit [a mint ugyanó mondja ¹²⁾] olly szemtelenül követel. Mi is lehet annál szemtelenebb? Tíz évig bírtad a provinciát, mihez nem a tanács, hanem magad által erőszakkal s pártoskodással jutottál. Lejárt rád nézve ideje nem a törvénynek, hanem önkényednek; de mondjuk, hogy a törvénynek. Elhatároztatik, hogy felváltassál: te gátolod s azt mondod: *tekintet legyen rám. Legyen ránk a te részedről.* Hát tovább akarod a hadsereget tartani, mintsem a nép parancsolta, ellenére a tanácsnak? *Harczolnotok kell, ha nem engedtek.* Azt fogjuk tenni [mondja ismét ő ¹³⁾] a győzés, vagy szabadságban halás biztos reményével. Már ha harcolnunk kell: annak ideje a véletlentől, terve a körülményektől fog függeni. E kérdéssel hát nem fárasztalak;

⁸⁾ Ezt a nehézséget Cic. teszi magának, nem Atticus.

⁹⁾ Mennyire erős.

¹⁰⁾ Mit Caesar, mint consul, tőle méltán követelhetett volna is minthogy minden proconsulnak provinciájában volt a helye.

¹¹⁾ Ez így értendő: ha Caesar seregéről lemond s úgy akar pályázni a consulságrért; az épen nem örvendetes ugyan, mert féltő, hogy ha consul lesz, hatalmaskodni fog: de tőle ez esetben a pályázást megtagadni még sem lehet, mivel e szerénységével minden jólérzőket magának megnyerne.

¹²⁾ T. i. Pompeius.

¹³⁾ Ismét Pompeius értendő.

azokra, miket mondtam, hozz elő, ha tudsz, valamit, — részemről éjjel és nappal ezekkel kínlódom ¹⁴⁾.

December végén, 703.

¹⁴⁾ Mindazon *alternatívákról*, melyeket itt Cic. újjain számlál fel Atticus előtt, nem lehetett többé kérdés. Mert már ekkor Caesar kimondta az utolsó szót. Ő nem kívánt egyebet, csak azt (mit kívánni joga is volt) hogy Pompeiussal egyenlő lábbon állhasson. Kinyilatkoztatta, miszerint ő kész provinciáját és seregét annak átadni, kit helyébe a tanács kinevez és aztán a consulságért 705-re magán személyként pályázni, hanem Pompeius is ugyanazt tegye. De erre Pompeius és pártja rá nem állottak; azért Caesar sem találta sem magára, sem a köz ügyre nézve üdvösnek, hogy ő a provinciáról s hadjáról lemondjon; Pompeiusnál ellenben mind a provincia, mind a proconsuli hatalommal egybekötött élelmezési főbiztosság, a két hivatalhoz való legiókkal együtt meghagyassék. Pompeius hogysen ezekről lemondjon, készebb polgárháborúra hagyta kerülni a dolgot.
